

TEORIJA IN PRAKSA

REVIJA ZA DRUŽBENA VPRAŠANJA

1975, LETNIK XII, UDK 3

4-5

IZ VSEBINE

Janez Milčinski: Za nami zmaga, pred nami trdo delo

Mojca Drčar-Murko: Hoa Binh

Socialistična zveza danes: O uresničevanju ustavno in statutarno opredeljene vloge SZDL v svojih prispevkih razmišljajo: Milan Kučan, Marjan, Rožič, Savin Jogan, Boštjan Markič, Silva Jereb in Jože Smole

Vlado Benko: Po tridesetih letih

Lojze Sočan: Položaj in perspektive slovenskega gospodarstva v mednarodni delitvi dela

Miha Ribarič: Poslanski mandat v političnem sistemu meščanske družbe

Rudi Lešnik: Celodnevno bivanje učencev v šoli

Jana Sicherl: Izkušnje družbenega dogovarjanja o skupni porabi

Tomo Martelanc: Informativna vplivnost slovenskih množičnih občil

Janez Pačar: »Profesionalizacija« in »politizacija« v nadzorstvu

Franc Šetinc: Zgodovinski kompromis

Janez Stanič: Od »reform« do »izboljšav«

Giuliano Procacci: Prilaščanje in kritika amerikanizma

TEORIJA IN PRAKSA

1975

4-5

revija za družbena vprašanja, let. 12, št. 4—5, str. 369—544, Ljubljana, april-maj 1975

IZDAJA:

Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo Univerze v Ljubljani; revija izhaja ob podpori Kulturne skupnosti Slovenije in Raziskovalne skupnosti Slovenije

UREDNIŠKI SVET:

Vlado Benko, Vladimir Bračič, Zvone Dragan, Nace Golob, Silva Jereb, Polde Kežjar, Andrej Kirn, Peter Klinar, Martin Košir, Stane Kranjc, Marjan Lah, Albin Mahkovec, Zdravko Mlinar, Breda Pavlič, Emil Rojc, Janko Rupnik, Nada Sfiligoj, Majda Strobl, Vanek Siftar, Ivo Tavčar, Niko Toš, Peter Toš, Lojze Vežočnik, France Vreg, Boris Ziherl

PREDSEDNIK UREDNIŠKEGA SVETA:

Stane Kranjc

UREDNIŠKI ODBOR:

Adolf Bibič, Savin Jogan, Stane Južnič, Bogdan Kavčič, Marko Kerševan, Boris Majer, Boštjan Markič, Tomo Martelanc, Mojca Murko-Drčar, Oto Norčič, Ciril Ribičič, Vlado Vodopivec

GLAVNI IN ODGOVORNI UREDNIK:

Adolf Bibič

OBLIKOVALEC:

Drago Hrvacki

LEKTORJA:

Mojca Močnik, Zoja Močnik

UREDNIŠTVO IN UPRAVA:

Ljubljana, Titova cesta 102, tel. 341-589 in 341-461 int. 232

NAROČNINA:

Letna naročnina za študente 60 din, za druge individualne naročnike 80 din, za delovne organizacije 150 din, za tujino 200 din (12 dolarjev), v prosti prodaji je cena enojne številke 10 din in dvojne 20 din

TEKOČI RAČUN:

50102-603-48090 Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo Ljubljana — za revijo Teorija in praksa; devizni račun FSPN: 50100-620-00133-32040-10-646 — za revijo Teorija in praksa

ROKOPISI:

Rokopise sprejema uredništvo do 20. v mesecu. Maksimalni obseg uvodniških člankov je do 10 novinarskih strani, za članke in razprave do 20 strani, za poglede, glose, komentarje do 10 strani, za prikaze, recenzije do 5 strani. Nenaročenih rokopisov ne vračamo.

TISK:

ČGP »Delo«, Ljubljana, Titova c. 35

UVODNIK:

JANEZ MILČINSKI: Za nami zmaga, pred nami trdo delo	371
MOJCA DRČAR-MURKO: Hoa binh	374

SOCIALISTIČNA ZVEZA DANES:

MILAN KUČAN: Korenine osvobodilne fronte	379
MARJAN ROŽIČ: Nekatera aktualna vprašanja razvoja in delovanja SZDL	388
SAVIN JOGAN: Socialistična zveza in delegatski sistem	396
BOSTJAN MARKIČ: Komunist kot aktivist socialistične zveze	401
SILVA JEREB: Dosledno izveden delegatski sistem v SZDL	407
JOŽE SMOLE: Nezamenljivost »drobnega« političnega dela med ljudmi	410

ČLANKI, RAZPRAVE:

VLADO BENKO: Po tridesetih letih	413
LOJZE SOČAN: Položaj in perspektive slovenskega gospodarstva v mednarodni delitvi dela	419
MIHA RIBARIČ: Poslanski mandat v političnem sistemu meščanske družbe	433

POGLEDI, GLOSE, KOMENTARJI:

BOSTJAN MARKIČ: Revolucija in resnica	445
TONE POLJŠAK: Prihodnji republiški zakon o verskih skupnostih	447
RUDI LESNIK: Celodnevno bivanje učencev v šoli	449
JANA SICHERL: Izkušnje družbenega dogovarjanja o skupni porabi	456
IGOR RAVNIKAR: Podružbljanje licenčnih poslov	461

DRUŽBENO KOMUNICIRANJE:

TOMO MARTELANC: Informativna vplivnost slovenskih množičnih občil	465
---	-----

JAVNA VARNOST IN DRUŽBA:

JANEZ PEČAR: »Profesionalizacija« in »politizacija« v nadzorstvu	477
--	-----

MEDNARODNI ODNOSI:

FRANC ŠETINC: Zgodovinski kompromis	494
JANEZ STANIČ: Od »reform« do »izboljšav«	498
MOJCA DRČAR-MURKO: Izvirnost zasuka na Portugalskem	504

SOCIALISTIČNA MISEL PO SVETU:

GIULIANO PROCACCI: Prilaščanje in kritika amerikanizma	517
--	-----

PRIKAZI, RECENZIJE:

FSPN ob 30-letnici osvoboditve (J. K.)	523
DUŠAN KVEDER-TOMAZ: O osvobodilni vojni (A. B.)	524
TOMO MARTELANC: Jugoslovansko posvetovanje o medrepubliškem komuniciranju	527

IZ DOMAČIH REVIJ	531
------------------	-----

LISTAMO PO TUJIH REVIJAH	532
--------------------------	-----

MED NOVIMI KNJIGAMI	538
---------------------	-----

BIBLIOGRAFIJA KNJIG IN ČLANKOV	40
--------------------------------	----

AVTORSKI SINOPSIS	543
-------------------	-----

TEORIJA IN PRAKSA
revija za družbena vprašanja,
let. 12, št. 4-5, str. 369-544,
Ljubljana, april-maj 1975

CONTENTS

JANEZ MILČINSKI: Victory is Behind — Hard Work in Front of Us	371
MOJCA DRČAR-MURKO: Hoa Binh	374

SOCIALIST ALLIANCE TO-DAY:

MILAN KUČAN: The Roots of Our Liberation Front	379
MARJAN ROŽIČ: Some Current Problems of the Development and Activity of the Socialist Alliance	388
SAVIN JOGAN: Socialist Alliance and the Delegate System	396
BOSTJAN MARKIČ: The Communist as an Activist of the Socialist Alliance	401
SILVA JEREB: Consistent Implementation of Delegate System Within Socialist Alliance	407
JOZE SMOLE: Nothing Can Substitute the Every-day Political Work Among People	410

ARTICLES, STUDIES:

VLADO BENKO: After Thirty Years	413
LOJZE SOČAN: The Position and Prospects of the Slovene Economy in the International Division of Work	419
MIHA RIBARIČ: Deputy Representation in the Political System of Bourgeois Society	433

VIEWS, GLOSSES, COMMENTS:

BOSTJAN MARKIČ: Revolution and Truth	445
TONE POLJŠAK: The Law to be Passed on Religious Communities in Our Republic	447
RUDI LESNIK: Introduction of All-day School	449
JANA SICHERL: Experience Gained in Social Compacting on The Satisfaction of Common Needs	456
IGOR RAVNIKAR: Social Control over License Purchase	461

SOCIAL COMMUNICATION:

TOMO MARTELANČ: Informative Influence of Slovene Mass Media	465
---	-----

SOCIETY AND SOCIAL SECURITY:

JANEZ PEČAR: »Professionalization« and »political socialization« within social control	477
--	-----

INTERNATIONAL RELATIONS:

FRANC SETINC: Historical Compromise	494
JANEZ STANIČ: From the »Reform« to the »Improvement«	498
MOJCA DRČAR-MURKO: Ingenuity of the Turn in Portugal	504

SOCIALIST THOUGHT IN THE WORLD:

GIULIANO PROCACCI: Adoption and Criticism of Americanism	517
--	-----

REVIEWS, NOTES:

The Faculty of Sociology, Political Science and Journalism on the Occasion of the 30th Anniversary of Liberation	523
DUŠAN KVEDER-TOMAŽ: On Liberation War (A. B.)	524
TOMO MARTELANČ: Yugoslav Symposium on Interrepublic Communication	527

FROM DOMESTIC REVIEWS	531
FROM FOREIGN REVIEWS	532
A SURVEY OF NEW BOOKS	538
BIBLIOGRAPHY OF BOOKS AND ARTICLES	540
AUTHOR'S SYNOPSES	543

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕРЕДОВАЯ СТАТЬЯ:

ЯНЕЗ МИЛЧИНСКИ: Победа за нами, впереди упорный труд	371
МОЙЦА ДРЧАР-МУРКО: Хоа бинх	374

СОЦИАЛИСТИЧЕСКИЙ СОЮЗ СЕГОДНЯ:

МИЛАН КУЧАН: Корни Освободительного фронта	379
МАРЯН РОЖИЧ: Некоторые актуальные вопросы развития и деятельности Социалистического союза трудящихся	388
САВИН ЮГАН: Социалистический союз и делегатская система	396
БОШТЯН МАРКИЧ: Коммунист — активист Социалистического союза	401
СИЛВА ПЕРЕБ: Последовательное проведение делегатской системы в ССТ	407
ЮЖЕ СМОЛЕ: Незаменимая кропотливая политическая работа с людьми	410

СТАТЬИ, ОБСУЖДЕНИЯ:

ВЛАДО БЕНКО: Тридцать лет спустя	413
ЛОИЗЕ СОЧАН: Положение и перспективы словенского хозяйства в международном разделении труда	419
МИХА РИБАРИЧ: Депутатский мандат в политической системе буржуазного общества	433

ВЗГЛЯДЫ, ЗАМЕТКИ, КОММЕНТАРИИ:

БОШТЯН МАРКИЧ: Революция и истина	445
ТОНЕ ПОЛЬШАК: Подготавливается новый республиканский закон о религиозных сообществах	447
РУДИ ЛЕШНИК: Пребывание учащихся в школе с продолжением днем	449
ЯНА ЗИХЕРА: Опыт общественного согласования о совместном потреблении	456
ИГОР РАВНИКАР: Обобществление лицензионных дел	461

ОБЩЕСТВЕННЫЕ КОММУНИКАЦИИ:

ТОМО МАРТЕЛАНЦ: Влияние информации сообщаемых массовыми средствами коммуникаций в Словении	465
--	-----

ОБЩЕСТВЕННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ И ОБЩЕСТВО:

ЯНЕЗ ПЕЧАР: »Профессионализация« и »политизация« в надзоре	477
--	-----

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ:

ФРАНЦ ШЕТИНЦ: Исторический компромисс	494
ЯНЕЗ СТАНИЧ: От »реформы« к »улучшениям«	498
МОЙЦА ДРЧАР-МУРКО: Оригинальный поворот в Португалии	504

СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ МЫСЛЬ В МИРЕ:

ДЖУИАНО ПРОКАЧИ: Присвоение и критика американизации	517
--	-----

ОБОЗРЕНИЯ, РЕЦЕНЗИИ:

ФСПН к 30-летию освобождения (И. К.)	523
ДУШАН КВЕДЕР-ТОМАЖ: О освободительной войне (А. Б.)	524
ТОМО МАРТЕЛАНЦ: Совещание в Югославии о межреспубликанских коммуникациях	527

По страницам отечественных журналов	531
Перелистаем иностранные журналы	532
Среди новых книг	538
Библиография книг и статей	540
Заметки об авторах	543

Za nami zmaga, pred nami trdo delo*

Danes pred 30. leti, 9. maja 1945, so enote 7. korpusa Jugoslovanske armade strle sovražnikov odpor in so osvobodile Ljubljano. Padla je ograda betonskih bunkerjev in bodeče žice, ki je štiri leta oklepala nepokorjeno mesto in njegove prebivalce. Dan zatem, 10. maja popoldne, je Ljubljana pozdravila prvo slovensko narodno vlado. Na balkonu te naše Univerze je Oton Župančič takole nagovoril predstavnike mlade slovenske države:

»Tovariši, krmarji naše ladje po razburkanem valovju — usoda mi je naklonila izredno čast, da se smem v tem, zame tako zanosnem trenutku mojega življenja pokloniti v imenu vse osvobojene Slovenije pogumnim možem, v katerih smo gledali ves čas železne sužnosti svoje edine vredne zastopnike. Ponosna radost mi zaliva srce. Po težkem dolgem času je prešla moč uprave v neomadeževane čvrste roke, ki se vesele dela za našo bodočnost, za novi red in pravico v naši domovini in po vesoljnem svetu.«

Ne vemo, ali je nanese naključje, ali pa smemo prisojati globlji pomen dejstvu, da se je prva slovenska vlada srečala z osvobojeno Ljubljano prav na univerzitetnih tleh. Naj bo tako ali tako, prepričano trdimo, da si je Univerza to veliko čast zaslužila, da jo zna ceniti in da jo je pripravljena čuvati in braniti tudi v prihodnje.

Že v predvojni Jugoslaviji je bila eno žarišč naprednega gibanja, trn v peti reakcionarnemu režimu, izpostavljena pritiskom in grožnjam z omejitvijo in ukinitvijo nekaterih fakultet. Ta isti balkon je mnogokrat v predvojnih letih nosil uporne napise, z njega so se razlegale pogumne besede iz ust študentskih voditeljev komunistov. Ob zlomu predaprilske Jugoslavije pomladi leta 1941 so se študenti ljubljanske univerze množično javili v prostovoljce. Med okupacijo nista mogli niti italijanska niti nemška oblast pokoriti in podrediti Univerze, tako da je okupator moral nazadnje, že konec leta 1943, ustaviti vsa predavanja na njej. Ljubljanski študentje so množično odhajali v partizane že leta 1941, izmed njih je izšla dolga vrsta vodilnih delavcev Osvobodilne fronte in partijskih organov ter najvišjih vojaških funkcionarjev.

* Govor rektorja Univerze v Ljubljani prof. dr. Janeza Milčinskega na svečani seji univerzitetnega in pedagoško-znanstvenega sveta ob 30-letnici osvoboditve, 9. maja 1975.

Več kot dvesto ljubljanskih študentov je padlo v boju ali izgubilo življenje med talci ali v taboriščih, kar je skoraj osmina vseh slušateljev, vpisanih leta 1941. Sedem izmed pedagoških in nepedagoških delavcev Univerze je umrlo v boju ali med talci ali izginilo v taboriščih. Z globokim spoštovanjem se klanjamo žrtvam, trdno odločeni čuvati in razvijati dediščino, ki nam je bila zaupana. 14 ljubljanskih študentov je bilo proglašanih za narodne heroje.

Tako, mislim, si je Univerza v Ljubljani v polni meri zaslužila čast, ki ji je bila dodeljena pred tridesetimi leti: zaslužila s svojim kulturnim poslanstvom v času med dvema vojnama, zaslužila s prispevkom, ki ga je dala med revolucijo; zaslužila z žrtvami življenj svojih študentov in vseučiliških delavcev. Maršal Tito je leta 1969 ob petdesetletnici naše Univerze, ko je bil promoviran za častnega doktorja, dejal tole o vlogi ljubljanske univerze:

»Postala je žarišče razvoja slovenske kulture, šolstva in znanstveno-raziskovalnega dela. Ustanovitev slovenske univerze priča na poseben način o stoletnem boju slovenskega naroda za nacionalno osamosvojitve, uveljavljanje in enakopravnost, toda tudi o pomenu visokega šolstva, znanstveno-raziskovalnih in umetniških zavodov za razvoj nekega naroda, da bi lahko resnično razvil vse svoje sile in postal enakopraven ustvarjalen dejavnik mednarodne skupnosti. — Ljubljanska univerza je v stari Jugoslaviji imela pomembno vlogo. Na njej so zrastle velika imena znanosti in umetnosti. Ustvarila je generacije intelektualcev. Toda treba je opozoriti na dejstvo, da ji v razmerah reakcionarnega režima in narodne neenakopravnosti ni bilo omogočeno, da bi se bila vsestransko razvila. Šele z zmago našega narodnoosvobodilnega boja in revolucije, s pravilno rešitvijo nacionalnega vprašanja, s popolno osvoboditvijo in uveljavljanjem vsakega naroda Jugoslavije se je odprla možnost, da se vsestransko razvije tako pomembna znanstveno-pedagoška institucija, kakršna je vaša. Tudi danes v socialistični skupnosti Jugoslavije daje svoj veliki prispevek šolanju kadrov, razvoju znanosti in umetnosti, izgradnji socializma in novih družbenih odnosov.«

Na citirano oceno predsednika Tita o pomenu in opravljeni nalogi univerze smo ponosni, hkrati pa smo jo vselej čutili in jo tudi danes čujemo kot obveznost in nalogo za prihodnost.

Po osvoboditvi se je univerza razvila z nesluteno močjo, kot da je desetletja zavirana življenjska sila prodrla pregrade in se zlila z mogočnim tokom delovnega zanosa obnove in graditve. Površen pogled nazaj bi utegnil vzbuditi vtis, da je nova državna ureditev že sama po sebi odprla rast in razcvit Univerze. Toda pobuda in možnost še nista uresničenje. Mlajši generaciji v spomin in opombo bi rad povedal, da pri graditvi univerze, takšne, kakršno imamo, ni bilo nič podarjenega, marveč da je vse, kar danes služi univerzitetnemu pouku in raziskovalni dejavnosti, plod trdega dela, nesebične požrtvovalnosti, zagrizene vztrajnosti in globoke predanosti stvari socializma. Ne smemo pozabiti, da se je večina

novih zavodov, fakultet in institutov, ustanovljenih v prvem desetletju po osvoboditvi, gradila v razmerah pomanjkanja in improvizacij in da so marsikje učitelji skupaj s študenti prijeli tudi za lopato in samokolnico, da je gradnja stekla in se nadaljevala.

Zahteve in potrebe so presegle materialne in kadrovske možnosti. Močan priliv študentov je odprl vrsto novih kritičnih vprašanj: prenizko število in preobremenjenost pedagoških delavcev, premajhne predavalnice, premalo prostorov za praktično delo, zaostajanje možnosti za nastanitev in prehrano študentov. Razen tega so številne reorganizacije z odcepitvami raznih fakultet od Univerze in njihovimi vnovičnimi pridružitvami ter nezadostno pripravljene spremembe študijskega sistema in režima, često pretresale generacije študentov. Škoda zaradi takih eksperimentov je zaznamovala cela pokolenja slušateljev. Univerze, njeni učitelji, znanstveni delavci in študenti so izkusili vrsto težav in pretresov, ki se kažejo v taki ali drugačni obliki domala vselej in povsod, kjer se gradi nov visokošolski sistem, kjer se odpirajo nove študijske smeri, kjer skokovito raste število slušateljev — in, kar je v našem času in v evropskem prostoru nasploh značilnost dobe, ki si išče nove poti za lepšo prihodnost.

Dovolite mi, da v ponazoritev povojne rasti Univerze navedem samo nekaj števil. Leta 1945 se je vpisalo 2.569 študentov, v tekočem študijskem letu imamo vpisanih 14.598, od tega 986 podiplomskih. Učnega osebja je bilo v letu 1945 180, danes ga je blizu 1.500. Toda ni moj namen na tem mestu obravnavati probleme vpisa in osipa, študentskega standarda in socialne strukture — vse to so vprašanja in hkrati naloge, ki so stalne in tipične za univerzo nasploh in posebej pri nas, enako kot posodabljanje metodike visokošolskega izobraževanja, prilagoditev študija potrebam proizvodnje in družbenih služb, idejna vzgoja študenta v smislu samostojnega odgovornega delavca in ustvarjalnega socialističnega samoupravljalca.

Pogled nazaj na trideset let prehojene poti nas mora navdati s ponosom: Nove fakultete in nove smeri na njih odpirajo slovenskemu študentu visokošolsko izobrazbo v mnogih strokah, za katere se je dotlej moral vpisovati na druge univerze v državi ali na tujem. Vidimo, kako je zrasla vrsta novih, sodobnih in dobro opremljenih institutov; nove fakultete že deset in dvajset let opravljajo svojo izobraževalno in znanstveno nalogo; z njih je odšlo prek 22.000 diplomantov in v tej svečani dvorani je bilo od osvoboditve promoviranih 858 doktorjev znanosti. Pogled nazaj nam pokaže, kako so se diplomanti s te naše univerze uveljavili kot strokovnjaki, znanstveniki in učitelji doma in na tujem; kako si je univerza pridobila ugled in prijatelje širom po svetu; kako je tvorno pripomogla k izgradnji naše industrije, zdravstva, družbenih služb; kako je s pripravljenostjo za sodelovanje in pomoč v tovariškem povezovanju z drugimi jugoslovanskimi univerzami pripomogla h kovanju in kaljenju bratstva in enotnosti. Pogled nazaj nas spomni, kako smo korak za korakom utirali pot samoupravljanju na univerzi in na njenih delovnih

enotah; kako smo skupaj s študenti iskali poti za njihov aktivnejši delež v univerznih organih in za uveljavljanje njihove vloge subjekta v izobraževalnem procesu; kako smo, prav do teh zadnjih dni, v dialogu z zakonodajalcem zagovarjali stališča, ki v njih gledamo najboljšo pot za uresničevanje nalog in poslanstva visokega šolstva.

Pogled naprej. Še vedno velja izrek Borisa Kidriča, ki ga je osvobojeni Ljubljani povedal z balkona Univerze 10. maja leta 1945: »Za nami zmaga, pred nami trdo delo«. Kot pred tridesetimi leti, je danes za nami doba uspehov, pa tudi izkušenj, dobrih in grenkih. Kot pred tridesetimi leti je pred nami čas dela in naporov, ki mu ni konca. In prav je tako. Iskati novo in boljše, stremeti nenehno k uresničevanju vsega, kar obeta večjo srečo ljudem in popolnejšega človeka, bolj človeka, bi rekel — je usoda in cilj učitelja in znanstvenika. Je hkrati najtrdnejša vez med študentom in učiteljem, obema subjektoma vzgojnega procesa na poti k boljši delovni pripravljenosti in k večjemu znanstvenemu dosegu.

Nazadnje, tovarišice in tovariši, teh trideset let svobode je tudi naših trideset let življenja. Bogatega, polnega življenja: brezštevilnih ur, v katerih smo si prizadevali, da bi tisto malo, kar vemo, predali mladim; da bi spoznali čimveč tega, kar so odkrili drugi; da bi — če nam bo sreča mila — našli tudi sami kaj novega, čeprav samo prav malo; da bi, kolikor je v naših močeh, lahko vsaj nekaj prispevali v naše skupno bogastvo znanja in človečnosti.

Naj bo lepa misel za današnji dan posvečena tridesetletnici osvoboditve in tridesetim letom dela v svobodi. Naj veljajo naše tople želje predsedniku Titu, ki ga naša univerza sme šteti za najbolj svojega med svojimi. Naj bo veliki praznik današnjega dne tudi praznik vas, vsakega in vseh.

MOJCA DRČAR-MURKO

Hoa binh

Po čudnem naključju sta se v majskih dneh prekrili dve obletnici, ki sta s čisto različno vsebino zaznamovali zelo podobne težnje človeštva. 30. obletnica zmage nad fašizmom, ki je večini narodov prinesla čudovito spoznanje o tem, kako je močna prvinska volja ljudi po svobodi in nemotenem življenju, je bila za nekatere šele čas, ko so začeli razumeti pomen besede »mir«. 30 let življenja v miru in svobodi je za nas trenutek ponosa, zadovoljstva, spomin na nekaj, kar se je zasekalo v narodovo zgodovino in kar je treba ohraniti prihodnjim generacijam ljudi, da ne bi

bile nekoč potisnjene v podoben vrtnec strahot in preskušenj. Teh istih 30 let je bil za narode Vietnama, Laosa in Kambodže čas takega trpljenja in take neuničljive želje po neodvisnosti, da se človek preprosto zgrozi nad zlorabnostjo zgodovine in je hkrati srečen, ker je majhen narod znova dokazal, da fizična moč ne more trajno zlomiti politične, moralne.

Hoa binh — dve besedi, ki sta Vietnamcem samo simbolično dokazovali, da je mogoče živeti tudi v miru, pred majem 1975 za celotne generacije ljudi nista pomenili ničesar. Nekajkrat je bil mir tako blizu, da bi ga lahko otipali, pa je v spletu povojnih mednarodnih soočenj, ki so si prav nekdanjo francosko Indokino izbrala za svojo največjo nedolžno žrtev, vedno znova splahnel. Tako blizu je bil mir za Vietnamce leta 1945, kot je bil za nas: osvobodilni boj proti japonskim okupatorjem je nosil v sebi tudi kali ljudske revolucije in je obračunal s francoskim kolonialnim imperijem. Toda razglasitev neodvisnega Vietnama se je zmagoviti članici protifašistične svetovne zveze, ki se je hitro povrnila k nekdanji »francoski veličini«, zdela preveč poceni. Francija, naslonjena na ozračje bližajočega se idejnega soočanja, se je znova lotila nemogočega. Z vojaško močjo in s tem, da je prihodnost narodov Indokine postavila v sozvočje s koristni imperialistične politike svetovnih razsežnosti, je poskušala razbiti duh neodvisnosti, ki je že mnogim osvajalcem poprej govoril o neizmerni vietnamiski svobodoljubnosti in navezanosti na zemljo. Evropska pravila niso veljala za Azijo; hkrati ko je s podrobno analizo zločinov držav fašistične osi zaščita civilnega prebivalstva v vojnih spopadih prehajala v zakladnico človekove izpopolnjene zavesti, je Francija svojo nedvomno moč uporabila za to, da je množično uničevala voljo Vietnamcev do odpora, da je zastraševala in uveljavljala voljo močnejšega. Teroristično bombardiranje Hajfonga, ki je prav zaradi tega, ker je prišlo nepričakovano, povzročilo strašne žrtve med civilnim prebivalstvom, so tedaj, 1946, uvrstili med obrambne ukrepe »svobodnega sveta« proti »širjenju rdeče nevarnosti«. Kolikokrat je potem Hajfong še doživel bombne preproge v imenu »svobode«, »demokracije«, celo »miru«? In koliko oradourjev je kolonialna vojska, ki je pozabila na vse vezi, kar si jih je zapisalo človeštvo, zagrešila na indokinskih tleh? Kako nasilno je vdirala v vietnamsko življenje, da bi razdrila povezanost ljudi z zemljo, da bi zasadila svojo kulturo in civilizacijo ter s tem oslabilo ljudstvo? Umazana je bila indokinska vojna že v času nasilnega francoskega poskušanja, da bi obdržali nadzorstvo nad neuklonljivim ljudstvom; prve velike napake v presoji politične moči osvobodilnega gibanja je naredila kolonialna sila, ki je zase trdila, da dobro pozna deželo.

Mir je bil na dosegu roke še leta 1954, ko je Francija spoznala nemoč in je vojaško reševanje poskušala zamenjati s političnim. Ženevski sporazumi — zgodilo se je drugič, da je osvobodilno gibanje verjelo v poštenost igre za zeleno mizo — so še enkrat opeharili Vietnamce za pričakovani mir. Končala se je kolonialna vojna, začela se je imperialistična

nove vrste. Kaj je štel v veliki politiki dejstvo, da so Vietnamci živeli na strnjenem ozemlju že stoletja in da so si v tem času izoblikovali trdne vezi narodnostne povezanosti? In kako preprosto je bilo reči, da teče »meja ZDA po 17. vzporedniku«, ki je razdelil Vietnam na dva dela! Tako preprosto je bilo usodo majhnih narodov podrediti »velikim ciljem«, da je nova intervencionistična sila v tej zaslepljenosti, ki jo je prinašala ošabnost moči, spregledala pouk iz francoske kolonialne izkušnje. V hlastanju za strateško varnostjo, ki naj bi ji bili podrejeni velikanski azijski prostori, je podcenila samobitnost vietnamskega ljudstva in je še tedaj, ko je že sama doživela neugodne trenutke, sodila, da je z zadostno količino moči mogoče narediti vse.

Še enkrat je bil mir na pragu. Leta 1973, ko je odhajala ameriška vojska, da bi prepustila bojišče svojim varovancem, je bilo vsem, zlasti pa izkušenim Francozom jasno, da neki režim ne more večno trajati samo ob podpori od zunaj, posebno ne, če ima svoje ljudi za sovražnike. Pa vendar se je mir odmaknil še za več kot dve leti. Še enkrat je svečana beseda v listini, ki je končala pravo vojno, izpuhtela v ozračju špekuliranja in pričakovanja, da se bodo osvobodilne sile utrudile in zgubile vso generacijo ljudi, ki so sposobni za boj. Račun je bil vreden genocidne miselnosti, ki je že tolikokrat udarila po hrbtih Vietnamcev in najbolj izrazito tedaj, ko se je na višku ameriške indokinske vojne nekemu generalu zdelo primerno reči, da je »treba zmagati, pa čeprav bi deželo spremenili v puščavo, podobno Luni«. V resnici so bile žrtve velikanske in v resnici je množično uničevanje prebivalstva vietnamskemu narodu prizadelo globoke rane.

Pa vendar je bil ta zdesetkani narod ves čas pripravljen nadaljevati boj z novimi ljudmi, ves čas je krepil zavest o narodnostni povezanosti in politično odločnost, da bo izvedel družbeno revolucijo. In ta preprosti kmet, ki mu gojenje riža pomeni življenje, je navsezadnje zmagal v vojni, v katero je najmočnejša država na svetu naložila fantastične vsote denarja. Tega majhnega vietnamskega človeka, ki je podnevi držal v rokah motiko, ponoči pa puško, ki je bil več lačen kot sit in ki še nikoli ni občutil, kaj pomeni hoa binh, ni utegnil spoznati ameriški general, ki je še pred dvema mesecema sporočil, da potrebuje »še kake pol milijarde dolarjev, pa bo šlo«. Tega majhnega kmeta-vojaka, vključenega v sijajno gverilsko strategijo, izpopolnjeno do največjih mogočnih meja, je podcenjeval mogočni vojaški stroj.

Ne samo, da ga je podcenjeval; še potem, ko mu preprosto ni mogel postaviti po robu dovolj učinkovitih nasprotnih sredstev, ni mogel verjeti v njegovo moč. Ko je v enem mesecu padlo 19 pokrajinskih središč, ki jih je držala v rokah sajgonska vlada, računalniški možgani preprosto niso mogli ugotoviti, kako je bilo to sploh mogoče. Najbolj preprosto in tudi najceneje je bilo odgovor poiskati na ravni velikih; ne Vietnamci, ampak Kitajci in drugi naj bi izbojevali zmago nad sajgonskim režimom. Toda, ameriška pomoč je vendarle v celoti znesla 150 milijard dolarjev,

kitajska in sovjetska pa po istih, ameriških podatkih komaj kakih 12 milijard! In osvobodilne sile sploh niso imele na voljo letal, ki so menda hrbtenica sodobnega vojskovanja! Kaj se je torej zgodilo v Južnem Vietnamu, v Kambodži in v Laosu, preprosto ni mogoče izmeriti z navadnimi merili moči. Težko bi celo rekli, da so osvobodilne sile v Južnem Vietnamu zmagale v mogočni ofenzivi, ki bi spominjala na sijajno vojaško zmago nad Francozi pri trdnjavi Dien Bien Fu. Seveda, zmagale so v bojih, toda bolj bi ustrezalo resnici, če bi rekli, da se je sajgonska stavba preprosto podirala pred njimi. Načeta pri opornih stebrih tuje pomoči, strnjena s sovraštvom do svobodoljubnega duha svojega naroda, je v trenutku, ko je Vietnam počasi zgubljal breme svetovnega političnega in strateškega križišča, zlezla skupaj. Veznega tkiva z narodom ni nikoli ustvarjala, in ko se je začel polom, ga ni bilo mogoče zaustaviti.

Ne vietnamizacija, ne pacifikacija, ne operacije Feniks, ne razširjenje vojne na Kambodžo in Laos, ne nalaganje velikanskih vsot denarja v to, da bi pritegnili vietnamsko kulturo v zahodno krožnico, vse to ni moglo zlomiti izvirnosti vietnamske ljudske revolucije. Tudi nespoštovanje že doseženih sporazumov in najbolj grobo rasistično pojmovanje nekakih večjih pravic, ki gredo veliki državi in eni izmed nosilk altantske civilizacije, navsezadnje ni pripeljalo dlje od točke, kjer se je zaustavila že Francija, v drugačnih razmerah pa pred njo japonski imperializem in še mnogo prej mongolski osvajalci in kitajska imperialna lakota. Ta narod bo v resnici še desetletja zdravil rane in v resnici je skoraj zmanjkalo ljudi med 30. in 50. letom, toda nedvomno bo živel. Ob 30. obletnici naše zmage nam je dal čudovito darilo, ki se imenuje neomajna in neizmerna volja v svobodno življenje. Kdo je kdaj v teh 30. letih že podvomil v moč osvobodilnega boja in se je navadil živeti z vietnamsko vojno, kot z nekako slabo vestjo človeštva, toda za Vietnamce je bilo vse preprosto in jasno. Kako naj bi bilo drugače, če je Ho Ši Minh v svojo politično oporo 10. maja 1969 z lahkotno, toda železno prepričljivostjo napisal: »Naš domoljubni odpor zoper ameriško agresijo bo neizogibno pripeljal do popolne zmage, čeprav bi morali preživeti najhujše preskušnje. To je nekaj, kar je čisto zanesljivo.«

Enotna fronta v boju za svobodo in samoupravni socializem

Socialistična zveza delovnega ljudstva je opredeljena kot najširša demokratična zveza vseh delovnih ljudi in občanov ter vseh organiziranih socialističnih sil na čelu z zvezo komunistov. V razvoju in delovanju socialistične zveze se srečujemo z nekaterimi pomembnimi novimi nalogami, a tudi s težavami in poenostavljenimi pojmovanji vloge SZDL. Zato je uredništvo zaprosilo več družbenopolitičnih in znanstvenih delavcev, da bi nam odgovorili na nekaj vprašanj, ki se nam zde še posebej aktualna.

Vprašanja se glase:

1. Kako v sedanjih razmerah jugoslovanske družbe konkretizirati tezo, da delavski razred svojo vlogo in interese lahko uresniči v specifičnem »zavezništvu« oziroma sodelovanju z vsemi drugimi sloji delovnih ljudi, in — v zvezi s tem — kako razumeti potrebo, da je v tem procesu prav zgodovinski in dolgoročni interes delavskega razreda os, temelj socialne integracije in aktivnosti delovnih ljudi?

2. Kako v socialistični zvezi uresničevati delovno-funkcionalno in teritorialno načelo. SZDL kot množična, demokratična politična organizacija mora združevati interese, ki imajo korenine v temeljnih družbeno-ekonomskih odnosih in položaju delavcev v združenem delu — z interesi, ki se oblikujejo drugače in drugače. SZDL mora hkrati združevati »velike teme« z neposrednimi interesi delovnih ljudi v različnih okoljih in razmerah. Koliko nam to uspeva in ali nismo preveč razpeti in »ujeti« med ti skrajnosti?

3. Med temeljna izhodišča vsekakor sodi uresničevanje načela (in prakse), da je SZDL fronta vseh organiziranih socialističnih sil na čelu z zvezo komunistov. Kako v praksi odpravljati še prisotne tendence in prvine klasične politično-strankarske vloge SZDL z elementi transmissijskega odnosa med ZK in SZDL ter pluralistično partijski ter partnersko tekmovalni značaj na drugi strani? Obe težnji imata socialno zgodovinske izvore in se skušata obdržati z različnimi argumenti.

4. Oblikovanje ustavno opredeljene vloge SZDL zahteva, da se hitreje prilagaja novim zahtevam z vsebinskega in organizacijskega vidika — in to na vseh ravneh in na vseh področjih. Poseben pomen ima aktivnost SZDL v primarnih samoupravnih skupnostih, v bazičnih strukturah; pogosto pa je prav tu njena vloga najbolj slabotna. Kako tako stanje izboljšati?

5. Nova ustava je opredelila vrsto funkcij socialistične zveze v samoupravnem družbenopolitičnem sistemu — še posebej pri uresničevanju delegatskih razmerij. Kakšne so izkušnje enoletnega obdobja?

6. Z razvojem SZDL kot enotne fronte vseh organiziranih sil je tesno povezano tudi vprašanje vloge ZK oziroma komunistov v SZDL. Katere izkušnje lahko posplošimo? Kako razumeti misel Borisa Kidriča iz časov NOB, da mora biti vsak komunist aktivist OF?

Prispevke je poslalo šest avtorjev: *Milan Kučan*, sekretar izvršnega odbora republiške konference SZDL Slovenije; *Marjan Rožič*, sekretar zvezne konference

SZDLJ; *Silva Jereb*, članica IO republiške konference SZDL Slovenije; *Savin Jogan*, član IO republiške konference SZDL Slovenije, *Jože Smole*, predsednik mestne konference SZDL Ljubljane in *Boštjan Markič*, višji strokovni sodelavec na FSPN. Prispevke so napisali posebej za revijo, ali pa so z njimi sodelovali na posvetih in svečanostih v jubilejnem letu ustanovitve Osvobodilne fronte Slovenije.

Prispevke smo naslovili v uredništvu.

MILAN KUČAN

Korenine Osvobodilne fronte

I

Napredno in svobodoljubno človeštvo slavi v teh dneh obletnico svoje zmage nad poskusom fašističnega razčlovečenja sveta. Ko so pred 30 leti prav na slovenskih tleh utihnili topovi z evropskih bojišč II. svetovne vojne, je v vrstah zmagovite protifašistične koalicije skupaj z vsem naprednim svetom stal ponosno tudi slovenski narod, v boju za obstoj in pravičnejše življenje neločljivo povezan z bratskimi jugoslovanskimi narodi. Prav naš narod je bil tisti, ki je z zadnjimi bitkami jugoslovanske partizanske vojske na Štajerskem in Koroškem hkrati že začel boj za obrambo pravic naših narodov, priborjenih med to vojno, in boj proti imperialistični nevarnosti ter hladni vojni.

S težkimi žrtvami in junaštvom priborjena zmaga v narodnoosvobodilnem boju in socialistični revoluciji je našemu narodu na široko odprla vrata na prizorišče evropske in svetovne zgodovine. Slovenski narod je iz anonimnosti stopil z jasno načrtano vizijo svoje prihodnosti, z že zgrajeno in uveljavljeno ljudsko oblastjo, z izoblikovanimi organiziranimi socialnimi silnicami svoje samobitnosti in razvoja ter s svojo lastno, v najtežjih odločitvah in bojevanju skovano narodnoosvobodilno vojsko. Boj za obstoj, za svobodo, za napredek, boj zoper osovraženi izkoriščevalski družbeni red je bil dejanje slovenskih delavskih in ljudskih množic. Te so organizirane v OF, v množičnem ljudskem narodnoosvobodilnem gibanju sledile komunistični partiji, ki je tudi v najtežjih trenutkih usodne preizkušnje uresničevala resnično narodno politiko in izražala resnične interese naroda. Komunistična partija je, zvesta interesom delavskega razreda, množicam nenehno razkrivala pravo perspektivo njihovega boja in tako omogočala, da se je v tem boju v polni meri uveljavila njihova volja in neizčrpna ustvarjalna moč. Prav to je dalo narodnoosvobodilnemu gibanju tisto prodorno silo in zanos, ki sta mu zagotovila zmago. To dejanje je povežalo svetlo puntarsko tradicijo s svobodoljubno mislijo Prešerna, Cankarja, Kosovela in drugih velikih sinov našega naroda s tisočletnimi težnjami slovenskega ljudstva, mislijo o tem, da bi vzelo

lastno usodo v svoje roke in živelo združeno v eni državi. Tako je to dejanje brez primere v naši zgodovini.

Slovesnost ob prazniku slovenskega naroda, ki poteka letos v tako izjemno slavnostnih okoliščinah, nam ponuja priložnost, da se pri utiranju poti in odkrivanju zanesljivih izhodov iz številnih družbenoekonomskih in političnih protislovij ter soočanj sveta, ki ga živimo in katerega del smo, in še posebej pri našem opredeljevanju v zapletenih in dostikrat čisto posebnih navzkrižjih graditve socialističnega samoupravljanja, iz katerih se rojevajo mnogi idejni in politični spopadi najrazličnejših razsežnosti in odtenkov, povrnemo v razmišljanjih nazaj, v leta ustanovitve in razmaha Osvobodilne fronte. Kot organizacija, ki je združila vse, kar je bilo v našem narodu naprednega in pozitivnega na vsem ozemlju, kjer je živel, za boj proti okupatorju in za zmago nad njim, je razkrila življenjsko moč, pogum, svobodoljubnost, nesebičnost in zrelost naših delovnih ljudi, usodno posegla v podobo našega naroda in uveljavila v njem nove socialne nosilce suverenosti in oblasti. Zato o tem ne razmišljamo samo ker bi morda zgolj v zgodovini iskali odgovore na usodna vprašanja našega časa, marveč zaradi tega, ker želimo našo sedanost in prihodnost nenehno preverjati in povezovati z izročilom in izhodišči našega revolucionarnega boja in tako nenehno preverjati našo zvestobo smotrom naprednega delavskega gibanja, v katerega naročju je pravzaprav nastala tudi Osvobodilna fronta.

Čeprav se dogajanja in razmere pred II. svetovno vojno, med njo in neposredno po njej vse bolj odmikajo v čas in postajajo s tem last zgodovinske razprav, je prav, da se kot ustvarjalci prihodnosti zaustavljamo ob nekaterih dejstvih iz naše velike preteklosti, ki nam pomagajo razumeti naš čas in njegovo družbeno razsežnost. Toliko bolj, ker to ni bil samo čas obračuna s starim političnim življenjem, z razredno oblastjo domačega in tujega meščanstva in nacionalnim izkoriščanjem, ampak tudi čas, ko je delavski razred v osvobodilni boj slovenskega naroda prinesel socialno vsebino in revolucionarno udarnost in že takrat za vso našo prihodnost prevzel nase odgovornost za narodovo usodo. Ta materialna moč narodnoosvobodilnega gibanja in politična enotnost množic, strnjениh okrog tega gibanja, sta omogočili, da se je v celoti in do konca izpolnil v temeljnih točkah OF slovenskega naroda jasno začrtan program, ki je že leta 1941 zmožal popeljati slovenski narod na pota nacionalne osvoboditve in socialistične perspektive, ker je vzklik iz boja slovenskega ljudstva, in revolucionarnih zahtev in ciljev že formiranega ljudskega gibanja.

Malokatera revolucija doslej je tako dosledno in v celoti uresničevala svoj program in svoje smotre. Na ustanovnem sestanku sprejeti in pozneje v temeljnih točkah začrtan program je že ob osvoboditvi postal sestavina našega življenja. V neizprosni množični oboroženi boju je bilo osvobojeno vse slovensko narodnostno ozemlje in združen ves slovenski narod, kar je, kljub političnim mejam, s katerimi so kasneje bili

odrezani nekateri deli slovenskega ozemlja od matične domovine, omogočilo, da se je zavest vseh Slovencev o skupni pripadnosti svojemu narodu izrazila jasneje kot kdajkoli dotlej. Iz skupnega boja je na novih temeljih samoodločbe narodov zrasla demokratična federativna ljudska republika Jugoslavija. Sklepi, sprejeti na kočevskem zboru odposlancev slovenskega naroda, so bili revolucionarni in demokratični temelj slovenske države. Dobili smo ljudsko oblast, s katero je slovensko ljudstvo odločilo o svoji prihodnosti, notranji ureditvi in mednarodnih odnosih. To oblast je varovala močna, v neštetih bitkah prekaljena in dobro organizirana partizanska vojska. Osvobodilna fronta je bila tisto, kar smo k skupnemu boju jugoslovanskih narodov in narodnosti Slovenci prispevali že na začetku.

Ker je — kot je ugotovila Roza Luxemburg — zmaga na koncu revolucije in ne na njenem začetku, morata delavski razred in njegova avantgarda po prevzemu politične oblasti v vsakem trenutku analizirati prehojeno pot in ponovno pretehtati naloge za naprej, se spoprijemati z novimi težavami in odpori ter tako širiti, naravnjavati in poglobljati strugo revolucije. Tudi za današnji čas in njegove politične razsežnosti so pomembne nekatere značilnosti iz bogatega izročila osvobodilne fronte, saj so pobuda, ki nam omogoča, da uspešneje presegamo protislovnosti v razvijanju socialistične samoupravne demokracije, in so odgovor tistim, ki hote spregledujejo in ponarejajo nekatera dejstva o svoji vlogi v naši polpretekli zgodovini ter objektivne procese, pogoje in možnosti naše revolucije.

II

Predvsem bi morali poudariti, da je bila OF, njena ustanovitev in razmah sad zavestnih prizadevanj in naporov v dolgoletnem boju za enotnost vseh slovenskih naprednih in protifašističnih sil. Nosilec in izhodišče tega boja je bil slovenski delavski razred, ki je svojo enotnost koval in utrjeval z delavskim razredom Jugoslavije v revolucionarnem vrenju ostrih mezd-nih in političnih spopadov in pripravljajoč se na odpor grozeči fašistični nevarnosti ves burni čas neposredno pred II. svetovno vojno. Ta delavski boj je usmerjala in vodila komunistična partija, tedaj že izoblikovana in uveljavljena kot politična celota, ki je v političnem življenju zadnjih let predaprilske Jugoslavije nastopala z enotnih idejnih izhodišč in z enotnim akcijskim programom, zgoščeno zapisanim v Manifestu ustanovnega kongresa KP Slovenije. Ta program, ki je zrasel iz bogatih izkušenj boja zoper nasilje meščanske reakcije in ki so ga v političnem boju uresničevali prekaljeni in predani partijski aktivisti, je v strankarsko razvrščene sile prinašal novo perspektivo in pospeševal diferenciacijo ter s svojo socialno in protifašistično razsežnostjo omogočal povezovanje vseh nosilcev demokratičnih, naprednih in svobodoljubnih teženj z delavskim gibanjem in njegovimi interesi. Z ustanovitvijo ljudske fronte, katere temelj je bila povezanost proletariata s kmečkimi množicami, naprednimi

izobraženci in vsemi zatiranimi narodi, nekoliko kasneje pa z ustanovitvijo Zveze delovnega ljudstva Slovenije in z vrsto drugih množičnih akcij za združitve vseh naprednih sil, se je komunistični partiji na večer zloma protiljudskega režima stare Jugoslavije posrečilo, da je združila vse demokratične in pozitivne sile v Slovenji v enotno fronto. Osvobodilna fronta tako ni nastala šele aprila 1941; njene korenine segajo v predvojna leta, ko se je KP bojevala za enotnost množic. Bila je logična posledica naporov za združevanje slovenskega delovnega ljudstva.

Osvobodilna fronta tudi ni nastala sama po sebi v trenutku, ko je vdor fašistične svojati čez meje pokazal, kako brez izhoda je naš položaj; vanj je Jugoslavijo pripeljala korumpirana in od resničnih interesov ljudstva odtrgana politika meščanskih strank. Svoje zgodovinsko poslanstvo je Osvobodilna fronta zmogla uspešno opraviti, ker je imela svojo trdno podlago v enotnosti in povezanosti delavskega razreda z drugimi naprednimi sloji delovnih ljudi in v čedalje tesnejšem sodelovanju komunistov z drugimi demokratičnimi in svobodomiselnimi silami v slovenskem narodu. Nastajala je in ostala široka, zavestno grajena fronta vseh demokratičnih in naprednih sil slovenske družbe.

Takšna narava OF je omogočila, da je v dnevih odločitve slovenskega naroda prav OF postala podlaga in izhodišče širokega vseljidskega osvobodilnega gibanja, mobilizator množičnega upora in odpora naših ljudi zoper fašistične zavojevalce in njihove hlapce iz vrst domače reakcije, upora, ki je naglo prerasel v narodnoosvobodilno vojno, v kateri si je slovenski narod skupaj z drugimi narodi in narodnostmi Jugoslavije izbral svojo nacionalno in socialno svobodo in neodvisnost.

Tako se, v nasprotju z nekaterimi trditvami, sam ponuja dokaz, da teorija o nekakšnem samoniklem, spontanem nastanku OF in narodnoosvobodilnega boja v stvarnosti nima niti najmanjše opore. Narodnoosvobodilno gibanje z oboroženim bojem je sad temeljiten političnih priprav komunistične partije; te so omogočile, da je oborožen odpor že zgodaj v letu 1942 prerasel v vseljidsko vstajo na Slovenskem.

Naša revolucionarna zgodovina, ves boj demokratičnih sil slovenskega naroda, partije in Osvobodilne fronte nas z dejstvi učita, da samo objektivne razmere in možnosti same za sebe, brez hotenja in zavestne angažiranosti družbenih sil ne morejo spremeniti družbenih razmer in zagotoviti napredka. V vsej človeški zgodovini je vselej zmagalo tisto gibanje, ki je bilo sposobno spoznati, katere so razvojne težnje časa in kateri so njihovi socialni nosilci, in jih povezati ter spremeniti v revolucionarno akcijo. Ta pouk je za nas toliko pomembnejši, ker mnogi še danes mislijo, da je mogoče samo prek objektivnih razmer ali celo samo z zadovoljevanjem materialnih potreb uresničiti novo, socialistično in samoupravno družbo, brez zavestnega delovanja organiziranih družbenih sil, predvsem brez zveze komunistov in brez boja za oblikovanje in uveljavljanje novih družbenih in medčloveških odnosov. Zato tudi današnja socialistična zveza ni le možnost za organiziran nastop delovnih ljudi pri uresničevanju nji-

hovich družbenih pravic in odgovornosti, ampak je organizirana enotna idejnopolitična akcija delovnih ljudi, ki pod idejnim vodstvom komunistov gradijo socialistično družbo kot svobodno skupnost proizvajalcev.

III

Morali bi, dalje, poudariti, da je bila OF zgodovinsko dejanje osveščeni množic slovenskega ljudstva. Narodnoosvobodilno gibanje se je že prav od začetka zanašalo na trdno vero v neizčrpno, ustvarjalno silo ljudskih množic. Tisto, kar je dajalo toliko moči osvobodilni fronti, narodnoosvobodilnemu boju in revoluciji in kar je zagotovilo zmago, je bila predvsem široka, prostovoljna udeležba množic in njihova ustvarjalna pobuda v tem boju. Zaradi zasidranosti v množicah ni bilo mogoče OF niti premagati niti razkrojiti; nista je mogla zlomiti ne vojaška sila in nasilje sovražnika ne omahljivost in odpadništvo ter izdajalstvo meščanskih strank in njihovih voditeljev. Osvobodilna fronta je nastala iz življenjskih potreb našega zasužnjevanega in razkosanega naroda; določili so jo njeni demokratični, protifašistični, protiimperialistični ter osvobodilni viri. Okupacija, ki je razgalila izdajstvo in politikantsko demagogijo meščanskih strank, je slovenskemu človeku do konca odprla oči in mu pokazala, kje so in kateri so njegovi pravi sovražniki. Osvobodilna fronta mu je omogočila, da se je organiziral in usmeril v boj, ki ga je sam hotel. Zenačil se je z borbenim programom OF, ker se je v velikem revolucionarnem procesu, ki je zajel najširše množice, hotel boriti za svojo nacionalno in socialno svobodo. Množice naših ljudi so se zavedale, da je to edina alternativa v času, ko je šlo za obstoj slovenskega naroda, verujoč, da je s tem bojem zavarovana hkrati tudi svoboda njihovega kulturnega, svetovnega in političnega nazora ter narodnostne opredelitve. Zato je bilo v temeljnih točkah zapisano, da z »osvobodilno akcijo in aktivizacijo slovenskih množic preoblikuje OF slovenski narodni značaj; slovenske ljudske množice, ki se borijo za svoje narodne in človeške pravice, ustvarjajo nov lik aktivnega slovenstva«.

Takšno množičnost OF, ki je v narodnoosvobodilno gibanje povezala slovenske ljudi okoli vprašanja, ali pristajajo na odpor zoper okupatorja in na program osvoboditve in združitve našega naroda, puščajoč vnmear druge, predvsem verske razlike, je v veliki meri omogočila načelna, jasna politična usmeritev komunistične partije, ki se je v letih pred vojno zavzemala za demokratične, narodnoosvobodilne, protifašistične in protivojne težnje množic. Že ob ustanovitvi je poudarjala, da med religioznimi, katoliškimi množicami ter med vsemi drugimi demokratičnimi silami slovenskega naroda ne more in ne sme biti nobenih pregrad in ovir, ki bi ovirale bratsko združitev vsega svobodoljubnega slovenskega ljudstva v boju proti skupnemu sovražniku, skupnemu zatiranju in skupnemu izkoriščanju. Sleherni borec za svobodo slovenskega naroda, a v prvi vrsti vsak komunist spoštuje versko prepričanje svojega sobojevnika; kajti tisti, ki v tem trenutku, ko gre za obstanek slovenskega naroda, seje s tem vpra-

šanjem razdor med slovenskim ljudstvom, izdaja interese slovenskega naroda.

Program Osvobodilne fronte je bil tako širok, da ga je lahko sprejel sleherni slovenski domoljub. Množičnost Osvobodilne fronte je že med samo narodnoosvobodilno vojno povzročila, da so se hkrati z razrušitvijo stare oblasti in njenih ustanov že zelo zgodaj uveljavili prvi revolucionarni elementi ljudske oblasti, ki so pripeljali do temeljitih sprememb v strukturi in socialni vsebini oblasti. Osvobodilna fronta ni bila le edina široka, ljudska demokratična opora nove oblasti, bila je edini slovenski predstavnik — oblast sama; razvijala je takšne demokratične oblike boja in dela, v katerih sta se mogla kar najbolj neposredno in z največjim vplivom uveljaviti pobuda in hotenje delovnih ljudi. Delo narodnoosvobodilnih odborov in drugih organov ljudske oblasti je zahtevalo sodelovanje množic; mobiliziralo, povezalo in usmerilo je njihovo ustvarjalno energijo in sposobnosti. To se je lahko zgodilo zaradi tega, ker so socialni nosilci boja zoper okupatorja, ki so se povezali v OF, bili ljudje, ki jim je njihov življenjski obstoj zagotavljalo praviloma njihovo lastno ročno ali umsko delo, torej tisti, ki so zato z bojem za nacionalno svobodo povezovali tudi perspektivo osvoboditve dela in s tem perspektivo svoje socialne osvoboditve.

Zasidranost v množicah in njihovo zaupanje je našo revolucijo varovalo pred zmotami in pred napadi domače in mednarodne reakcije. Današnja uveljavitev človeka kot nosilca odločitev o sadovih lastnega dela in upravljalca družbenih zadev v samoupravni socialistični družbi, ki z neposrednim odločanjem v temeljnih družbenih celicah in z delegatskimi odnosi odpira realno perspektivo podružbljanja politike, je samo logično nadaljevanje te poti in takšne usmeritve. Tisto skupno hotenje, ki tudi danes povezuje naše delovne ljudi, je uresničevanje socialistične in humanistične vizije sveta. Ne nazorske ne religiozne ne druge opredelitve človeka pri tem ne morejo biti in niso bile nikoli doslej ovira. Samoupravna aktivnost tisočev delegatov, članov samoupravnih organov, aktivistov družbenopolitičnih organizacij in vseh delovnih ljudi je najboljši odgovor tistim, ki bi želeli umazati našo revolucijo s trditvami, da je izigrala religiozne množice in jih opeharila za oblast. Dobro nam je poznano to navidezno zavzemanje za demokracijo, za katerim se skrivajo neizpolnjene ambicije slovenskega klerikalizma, ki bi želel znova, izrabljajoč demokratične odnose in ustanove naše družbe, dobiti možnosti za manipuliranje z ljudmi, svobodo verskega prepričanja pa zlorabiti tudi zoper to svobodo samo. Izpričana širina fronte naše socialistične akcije, organizirane v SZDL, je zato najpogosteje predmet napadov reakcije, ker z vključevanjem delovnih ljudi različnih svetovnih nazorov v samoupravno življenje in odločanje dejansko odpravlja družbenopolitične razloge za nastajanje protisocialističnega ozračja, pluralizma, klerikalizma in drugih opozicijskih sil kot oporišča za tuje vmešavanje.

Tako kot OF pri uresničevanju ciljev narodnoosvobodilnega boja združuje danes tudi SZDL v svojih množičnih akcijah za uresničevanje ciljev naše socialistične samoupravne družbe vse napredne, poštene in zavzete ljudi. Njena programska usmeritev izhaja iz idejnopolitičnih in družbenoekonomskih smotrov socialistične revolucije, kot so zapisani v programu zveze komunistov, in iz spoznanja delovnih množic, da je uresničevanje teh smotrov v njihovem najglobljem skupnem življenjskem interesu. Kar danes razlikuje naše ljudi, niso razlike meščanskega sveta, temelječega na zasebni lastnini in vrednostnem sistemu razredne družbe, ampak odnos do socialističnega samoupravljanja in neodvisnosti naše državne in družbene skupnosti ter njihovo mesto in vloga pri graditvi novih, humanejših odnosov med ljudmi, narodi in državami.

IV

In nazadnje, poudariti bi morali, da je bila OF enotno vseljudo osvobodilno gibanje. Od tega gibanja so se že na začetku, ki je bil usodna preizkušnja za slehernega Slovenca, kljub številnim pozivom, ločile — oziroma se vanj niso vključile — tiste politične grupacije in posamezniki, ki so svoje ozke, sebične razredne in protiljudske interese postavili pred interese narodnega boja za obstoj. Samo po sebi je razumljivo, da so v takšnem razmerju sil, ki sta ga vzpostavila OF in narodnoosvobodilno gibanje, bili pobudniki in nosilci sodelovanja z okupatorjem ter organizatorji narodne izdaje skoraj brez izjeme vrhovi naše buržoazije, vodstva meščanskih strank in katoliške cerkve, ki so v organizirani akciji množic za uresničitev socialnih teženj videli konec svojega, delovnemu človeku oropanega bogastva in konec moči in ki so za to oporo in pomoč iskali v sodelovanju z najbolj mračno fašistično reakcijo. Takšna opredelitev meščanskih strank in reakcionarnega dela cerkve je še posebej po ustanovitvi bele garde in domobranskih enot kot oboroženega dela izdaje slovenskega naroda naprednim in svobodoljubnim silam samo še utrdila prepričanje, da je boj za svobodo, torej uresničitev temeljnega interesa ogromne večine slovenskega naroda neločljivo povezan z uničenjem buržoazne reakcije in družbenega reda, zgrajenega, da bi varoval njene interese. Temeljno oporišče in nosilec boja je bil delavski razred s svojo avantgardo, s komunisti, ki so prav v OF ustvarili trdno zaveznitvo razreda s širokimi delavskimi množicami v mestih in na vasi v boju za uresničitev njihovih zgodovinskih interesov, za družbeno osvoboditev človeka in njihovega dela.

Tisti, ki so v času preizkušnje ravnali v nasprotju s svojo narodno dolžnostjo in so se obrnili proti lastnemu narodu, ker zaradi lastnih stisk in težav, drobnih malomeščanskih razmer, ozkih razrednih interesov ter slepega sovraštva in strahu pred ljudsko demokracijo niso mogli ali niso hoteli razumeti velikega dejanja, ki je nastajalo okoli njih, so si sami odvzeli moralno pravico, da bi še kdaj stopili v naše politično življenje in odločali o narodovi usodi. To je tudi razlog, da s tistimi, ki so bili

okupatorjevi hlapci, ki so netili bratomorno vojno in so bili in so še v službi interesov tujega imperializma, naše ljudstvo ne sprejema vsiljevane polemike in spravnega dialoga. Ta dialog se je enkrat za vselej drastično razumljivo končal pri moriščih talcev, v strelskih jarkih, mučilnicah in uničevalnih taboriščih. Zato ni mogoče sprenevedajoče in svetohlinsko enačiti žrtev, ki so padle v boju za narodovo preživetje in osvoboditev, z življenji tistih, ki so pomagali iztrebljati slovenski narod in svobodoljubno misel v njem. Zato moralne odgovornosti za vse tiste zaslepljene belogardiste in domobrance, ki so jih uspeli zapeljati v brezizgledni križarski pohod proti komunistični nevarnosti in s katerimi je obračunalo oboroženo ljudstvo, ni mogoče prenesti s sebe na osvobodilni boj. Zato tudi ni mogoče sprejeti kapitulantske teze, da sta tudi osvobodilna vojna in revolucija prekleti in nezdružljivi z resničnim humanizmom.

V nasprotju s temi izdajalskimi silami so bile med ustanovitelji OF in skupaj s svojim ljudstvom tiste politične sile krščanskega socializma, demokratičnega krila sokolov in naprednih kulturnih delavcev, ki so tik pred vojno ustvarile akcijsko enotnost s KP Slovenije in ki so zrcalile tisto, kar je bilo v slovenski politični tradiciji pozitivnega in naprednega. To so bile tiste sile, ki so zmogle vztrajati v OF, narodnoosvobodilnem gibanju in revoluciji, ker so bile v svojem bistvu pripravljene sprejemati in deliti usodo svojega naroda — proletarca. Koalicijska oblika, ki so jo navzven kazali vodstveni organi ob nastanku OF, je v bistvu ustrezala politični razvrstitvi naprednih sil v naši preteklosti, čeprav že na začetku ni imela samo močnih elementov enotnega narodnoosvobodilnega gibanja, ampak predvsem enotne politične organizacije in enotnega množičnega gibanja za združitev in osvoboditev slovenskega naroda na temelju nacionalne enakopravnosti in ljudske demokracije. Med množicami, na terenu, je bila OF enotna, ker je boj proti okupatorju zahteval njeno enotnost. Ohranjanje in utrjevanje te enotnosti je z razmahom narodnoosvobodilnega gibanja zahtevalo odgovor na težnjo nekaterih skupinic v OF, katerih poglavitni smotri niso bile več koristi narodnoosvobodilnega gibanja, ampak njihovi posebni strankarski in ideološki interesi. Do tega odgovora in s tem do odprave koalicijskih primesi v OF je prišlo demokratično, v dogovoru z vsemi osnovnimi skupinami, z Dolomitsko izjavo, ki jo je, kot je na I. kongresu OF slovenskega naroda pred 30 leti dejal Kidrič, potem ko so jo potrdili na zboru aktivistov OF na Pugledu, omogočila, »da je OF s krepkim zaletom krenila končno veljavno v smer popolnoma enotnega političnega gibanja, ki je v svojem bistvu že takrat predstavljalo demokratično zvezo osnovnih ljudskih množic in vseh patriotov, ki jim je domovinska korist višja od sebične razredne koristi«. Kot taka je ustrezala najglobljam potrebam našega naroda, njegovi osvoboditvi in prihodnosti njegovega ljudstva. Vsaka druga pot bi jo slabila, bi objektivno okrepila okupatorja in pripravljala tla za državljansko vojno.

Danes združuje SZDL razredne in druge družbenopolitične organizacije našega družbenega življenja. To je organizacija, ki so si jo na izro-

čilu OF in na temelju idejnopolitične in programske usmeritve ZK ustvarili delovni ljudje za široko, množično enotno ljudsko revolucionarno gibanje za socializem. Svojo moč črpa, kot jo je črpala OF, neposredno iz dejavnosti množic delovnih ljudi, ki se s samoupravljanjem uveljavljajo kot temeljni nosilci reševanja ključnih družbenih in življenjskih vprašanj našega časa in naših ljudi. Socialistična zveza je organizacija, ki omogoča, da se ustvarjalna pobuda množic in njihova socialistična zavest z njihovo akcijo spreminja v materialno silo družbenega napredka. Komunisti v SZDL pa so tista družbena sila, ki je odgovorna, da se v množični organizirani družbeni akciji kot podlagi njene enotnosti uveljavi delavski razredni interes. Niso se odrekli in se ne morejo odreči svoje odgovornosti za nadaljnji razvoj in napredek socializma pri nas.

K tem in k drugim dejstvom in izkušnjam iz časov ustanovitve in razmaha OF se vračamo, ko danes v času razvitega samoupravljanja in novih razsežnosti socialistične samoupravne demokracije, ki jih omogoča naša ustavna ureditev, razmišljamo o naravi in nosilcih naše oblasti, o perspektivah našega razvoja in poskusih nazadnjaških sil, ki bi v sicer prijateljskem svetu želeli umazati in razvrednotiti našo revolucijo in prispevek k skupnemu boju narodov in držav za mir in enakopravne ekonomske in politične odnose v svetu.

Človeška in socialistična vsebina naših družbenih prizadevanj delovnega človeka in njegova uveljavitev kot temeljnega nosilca družbenega odločanja, vrednot in vizij, vse to nam je v preteklih desetletjih ustvarilo trdne temelje za hitrejši napredek doma in častno mesto v svetu. S sedanjim poglobljanjem samoupravljanja v združenem delu in prevrednotenjem organiziranosti v družbenih temeljih, z vzpostavitvijo in uveljavitvijo delegatskega sistema in novih skupščin na tej podlagi, z novo, odgovornejšo in zahtevnejšo vlogo družbenopolitičnih organizacij, zaokrožamo samoupravno zgradbo naše družbe. To šele omogoča vzpostavljanje pravega in učinkovitega stika med neposrednim odločanjem delavca in občana v temeljni samoupravni skupnosti in organizaciji ter družbenim odločanjem na vseh ravneh in o vseh družbenih vprašanjih — od gospodarskega in nacionalnega razvoja, možnosti za izobraževanje, za kulturno življenje in duhovno ustvarjalnost, od varovanja narodnostnega položaja ter zagotavljanja enakopravnosti in vsestranskega razvoja italijanske in madžarske narodnosti pa vse do odnosov v federaciji in našega vključevanja v mednarodne odnose. Samoupravljanje tako dozoreva v zaokrožen sistem, v katerem sta vpliv in možnost odločanja delovnega človeka odvisna v največji meri od njegovega delovnega prispevka k splošnim družbenim naporom in od njegove družbene aktivnosti. Svoje jasnejše obrise začanja dobivati že v komunističnem manifestu izražena zahteva, da bodi osvoboditev dela delo delavcev samih. V tem se kažejo tako pomen in veličina naših zamisli za sodobno svetovno zgodovino, hkrati pa tudi vsa teža in zahtevnost naloge, ki jo pred nezorano ledino naprednega delavskega boja v svetu v tem trenutku zavestno sprejemamo nase.

Vrednosti naših bojev in zmag, vrednosti in pomena naše socialistične revolucije in povojnih dosežkov ni treba opisovati z velikimi besedami. Dejstva govore zgovorneje od besed. Vsakomur med nami, vsakomur iz množice naših samoupravljalcev so dobro znana, saj so del njegovih naporov, sad njegovega znanja in delo njegovih rok. Svojo vizijo družbe svobodnih proizvajalcev gradijo mnoge generacije naših revolucionarjev, borcev za socializem in lepše življenje z velikimi napori in odrekanji, toda z jasnim hotenjem in hrepenenjem po uresničitvi starodavnih želja človeštva, da živi svobodno in da je na svoji zemlji svoj gospodar. Ali je zato kaj bolj naravnega in razumljivega kot to, da si ne glede na to, katerega časa otroci smo, ne bomo pustili umazati naše preteklosti in vzeti naše današnje stvarnosti. Trdno smo jo odločeni ob vsakem času in pred vsakomer dosledno braniti, zavedajoč se odgovornosti do Cankarjevih besedi, zapisanih tudi v Manifestu slovenskemu narodu ob ustanovitvi Komunistične partije Slovenije:

Na meni, na mojih plečih delavca —
— proletarca,
leži bodočnost slovenskega naroda, naroda —
— proletarca.

MARJAN ROŽIČ

Nekatera aktualna vprašanja razvoja in delovanja SZDL*

S sprejetjem Programskih ciljev in statuta SZDLJ se odpira široko področje družbene dejavnosti, da bi se nova opredelitev, spoznanja in organizacijska načela SZDL neposredno preverjali in potrjevali v praksi na sedanji stopnji naše revolucije. Boj za spreminjanje besed, načel in spoznanj o samoupravljanju v družbeno stvarnost je vsebinska potreba obstoja, delovanja in razraščanja SZDL v razmerah samoupravljanja. S teg stališča je treba posebej poudariti nekatere vsebinske elemente.

Prvič, SZDL povezuje programske cilje s temeljnimi statutarnimi rešitvami, da bi se tako vsebinsko izrazila njihova neposredna medsebojna povezava in da bi se na tej podlagi premagale stalne dileme o tem, da ima SZDL neko »svojo« posebno programsko usmerjenost. Takšno povezovanje vsebine in metod dela lahko prispeva k uspehu akcije, k stalni povezavi neposrednih problemov delovnih ljudi s splošnimi cilji druž-

* Razprava za »okroglo mizo« v zvezni konferenci SZDLJ.

benega razvoja na temeljih samoupravljanja in omogoči, da reševanje družbenih problemov ne postane monopol foruma.

Drugič, praktično in idejno je jasna opredelitev, da je SZDL demokratična in prostovoljna zveza, v kateri se združujejo, povezujejo in organizirajo delovni ljudje in občani, ki so pripravljeni prizadevati si za uresničevanje socializma na temelju samoupravljanja. Verske, nazorske in druge razlike ne morejo biti ovira pri angažiranju v SZDL, seveda če niso v nasprotju z razrednimi in političnimi interesi delavskega razreda in organiziranih socialističnih sil nasploh. Širina SZDL, od katere je odvisna tudi širina angažiranja vseh pri uresničevanju samoupravljanja, je opredeljena tako, da se v njej uresničuje družbenopolitično in akcijsko povezovanje delavskega razreda, kmetov, inteligence in vseh drugih delovnih slojev v družbi. To povezovanje ni samo sebi namen, temveč pelje k »boju za vzpostavitev in nenehno izgrajevanje družbenih, ekonomskih, materialnih, političnih in kulturnih temeljev in odnosov, ki zagotavljajo uresničevanje in nenehno nadaljno dograjevanje socialističnih samoupravnih odnosov in delovnih in življenjskih interesov delovnih ljudi«.

Tretjič, programska podlaga delovanja SZDL je tako opredeljena, da popolnoma jasno izraža temeljni vsebinski koncept in izhodišča fronte organiziranih socialističnih sil. Programski cilji namreč izhajajo iz: programa ZKJ in določil desetega kongresa ZKJ glede dolgoročnih ciljev socialistične revolucije in idejnih in političnih opredelitev v vsakdanjem boju za uresničevanje teh ciljev; ustave SFRJ in ustav republik in pokrajin pri zagotavljanju enakih pravic delavca, delovnih ljudi, občanov, narodov in narodnosti pri uresničevanju njihovega socialističnega, samoupravnega in demokratičnega položaja ter vzajemnih odgovornosti; ciljev in nalog družbenopolitičnih in drugih družbenih organizacij, združenih v SZDL, ki se nanašajo na uresničevanje posebnih interesov delovnih ljudi in občanov, ki jih opredeljujejo v teh organizacijah.

Nove družbene vloge socialistične zveze globlje idejnopolitično ne osmišljamo, opredeljujemo in obravnavamo zaradi tega, ker bi obstajale nekatere načelne ovire pri izvajanju njene ustavne vloge. To pa seveda spet ne pomeni, da v praksi ni odporov in dvomov, predvsem glede na položaj podedovane zavesti. To je nujno, da bi se jasno opredeljena platforma delovanja socialistične zveze še boljše, globlje in vsestransko teoretično osmišljala, da bi se kreativno uresničevala. Naša sodobna družbena razmerja zahtevajo resnično, ne pa formalistično uresničevanje ustavnih opredelitev in kreativno uresničevanje vseh tistih temeljnih sprememb, ki izhajajo iz ustave in dokumentov desetega kongresa ZKJ. Da bi to dosegli kot delo združenih delovnih ljudi — edino tako pa se samoupravni odnosi lahko uresničujejo — je nujno na mnogih področjih življenja in dela spreminjati in stalno bogatiti zavest delovnih ljudi, njihov pogled na socialistično zvezo in njeno družbeno funkcijo.

SZDL naj bi s svojim delovanjem zagotavljala takšno podružbljanje politike, da ne bo mogla biti monopol forumov ali različnih odtujenih

struktur, temveč »poligon« za takšno aktivnost, s katero bodo združeni delavci sami, ne pa nekdo v njihovem imenu, uresničevali splošne in družbene interese, torej tisto, kar je njihovo in skupno. V takšnih razmerah delo foruma ni nekakšna ločena, direktivna, k sebi obrnjena dejavnost; forumi so — z jasno določenimi nalogami ter delegatsko sestavljeni — sestavni del dejavnosti celotne organizacije. Tega pa seveda ni moči doseči samo s splošnim pripovedovanjem znanih stvari, temveč z organiziranim, idejno osmišljenim bojem za konkretne odnose pri spreminjanju stanja v socialistični zvezi, predvsem pa v družbi. SZDL kot fronta ni sama na sebi že v naprej dana, mehanično sestavljena, določena enkrat za vedno, temveč se — lahko bi rekli — razvija in potrjuje toliko, kolikor v njej delovni ljudje in občani rešujejo neposredne in dolgoročne probleme družbenega razvoja.

Dosedanja praksa v razvoju socialistične zveze je zahtevala, in še naprej zahteva, da se znanstvena misel še bolje, širše in globlje angažira pri proučevanju in reševanju problemov ne samo s področja političnega sistema in delovanja socialistične zveze, temveč tudi najširšega konteksta družbenih odnosov. To pomeni, da mora znanstvena zamisel, ki jo vsebolj spodbuja sama praksa, še bolj temljito raziskovati celotnost družbenih in ekonomskih gibanj, v okviru tega pa tudi probleme političnega sistema in družbenopolitičnih odnosov ter problemov socialistične zveze z vsemi njenimi posebnostmi.

Eden izmed praktičnih teoretičnih vzrokov za to je tudi dejstvo, da v zadnjem času pogosto na splošno, brez poglobljanja, ponavljamo splošne opredelitve o socialistični zvezi, ki so formulirane v ustavi in dokumentih desetega kongresa ZKJ. Jasno je, da od ponavljanja teh formulacij socialistična zveza nima nobenih praktičnih koristi, posebno pa to ne koristi delovnim ljudem in občanom, ki nujno potrebujejo SZDL, da bi lahko politično organizirani uresničevali samoupravljanje. Nujno je namreč, da se splošne opredelitve konkretizirajo, pretakajo, potrjujejo in preverjajo v praksi. Naslednji vzrok je v tem — kaže pa se v praksi socialistične zveze — da je zelo težko moči govoriti o uresničevanju njene družbene vloge v sedanjih razmerah, če ta proces ne bo najbolj neposredno povezan z uresničevanjem celotne ustave. Pravega družbenega smisla sedanje in prihodnje vloge SZDL ne moremo razumeti, če ne izhajamo iz vsebinskih sprememb, ki jih v družbene in ekonomske odnose in razvoj prinaša nova ustavna opredelitev. Ustava namreč vsebuje mnoge nove opredelitve, ki morajo v praksi prispevati, da se socialistična zveza bolj jasno in odločno postavi glede vprašanj, povezanih s položajem ljudi, in da deluje bolj ustvarjalno in konkretno kot fronta organiziranih socialističnih sil. Pri tem mislim predvsem na tisto, kar se dogaja in kar se bo dogajalo na področju družbenoekonomskih odnosov, ker je tu opredeljena temeljna vsebina samoupravnega položaja delovnega človeka.

Dosedanje razprave o socialistični zvezi so globoko zajele probleme in vprašanja, ki povezujejo socialistično zvezo z razvojem političnega

sistema in opredeljujejo njeno pomembno vlogo v njegovem razvoju. Predvsem mislim na delovanje socialistične zveze v sklopu političnega sistema v celoti, na njeno mesto in prispevek pri uresničevanju delegatskega sistema; na vlogo, ki jo ima pri uresničevanju skupščinskega sistema in vseh drugih temeljnih sprememb, ki naj bi se in ki se že uresničujejo v praksi.

Menim, da moramo pri nadaljnjem praktičnem in teoretičnem obravnavanju družbene vloge SZDL temeljiteje proučiti še eno bistveno razsežnost te problematike. Bolj vsestransko moramo opredeliti vlogo in družbeni pomen socialistične zveze pri oblikovanju, posebno pa pri uresničevanju družbenoekonomskih odnosov, predvsem v praktičnem izvajanju vsega tistega, kar je na področju družbenoekonomskih odnosov programirano in določeno v ustavi in drugih dokumentih. Temelj celotnega sistema socialističnih samoupravnih družbenih odnosov in njegova vsebina so socialistični samoupravni produkcijski odnosi, ti pa gradijo »asociacije svobodnih proizvajalcev«. Temelj razvoja SZDL je neposredno povezan z razvojem takšnih razmerij v procesu proizvodnje in v združenem delu v celoti, ki bodo zagotovili neposredno povezovanje združenih delavcev z družbenimi proizvajalnimi sredstvi, in z vsemi pogoji za delo in odnosi v porabi, da bi tako samoupravno obvladali celotno družbeno reprodukcijo.

Predvsem mislim na razpolaganje s presežkom dela v celoti; na vprašanja podružbljanja dohodka v vseh fazah njegovega ustvarjanja in delitve; na samoupravno ustvarjanje pogojev za gospodarjenje; na politiko razvoja, potrjeno z dogovorom združenih delavcev in občanov; na družbeno obvladovanje inflacije in na vsa druga vprašanja, ki sestavljajo najširši mozaik ekonomskega življenja in stvarnosti, v kateri živijo in delujejo delovni ljudje in občani.

Vprašanje, ki se pod težo starega pogosto postavlja, je: ali naj se poleg drugih družbenih dejavnikov tudi socialistična zveza ukvarja z vprašanji položaja delovnega človeka in občana v materialnih odnosih, s problemi družbenoekonomske narave, stanjem in gibanji v materialni bazi družbe? V tako postavljenem vprašanju se pogosto skriva nevarnost ali pridržek, ali je angažiranje socialistične zveze na ekonomskem področju razumeti kot partnerski prijem pri obravnavanju in reševanju družbenoekonomskih problemov.

Praksa brez dvoma kaže, da smo se prav pri reševanju nekaterih stališč na področju družbenoekonomskih odnosov pogosto ustavljali na pol poti zato, ker smo se teh vprašanj lotevali parcialno in tako nismo prišli do skupne, določene in programirane akcije vseh subjektov. Na tem področju se morajo dejavnosti akcijsko povezovati in koordinirati prav v socialistični zvezi, izhajajoč pri tem iz idejnopolitičnih opredelitev v ZKJ. Ni pa treba zanemarjati tudi dejstva, da bi se v SZDL težko uresničevala zveza delavcev z vsemi drugimi sloji na zgodovinskih temeljih delavskega razreda brez stalnega in neposrednega, z akcijami po-

vezanega delovanja, povezanega z bistvenimi dogajanjem in gibanji v materialni podlagi družbe, v produkcijskih odnosih. Zato moramo namreč bolj odločno premagovati pojmovanje, da je dovolj sprejemati družbene rešitve in jih prepustiti v uresničevanje državnim organom, ali da jih prinaša stihija sama po sebi. SZDL naj bi zagotovila množičen organiziran politični boj delavcev in občanov za uresničevanje novih rešitev, od takšnih bojev pa je odvisno resnično spreminjanje odnosov v proizvodnji in družbi.

Pomembnih sprememb, ki jih je treba uresničiti na podlagi ustave na področju gospodarskega sistema in razvojne politike, si ne moremo zamisliti brez družbenega angažiranja SZDLJ, predvsem zaradi akcij, spreminjanja stanja, razreševanja problemov. Na primer — kmalu bomo sprejeli zakon o družbeni lastnini, ki je zelo pomemben za razvoj samoupravljanja, toda, uresničevanje koncepta družbene lastnine kot dela samoupravnega produkcijskega odnosa, kot podlage samoupravnih odnosov, ne moremo prepustiti samo formalnopravnim rešitvam. To je družbeni boj, po svoji vsebini razredni boj, to je družbena akcija, ki ne sme biti samo temeljito načrtana, temveč tudi enotna, tako organizirana pa se lahko uresničuje z delovanjem vseh delovnih ljudi in občanov prav v socialistični zvezi. Smo tudi v fazi izgrajevanja novega koncepta samoupravnega načrtovanja. Na eni strani so težave, kako do njega — zgrajenega na samoupravnem konceptu — priti, vendar ne zato, ker v procesu graditve nimamo tehnike (čeprav so tudi tu problemi). Gre predvsem za to, da še nismo dovolj temeljito izdelali in opredelili družbene vsebine in problematike tega področja; pojmovanje o delavcih v TOZD kot o subjektih načrtovanja se težko prebija in tudi ni ustreznega angažiranja vseh sil, ki se zbirajo v Socialistični zvezi, da bi se te nove rešitve čim prej in sistematično uresničile. Tu so tudi vprašanja s področja razpolaganja in podružbljanja dohodka, problematika minulega dela, vprašanja odtujevanja dohodka in podobno. Pri obravnavanju bistva teh problemov lahko sklenemo, da na področju družbenoekonomskih odnosov angažiranje socialistične zveze ni in ne more biti v funkciji nikakršnega nadomestka tehnokratskega ali državnega delovanja, temveč je lahko samo v funkciji sprožanja in razvijanja samoupravnih odnosov na najširši podlagi pri uresničevanju oblasti združenih delavcev.

Kvaliteta dejavnosti SZDL na vseh področjih je odvisna predvsem od stališč, s katerimi bo ZKJ z jasnimi idejno političnimi opredelitvami bogatila akcije SZDL, in od širine družbenega angažiranja delavcev. Socialistična zveza mora inicirati družbeno dogovarjanje in samoupravno sporazumevanje, mora se boriti za njuno delavsko razredno vsebino in skupaj s svojim delovanjem na tem področju zagotavljati hitreje in popolnejše uresničevanje tako določene politike. Glede na obseg problemov v materialni bazi družbe, na obseg boja za stabilizacijo itn., menim, da moramo še globlje in temeljiteje usmerjati SZDL na ta področja prav

zaradi tega, da bi s skupno aktivnostjo lažje in uspešneje obvladovali sedanje stanje, reševali vzroke in posledice konfliktov itd.

Za nadaljnji razvoj SZDL je zelo pomembno tudi vprašanje združevanja dela in sredstev in s tega stališča delovanje na nadaljnjem osvobajanju dela. V tem kontekstu ni odveč pripomba, da osvobajanje dela lahko uresničuje samo delavski razred s podružbljanjem sredstev za proizvodnjo in z ustvarjanjem takšne družbene organizacije združenega dela in sredstev, v katerih bodo združeni delavci sami upravljali z rezultati tekočega in minulega dela.

V dosednji praksi oblikovanja SZDL kot fronte organiziranih socialističnih sil smo naleteli tudi na nekatera napačna pojmovanja, katerih konsekvence niso vedno v skladu z resničnimi potrebami in sodobnimi družbenimi spremembami, h katerim težijo združeni delavci. Eno od njih zagovarja tezo, naj bi se, denimo, v osnovnih organizacijah združenega dela ustanovile osnovne organizacije socialistične zveze. V bistvu je to poenostavljena in neargumentirana zahteva po organiziranju socialistične zveze na proizvodjalnem načelu. Zagovorniki te teze menijo, da poleg organizacij zveze komunistov, sindikata in mladine morajo v osnovnih organizacijah združenega dela obstajati tudi organizacije socialistične zveze. Čeprav je ta ideja v dosedanjih razpravah presežena, ker ni sprejemljiva, v praksi vseeno naletimo tudi na nekatere njene implikacije. V glavnem je posledica napačnega pojmovanja bistva politične vloge socialistične zveze in položaja združenega dela v takšnih razmerah, najbolj pogosto pa je to rezultat nekaterih nejasnosti, ki izhajajo iz nerazumevanja celotnih družbenih odnosov, ki jih gradimo.

Od tod izhaja tudi drugo mnenje, na podlagi katerega naj bi krajevne skupnosti, samoupravne interesne skupnosti in temeljne organizacije združenega dela kot temeljne celice samoupravljanja volile delegate in delegacije v organe in vodstva socialistične zveze. Pri takšnih pojmovanjih prihaja do nedovoljene zamenjave in mešanja samoupravnega združevanja dela in sredstev ter organiziranja samoupravnih odnosov na eni strani ter konstituiranja in delovanja socialistične zveze kot fronte organiziranih socialističnih sil na drugi strani, do zamenjave konstituiranja in izražanja političnega sistema iz temeljnih celic družbe na temelju političnega organiziranja. Preprosto rečeno, v socialistični zvezi se ne organizirajo sredstva za proizvodnjo, predmeti dela, stroji, materiali, zaloge, tovarniške hale, temveč subjekti — delovni ljudje, občani, družbene sile. Organiziranje subjektov, delovnih ljudi in občanov, se uresničuje v procesu dela v organizacijah zveze komunistov, zveze sindikatov in zveze socialistične mladine, ki obstajajo v TOZD. Te sestavljajo in organizirano delujejo v socialistični zvezi kot fronti pri ustvarjanju skupnih interesov, združujejo pa se in organizirajo na teritorialnem načelu v krajevno organizacijo SZDL. Takšne in podobne dileme je treba argumentirano rešiti, jasno diferencirati odnose, posebej pa v akcijah uresničevati bistvo organiziranja in delovanja socialistične zveze. Drugače pa se v SZDL morajo pri ures-

ničevanju nalog zbirati in povezovati vsi družbeni dejavniki, posebno delegati in delgacije, samoupravni organi vseh oblik odločanja, organi uprave in drugi. Vzporedno s tem moramo v delovanju SZDLJ odkrivati in se distancirati ob nekaterih tehnokratskih pojmovanj, ki na združeno delo gledajo kot na navadne stvari, nad katerimi je treba vladati, ne pa kot na proces združevanja dela in sredstev, katerih nosilci so delavski razred, samoupravno organizirani in združeni delovni ljudje in občani.

Od praktičnih koristi za nadaljnje organiziranje in delovanje socialistične zveze je pomembno nadaljnje razčiščevanje nekaterih neadekvatnih pojmovanj socialistične zveze kot fronte organiziranih socialističnih sil. Eno vprašanj iz tega konteksta se nanaša na samostojnost družbenopolitičnih organizacij, družbenih organizacij in združenj občanov, ki sestavljajo socialistično zvezo kot fronto. Dogajalo se je, da je bilo videti, da z organiziranjem v socialistični zvezi omejujemo del samostojnosti družbenopolitičnih in drugih družbenih organizacij. Vsakdanja praksa že kaže — posebej pri organizacijah, ki so v svojem delovanju v SZDLJ prišle najdlje — da je samostojnost delovanja neke družbenopolitične organizacije eden bistvenih pogojev za uspešno ustvarjalno in dogovorjeno delovanje socialistične zveze kot resnične fronte. SZDL bi brez takšne samostojnosti, ki izraža tudi bistvo odnosov, družbenega položaja in delovanja neke organizacije, ostala nedoločena organizacija, spremenila bi se v konstrukcijo in zgubila družbeni pomen najširšega temelja za politično povezovanje (vseh organiziranih socialističnih sil) pri uresničevanju samoupravljanja. Samostojnost družbenopolitičnih organizacij, družbenih organizacij, združenj občanov in drugih subjektov je temeljni pogoj za njihovo ustvarjalno, kreativno delovanje v socialistični zvezi in njenih organizacijah. Tako — torej z delovanjem v SZDL — dobiva njihova samostojnost novo kvaliteto pri ustvarjanju tistega, kar se konstituira kot dogovor v eni družbenopolitični organizaciji.

Na primer: dogovori, ki jih sprejemamo v zvezi sindikatov, lahko v socialistični zvezi prerastejo v široko družbeno akcijo prav zaradi tega, ker sindikat s svojim samostojnim angažiranjem animira v socialistični zvezi vse dejavnike, ki jo sestavljajo kot fronto. Družbene organizacije in združenja občanov se »teže znajdejo« takrat, kadar zaostaja njihovo notranje transformiranje na ustavnih osnovah; v nekaterih organizacijah pa lahko opazamo pojave privatizacije, centralizma; druge spet niso organizirane na delegatskem načelu in v svoji dejavnosti ne iščejo dovolj podpore v vsebini delovanja SZDL. Za vse, ki sestavljajo fronto, je pomembno, da skupno dogovorjene akcije dosledno izvajajo, ker so prav one najbolj pogosto izraz pobud, ki so bistvo samostojnosti.

V zadnjem času se upravičeno poudarja potreba, da v socialistični zvezi zagotovimo neposredno sodobno organizirano in množično politično delo delavcev, občanov, vseh naših ljudi. To je ena bistvenih obvez krajevnih organizacij socialistične zveze, pravzaprav vseh sil, ki v njih sestavljajo socialistično zvezo. Pri tem moramo paziti, da se vsebina neposred-

nega političnega dela ne omejuje samo na pojasnjevanje in razlago, temveč na omogočanje odločanja in dogovarjanja, na ustvarjanje in bogatenje skupno organizirane akcije. Če množično politično delo omejujemo samo na pojasnjevanje, obveščanje in razlago, s tem siromašimo in odstopamo od temeljne usmeritve v delovanju socialistične zveze, hkrati pa jo zaviramo v njenem nadaljnjem organiziranju in angažiranju. Takšna enostranost bi ustvarjala ugodno ozračje za to, da bi SZDL postajala transmisija, delovne ljudi in občane pa bi postavljala v pasivni položaj pričakovanja, da jih nekdo obvešča; to pa je lahko tudi logika, ki na človeka gleda kot na objekt. Informacije, obvestila in podobno, vse to je pomembno za uspešno vodenje aktivnosti. SZDL ni klasična politična partija, ni transmisija, temveč fronta akcij, v kateri se predvsem z idejnopolitičnim delovanjem ZK in komunistov kot aktivistov SZDL zagotavlja razredno bistvo, ki postaja vsebina celotnega delovanja vseh. Pomembna ovira za razvoj SZDL je podedovana zavest, v bistvu sektaška, ki zapira, namesto da bi razširjala prostor družbene akcije za vse, ki so za socializem na temelju samoupravljanja.

Eno izmed obstoječih, toda napačnih pojmovanj vloge socialistične zveze je tudi stališče, ki jo omejuje na posrednika, na nekakšno sodobno transmisijo. V takšnem pojmovanju se skriva pritisk ostankov birokratskih in tehnokratskih sil in teženj, ki pričakujejo, da bo SZDL nekritično podprla in branila odloke, ukrepe in rešitve, ki jih sprejemajo nekateri organi, pri tem pa ne bo imela možnosti, da sodeluje pri sprejemanju teh odločitev v samoupravnih organih in skupščinah. Takšno prakso včasih omogoča nesposobnost in nepripravljenost nekaterih organizacij SZDL, da s svojimi jasnimi stališči in delovanjem v samoupravnem in skupščinskem sistemu odpravljajo takšna pojmovanja. V posameznih primerih je to pojmovanje tudi posledica pritiskov, predvsem posameznih državnih struktur na zvezo komunistov, da arbitrira v nekaterih družbenih zadevah iz njihove pristojnosti, pri tem pa se spreminja tudi družbena vloga socialistične zveze in zveze komunistov. Razumljivo je, da so vsa ta in druga vprašanja v bistvu povezana z razvojem ZKJ. ZKJ ne more v SZDL uresničevati svoje vodilne idejnopolitične vloge z birokratskimi sredstvi, temveč z idejno jasnostjo in progresivnostjo, z argumenti in konkretno aktivnostjo članov ZK v dogovorjenih akcijah v SZDL. Aktivnosti SZDL si ne moremo zamisliti brez angažirane idejnopolitične vloge komunistov, hkrati pa tudi komunisti ne morejo uresničevati svoje vloge brez takšne množične baze, kakršna je SZDL.

V naši praktični politični akciji in v znanstvenih analizah moramo brezkompromisno, z idejnim bojem na podlagi argumentov premagovati pojmovanja, ki podcenjujejo SZDL in s tem v bistvu sejejo dvom o samoupravljanju; osmišljati moramo vse naše aktivnosti, da bi lahko dosledno uresničevali ustavni koncept socialistične zveze. V tem smislu se razredno bistvo naše samoupravne družbe ne more uresničevati z deklaracijami, temveč z resnično razredno vsebino vsake organizirane akcije

v socialistični zvezi kot fronti, na čelu z zvezo komunistov. Zato je pomembno, da SZDL ne bo nekaj zunaj delovnih ljudi. V socialistični zvezi se torej delovni ljudje in občani neposredno združujejo in organizirajo, da bi v skupnih akcijah lahko uresničili aktualne in zgodovinske interese delavskega razreda in zgradili socializem na temeljih samoupravljanja. Uresničevanje takšne usmeritve postaja vedno bolj politični boj, v katerem je treba iskati in najti prave odgovore na odprta vprašanja, ki se postavljajo v praksi.

SAVIN JOGAN

Socialistična zveza in delegatski sistem

Če se ob tej priložnosti zadržimo le pri vlogi socialistične zveze (in sindikatov) v delovanju in razvijanju delegatskega sistema, je treba poudariti, da gre tudi v tem zoženem okviru za številne odgovorne naloge, od katerih mnoge danes še niso niti do konca in v vseh podrobnostih jasno opredeljene.

Prva naloga je nedvomno neposredno politično usmerjevalno in usklaževalno delo v pripravah na volitve članov delegacij za skupščine družbenopolitičnih skupnosti in samoupravnih interesnih skupnosti. V načelih in merilih kadrovske politike za kandidiranje, sprejetih na seji republiške konference SZDL Slovenije 15. februarja 1974, so med drugim opredelili tale merila za kandidiranje članov delegacij temeljnih samoupravnih skupnosti: da so kandidati neposredno povezani s skupnostjo oziroma z organizacijo, v kateri naj bi bili izvoljeni; da so na podlagi poznavanja temeljnih družbenoekonomskih in političnih odnosov sposobni povezati ožje interese svoje samoupravne skupnosti s širšimi interesi; da so zgleдни in uspešni delavci na svojem delovnem mestu in aktivni nosilci samoupravnih socialističnih odnosov v svojem okolju.

Čeprav ni mogoče izmeriti rezultatov obojih volitev v letu 1974 z vsemi temi merili, je vendarle mogoče ugotoviti, da je dosledno in usklaženo prizadevanje vseh družbenopolitičnih organizacij v vseh fazah priprav na volitve v tej smeri obrodilo dobre sadove. Tako je v sestavi izvoljenih delegacij za skupščine družbenopolitičnih skupnosti 76,2 % delavcev iz neposredne proizvodnje — oziroma delavcev, ki opravljajo svoje temeljne naloge v negospodarskih dejavnostih, medtem ko je med člani delegacij za skupščine SIS 74,4 % delavcev iz neposredne proizvodnje. Bistveno večja kot v delu dosedanjih skupščin je v delegacijah tudi udeležba žensk, nadalje mladih občanov in predvsem mladih delavcev, kar vzeto v celoti — omogoča, da se na vseh ravneh družbenega odločanja v potrebni meri in neposredno pokažejo zlasti interesi delavcev v

združenem delu in tudi tistih družbenih plasti, ki so bile pogosto doslej ob robu političnega življenja.

Ti podatki so nedvomno ugodni, vendar ne pomenijo, da je nalog socialistične zveze s tem konec. Izpopolnjevanje in uresničevanje sistema stalnih kadrovskih priprav na volitve ter priprava predlogov za vse nosilce javnih, samoupravnih in drugih družbenih funkcij so trajne naloge SZDL; poleg tega pa se morajo še zlasti v našem sistemu zamenljivih delegatov socialistična zveza in sindikati neposredno vključevati v delo delegacij in v dogovarjanje o tem, kateri delegati naj gredo na seje skupščin, skrbeti morajo, da bodo delegati oboroženi s čimbolj jasnimi smernicami in stališči samoupravne baze, hkrati pa morajo trajno kadrovsko preverjati množico članov delegacij in delegatov,¹ iz katere naj bi v prihodnje v prvi vrsti zajemali predloge za izvrševalce večine samoupravnih in drugih družbenih funkcij.

Druga pomembna naloga SZDL in vseh družbenopolitičnih organizacij, ki morajo skupaj zagotavljati družbenopolitične pogoje za to, da delegacije in delegati odgovorno in hkrati učinkovito opravljajo svoje delo, je skrb za sistematično družbeno usposabljanje delegatov. Na tem področju smo dosegli nekaj uspehov, ki so v primerjavi z dosedanjim delom ohrabrujoči. Velik del članov delegacij se je doslej udeležil različnih seminarjev in drugih oblik usposabljanja, ki so jim vsaj v glavnih obrisih predstavile naš novi ustavni sistem in tudi neposredne naloge delegacij v njem. Že tu smo ugotovili, da hudo primanjkuje kadrov, ki bi organizirali in uresničevali to usposabljanje, pa tudi literature in potrebnih učnih pripomočkov. Nič manj resna težava ni premalo izdelana metodologija družbenega usposabljanja; vse to kaže, da smo ta vprašanja doslej resno zanemarjali in jim posvečali premajhno družbeno pozornost. Hkrati ko odpravljamo ovire, bomo morali zagotoviti, da bo celoten sistem usposabljanja za delegate bolj načrten, hkrati pa tudi odprt in prilagodljiv; to je pomembno posebno še zato, ker ponekod naloge na tem področju obravnavajo zgolj kot enkratno akcijo. Skratka, zagotoviti bomo morali, da se bodo programi za usposabljanje članov delegacij sprti dopolnjevali s tistimi temami iz programov dela skupščin in iz sprotnega dela delegacij, ki zahtevajo širše in poglobljeno obravnavanje ter osvetlitev in pripravo, tako da bodo člani delegacij resnično postali subjekt takega usposabljanja in da se to usposabljanje ne bo omejevalo le na člane delegacij ali celo le na delegate, temveč bo odprto za vse delovne ljudi in občane, ki so nosilci vseh družbenih odločitev.

Informiranje je eden izmed nujnih pogojev za odločanje in za uspešno delovanje delegatskega sistema, zato je naslednje važno področje dela družbenopolitičnih organizacij. Po celi vrsti posvetov, seminarjev in dogovorov smo na tem področju močno napredovali. Začeli so izhajati številni

¹ V delegacijah za skupščine družbenopolitičnih skupnosti in SIS v Sloveniji sodeluje skupno 95.375 članov.

bilteni za delegate, osrednja in pokrajinska glasila so uvedla posebne pri-
loge, v časnikih so odprli posebne delegatske rubrike in uvedli posebne
oddaje v RTV programu. Gradiva za seje skupščinskih zborov iz skupščin
pošiljajo ne le delegatom, temveč tudi vse večjemu številu članov deleg-
acij. Kljub temu je na tem področju še veliko slabosti, ki postavljajo
resne naloge predvsem pred socialistično zvezo, še posebno zato, ker z
razvojem pravih delegatskih razmerij pravzaprav postajajo z vsakim
dnem bolj očitne.

Gre predvsem za to, da so člani delegacij v temeljnih samoupravnih
skupnostih temeljiteje in neposredno praktično informirani le o zadevah,
ki se obravnavajo na sejah občinskih skupščin in občinskih SIS, zelo malo
pa vedo o tem, o čemer se razpravlja in odloča v republiški in v zvezni
skupščini, v republiških SIS in v njihovih zvezah; še vedno so delovni
ljudje in občani premalo obveščeni o celoti vzrokov in posledic v skup-
ščinah predloženih rešitev, o delu in dogovorih delegatov v skupščinah.
V zadnjem času je sicer treba vsekakor omeniti pozitivno prizadevanje
družbenopolitičnih organizacij, da bi oblikovali celosten, v sebi usklajen
sistem medsebojnega obveščanja v delegatskem sistemu in da bi jasneje
opredelili odgovornost vseh njegovih nosilcev; uresničevanje tega sistema
pa smo pravzaprav šele resno zastavili.

V samem delovanju delegacij v krajevnih skupnostih, v temeljnih in
drugih organizacijah združenega dela in v drugih skupnostih je pred
družbenopolitičnimi organizacijami zlasti naloga, da ne zagotovijo le, da
se delegacije redno sestajajo, temveč tudi razgibano in vsestransko dejav-
nost vseh članov temeljne skupnosti pri oblikovanju in sprejemanju sa-
moupravnih odločitev in tudi pri oblikovanju smernic za delo delegacij.
Stališča republiške konference SZDL Slovenije (31. marca letos) posebej
izražajo zahtevo, da se družbenopolitične organizacije uprejo težnjam, da
bi v skupščinah oblikovali stališča in sprejemali odločitve mimo zborov
delovnih ljudi in občanov ter da bi se odgovornost za sklep zožila zgolj na
delegacije; ponekod se v praksi dejavnost zožuje celo zgolj na konference
ali na skupine delegatov, posebno tam, kjer so roki za obravnavo skupščin-
skih gradiv prekratki. Res pa je hkrati tudi to, da bi samo s tem, da bi
vprašanja, o katerih bo kasneje odločala delegatska skupščina, (formalno)
uvrstili na dnevne rede zborov delovnih ljudi, ne zagotovili pravih re-
zultatov, če ne bodo te organizacije hkrati zagotovile tudi potrebnih
vsebinskih priprav in jasnih izhodišč za razpravo in za oblikovanje smernic
ter stališč na zboru.

Nič manj zahtevna ni naloga, ki se postavlja pred družbenopolitične
organizacije v zvezi s povezovanjem in sodelovanjem delegacij. V tem
okviru smo dosegli prve spodbudne rezultate, vendar praktično zgolj
glede povezovanja več (istorodnih) delegacij za eno delegatsko mesto v
skupščini, medtem ko je povezovanje različnih delegacij (npr. delegacij
KS ne glede na občinske meje, delegacij KS in TOZD) za obravnavo vpra-
šanja, ki jih vse skupaj prizadeva, zaenkrat še izjema. Dokler ne bomo v

večji meri razvili takšnega sodelovanja in povezovanja med delegacijami in tudi med temeljnimi skupnostmi, se bo delegatom še vedno dogajalo, da se bodo šele na seji skupščine seznanili s pogledi in stališči drugih delegacij in bodo tako pravzaprav prisiljeni, da odločajo mimo svoje delegacije in članov svoje temeljne skupnosti.

Vprašanje pobude v delegatskih skupščinah je bilo tudi doslej deležno široke družbenopolitične pozornosti, vendar se kljub temu praktično v večji meri ni premaknilo z mrtve točke. V skupščini, v kateri smo korenito spremenili sestavo in v neki meri tudi način dela, odnose med zbori in delovnimi telesi, ostajajo pretežni nosilci pobude za obravnavanje posameznih vprašanj na sejah skupščinskih zborov in tudi gradiv za obravnavo in sklepanje slejkoprej izvršilni in upravni organi. Pobuda delegacij in delegatov ter zborov delovnih ljudi se v skupščinah sicer uveljavlja, vendar dokaj sramežljivo v obliki delegatskih vprašanj in opozoril, ki so kljub temu, da jih obravnavajo v upravnih organih in izvršnih svetih, le redko kdaj podlaga za predloge rešitev, o katerih sklepa skupščina.

Zato bi morali odločnejše kot doslej zlasti v socialistični zvezi od izvršnih svetov in upravnih organov zahtevali, da z vso odgovornostjo do žive prakse in opozoril na zborih delovnih ljudi, na sejah organov upravljanja in v delegacijah ter v delegatskih vprašanjih oblikujejo predloge za nove rešitve, zlasti pa naj na podlagi spodbud izdelujejo celovitejše analize stanja na posameznih področjih, za kar so po ustavi v prvi vrsti zadolženi. Hkrati pa je treba v dejavnosti družbenopolitičnih organizacij, posebej še SZDL, sindikatov in socialistične mladine ustvarjati ozračje, ki bo spodbujalo in pomagalo razvijati pri delovnih ljudeh v temeljnih skupnostih ustvarjalno pobudo, ki bo zagotavljala, da bomo družbena vprašanja reševali tako, da bomo izhajali iz potreb, zahtev in interesov teh ljudi samih.

Družbenopolitične organizacije so doslej posvečale razmeroma majhno pozornost uresničevanju odgovornosti, ki jo imajo delegacije in delegati, posebej še tisti, ki so člani konference in skupin delegatov, do samoupravne baze.

Nedvomno zasluži v našem okviru posebno pozornost odnos družbenopolitičnih organizacij do delegatov v družbenopolitičnih zborih občinskih skupščin, obalne skupščine ter mestne in republiške skupščine. Splošnemu mnenju, ki prevladuje v razpravah zadnjega časa in ki trdi, da je v teh zborih še najmanj čutiti njihovo delegatsko osnovo, je sicer mogoče pritrditi, a samo do neke mere. Zlasti v naši republici so namreč vodstva družbenopolitičnih organizacij v občinah in republici že razmeroma zgodaj (februarja in marca 1974) s svojimi sklepi opredelila, katero izvoljeno telo vsake organizacije bo opravljajo funkcijo delegacije za delegate v DPZ. Prav tako smo številna vprašanja v zvezi z začetkom dela teh zborov v glavnem skrbno proučili in pojasnili na številnih posvetih in seminarjih. Kar se tiče same obravnave vprašanj, ki so bila vključena v dnevni

red sej teh zborov, prav tako ni mogoče reči, da bi ušla pozornosti organov in delovnih teles družbenopolitičnih organizacij. Vendar je hkrati res tudi to, da kljub temu, da so taka vprašanja obravnavala vodstva organizacij in da so ta vodstva oblikovala tudi stališča o njih, ta stališča pogosto niso našla neposredne poti do delegatov v DPZ. Na drugi strani pa posamezne organizacije svojih stališč pogosto niso sporočale drugim organizacijam in jih niso v potrebni meri usklajevale s stališči drugih, tako da delegati v zboru niso imeli vselej dovolj jasne in trdne enotne opore za razpravo in odločanje v zboru.

Z jasnimi dogovori v okviru socialistične zveze kot fronte organiziranih socialističnih sil se je v zadnjem času (še pred sprejemom novega statuta SZDL Slovenije) toliko poenotila praksa pri oblikovanju teh stališč, da se praviloma skupna stališča vseh organizacij za delegate v DPZ oblikujejo v konferenci ali v predsedstvu organizacij SZDL — ob popolni pobudi in odgovornosti vodstev vseh organizacij. Hkrati v praksi dokaj dosledno uveljavljajo tudi prakso vključevanja delegatov zbora v konference SZDL oziroma v njihova delovna telesa, tako da so tudi delegati sami že od začetka aktivni tvorci stališč organizacij o vprašanih in predlogih, ki jih obravnavajo v zboru. Tako prepletanje in povezovanje že zahteva — in bo v prihodnje še v večji meri zahtevalo — da stališča za delo delegatov v DPZ izhajajo iz redne dejavnosti družbenopolitičnih organizacij, prav tako pa zahteva tudi, da si zbori izdelajo programe za svoje delo. Delegati v tem zboru torej tudi niso le prenašalci stališč, ki so jih izoblikovali v vodstvih organizacij, temveč mora njihova dejavnost v zboru temeljiti na širokem in neposrednem vključevanju v mnogostransko in celostno delo teh organizacij.

Čeprav smo takšno usmeritev in sodelovanje doslej v večji meri uveljavili le pri družbenopolitičnih zboreh, je razumljivo, da so družbenopolitične organizacije vsekakor odgovorne tudi za oblikovanje idejnih in političnih izhodišč ter usmeritve za delovanje drugih skupščinskih zborov in skupščin samoupravnih interesnih skupnosti. Čeprav statuti in programski ter drugi dokumenti ZK in posameznih družbenopolitičnih organizacij jasno izražajo prav tako usmeritev, bo seveda trajno in dosledno uresničevanje zahtevalo še veliko energije, iskanja in vztrajnega dela v vsaki od teh organizacij; vsa ta prizadevanja pa bo morala usklajevati socialistična zveza kot njihova skupna fronta. Če gledamo iz tega zornega kota, so si v prvem letu delegatskega sistema družbenopolitične organizacije predvsem jasneje odmerile naloge, v celoti razmeroma uspešno; vsekakor je bil to odgovoren začetek uresničevanja najpomembnejših nalog v tem okviru, čeprav rezultati tega delovanja še ne morejo biti povsod povsem jasno razvidni.

Komunist kot aktivist socialistične zveze

V preteklem obdobju smo se srečevali — tudi zaradi notranjih slabosti v sami zvezi komunistov — s težnjami in poskusi, da bi izrinili zvezo komunistov iz družbenega prostora, kakor tudi s težnjami, da bi zmanjševali vlogo socialistične zveze. To se je kazalo tudi s tem, da so se uveljavila in ustvarila nova »množična gibanja«; bili so primeri, da so se občani politizirali zunaj socialistične zveze. Ta politizacija naj bi množice »izvzela« iz polja »partijske regulative« in jih prepustila nekakšni popolni družbenopolitični samodejnosti. Vse to je postavilo v ospredje tudi vprašanje, kakšna je družbenopolitična narava takšnih stališč in teženj, če se te ne morejo uresničiti prek obstoječega institucionalnega mehanizma, še zlasti ne prek socialistične zveze.

Zveza komunistov ni mogla dopustiti, da bi se našla na repu družbenopolitičnega boja in akcij občanov, zato je svojo dejavnost usmerila prav v socialistično zvezo. Socialistična zveza je moč in zagotovilo, da vloga zveze komunistov ne ostaja brez odmeva, da vloga zveze komunistov ne pada v prazen prostor. Zveza komunistov ne more delovati »sama s seboj«. Tistega, kar je zamisel družbeno osveščenega jedra, jedra, ki idejno in družbenopolitično prednjači, ni mogoče uresničevati brez sodelovanja celote, brez širokega družbenega potenciala vseh občanov, članov socialistične zveze. V demokratičnem postopku oblikovanja političnih stališč se povezuje idejna usmeritev in politična akcija zveze komunistov z delovanjem in izkušnjami, ki izvirajo neposredno iz ustvarjalne prakse vseh delovnih ljudi. V socialistični zvezi se povezuje neposredno izražanje interesov z zavestno usmerjenim družbenim gibanjem v skladu z družbeno sprejetimi cilji. Prav zveza komunistov je tista, ki najbolj izrazito prinaša v družbenopolitične procese zavest o splošnih, dolgoročnih interesih socialistične družbe. Vse to pa seveda zahteva dejavnost, vsestransko vpreženost komunistov v socialistični zvezi, ne pa *nad* njo, saj pojmovanje socialistične zveze kot fronte organiziranih socialističnih sil zanika načela hierarhičnega organiziranja. Velik pomen in smisel obstoja socialistične zveze je tudi v sprejemanju iniciative množic in v oblikovanju teh iniciativ v dejavne sklepe. Jugoslovanska samoupravna družba je na poti ukinjanja delitve družbe na »politično ukazovalno skupino« na eni ter »izvršujočo množico« na drugi strani. Zato odnos zveze komunistov, odnos članov ZK do SZDL ni in ne more biti direktivističen, člani ZK v SZDL ne morejo nastopati kot »učeni mentorji«. Kakršenkoli pedagoško didaktičen odnos med ZKJ in SZDL je družbeno nesprejemljiv. Zdi se nam, da je družbeno pravilen odnos med ZKJ in SZDL sploh ključnega pomena za naravo celotnega političnega sistema. V tem odnosu se mora zveza komunistov uveljaviti kot *notranja* usmerjevalna sila v sistemu samoupravljanja in presegati odnos med »kadrovske organizi-

zacija« in »masovno bazo«, značilen za obdobje revolucionarnega etatizma. Seveda SZDL sprejema program zveze komunistov kot idejno in programsko podlago socialistične usmeritve, vendar bi bilo preozko in tudi v nasprotju s statutarnimi izhodišči, če bi bila SZDL le zagovornik ukrepov, ki so jih sprejeli drugje, če bi bila osiromašena na vlogo izvajalca, na »popularizatorja« stališč zveze komunistov. To bi pomenilo odrekanje ustvarjalne vloge socialistične zveze.

Vloga komunistov v SZDL veliko zavisi tudi od *narave* delovanja zveze komunistov, še zlasti od narave in načina dela bazičnih struktur v zvezi komunistov, to je od oblike dela *osnovnih* organizacij zveze komunistov. Osnovnim organizacijam zveze komunistov bi sploh veljalo posvečati tudi večjo, bolj poglobljeno teoretično politološko analizo. Tam, kjer osnovne organizacije zveze komunistov delujejo v »celičnem« smislu, zaprto, tam, kjer se zveza komunistov navdihuje sama s seboj, kjer deluje kot partija in ne kot zveza komunistov, kjer ni živega stika z občani, se potem za komuniste tudi socialistična zveza kaže samo kot sektor delovanja, z vsemi omejenimi in negativnimi vključenostmi, ki iz tega izvirajo. Naloga komunistov ni, da bi držali na uzdi »navadne« člane SZDL, saj bi to pomenilo veliko nezaupanje delovnim ljudem in občanom in to bi bilo nasprotje vsemu tistemu, kar smo zapisali v ustavi in dokumentih zveze komunistov. To bi nas vodilo v obrabljen in preživel odnos avantgarde do »nepartijskih množic«. Mesto zveze komunistov je v tako rekoč vsakodnevem angažiranju v socialistični zvezi, v zvezi sindikatov, v drugih družbenopolitičnih organizacijah, različnih združenjih in društvih in v vseh drugih oblikah združevanja delovnih ljudi in občanov. Ni strahu, da bi se pri tem zveza komunistov — če bo ohranjala svojo vodilno idejno politično vlogo — utapljala v socialistični zvezi in da bi se spreminjala v nekakšno populistično partijo ali da bi doživljala sodobno različico informbirojevskih insinuacij o utapljanju partije v ljudsko fronto.

Ne kaže prezreti dejstva, da bi bil naš politični sistem brez socialistične zveze mnogo bolj obremenjen z etatizmom — tako v preteklosti kot tudi danes — in da je v nekem smislu tudi sama SZDL kot izrazito množična organizacija tudi »korekcija« zveze komunistov, ki preprečuje in omejuje njeno notranjo birokratizacijo.

Zveza komunistov meni, da je soočanje samoupravne družbe z birokratizmom in tehnokratizmom dolgoročna usmeritev. Dolgoročnost in stalnost protibirokratske in protitehnokratske usmeritve je tudi ustrezajoča naravi birokratizma in tehnokratizma, ki sta trdovratni in relativno trajni prvini socialistične družbe. Če nam je dovoljeno uporabiti prispodobo: čeprav nas »samo še devet let« loči od Orwellovega »1984«, nas boj s tehnokratizmom in zopervanje svetu, ki ga obvladujejo samo supersile, ne navdaja s paniko. Družbeno samoupravljanje kot izrazita protitehnokratska alternativa in politika nevezanosti kot izrazito protihegemonistična alternativa v mednarodnih odnosih sta naši neiztirjeni stalnici.

Predpostavka za razumevanje družbene funkcije zveze komunistov je njeno lociranje v *samoupravne* odnose v naši družbi, tedaj še zlasti v družbenopolitične procese v socialistični zvezi. Položaj zveze komunistov v globalnem političnem sistemu pa tudi določa njeno veliko odgovornost za razvoj jugoslovanske družbe. Dejstvo, da so člani zveze komunistov aktivisti v socialistični zvezi in da so kot člani zveze komunistov povezani z načeli demokratičnega centralizma, ni v nasprotju z organizacijskim mehanizmom socialistične zveze. Notranje komunikacije v sami zvezi komunistov in upoštevanje načela demokratičnega centralizma poudarjajo nenehno aktualnost odnosov med družbeno celoto in njenimi deli. Demokratični centralizem je pogoj za idejno in organizacijsko enotnost zveze komunistov. Notranji odnosi v zvezi komunistov so v funkciji stalnega usposabljanja komunistov za družbenopolitično delo — tedaj tudi za usposabljanje in pripravljenost komunistov za delo v socialistični zvezi. Idejno in akcijsko enotnost kot predpostavko za uspešno delovanje komunistov v socialistični zvezi pa velja obravnavati kot dinamično kategorijo. Temelji enotnosti so dane v programski usmeritvi, programska usmeritev zveze komunistov pa je tudi programska usmeritev socialistične zveze. Idejna in akcijska enotnost zveze komunistov, za katero trdimo, da ni statična kategorija, pa se tudi stalno obnavlja in utrjuje z aktivnostjo članstva pri iskanju boljših, primernejših rešitev in načinov za družbenopolitično delo, še zlasti tudi za delo v socialistični zvezi, ki ni le organizacija »individualnih članov«, ki ni samo prostovoljna in demokratična zveza vseh delovnih ljudi in občanov, temveč tudi vseh organiziranih socialističnih sil.

Če se vračamo k virom naše socialistične revolucije in narodnoosvobodilnega boja, je to pomembno tudi za današnje razumevanje vloge socialistične zveze in za nefrazeološko in izvorno razlago pojma »moč ljudskih množic«. Kidričeva misel, izražena v narodnoosvobodilnem boju, da mora biti vsak komunist tudi aktivist Osvobodilne fronte — *mutatis mutandis* — velja tudi še danes. Kaže nam na »antejevsko« povezanost in neodtrganost komunistov od množic (množice pojmovane v nerazvrednotenem pomenu, ne kot »masa«, s katero je mogoče manipulirati).

Čeprav je socialistična zveza dedinja Osvobodilne fronte, ju ni mogoče mehanično primerjati in bi bilo vsako vračanje in zatekanje v zgodovinsko nostalgijo družbeno nerealno. Zato tudi primerjanje med komunisti kot aktivisti Osvobodilne fronte in komunisti kot aktivisti socialistične zveze ne more biti dobesedno in mehanično. A vendar: čeprav zdaj ni več takšne nedvoumne polarizacije kot v dobi narodnoosvobodilnega boja, ko je dovolj jasno šlo za to, ali si »za« ali »proti«, ko so bile možnosti družbenega sprenevedanja skrajno omejene, je tudi danes nemogoče biti družbeno uspešen komunist, če ni zasidranosti v socialistični zvezi, če ni zakoreninjenosti v samoupravnem procesu. Komunist, ki ne izpolnjuje takšnih pogojev, je v svojem bistvu »anti-aktivist« socialistične zveze, njegovo početje pa bi lahko označili kot »partijski larpurlartizem«.

Pojem aktivista Osvobodilne fronte, izvirajoč iz narodnoosvobodilnega boja, je bil nedvoumen in jasen, pomenil je nepapirnatim idealom revolucije v dejanjih privrženega človeka, bojujočega se za nov, višji, zahtevnejši vrednostni sistem. Zdi pa se, da se je z leti pojem aktivista nekako ogulil in obledel in dobil včasih tudi slabšalni »aktivističen« prizvok. To preteklo razvrednotenje pojma aktivista nam je spet pravično valorizirati: aktivist SZDL — ne kot družbena gesla in apodiktična rekla »višjih forumov« ponavljajoč in zgolj izvajajoč nesamostojen občan, temveč z lastno glavo misleč in ustvarjalen, ponašajoč se z visoko politično kulturo, angažiran spreminjevalec našega jugoslovanskega in slovenskega sveta. Seveda se nam je ob tem ustaviti in pomisliti: koliko je takšen aktivist SZDL že stvarnost, koliko pa je še vedno naša projekcija.

Zasidranost socialistične zveze v stvarni socialni strukturi

Pri nas smo priče bistvenim spremembam v naravi družbenopolitičnega organiziranja družbe, ki se gradi na samoupravnih temeljih. Uveljavljajo se številna središča odločanja o družbenih zadevah na vseh ravneh družbene organizacije. S tem se v bistvu zanika sistem, v katerem politična avantgarda vzdržuje popolen monopol političnega odločanja in kjer potem na tem temelju vzpostavlja odnose z vsemi drugimi družbenopolitičnimi organizacijami kot s svojimi transmisijami in instrumenti.

Statutarni dokumenti socialistične zveze so dali pomemben in upravičen poudarek aktivnosti socialistične zveze v primarnih samoupravnih skupnostih, v bazičnih strukturah, kjer še posebej izstopa dejavnost socialistične zveze v krajevnih skupnostih. V krajevni skupnosti socialistična zveza zajema celoto odnosov in povezuje interese ljudi v združenem delu in v samoupravnem organiziranju na teritorialnem območju; tu socialistična zveza tudi opravlja primarno politično sintezo. Socialistična zveza je tako mehanizem, ki daje možnosti, da se številne iniciative in mnenja, ki zadevajo medsebojne odnose, družbeno oblikujejo v artikulirane predloge in vključijo v proces političnega odločanja.

Merilo demokratičnosti političnega sistema je stopnja, do katere je interes človeka neposredno navzoč in *izražen* na vseh ravneh družbenopolitičnega odločanja. Bolj bo socialistična zveza izhajala iz stvarne socialne strukture, ne pa iz nekakšnega abstraktnega družbenega interesa, manjši bo po naši oceni njen »deficit« prav v temeljnih, bazičnih strukturah. Pomembno je, da socialistična zveza priznava in poskuša vključiti vse spodbude, ki zrcalijo interese socializma, saj ji prav to omogoča, da ni sektaška, temveč široka na socialističnem samoupravljanju zasnovana prostovoljna in demokratična zveza.

Seveda se moramo zavedati, da je naš občan in delovni človek kot oblikovalni del socialistične zveze omejen z okvirji družbene delitve dela, kar utesnjuje njegovo obzorje, postavlja meje socializaciji njegove osebnosti in ima tudi velik vpliv na izbiro njegovih družbenopolitičnih aktiv-

nosti. Še vedno se srečujemo s številnimi protislovji v samem združenem delu, kar najde svoj odblesek tudi v delovanju socialistične zveze in kar se najbolj neposredno izrazi prav v bazičnih strukturah.

Še vedno se srečujemo s posredovanjem med človekom in njegovimi interesi. Birokracija in tehnokracija se »premešča« iz enega področja na drugega in nemalokdaj s spremenjenimi instrumenti in posegi, zlorablja-joč politično mimikrijo, utrjuje svoj položaj. Presegati deficit v aktivnosti socialistične zveze v bazičnih strukturah pomeni po našem mnenju pred-
vsem tole:

— Graditi socialistično zvezo tudi v družbeni praksi kot instrument za *dejavno oblikovanje* politike, manj pa samo, čeprav tudi manifesta-tivno, kot instrument za izjasnjevanje občanov o nekaterih družbenih problemih. Gre tedaj za dosledno prevajanje mnenj in predlogov občan-ov v konstitutivno, organizirano in legitimno akcijo.

— Hitro se odzivati na pereče konkretne družbene, zlasti še družbeno ekonomske probleme občana in ne dopuščati, da bi se utopil v občem in globalnem. Pri tem seveda ni mogoče pozabljati na to, da postaja z demo-kra-tičnim razvojem urejanje družbenih zadev vse bolj zapleteno.

— Socialistično zvezo velja usposobiti, da bo spremljala sodobna gibanja v slovenski (jugoslovanski) družbi, saj je za sodobno družbo značilen hiter potek dogodkov, ki jih ni mogoče vnaprej predvideti.

— Eno izmed perečih vprašanj v socialistični zvezi je še vedno kadrovsko vprašanje. Družbenopolitično vitalne sile velja vključiti v de-javnost socialistične zveze.

Dejanska nemoč, da se *hitro* uresničijo *dolgoročni* cilji, h katerim se usmerja naš družbeni razvoj, pri nas včasih dobiva tudi svoj odsev v tem, da z normativnimi instrumenti ustvarjamo spremembe, za katere še niso — kljub naporom organizirane subjektivne volje — dozorele objektivne družbene razmere. Neskladje med normativnim in stvarnim najbolj ne-posredno in pristno občutijo prav bazične strukture naše organiziranosti in bržčas tudi zato prihaja do deficita v rezultatih delovanja socialistične zveze. Dejavnost socialistične zveze v bazičnih strukturah včasih tudi še bolj zamota to, da institucionalni mehanizem samoupravne organizacije postaja tudi prostor za spopade številnih parcialnih interesov. Menimo, da moramo upoštevati konkretne situacije in možnosti ter se ozirati na možne etape uresničevanja tistih zamisli, ki so cilj celotne zgodovinske epohe.

Dodamo lahko še tudi, da bo v bazičnih strukturah deficitarnost v aktivnosti socialistične zveze večja zlasti še tedaj, ko aktivnost sociali-stične zveze ne bo pripeljala do realnega družbenega cilja, kjer občani in delovni ljudje ne bodo videli jasnega rezultata, učinka svoje družbeno-politične angažiranosti.

Ugotavljamo, da oblikovanje ustavno opredeljene vloge socialistične zveze zahteva tudi to, da se pospešeno prilagaja novim zahtevam v poli-tično vsebinskem in organizacijskem smislu. Čeprav odmik od forumskega dela seveda ni nova zahteva, je to vprašanje še vedno družbeno aktualno.

V družbenopolitičnem življenju se — tudi po uveljavitvi delegatskega sistema — še vedno srečujemo z dokaj visoko ravniyo *neenakomernosti* glede pobud, predlogov in stališč, ki jih dajejo bazične strukture na eni in forumi socialistične zveze na drugi strani. Statut SZDL Slovenije in statut SZDL Jugoslavije sicer odklanjata polarizacijo v socialistični zvezi na vodstvene vrhove in na »masovnost članstva«, saj bi takšna polarizacija otežkovala pretok mnenj in stališč med različnimi ravni. Stvari pa bo treba menjati tudi v družbeni praksi, tako da bi občani in delovni ljudje v socialistični zvezi ne bili samo nekakšen mehanični agregat posameznikov, saj v takšnem primeru ne bi mogli biti dejavnik odločanja.

Zavračamo partnersko naravo socialistične zveze

Naša družba še ni v celoti samoupravna družba, ampak je še vedno tudi politična družba, ki še ni presegla dvojnosti med državo in družbo. Dokler še obstoja politika (vsaj) kot relativno odtujeno in osamosvojeno področje, ima tudi SZDL prvine politične organizacije in sestavine političnega posredovanja. Vse to ima vpliv na oblikovanje in delovanje socialistične zveze.

Socialistična zveza zavrača partijsko pluralistične težnje, ki bi jo preoblikovale v strankarsko družbenopolitično organizacijo. To pa ne pomeni, da se socialistična zveza zavzema za uniformnost mišljenja, saj ni mogoče preprečiti soočanja in spopadanja človekove zavesti. Socialistična zveza se ne oblikuje kot politična institucija, ki bi imela reprezentativno funkcijo na temelju ločenega samostojnega globalnega programa in se z drugimi družbenopolitičnimi organizacijami spopadala za oblast. Socialistična zveza je v svojem bistvu destrukcija etatistične in tudi partijske oblike organizacije.

S tem, da gradimo socialistično zvezo kot zvezo vseh organiziranih socialističnih sil, tudi zavračamo partnersko naravo socialistične zveze. Politično partnerstvo je kategorija, ki obstoja v območju političnega boja, v območju politike, ne pa v samoupravnih odnosih, kamor se usmerja socialistična zveza in tudi druge družbenopolitične organizacije. Politično partnerstvo terja individualizacijo različnih političnih subjektov, od katerih ima vsak svoje posebne interese in politična prizadevanja. Politično partnerstvo pristaja na politično tekmovalnost in išče zagotovila za uresničevanje posebnih ciljev in interesov, ki se uveljavljajo v politični igri.

Socialistična zveza kot fronta organiziranih socialističnih sil je bistveno povezana s konceptom zveze komunistov v samoupravni družbi. Dejavna vloga zveze komunistov kot idejne avantgarde delavskega razreda ni v nasprotju s potrebo za razvijanjem socialistične zveze kot fronte, temveč je prav narobe, eden izmed bistvenih pogojev, da se uresniči frontna narava socialistične zveze. Tudi politično izročilo Osvobodilne fronte ni bila politična koalicija, temveč enotnost naprednih sil družbe pod vodstvom komunistične partije. Zato bi bilo danes tem manj smiselno uveljavljati

socialistično zvezo kot nekakšno socialistično koalicijo. Bolj ko se bo zveza komunistov potrjevala kot notranja sila samoupravnih odnosov, bolj se bo oddaljevala od monocentrizma partijskega tipa in manj bo težena k transmissijski vlogi socialistične zveze.

SILVA JEREB

Dosledno izveden delegatski sistem v SZDL

V statutu SZDL Slovenije je med drugim zapisano, da je SZDL najširša družbenopolitična podlaga samoupravljanja; ali povedano drugače: delovni ljudje si s svojo aktivnostjo in s svojim angažiranjem v SZDL zagotavljajo celotnost družbenopolitičnih pogojev za opravljanje svoje funkcije samoupravljalca in nosilca politične oblasti.

To seveda pomeni, da mora SZDL, če naj uresničuje svojo pravkar navedeno družbeno vlogo, organizirano združevati delovne ljudi z vsemi njihovimi interesi, kakor se oblikujejo v družbeno-ekonomskih odnosih, v odnosih svobodne menjave dela pri zadovoljevanju skupnih družbenih potreb po izobraževanju, zdravstvu, socialnem varstvu itn., z interesi, kakor se oblikujejo v celi vrsti interesnih združenj itn. Organizirano naj torej zajema ustvarjalne iniciative in akcije delovnih ljudi in občanov kot posameznikov in v vseh oblikah njihovega družbenega aktiviranja in organiziranja v organizirano, učinkovito, enotno in zaokroženo družbenopolitično akcijo, v kateri spreminjajo pogoje in razmere svojega življenja in usmerjajo družbeni razvoj.

Zato se SZDL ne oblikuje le kot demokratična zveza delovnih ljudi in občanov kot posameznikov, temveč tudi kot enotna fronta vseh organiziranih socialističnih sil. V SZDL se združujejo vse družbenopolitične organizacije, družbene organizacije in društva in druga interesna združenja, v katere se, v skladu s splošnimi interesi socialistične samoupravne družbe, delovni ljudje združujejo za zadovoljevanje in usklajevanje svojih številnih in različnih interesov. V SZDL — kot enotni fronti vseh organiziranih socialističnih sil — naj bi zato v odnosih enakopravnega sodelovanja med organizacijami, ob demokratičnem dialogu, preverjanju stališč in upoštevanju strokovnih ter znanstvenih argumentov ter stvarnih družbenih možnosti poenotili stališča in poglede glede vseh bistvenih vprašanj družbene politike, glede vseh bistvenih vprašanj družbene sedanjosti in usmerjanja družbenega razvoja; dogovarjali za enotno akcijo pri reševanju teh vprašanj ter dogovarjali za delež sleherne organizacije v tej akciji in uresničevali njeno odgovornost pri uresničevanju skupaj sprejetih stališč v samoupravnem in družbenopolitičnem življenju Slovenije.

Programsko in statutarno so torej stvari postavljene dokaj jasno in določeno; praksa pa je različna; poleg lepih rezultatov, ki smo jih dosegli v zadnjem času zlasti v nekaterih velikih družbenopolitičnih akcijah (ustavna razprava, volitve delegacij temeljnih samoupravnih skupnosti, skupna aktivnost pri ustvarjanju pogojev za uresničevanje delegatskega sistema itn.), prihaja in bo še prihajalo tudi do težav, nedoslednosti, nerazumevanja in podobnega.

Da bi SZDL v konkretni družbenopolitični praksi uresničevali kot enotno fronto organiziranih socialističnih sil, lahko — med drugim — pripomore dosledno izpeljan delegatski sistem skupaj z uresničevanimi delegatskimi odnosi znotraj SZDL same, kar pomeni (med drugim) aktivno udeležbo delovnih ljudi in občanov, organiziranih v krajevnih organizacijah SZDL in v vseh družbenopolitičnih organizacijah, društvih in združenjih, pri oblikovanju politike SZDL na vseh ravneh in njihovo odgovorno uresničevanje sprejete politike.

Vsi organi SZDL, v katerih delovni ljudje in občani ter njihove organizirane socialistične sile po svojih delegatih sprejemajo kot svoj dogovor za akcijo politične odločitve, so oblikovani delegatsko in sicer po teritorialnem, delovnem in (drugem) interesnem načelu.

Za krajevno organizacijo oziroma njeno konferenco kot najvišji organ krajevnih organizacij to pomeni, da volijo vanjo svoje delegate delovni ljudje in občani kot krajanji (člani SZDL) v zaselkih, ulicah itn., nadalje delovni ljudje, organizirani v TOZD, v organizaciji sindikata, pa organizirani v osnovnih organizacijah ZK, v krajevnih organizacijah ZZB NOV, osnovnih organizacijah ZSMS, v društvih in drugih krajevnih združenjih.

Ker govori vprašanje o uresničevanju delno funkcionalnega in teritorialnega načela, bi rekla tole:

V praksi zadnjih let, od tedaj, ko smo sprejeli dokument »SZDL-danes«, smo kljub prizadevanjem, da bi dosledno zgradili organe SZDL na vseh treh načelih, uresničevali najbolj dosledno predvsem teritorialno načelo organiziranja delovnega človeka in oblikovali stališča SZDL v glavnem do interesov, ki so se pokazali v kraju bivanja. Zaradi tega takšna stališča niso bila dovolj usklajena z interesi združenega dela in s stvarnimi materialnimi možnostmi, pa so bila zato pravzaprav brez pravega »naslovnika«, ker je bila vez med proizvajalcem in porabnikom, med ustvarjenim dohodkom in njegovo porabo za zadovoljevanje interesov in potreb pretrgana. Kazale so se v glavnem le potrebe, ki bi jih (razen kadar je šlo za prostovoljno delo, prostovoljne prispevke ali samoprispevek) moral uresničiti nekdo tretji. Znana je resnica, da so se člani SZDL v krajevnih skupnostih vedli kot porabniki, člani sindikata v delovni organizaciji pa kot proizvajalci, čeprav je šlo v obeh primerih za iste ljudi.

Z doslednim združevanjem delovnih ljudi, organiziranih v sindikatih, v socialistični zvezi kot enotni fronti socialističnih sil moramo to dvojnost preseči in doseči, da pod idejnim vodstvom ZK interesi organiziranega delavskega razreda in vseh delovnih ljudi — z njimi pa interesi združe-

nega dela — prevladajo v oblikovanju politike SZDL, in torej v oblikovanju stališč do vseh bistvenih vprašanj življenja in dela od temeljnih samoupravnih skupnosti do vseh širših družbenopolitičnih skupnosti.

Zato SZDL seveda ne more ostajati le pri tako imenovanih »velikih temah«, kjer je svojo vlogo že doslej večkrat uspešno opravila, ampak mora omogočati doseganje politične in akcijske enotnosti delovnih ljudi in občanov ter njihovih organiziranih subjektivnih sil tudi pri zadovoljevanju (vseh) drugih človekovih interesov in potreb, pa naj gre za povezovalno, usklajevalno in usmerjevalno vlogo v procesih sporazumevanja in družbenega dogovarjanja, ali pa za sprejemanje oblastnih odločitev.

V dosedanji praksi se je SZDL posrečilo — razen ob nekaterih velikih »temah« — združevati delovne ljudi, predvsem še ob neposrednih konkretnih interesih v manjših (večinoma vaških) krajevnih organizacijah SZDL za akcije, ki so se jih lotevali sami, manj pa za organizirano vplivanje na vse pomembne družbene odločitve.

Družbenoekonomski in politični položaj delovnega človeka, ki naj po opredelitvah v novi ustavi postaja vse bolj gospodar svojega lastnega dela, gospodar svoje in družbene usode, pa seveda zahteva stalno in celovito družbenopolitično aktivnost SZDL pri ustvarjanju pogojev za uresničevanje položaja delovnega človeka, kakor je opredeljen v ustavi.

SZDL bo zato vsebino svojega dela morala prilagajati temu, da bo vanjo zajemala tako vse neposredne naloge, ki izvirajo iz življenja in dela temeljnih samoupravnih skupnosti, kakor tudi vse tiste, ki ljudi organizirano vključujejo v oblikovanje družbenopolitičnih stališč SZDL na vseh ravneh in glede vseh ključnih družbenih vprašanj. Zato se tudi vedno bolj postavlja zahteva po poenotenju delovnih programov družbenopolitičnih organizacij ter samoupravnih, samoupravnih interesnih in družbenopolitičnih skupnostih od temeljne družbene ravnine pa do federacije glede vseh pglavitnih skupnih točk, glede vseh bistvenih vprašanj, o katerih naj delovni človek odloča in si politična izhodišča za svoje odločitve oblikuje v svojih družbenopolitičnih organizacijah.

Z novim statutom je SZDL Slovenije s svojo organizacijsko strukturo: s številnimi delegatsko oblikovanimi organi (konferencami, problemskimi konferencami, sekcijami, sveti, koordinacijskimi odbori in komisijami) formalno pripravljena na tako široko aktivnost, dejansko pa bomo morali načrtno in skrbno ustvarjati pogoje, da bo lahko čim boljše izvrševala svojo družbeno vlogo in se čim hitreje prilagajala novim nalogam.

V tem smislu je najpomembnejše, da SZDL usklajeno deluje na vseh ravneh, zlasti pa tudi v temeljnih celicah. Če upoštevamo ustavno pravico delovnih ljudi, da sprejemajo družbene odločitve praviloma v temeljnih samoupravnih skupnostih, je seveda nujno, da enotnost organiziranih socialističnih sil ustvarjamo že v krajevni organizaciji SZDL kot temeljni organizaciji socialistične zveze. Zato posvečamo v sedanji družbenopolitični akciji republiške konference SZDL največ skrbi krajevni organizaciji SZDL, kjer naj bi z organiziranjem po ulicah, blokih, zaselkih in zla-

sti tudi s pomočjo sekcij kot demokratičnih in neposrednih oblik delovanja delovnih ljudi in občanov segli do slehernega človeka (tako kot je segala OF), da bi se v skladu s svojimi interesi aktivno vključevali v delo SZDL. Med pogoje za delo v krajevnih organizacijah SZDL sodijo tudi družbena središča. Ne more biti široke aktivnosti delovnih ljudi, uresničevanja delgatskega sistema itn. brez prostorov, kjer bi se ljudje lahko zbirali. Tudi v to smer je zastavljena družbenopolitična akcija. Največje jamstvo za uspešno delo SZDL pa ostaja slejkoprej človek — aktivist SZDL. Bolj kot se bo SZDL od akcije do akcije potrjevala kot enotna fronta vseh organiziranih socialističnih sil, bolj se bo krepila njena družbena vloga in rasel njen pomen za uresničevanje socialistične samoupravne demokracije, hitreje se bo povečevalo tudi število aktivistov SZDL iz vrst komunistov, članov sindikata, članov ZZB NOV, članov ZSMS, članov vseh številnih društev, družbenih organizacij in društev in s tem število aktivnih borcev za socialistične samoupravne družbene odnose.

JOŽE SMOLE

Nezamenljivost »drobnega« političnega dela med ljudmi

Politika, če je še tako dobra in pravilna, ne nastaja sama od sebe. Uresničujejo jo ljudje v družbeni bazi. Cilji, ki si jih je zastavila naša družba, se uveljavljajo s prizadevanji tisočev in tisočev političnih aktivistov, z njihovo močjo individualnega prepričevanja, z njihovim tako imenovanim drobnim političnim delom, ki pa ga čisto narobe označujemo kot drobno; to namreč ni drobno, temveč vsebinsko bistveno delo. Politično razgledani in zavzeti ljudje so tisti, ki nosijo družbeni napredek, ki so globoko prepričani v pravilnost naših programskih ciljev in s svojim vsakodnevnim konkretnim politično-družbenim delovanjem širijo napredne ideje, pridobivajo za njih vse poštene občane in tako krepijo našo široko politično enotnost in na njeni podlagi zasnovano široko ter zares učinkovito družbeno akcijo. Prav takšno aktivistično delo je in bo tudi v prihodnje porok za naš napredek.

Ko je bila aprila 1941. leta ustanovljena Osvobodilna fronta slovenskega naroda, je bilo razmeroma majhno število ljudi, ki so popolnoma jasno vedeli, kako naj bi se uspešno borili proti okupatorju. Člani KP in aktivisti Osvobodilne fronte pa so bili prav tisti, ki so s svojim »drobnim« političnim delom, s pogovori in z vztrajnim individualnim prepričevanjem ljudi, s štrpnim delom od človeka do človeka zagotovili, da so kaj kmalu ideje Osvobodilne fronte postale last Ljubljane in se razširile na ves slovenski narod. Politični aktivisti so se borili za slehernega človeka. Za-

vedali so se, da še tako velik napor v pridobivanju človeka ni zaman, kajti verjeli so v moč ljudskih množic, to pa pomeni, da so verjeli v človeka. Moč ljudskih množic dobi svojo pomembnost, če je kolektiv sestavljen iz tisočev in tisočev posameznikov, ki so individualno prepričani v idejo, ki jih vse med seboj povezuje.

V zadnjih tridesetih letih smo včasih pozabljali na pomen takšnega političnega aktivizma, na pomen individualnega prepričevanja, na moč »drobnega« političnega dela. Bili so trenutki, ko smo se preveč naslanjali na forumsko delo, zapostavljali pa smo »drobno« politično delo med ljudmi. In vselej, kadar smo pozabljali ali podcenjevali politično delo v družbeni bazi, smo takoj občutili težke posledice. Nastajali so prazni prostori, ki so jih skušale napolniti naši družbi tuje sile. K sreči pa je tudi v tistih trenutkih ostala zvesta svojemu prepričanju ogromna večina aktivistov zveze komunistov, socialistične zveze in drugih družbenopolitičnih organizacij; prav ti so s svojim upornim delom zagotovili, da smo storjene napake odpravili in da se je tako tudi celotno naše družbenopolitično delovanje ponovno usmerilo k pravnim potem in metodam.

Ko si prizadevamo, da bi resnično preobrazili našo družbo in kar najbolj dosledno uresničili naše programsko geslo »Delu čast in oblast!«, potrebujemo tudi zares učinkovito fronto vseh naprednih socialističnih sil, fronto vseh občanov, ki so ne glede na svoj svetovni nazor za socialistično samoupravljanje. Da bi socialistična zveza delovnega ljudstva v še večji in polnejši meri igrala takšno vlogo, je vsekakor bistvenega pomena angažirano delovanje tisočev in tisočev političnih aktivistov. Da bi se okrepila socialistična zveza, da bi jo občani še bolj čutili kot svojo organizacijo, prek katere rešujejo svoja življenjska vprašanja, je nujno potrebno prav tisto »drobno«, individualno politično delo, ki je bilo najlepša značilnost aktivističnega dela Osvobodilne fronte v času vojne in prav tako najlepša značilnost politično-družbenega dela v vseh prelomnih trenutkih graditve naše nove družbe.

Socialistična zveza — najširša fronta družbene akcije

V programu Zveze komunistov Jugoslavije, ki je bil sprejet na sedmem kongresu 1958. leta v Ljubljani, je tale zelo pomembna ugotovitev:

»Zveza komunistov Jugoslavije je del Socialistične zveze delovnega ljudstva Jugoslavije. Aktivnost članov Zveze komunistov Jugoslavije se neprenehoma podreja sodbi in oceni delovnih ljudi. Člani Socialistične zveze delovnega ljudstva Jugoslavije sprejemajo od komunistov moč socialističnega prepričanja in ga spreminjajo v široko socialistično zavest delovnega ljudstva. Komunisti si vodilne vloge v vrstah Socialistične zveze delovnega ljudstva Jugoslavije ne zagotavljajo z vsiljevanjem svojih idejno-političnih stališč, ampak z močjo svojega prepričanja, ki temelji na znanstvenem spoznanju današnje družbene stvarnosti in njenih poglobitvenih tendenc; z nenehnim povezovanjem revolucionarne teorije s praktičnim

delom pri preobražanju družbenih odnosov tako, da pomagajo delovnim ljudem v polni meri uresničevati njihove demokratične pravice; z bogatenjem idejno-moralnega lika komunista, ki mu je komunizem, ta dokončna osvoboditev človeka, najvišja težnja tako v javnem kakor tudi v osebnem življenju.«

Ta ugotovitev ni prav nič zgubila, postala je celo še bolj aktualna, zlasti če se zavedamo tega, da so se z razvojem socialističnega samoupravljanja in z ustavno preobrazbo naše družbe izredno povečale in okrepile socialistične sile. To pa tudi pomeni, da se je zelo razširila skupna fronta vseh socialističnih sil.

Seveda, socialistična zveza ni in ne sme biti fronta sama za sebe, temveč fronta skupnega delovanja vseh občanov, ki so za socialistično samoupravljanje, fronta skupnega delovanja vseh naših družbeno-političnih organizacij, vseh društev in družbenih organizacij in vseh drugih subjektov naše družbe. To pa tudi pomeni, da socialistična zveza ne sme biti fronta forumov, temveč mora biti najširša fronta družbene akcije, ki zagotavlja krepitev socialističnega samoupravnega sistema. Prvi pogoj za to pa je, da v socialistični zvezi presežemo forumsko obliko delovanja z vsemi njenimi posledicami.

Za zagotavljanje tako pojmovane široke frontne vloge socialistične zveze je potrebna kar največja in najbolj široka dejavnost v družbeni bazi, torej tam, kjer živijo delovni ljudje, kjer se srečujejo interesi in potrebe delovnega človeka na delovnem mestu in v kraju prebivanja. To pa tudi pomeni, da moramo posvečati posebno skrb za organizacijsko krepitev socialistične zveze in zagotavljati takšne prožne organizacijske oblike, ki bodo zares blizu občanom, ki jim bodo omogočale, da se njihova stališča zares lahko tudi uveljavljajo in uresničujejo.

Vseh teh organizacijskih oblik, ki bi zagotavljale učinkovito delovanje socialistične zveze v družbeni bazi, ni mogoče predpisovati. Mislim, da bi vsaka krajevna konferenca socialistične zveze morala sama ustvarjalno iskati in vpeljevati tiste oblike združevanja, ki njej najbolj ustrezajo. Pri tem mislim na ulične odbore SZDL, organizacije v naših soseskah, kot tudi na odbore v večjih stanovanjskih blokih. Skratka vsi čutimo, da bi te organizacije morale biti zelo prožne in tudi ne prevelike, osnovni namen je navsezadnje vendarle to, da bi občani v teh organizacijah zares lahko v polni meri politično živeli in družbeno delovali.

Pri vsem tem pa gre za takšno široko in enotno fronto vseh socialističnih sil, v kateri občani, včlanjeni v družbenopolitičnih organizacijah, društvih, združenjih in društvenih organizacijah, a povezani prek socialistične zveze, usklajujejo svojo družbenopolitično dejavnost, povezujejo interese temeljnih organizacij združenega dela in krajevnih skupnosti, sodelujejo pri delu samoupravnih interesnih skupnosti, v delu delegatske baze in prek delegatov v občinski, republiški in zvezni skupščini. Avantgardna vloga zveze komunistov, njenih organizacij in članov pa naj bo zagotovljena prav v takšni najširši podlagi samoupravljanja.

VLADO BENKO

Po tridesetih letih

Osmega maja 1945. leta so pred vojaškimi predstavniki vodilnih držav antifašistične koalicije komandanti nemške Wehrmacht podpisali popolno in brezpogojno kapitulacijo nemških oboroženih sil. Nekaj dni kasneje so zavezniški poveljniki ugotovili, da v poraženi Nemčiji ni več državne oblasti in da zavoljo tega prevzemajo vojaško upravo nad njo. Ne dolgo za tem so na Rdečem trgu v Moskvi vojaki Rdeče armade vrgli s krvjo in solzami milijonov ljudi omadeževane nemške vojne zastave na skladovnico sramote in leto zatem so civilni in vojaški šefi nacistične Nemčije, enajst let trajajočega tisočletnega velikonemškega Rajha, sedli na zatožno klopo pred nürnberškim vojaškim sodiščem.

To je bil stvarni konec druge svetovne vojne. To je bil wagnerijansko mračen somrak bogov, ki so s piedestala triumfov iz prvih let tega vojaškega spopada stopili v prah zgodovine, prekleti tako v srcih zmagovalcev kot poražencev, osramočeni in ponižani od tistih, katerim so namenili sramoto in ponižanje.

Tudi ulice naših mest in naša naselja je obiskal praznik. Zadnje večstotisočglave množice nemške balkanske armadne skupine so na slovenskih tleh, na tleh slovenske Štajerske, ki naj bi jo po Hitlerjevem ukazu, znova nazaj spremenili v nemško, polagali orožje pred enotami jugoslovanske armade.

To je bilo maja 1945. leta, nekaj dni potem, ko je jugoslovanska IV. armada skupaj z IX. korpusom narodnoosvobodilne vojske Slovenije na povelje maršala Tita osvobodila Trst in ko so slovenski partizani razvili prapor svobode na zgodovinskem Gosposvetskem polju.

Svet je stopil v novo obdobje in z njim tudi naši narodi.

Nobena zmaga ni tako veličastna, da se je ne bi dotaknil čas, nobeno trpljenje ni tako globoko, da ga ne bi prekrile sence let in nobena junaštva niso tako velika, da se ne bi slej ko prej umaknila v legendo, kot da ne bi nikoli bila živa resničnost.

Ali je potemtakem naš namen, ko te dni tako zelo poudarjamo tridesetletnico zmage in s tem tudi tridesetletnico življenja v miru, svobodi, graditvi in socializmu, da obudimo spomine na čase težkih, človeku komaj znosnih preizkušenj, zato da bi se postavili po robu času, za to da bi

v vsakdanjosti našega življenja venomer spoznavali in potrjevali sadove žrtev in premagovanj? Ali je namen teh slovesnih besed, ki jih izrekamo po vsej naši domovini, v tem, da oživljamo spomin na žive in mrtve, katerih delež za zmago je — ali pa bi moral biti — neizbrisen? In končno, ali naj bi bil pomen teh slovesnih besed tudi v tem, da iz izkušenj druge svetovne vojne opominjamo za prihodnost, če bi nas ta znova preizkusila?

Odgovore na ta vprašanja nam more dati druga svetovna vojna, njen začetek, njen potek in njen konec, kot boj milijonov ljudi zoper nasilje in mrak, kot boj, ki je hkrati spomin, pobuda in navdih ter opomin.

Odgovore na ta vprašanja more dati nam in prihodnjim generacijam naša narodnoosvobodilna vojna.

V tragičnem in nedojemljivem nesmislu druge svetovne vojne — kot vsake vojne — je namreč tudi smisel, ki so ga z večjo ali manjšo mero spoznanja in osveščenosti, z večjim ali manjšim deležem za zmago, a vendar vselej v alternativni življenja in smrti, dojeli milijoni ljudi. Ti so pokazali in dokazali, da je človekova želja po svobodi močnejša tudi od najhujšega nasilja in množičnih moritev. To zavračanje nasilja je postajalo toliko močnejše, kolikor bolj je nasilje dobivalo podobo načrtnosti, sistema, da se je nazadnje, še celo v deliriju poraza, izobličilo v vsej goloti barbarstva. Guernica na večer pred drugo svetovno vojno in nato po vrsti Varšava, Rotterdam, Coventry, Beograd, Kragujevac, Babij jar, Jasenovac, Dachau, brez konca nezaznamovanih pokopališč in razdejanz, brez konca trpinčenih, pobitih, v krematorijih zažganih mož, žena, otrok — da tudi otrok — so bile stopnje te hladnokrvne, tevtonsko izračunane bestialnosti, ki se ji je Človek, po svobodi in miru hrepeneči človek, postavil po robu z Leningradom in Stalingradom, z uporom geta v Varšavi, s Sutjesko, Neretvo in Kadinjačo, z neukrotljivim leskom v očeh zvezanega, a nepremaganega Lacka, s herojsko žrtvijo prvega pohorskega bataljona.

Dojeti smisel vsega tega ni bilo lahko, ni bilo lahko zlasti nam, ki živimo na tem, v zgodovini zaznamovanem delu evropskega in svetovnega prostora. Tedaj ko smo se uprli, je poteklo namreč komaj leto dni od tega, ko je Hitler v zmagovitem deliriju poplesoval pred železniškim vagonom v Compiègnu, kjer so francoski generali podpisovali brezpogojno kapitulacijo. Težko je bilo dojeti smisel upora v pandemoniju žvenketa nemškega orožja, zmagoslavnihi besed, s katerimi je bil nasičen eter, in terorja, vse bolj stopnjujočega se terorja.

Toda ta smisel so narodi Jugoslavije dojeli, ta smisel sta dojela prihodnji heroj in do konca vojne anonimni skromni borec. Smisel, ki ga je naš pesnik, v zarji svobode, a že na večer pred svojo smrtjo, tako lepo izrazil z besedami, ki so vklesane na grobu naših herojev v Ljubljani:

*»Bodočnost je vera,
kdor zanjo umira,
se dvigne v življenje,
ko pade v smrt.«*

Stopiti v boj, v njem vzdržati, ga bojevati do konca, a tudi pasti, je pomenilo premostiti sedanost s prihodnostjo, presegati življenje, presegati sedanost zavoljo izkušenj preteklosti.

Ta upor, ki smo ga začeli v razmerah, ki jim ni podobnih v zgodovini, ni bil slepi, brezcilni obup, ni bil v brezupu rojena *levée en masse*, marveč boj na temelju ideje, ciljev, s smislom, ki ga venomer odkrivamo, če le hočemo prisluhnuti vsakdanjemu utripu našega življenja v svobodi, miru in socializmu.

Komunistična partija Jugoslavije s Titom na čelu je bila tista sila, ki je povedla narode Jugoslavije v boj za nacionalno in socialno osvoboditev, ki je temu boju dala idejo, smisel, cilje, svoje izkušnje in na njih utemeljeno organizacijo in kadre. Iz prvih partizanskih enot so nastajali bataljoni, nato brigade, divizije in korpusi, da je tako konec druge svetovne vojne jugoslovanska armada delavcev, kmetov in inteligence štela 800.000 moških in žena. Dejavnost NOV Jugoslavije je bila že konec 1943. leta tako pomembna, da so ji veliki trije na teheranski konferenci namenili pomemben delež v skupnih vojaških naporih antifašistične koalicije. Hkrati z vojaško rastjo je narodnoosvobodilno gibanje gradilo politične okvire, v njih utemeljevalo nacionalno in socialno vsebino boja, razvijalo ljudsko oblast od prvih narodnoosvobodilnih odborov do AVNOJa. Prav s tako vsebino boja je to gibanje preseglo ožje teritorialne okvire Jugoslavije ter postalo že v času druge svetovne vojne navdih drugim narodom za njihov boj zoper nacizem, še več, čas po drugi svetovni vojni je pokazal, da so se prenekatera gibanja za svobodo napajala na zgledih našega boja. In ne nazadnje: ideološke in politične prvine tega boja so ustvarile podlago za to, kar je Jugoslavija danes v svetu kot socialistična, samoupravna in neuvrščena država.

In kaj bodo povedali zgodovini Slovenci o teh letih preizkušenj, za katere bi se moglo zdeti, da jih nekaj več kot milijonski narod ne bo zmogel, narod, ki je bil razkosan, pa so si ga po 6. aprilu 1941. leta razdelili še Nemci, Italijani in Madžari? Ali se je uresničilo tisto, česar se je pesnik bal, ko je zapisal:

*»A če bom jaz labodjo pesem pel
v jeziku našem, vedite, sto let
slovenska bujna njiva bode pusta,
slovenska zemlja bode vilajet,
slovenska duša bo molčeča raja.«*

Ali je ta narod sledil modrosti političnih starcev, v predaprilski politiki izurjenih starcev, ki so že od prvih dni poraza begali od Nemcev do Italijanov, da bi jim povedali, da smo pripravljeni hlapčevati, da bo naša žetev posledaj njihova žetev?

Zgodovina narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem jih je postavila na laž. Od aprila 1941. leta, ko je bila ustanovljena Osvobodilna fronta slovenskega naroda, so potekale priprave za oboroženi upor in s strelji

prvih partizanskih pušk 22. julija se je ta upor razplamtel, upor, ki ga že v 1942. letu ni uspelo zatreti 80.000 italijanskih vojakov in desetisoči najmoderneje opremljenih in v vojni veščini na moč izurjenih nemških soldatov. Ljubljana, ta heroj naše revolucije — kot so dejali sami okupatorji — je bila država v državi, in vzlic ponavljajočim se ofenzivam sovražnih vojsk ni bilo trenutka, ko na našem področju ni bilo osvobodjenega ozemlja. Ogromna večina slovenskega naroda je dojela smisel tega boja in z njim od kočevskega zbora odposlancev slovenskega naroda do prve slovenske vlade v Ajdovščini, konstituirane na tleh slovenske Primorske, gradila in utrjevala temelje slovenske državnosti.

Konec druge svetovne vojne nas potemtakem ni našel — kot tolikokrat dotlej — nepripravljenih. Na diplomatsko mizo smo lahko položili dokazila o boju primorskih in koroških Slovencev za svobodo in zahtevali njihovo združitve z domovino. Zatorej smo se mogli — drugače kot leta 1918 — svobodno, zavestno, v svesti si našega deleža v boju, opredeliti za skupno življenje z drugimi jugoslovanskimi narodi v demokratski federativni Jugoslaviji.

Vsakdo med nami, ki je doživel in preživel narodnoosvobodilni boj, ima svojo izpoved, ima svoje skrite spomine, ki jih obuja tudi tedaj, ko ne vihrajo zastave in ko ne donijo slovesne besede. A vsakdo med nami, ki je ta boj doživel, ve povedati isto, da se je v tem boju naučil ljubiti in sovražiti z elementarno silo, ljubiti tovariša, sobojevnika in sovražiti tiste, ki so ga ubili: skromnega, tihega, največkrat lačnega študenta Janeza, ki so ga blizu njegove rojstne vasi s kamenjem in zahrbtno pobili, ko jim je govoril o Osvobodilni fronti; primorskega kmeta, ki je sanjal o svetli prihodnosti od fašistov zatirane deželice, a so ga na pragu svobode zaklali četniki; učitelja na univerzi, ki so ga ponoči potuhnjeno izvlekli iz njegovega doma in ki ima nekje na Barju nezaznamovan grob; delavca z železnice, ki je vestno, zavedajoč se nevarnosti, s trdimi in ožuljenimi rokami zapisoval nemške vojaške transporte, pa je zginil v krematorijih Dachaua. Tako se vrstijo nemi, še razpoznavni obrazi, ki tudi danes, ko se jih spominjamo, razodevajo smisel in s tem tudi veličino našega boja.

Vsakdo med nami, ki smo doživeli in preživeli ta boj, ima svoja srečanja in slovese, svoje ure groze, straha in poguma, a tudi isti svetli trenutek, ko je prvokrat slišal za ime voditelja naše revolucije, našega narodnoosvobodilnega boja. Odtlej ga je spremljalo to ime, odtlej so mu bile srbske, črnogorske, hercegovske in bosanske planine, za katerimi je slutil njegovo snovanje in vodstvo, bližje, da je z zmago in po zmagi domel orjaške razsežnosti njegove osebnosti, ki jih danes spoznava ves svet.

Boj narodov Jugoslavije za nacionalno in socialno osvoboditev ter zmagoviti konec tega boja nam je danes svetel in nam mora ostati tudi v prihodnosti neizbrisen spomin.

V njem pa je tudi pobuda, je navdih za sedanost in prihodnost. Ta pobuda in ta navdih sta v demokratski, socialistični in samoupravni naravi naše družbe, v naši neuvrščeni in na socialističnem internacionalizmu

utemeljeni zunanji politiki. Te prvine naše družbe so tesno povezane z narodnoosvobodilnim bojem; to zvezo radi dokazujemo tudi z besedami, da se moramo iz naše vsakdanjosti nenehno zatekati k virom naše revolucije ter se tako z njo vedno znova identificirati. Ta navdih, ta pobuda, ta identifikacija, niso v tem, da si nalagamo nadčloveška, herojska dejanja, marveč predano, preprosto in vsakodnevno izpolnjujemo dolžnosti, da negujemo tiste moralne prvine — poštenost, skromnost, zvrnanost, zavzetost in pogum — zavoljo katerih je bila naša revolucija mogoča prav tako kot s puško in orožjem, vzetim sovražniku. In dalje: ko se zatekamo k virom naše revolucije in v njih iščemo pobudo in navdih, ne smemo pozabiti, da je bila ta mogoča zavoljo trdnih vezi med delavcem, kmetom in inteligenco, in da je bila komunistična partija — vodilna sila revolucije — s svojo dejavnostjo vselej med množicami, merila njihov utrip, da je tako mogla postavljati cilje in zahtevati, da se uresničujejo. In končno, ne smemo pozabiti, da je bila naša revolucija mlada revolucija, revolucija, katere bremena so nosili pretežno mladi ljudje, in da bodi tudi v tem pobuda in navdih sedanjemu času in prihodnosti.

Z zmagovitim koncem druge svetovne vojne in narodnoosvobodilnega boja so bili pri nas postavljeni temelji za graditev socialistične in samoupravne družbe. V teh tridesetih letih smo si z vsemi močmi prizadevali, najprej za obnovo porušene domovine, nato pa za njeno materialno in socialistično preobrazbo. Z začetki, z razvojem in utrjevanjem samoupravljanja na vseh področjih je bilo mogoče zapisati — in uresničevati — besede iz ustave, »da socialistična družbena ureditev SFRJ temelji na oblasti delavskega razreda in vseh delovnih ljudi in na odnosih med ljudmi kot svobodnimi in enakopravnimi proizvajalci in ustvarjalci, ki jim delo služi izključno za zadovoljevanje njihovih osebnih in skupnih koristi«.

Zmagoviti konec druge svetovne vojne in narodnoosvobodilnega boja nam je prinesel svobodo. Ali smo si z njim izvojevali tudi mir?

Tragična bilanca druge svetovne vojne ve povedati, da je v njej zgubil življenje vsak 22 sovjetski človek, vsak 25 Nemec, vsak 150 Italijan in Anglež, vsak 200 Francoz in vsak 500 Američan, da je poljski narod zgubil 6 milijonov ljudi in da so narodi Jugoslavije žrtvovali v tem boju 1.700.000 življenj. Na zavesti o tej tragični bilanci naj bi bil grajen mir, potem ko so utihnili zadnji strelji na ulicah razrušenega Berlina in ko so se razkadile atomske meglice nad Hirošimo.

Vendar temu ni tako. Zaverovani v vsakdanji utrip našega življenja in vpeti v ozke evropske prostore, ne utegnemo spoznati, kaj šele doumeti tega, da je bilo v svetu po koncu druge svetovne vojne 97 vojaških spopadov in da je v njih zgubilo življenje prav toliko ljudi kot v vojni, katere zmagoviti konec praznujemo te dni. Prav v zadnjih tednih se je končala tridesetletna vojna v Vietnamu, v kateri napadalec ni uporabil nič manj brutalnih in grozo zbujajočih sredstev kot tisti, ki je 8. maja 1945. sklonjene glave zapuščal prizorišče popolne in brezpogojne kapitulacije.

Mir torej ni bil izbojevan in ne bo izbojevan vse dotlej, dokler bodo v svetu sile, ki bodo za ohranitev privilegijev in za izkoriščanje ljudi pripravljene rabiti orožje. Za mir se moramo nenehno boriti; vedeti moramo, da je vsaka bitka za svobodo, pa naj jo bijejo kjerkoli na zemeljski obli, tudi naša bitka in naš boj za utrjevanje socializma.

V tem je opomin druge svetovne vojne, opomin na dan zmage in opomin za prihodnost.

Živimo in delujemo na tleh slovenske univerze, na teh tleh nam je dano, da izpolnjujemo svojo dolžnost. Ta univerza je v narodnoosvobodilnem boju in še pred tem z dejavnostjo komunistov in naprednih študentov častno izpolnila svoj dolg narodu in delavskemu razredu. Na kamnu v njeni avli so vklesana imena učiteljev in študentov, ki so dali življenje za revolucijo. Na nas, na našem delu je, da čas teh imen ne bo nikoli izbrisal.

Op. ur.: Objavljeni tekst je govor, ki ga je imel V. Benko na zboru delovne skupnosti FSPN ob proslavi dneva zmage.

Položaj in perspektive slovenskega gospodarstva v mednarodni delitvi dela (I)

Glede na značilnosti strukturnih sprememb v mednarodni menjavi in proizvodnji ter na opredelitev sedanjega položaja slovenskega gospodarstva v mednarodni delitvi dela v svetovnem gospodarstvu, lahko sedanje obdobje označimo kot prelomno obdobje; to pa predvsem zaradi tega, ker postajajo procesi strukturnih sprememb v mednarodni menjavi in svetovni proizvodni čedalje bolj intenzivni. Temeljni vzroki za omenjene procese so v vsebinskih spremembah sodobnega intervencionizma, s katerim posamezna gospodarstva ter regionalne skupnosti bolj ali manj intenzivno usmerjajo svoje vključevanje v mednarodno delitev dela.

V zvezi s tem se postavlja vprašanje, ali ta proces intenziviranja strukturnih sprememb v svetovni trgovini in proizvodnji odpira nove pomembne razvojne cikle, kot tudi to, ali odpira nova žarišča kriznih odnosov. Taka hipoteza je hkrati tudi eno pomembnejših izhodišč za opredelitev integriranosti, položaja in možnih perspektiv posameznega gospodarstva oziroma regionalnih grupacij v mednarodni delitvi dela.

Že splošen odgovor na zastavljeno vprašanje zahteva, da podrobneje proučimo vsebino strukturnih sprememb v svetovni trgovini in proizvodnji. Še posebno v povezavi s stadijem razvitosti gospodarstev in regionalnih skupnosti ter vsebino in oblikami intervencionizma.¹

Analiza strukturnih sprememb v mednarodni menjavi in proizvodnji ter opredelitev položaja in perspektiv slovenskega (v okviru jugoslovenskega) gospodarstva v mednarodni delitvi dela temelji na naslednjih elementih:

— na podrobni sektorski analizi uvozne in izvozne strukture, na podlagi česar je razvidna nadpoprečna, poprečna ali pa podpoprečna uvozna oziroma izvozna intenzivnost določenega blagovnega sektorja v

¹ Z intervencionizmom je mogoče razumeti zaključen kompleks gospodarskopoličnih ukrepov za usmerjanje proizvodnje in zunanjetrgovinske menjave določenega gospodarstva oziroma širših gospodarskih skupnosti.

posameznem gospodarstvu, regionalni grupaciji ali skupini gospodarstev na približno enakem stadiju razvitosti. Tak metodološki pristop je utemeljen, ker obstaja zakonitost v povezanosti med strukturo zunanjetrgovinske menjave ter stadijem gospodarske razvitosti;

— na okvirni analizi proizvodne strukture gospodarstev v zadnjem desetletju (okrog 40 proizvodnih skupin in okrog 400 proizvodenj), kjer so analizirani:

a) dinamika rasti proizvodnje, pri kateri se pojavljata kot poglavitna vzvoda tehnološki razvoj in dinamika povpraševanja,

b) strukturni delež v posameznih proizvodnjah glede na stopnjo razvitosti gospodarstev,

c) tendenca gospodarske rasti v desetletnem razdobju.

Tudi ta metodološki pristop sloni na zakonitosti povezave med proizvodno strukturo in stopnjo razvitosti posameznih gospodarstev, regionalnih skupnosti oziroma skupin dežel kot tudi na potrjenih zakonitostih prestrukturiranja glede na stopnjo razvitosti;

— različna stopnja razvitosti, različni gospodarskopolitični cilji ter različna proizvodna in zunanjetrgovinska struktura posameznih gospodarstev oziroma širših gospodarskih skupnosti pogojujejo različne oblike ter različno vsebino intervencionizma. Pri tem je vsebina intervencionizma osredotočena na te probleme:

a) obdržati oziroma izboljšati konkurenčno sposobnost gospodarstva kot celote ali posameznih proizvodnih sektorjev,

b) obdržati oziroma spremeniti obstoječo proizvodno in zunanjetrgovinsko strukturo,

c) optimalno gospodarskopolitično vključenost v mednarodno delitev dela.

Te predpostavke so temeljna izhodišča za opredelitev integriranosti slovenskega v okviru jugoslovanskega gospodarstva v mednarodno delitev dela kot tudi za iskanje osnov za njegovo optimalno vključitev v mednarodni gospodarski prostor.²

1. Proces strukturalnih sprememb v mednarodni menjavi v povezavi s stadiji gospodarske razvitosti

Analiza strukturnih značilnosti sodobne mednarodne menjave zajema 132 dežel. Zaradi neustreznih podatkov niso upoštevane LR Kitajska ter nekatere gospodarsko manj razvite dežele kot tudi nekaj dežel z manj pomembnim deležem zunanjetrgovinske menjave (navadno pod 30 milijoni US \$ letno). Dežele, ki jih upošteva analiza, so glede na strukturo zunanjetrgovinske menjave razvrščene v 5 stadijev gospodarske razvitosti, ki so v močni pozitivni korelaciji z višino dohodka na prebivalca. Obrav-

² Raziskava na tem nivoju seveda lahko opozori samo na osnovne tendence strukturnih sprememb v mednarodni menjavi in proizvodnji.

navana gospodarstva so hkrati razvrščena v širše regionalne oziroma gospodarskopoliitične grupacije, ker ta element ni brez pomena za izvozno, uvozno in proizvodno strukturo. Posamezni stadiji razvitosti zajemajo naslednje skupine dežel:³

a) stadij gospodarske letargije: sem spada 45 dežel, v katerih do zdaj še ni prišlo do jasnejše izoblikovane razvojne politike; to so dežele ostale Amerike (18), ostale Afrike (22) in CACM (skupni trg centralne Amerike) (5);

b) pretežno nerazvite dežele, ki si prizadevajo za intenzivnejši gospodarski razvoj. Sem spada 36 dežel: nerazvite dežele Daljnega vzhoda (9), dežele Bližnjega vzhoda razen Izraela (8), dežele Indijske podceline (4), dežele severne Afrike (5), surovinsko zelo bogate dežele Afrike (5) ter dežele CEUCA (Carinska in ekonomska zveza Centralne Afrike) (5);

c) nižje in srednje razvite dežele (23) v fazi intenzivnega gospodarskega razvoja; mednje spadajo: dežele južne Evrope z Izraelom (7), Latinska Amerika (11), manj razvite do srednjerazvite dežele Daljnega vzhoda (5);

d) razvite dežele (16), kamor spadajo: dežele SEV (7), EFTA in Finska brez Švice, Portugalske in Švedske (4), Italija in Irska, razvitejše dežele južne poloble (3);

e) visoko razvite dežele (12), kamor spadajo: EGS brez Italije in Irske (7), Švedska in Švica, ZDA in Kanada ter Japonska kot specifična visoko razvita dežela.

Proces strukturalnih sprememb v svetovni trgovini glede na stadije gospodarske razvitosti je mogoče realno opredeliti z analizo naslednjih blagovnih sektorjev (po nomenklaturi SITC):

- investicijska oprema (sektor 7, brez osebnih avtomobilov),
- kemična industrija (sektor 5),
- končni izdelki (sektor 8); alternativa: 8 + 69 + osebni avtomobili,
- hrana (sektorji 0 + 1 + pretežno sektor 4),
- reprodukcijski materiali (sektor 6 minus 69),
- surovine (sektor 2),
- energija (sektor 3).

Osnova za opredelitev strukturalnih sprememb so sektorji investicijske opreme, kemije ter končnih izdelkov. Mednarodna menjava hrane je odvisna od razvitosti domače proizvodnje ter poleg tega tudi od populacijskega faktorja, medtem ko na mednarodno menjavo surovin in energije pomembno vpliva različen obseg naravnih bogastev v posameznih deželah.

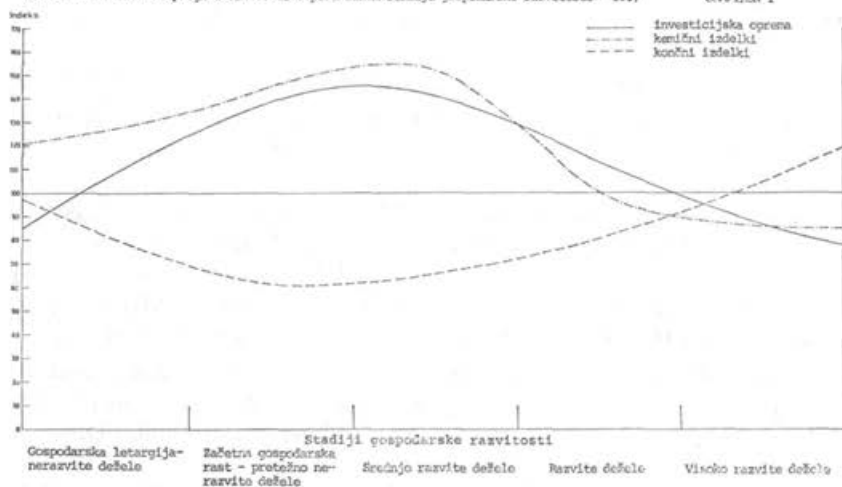
Iz grafikonov št. 1 in 2 je razvidno, da intenzivnost uvoza opreme in kemije narašča z naraščanjem stadija razvitosti do srednje razvitih dežel, nato se začne zniževati, tako da je intenzivnost uvoza obeh sektorjev pri

³ Izvedeno grupiranje dežel predstavlja grobo sliko delitve sveta v 5 razvojnih stadijev.

INDEKSI STRUKTURNIH DELEŽEV UVOZA INVESTICIJSKE OPREME, KEMIČNIH IZDELKOV TER KROČNIH IZDELKOV GLEDE NA STADIJ
GOSPODARSKE RAZVITOSTI

(Strukturni delež skupnega uvoza dežel v posameznem stadiju gospodarske razvitosti = 100)

GRAFIKON 1

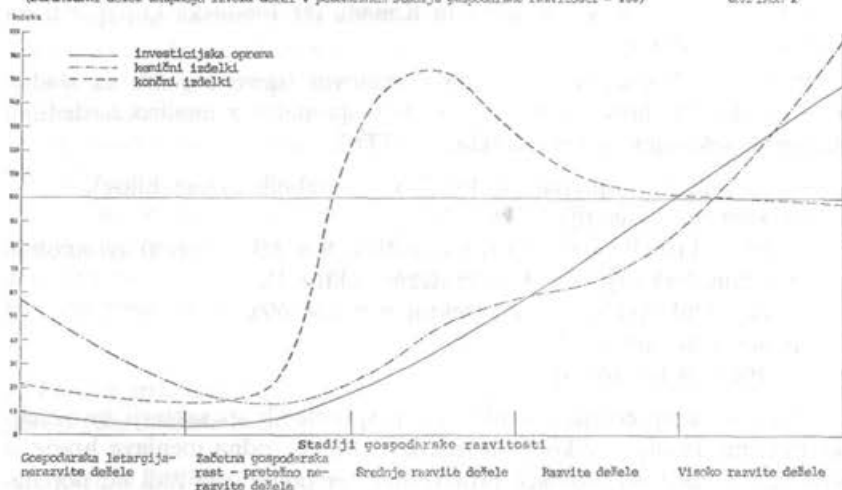

VIR: Preračunano iz "YEARBOOK OF INTERNATIONAL TRADE STATISTICS 1972-1973, United Nations

INDEKSI STRUKTURNIH DELEŽEV IZVOZA INVESTICIJSKE OPREME, KEMIČNIH IZDELKOV TER KROČNIH IZDELKOV GLEDE NA STADIJ
GOSPODARSKE RAZVITOSTI

(Strukturni delež skupnega izvoza dežel v posameznem stadiju gospodarske razvitosti = 100)

GRAFIKON 2

VIR: Preračunano iz "YEARBOOK OF INTERNATIONAL TRADE STATISTICS 1972-1973, United Nations

visoko razvitih deželah že podpoprečna.⁴ Na drugi strani pa intenzivnost izvoza teh sektorjev stalno narašča z naraščanjem stadija razvitosti, vendar doseže nadpoprečno intenzivnost šele pri visoko razvitih gospodarstvih.

⁴ Intenzivnost uvoza in izvoza blagovnih sektorjev gospodarstev oziroma širših grupacij je merjena z indeksi strukturnih deležev uvoza in izvoza blagovnih sektorjev v razmerju do indeksov strukturnega deleža skupnega uvoza ali izvoza gospodarstev, ki pomeni osnovo 100.

Uvoz končnih izdelkov zaznamuje padanje uvozne intenzivnosti od poprečja v fazi gospodarske letargije, doseže minimum pri nizko in srednje razvitih gospodarstvih (intenziven razvoj domače lahke predelovalne industrije) se ponovno zvišuje pri razvitih gospodarstvih ter pri visoko razvitih gospodarstvih doseže nadpoprečno uvozno intenzivnost. Na drugi strani pa ciklus naraščanja izvozne intenzivnosti pri končnih izdelkih dinamično raste do stadija srednje razvitih gospodarstev, kjer doseže maksimum, in se nato ponovno znižuje pri razvitih gospodarstvih ter pri visoko razvitih že doseže poprečno intenzivnost.

Uvoz hrane je nadpoprečno intenziven pri nerazvitih in nizko razvitih gospodarstvih, podpoprečno intenziven je pri srednje razvitih deželah, nato pa uvozna intenzivnost tega sektorja ponovno narašča z rastjo razvitosti, tako da v stadiju visoke razvitosti ponovno doseže nadpoprečje. Na drugi strani pa kaže ciklus izvozne intenzivnosti v tem sektorju stalno tendenco padanja glede na rast gospodarske razvitosti ter zdrkne pod poprečje pri razvitih gospodarstvih, zniža pa se še pri visoko razvitih gospodarstvih.

Na področju intenzivnosti mednarodne menjave reprodukcijskih materialov prihaja tako pri uvozu kot pri izvozu do dveh ciklusov glede na naraščanje stadija gospodarske razvitosti. Temeljni razlog za taka gibanja je mogoče pripisati spremenjeni strukturi uvoza in izvoza reprodukcijskih materialov glede na stadij gospodarske razvitosti.

Upoštevaloč razlike v naravnih bogastvih, je kljub temu razvidna osnovna tendenca naraščanja uvozne intenzivnosti surovin in goriv z naraščanjem stadijev gospodarske razvitosti, s tem da je ciklus izvozne intenzivnosti ravno nasproten.

Analiza uvozne in izvozne intenzivnosti po blagovnih sektorjih glede na stadije razvitosti opozarja na naslednje:

a) Za uvozno intenzivnost po blagovnih sektorjih je za *stadij nerazvitih dežel v gospodarski letargiji* značilna izrazita uvozna nediferenciranost, saj se večina indeksov strukturnih deležev giblje okrog 100. Občutnejše nadpoprečna je uvozna intenzivnost goriv (indeks strukturnega deleža znaša 158), vendar je to izključno posledica velikih količin uvoza nafte v Nizozemske Antile za predelavo, medtem ko je uvoz kemičnih izdelkov nadpoprečno intenziven (indeks strukturnega deleža znaša 126) zaradi nadpoprečne intenzivnosti uvoza zdravil v vseh manj razvitih gospodarstvih. Uvoz surovin in goriv (upoštevaloč omenjeno izjemo) je v tem stadiju gospodarske razvitosti podpoprečno intenziven.

V nasprotju z uvozno nediferenciranostjo je za stadij gospodarske letargije značilna izrazita izvozna monokulturnost. Izvozna intenzivnost je izrazito pod poprečjem na področju blagovnih sektorjev industrije (investicijska oprema, ind. 5; končni izdelki ind. 16; kemični izdelki ind. 36 — gre predvsem za manjše proizvodnje multinacionalnih podjetij v teh deželah; reprodukcijski materiali, (ind. 26) in izrazito nad poprečjem na področju hrane (ind. 337), surovin (ind. 267) in energije (ind. 259).

Temeljna značilnost večine dežel v stadiju gospodarske letargije je v tem, da so še vedno brez jasnejše razvojne orientacije ali pa začetna prizadevanja še niso dala vidnejših rezultatov v tej smeri.

b) *Skupina pretežno nerazvitih dežel*, ki si prizadevajo za hitrejši gospodarski razvoj, je obsežna in tudi razmeroma nehomogena. Poglavitna skupna lastnost dežel v tem razvojnem stadiju so bolj ali manj uspešna gospodarskopolitična prizadevanja, da bi dosegle čim višjo stopnjo gospodarske rasti. To nekaterim uspeva zaradi uspešne gospodarske politike, drugim zaradi izrednih naravnih bogastev, ob dejstvu, da je populacijski faktor v tej skupini dežel najbolj različen in hkrati izredno pomemben za nadaljnji razvoj posameznih skupin dežel.

Temeljna skupna značilnost dežel v tem razvojnem stadiju je nadpovprečna uvozna intenzivnost investicijske opreme (ind. 139) ter kemičnih proizvodov (ind. 145), kar je spet mogoče pripisati vsaj delno izredno intenzivnemu uvozu zdravil (ind. 288). Nadpovprečno uvozno intenziven je tudi uvoz reprodukcijskih materialov (ind. 122), kar je zaradi pretežnega pospeševanja lahke predelovalne industrije tudi realno. Nasprotno pa imajo dežele tega razvojnega stadija izrazito podpovprečno intenziven uvoz končnih izdelkov, saj znaša indeks strukturnega deleža pri uvozu tega sektorja samo 61.

Nadpovprečno intenziven je v tej skupini tudi uvoz hrane (ind. 114), in sicer zaradi razmeroma zaostalega kmetijstva, populacijskega faktorja ter ponekod neugodnih pogojev za proizvodnjo hrane.

Izrazit specifičen primer v tej skupini dežel je Indijska podcelina. Zaradi izrazito nadpovprečne uvozne intenzivnosti v sektorju hrane to območje zaznamuje le neznatno nadpovprečno uvozno intenzivnost investicijske opreme ter izrazito podpovprečno uvozno intenzivnost končnih izdelkov (ind. 28).

Uvozna intenzivnost surovin (ind. 50) ter energije (ind. 52) je občutno pod povprečjem, vendar so med posameznimi gospodarstvi precejšnje razlike zaradi različnih naravnih bogastev.

Na področju izvoza je skupna značilnost gospodarstev tega razvojnega stadija izrazito podpovprečna izvozna intenzivnost idustrijskih izdelkov, saj so indeksi strukturnih deležev po posameznih blagovnih sektorjih takšne: investicijska oprema ind. 5; kemični izdelki ind. 12; končni izdelki ind. 18 in reprodukcijski material ind. 80. Izrazito podpovprečna izvozna intenzivnost idustrijskih blagovnih sektorjev je tako posledica skromnih proizvodnih potencialov kot tudi rastočega domačega povpraševanja po teh proizvodih v tem stadiju razvitosti.

Izvoz hrane je povprečno intenziven (ind. 106), čeprav obstajajo med deželami skupine občutne razlike.

In končno, izrazito nadpovprečna intenzivnost izvoza surovin (ind. 144) ter energije (ind. 726) dokazuje, da se skupina dežel v tem stadiju razvitosti vključuje v mednarodno delitev dela na strani ponudbe predvsem z izvozom energije, surovin ter pretežno nizko obdelanih reproduk-

cijskih materialov (praviloma na podlagi naravnih surovin). Izrazito nadpoprečna izvozna intenzivnost izvoza energije je predvsem posledica tega, da je v to skupino dežel vključen Bližnji vzhod, hkrati pa obstajajo razlike tudi v intenzivnosti izvoza surovin, energije ter reprodukcijskih materialov med posameznimi gospodarstvi zaradi različnih naravnih bogastev ter stopnje razvitosti domače predelave.

c) Splošna in izrazito značilna skupna lastnost *nižje in srednje razvitih gospodarstev v stadiju intenzivnega gospodarskega razvoja* je maksimalno nadpoprečna intenzivnost uvoza investicijske opreme (ind. 141) ter kemičnih proizvodov (ind. 155); v tem stadiju razvitosti uvoz zdravil npr. ni več tako izrazito nadpoprečno intenziven kot v predhodnih razvojnih stadijih (ind. 168).

Po drugi strani pa zaznamujejo podpoprečno uvozno intenzivnost v tem stadiju razvitosti vsi drugi blagovni sektorji. Najbolj pod poprečjem je uvozna intenzivnost pri končnih izdelkih (ind. 67), to pa zaradi razmeroma razvite domače predelovalne industrije kot tudi praviloma občutne zaščite pred uvozom. Občutno višja (poprečna) je stopnja uvozne intenzivnosti reprodukcijskih materialov (ind. 97), in sicer najpogosteje zaradi industrijske diverzifikacije teh gospodarstev.

Intenzivnost uvoza hrane je v tej skupini dežel pod poprečjem (ind. 87), s tem da zaznamujejo nekoliko višjo uvozno intenzivnost dežele Azije (Daljnega vzhoda) in nekoliko nižjo dežele Latinske Amerike.

Večje razlike v uvozni intenzivnosti pa nastopajo na področju surovin in energije. Tudi pri teh blagovnih sektorjih je intenzivnost uvoza dežel Latinske Amerike nižja od poprečka skupine, medtem ko je pri deželah azijskega Daljnega vzhoda višja zaradi različnih naravnih bogastev.

Na področju izvoza obstajajo pri deželah nižje in srednje razvitosti izredno velike razlike v izvozni intenzivnosti po posameznih blagovnih sektorjih. Tako je na področju investicijske opreme in kemičnih izdelkov izvoz še vedno podpoprečno intenziven, vendar je indeks strukturnih deležev izvoza teh blagovnih sektorjev že občutno višji kot pri predhodnih stadijih nizke razvitosti gospodarstev, saj znaša pri investicijski opremi 28 ter pri kemičnih izdelkih 45.

Naslednja skupna značilnost dežel v tem stadiju razvitosti je maksimalna nadpoprečna intenzivnost izvoza končnih izdelkov (ind. 155). Tu imajo dežele južne Evrope ter Daljnega jugovzhoda Azije sicer višji indeks kot dežele Latinske Amerike, to pa predvsem zaradi razvojne orientacije spričo različnih naravnih bogastev. Izvozna intenzivnost reprodukcijskih materialov je v tej skupini dežel poprečna (ind. 103).

Naslednja značilnost — ta pa ni najbolj homogena za skupino dežel v tej fazi razvitosti — je nadpoprečna intenzivnost izvoza hrane (ind. 197), surovin (ind. 159) in energije (ind. 160). Še najbolj homogena je značilnost nadpoprečne intenzivnosti v izvozu hrane, čeprav tu občutno zaostajajo dežele Daljnega vzhoda. Izrazito nadpoprečna intenzivnost izvoza surovin pa gre predvsem na račun Latinske Amerike ter nekaterih azijskih

skih dežel (predvsem Malezije). Izrazito neznačilen pa je podatek skupine o nadpoprečni intenzivnosti izvoza energije, saj gre to predvsem na račun izvoza nafte iz Venezuele ter delno zaradi večjega izvoza naftnih derivatov (rafinerije) iz Singapura. Če izločimo Venezuelo, dosega izvozna intenzivnost te skupine dežel samo indeks 54, kar je vsaj za dežele južne Evrope ter Daljnega vzhoda realnejši podatek.

d) Uvozna struktura *razvitih dežel* je spet zelo homogena, kar je mogoče pripisati predvsem razmeroma usklajeni proizvodni strukturi teh gospodarstev. Intenzivnost uvoza investicijske opreme je še vedno nadpoprečno intenzivna, vendar pa znaša indeks strukturnega deleža le 113 in je precej nižji od predhodnih razvojnih stadijev. Tudi intenzivnost uvoza končnih izdelkov je še vedno pod poprečjem, vendar že znatno višja od predhodnih dveh razvojnih stadijev (ind. 80). Intenzivnost uvoza reprodukcijskih materialov je poprečna (ind. 98).

Blizu poprečju je uvozna intenzivnost tudi pri drugih blagovnih sektorjih, in sicer je takšnale: hrana ind. 97; surovine ind. 95 in energija ind. 78. Poprečna intenzivnost na področju uvoza hrane je značilna za praktično vse vključene razvite dežele, medtem ko uvozna intenzivnost na področju surovin in energije po deželah v dokajšnji meri odstopa zaradi različnih naravnih bogastev (npr. pomen nafte za Sovjetsko zvezo).

Tudi za izvoz razvitih dežel je značilna veliko višja stopnja homogenosti, kar se kaže predvsem v naslednjih značilnostih:

— izvoz investicijske opreme je še vedno podpoprečno intenziven, vendar znaša indeks strukturnega deleža že 77, kar je bistveno več kot pri srednje razvitih gospodarstvih;

— v razmerju do predhodnega razvojnega stadija je tudi izvoz končnih izdelkov manj intenziven, čeprav je še vedno nadpoprečno intenziven (ind. 107);

— tudi izvozna intenzivnost reprodukcijskih materialov in hrane je poprečna (ind. 96 in ind. 93);

— izvoz surovin je značilno nadpoprečen (ind. 120), vendar ta podatek ni značilen za večje število gospodarstev te skupine, saj je prevladal ponder nekaterih najpomembnejših izvoznih surovin (predvsem Sovjetska zveza in deloma Finska), medtem ko je izvoz energetskih virov podpoprečno intenziven kljub nasprotnemu položaju Sovjetske zveze, kar opozarja na značilno podpoprečno izvozno intenzivnost v tem sektorju pri razvitih gospodarstvih.

e) Za *visoko razvita gospodarstva* je značilno to, da se njihova uvozna struktura vsebinsko razlikuje v primerjavi z razvitimi in še posebno manj razvitimi gospodarstvi, saj je uvozna intenzivnost pri praktično vseh blagovnih sektorjih praviloma nasprotna. Edino pri visoko razvitih gospodarstvih je uvozna intenzivnost na področju investicijske opreme podpoprečna (ind. 87), ravno tako pa je podpoprečno intenziven tudi uvoz kemičnih proizvodov (ind. 88) in še posebno uvoz zdravil (ind. 72). Nasprotno pa je pri visoko razvitih gospodarstvih nadpoprečen uvoz goto-

vih izdelkov (ind. 114). Tudi uvozna intenzivnost reprodukcijskih materialov je ponovno rahlo nad poprečjem (ind. 105).

V nasprotju s predhodnimi stadiji razvitosti je tudi intenzivnost uvoza hrane ponovno poprečna (ind. 101), medtem ko je uvozna intenzivnost surovin (ind. 108) ter energije (ind. 110) občutneje nad poprečjem (kljub izrednim naravnim bogastvom Severne Amerike).

V tem stadiju razvitosti izstopa Japonska kot izrazito nadpoprečen uvoznik surovin in energije ter značilno podpoprečno intenziven uvoznik investicijske opreme, kemičnih izdelkov in tudi gotovih izdelkov. Vendar je kljub tem specifičnostim obdržala temeljno razmerje visoko razvitih dežel na področju uvozne intenzivnosti med investicijsko opremo in kemičnimi izdelki na eni strani ter končnimi izdelki na drugi strani.

Prikazana razmerja uvozne intenzivnosti med posameznimi blagovnimi sektorji so zgovoren dokaz, da gre v tem stadiju razvoja za proces tehnološke specializacije, ki pa je neločljivo povezana s stopnjo razvoja tehnologije ter vplivom strukture stroškov na konkurenčno sposobnost posameznih proizvajalcev na domačem trgu ter v mednarodni menjavi.

Izvozna struktura visoko razvitih dežel je praktično obrnjena podoba uvozne strukture. Edino v tem stadiju razvitosti je izvozna intenzivnost na področju investicijske opreme izrazito nadpoprečna (ind. 122), kar velja tudi za izvozno intenzivnost kemičnih izdelkov (ind. 123). Nasprotno pa se je v tem najvišjem stadiju razvitosti še nadalje znižala izvozna intenzivnost v primerjavi z razvitimi gospodarstvi in je dosegla poprečno intenzivnost (ind. 100).

Izvozna intenzivnost reprodukcijskih materialov je spet nekoliko nad poprečjem (ind. 104), kar je mogoče pripisati predvsem izredno močni razvitosti bazičnih proizvajalcev in umetnih surovin, s katerimi se te dežele vse pomembneje pojavljajo tudi v izvozu.

Predvsem zaradi izredno visoke domače porabe, deloma pa tudi zaradi nekonkurenčne stroškovne strukture, je izvozna intenzivnost primarnejših proizvajalcev podpoprečna pri hrani (ind. 84), pri surovinah (ind. 81) in še posebno pri energiji (ind. 44).

Prikazani proces strukturalnih sprememb v mednarodni menjavi je tesno povezan s procesom strukturalnih sprememb v svetovni proizvodnji, oba procesa pa sta neločljivo povezana z razvojem sodobnih sistemov ekonomske intervencije v vseh stadijih gospodarske razvitosti.

2. Proces prestrukturiranja svetovne proizvodnje

Po razmeroma dolgem obdobju stabilnih razmerij v proizvodni strukturi svetovnega gospodarstva je v zadnjem obdobju nastopilo nekaj odločilnih dejavnikov, za katere velja splošna značilnost, da pospešujejo proces strukturalnih sprememb v svetovni proizvodnji. Med te dejavnike sodijo predvsem:

— nova gospodarskopolitična struktura sveta, na podlagi katere predvsem dežele v razvoju zahtevajo in tudi uveljavljajo svoje možnosti za hitrejši gospodarski razvoj v smeri predelave svojih lastnih naravnih bogastev;

— spremembe v delitvi svetovnega dohodka v korist manj razvitega sveta, s čimer se odpirajo možnosti hitrejšega razvoja teh območij;

— iztek nekaterih pomembnih razvojnih ciklusov v razvitem svetu, ki so v zadnjem dolgoročnejšem obdobju pomembno vplivali na dinamiko rasti proizvodnje v razvitem svetu (avtomobilska industrija, gradbeništvo, saturacija z dobrinami trajne rabe za široko potrošnjo), s tem, da se ustvarjajo pogoji za razvoj novih razvojnih ciklusov (področje opreme, javna poraba . . .).

Dosedanje obdobje, predvsem še zadnje desetletje, je v svetovnem razvoju proizvodnih zmogljivosti ustvarilo s stališča dinamike rasti proizvodnj ter udeležbe gospodarstev glede na stadij gospodarske razvitosti v le-teh proizvodnjah naslednja globalna razmerja v proizvodni strukturi:

— razvojno najbolj dinamične proizvodnje, kjer je osnovo nadpoprečni stopnji gospodarske rasti pogojevala predvsem najvišja tehnologija, so praktično v rokah nekaj najbolj razvitih dežel, predvsem ZDA in Japonske (posebno petrokemija in elektronika);

— proizvodnje z nadpoprečno dinamiko (večji del opreme, znaten del kemije, elektroindustrije, črne in barvaste metalurgije, celuloza in papir ter del predelave živil) prevladujejo v razvitem svetu, medtem ko so dežele v razvoju v teh proizvodnjah le manj pomembno udeležene;

— proizvodnje s poprečno zahtevno tehnologijo (predvsem proizvodnje blaga za široko potrošnjo) zaznamujejo v zadnjem desetletju poprečno ali podpoprečno stopnjo rasti, z značilnim doseganjem prelomnih obdobj v razvitih deželah, katerim sledi hitrejša ali počasnejša zmanjševanje tovrstnih proizvodnj v razvitem svetu ter bolj ali manj intenzivna selitev le-teh v manj razviti svet. Vsekakor pride pretežni delež teh proizvodnj še vedno na razvite dežele;

— v zadnjo skupino spadajo tehnološko preživele ali pa tehnološko in organizacijsko zastarele proizvodnje z značilno podpoprečno stopnjo rasti ali celo z zmanjševanjem proizvodnje (npr. predelava nekaterih naravnih vlaken ali surovin, znaten del kmetijstva v nerazvitem svetu . . .).

Pričakovati je mogoče, da bodo uvodoma navedeni dejavniki odločilnih sprememb v svetovni proizvodni strukturi predvidoma vplivali na spreminjanje obstoječe strukture proizvodnih zmogljivosti predvsem v naslednjih smereh:

— s spreminjanjem stroškovne strukture in konkurenčne sposobnosti, in sicer tako, da se bo zmanjševala konkurenčna sposobnost razvitih dežel na področju surovinsko, energetske in delovno intenzivnih proizvodnj s poprečno zahtevno tehnologijo. Vendar pa izgubljanje konkurenčne sposobnosti na področju surovinsko, energetske in delovno intenzivnih proizvodnj s poprečno zahtevno tehnologijo ni predvsem posledica spre-

memb cen surovin in energije, saj je mogoče realno pričakovati, da bodo proizvajalci v sedanjih pogojih inflacije znali povečanje materialnih proizvodnih stroškov prenesti na potrošnike. Temeljni razlog za izgubljanje konkurenčne sposobnosti je v zahtevi po konstantni rasti osebnih dohodkov, ki so v teh proizvodnjah v razvitem svetu pomembna postavka v strukturi proizvodne cene, po drugi strani pa je tehnološki razvoj v teh proizvodnjah tako majhen (ali ga pa sploh ni), da ne more kompenzirati progresivno rastočega deleža osebnih dohodkov v strukturi proizvodne cene. Seveda pa je realno pričakovati naraščanje konkurenčne sposobnosti takih proizvodenj v manj razvitem svetu predvsem na temelju doseganja enake tehnologije (vključno design . . .) organizacije dela in produktivnosti kot v razvitejšem svetu;

— z gospodarskopolitičnim prizadevanjem dežel v razvoju, da dosežejo občutno višjo stopnjo predelave svojih naravnih bogastev, za kar imajo predvsem tele realne pogoje:

surovine, energijo, prostor, delovno silo;

z naraščanjem proizvodnje in mednarodne menjave se bo povečala kupna moč manj razvitega sveta in s tem odpirala možnosti za ekonomičnejše proizvodne serije (tega pogoja do zdaj ni bilo);

izrazito visoka raven osebne potrošnje v razvitem svetu (predvsem miselnost potrošniške družbe) nima perspektiv nadaljnje tendence rasti v dosedanji smeri.

3. Integriranost slovenskega gospodarstva v mednarodno delitev

Integriranost določenega gospodarstva, ožje regije ali pa tudi širše regionalne skupnosti v mednarodno delitev dela ne pomeni zgolj vrednostne kvantifikacije izvoznih in uvoznih tokov v družbenem bruto proizvodu gospodarstva. Opredeliti jo je mogoče kot trajnejšo organsko povezanost domačih proizvodnih zmogljivosti z gospodarskimi potenciali mednarodne ekonomike v daljšem razvojnem obdobju. Pri tem pa je pomembno, da je tako gospodarska kot tudi izvozna in uvozna struktura določene ekonomije odvisna od stopnje razvitosti ter da je s stopnjo razvitosti ter razvojnimi cilji tesno povezan tudi sistem ukrepov usmerjanja mednarodne menjave.

Za proizvodno, izvozno in uvozno strukturo, s katero se slovensko gospodarstvo vključuje v mednarodno menjavo, je značilen stadij srednje razvitosti z nekaterimi odstopanji.⁵

Prva značilnost je izrazita orientacija na uvoz in izvoz reproduktivnih materialov, kar je mogoče pripisati intenzivni proizvodnji končnih izdelkov za široko potrošnjo ter zaostajanju finalizacije na področju opreme in kemične industrije (razen sektorja zdravil). Indeks struktur-

⁵ Zaradi pretežnega uvoza energetskih virov, deloma pa tudi hrane in nekaterih surovin v okviru Jugoslavije, je indeks strukturnega deleža teh sektorjev za Slovenijo podpovprečno nizek, medtem ko je pri drugih sektorjih ustrezno višji.

nega deleža za uvoz ter izvoz reprodukcijskih materialov znaša za dežele stadija srednje razvitosti 97 oziroma 103, za Jugoslavijo 132 oziroma 127 in za Slovenijo 150 oziroma 143.

Značilno podpoprečen v razmerju do skupine dežel srednje razvitosti je strukturni delež uvoza gotovih izdelkov (svet — 67, Jugoslavija — 59, Slovenija — 55), medtem ko indeks strukturnega deleža izvoza Slovenije za ta sektor nekoliko zaostaja za skupino dežel v fazi srednje razvitosti (143 v razmerju do 155) in je višji kot v Jugoslaviji (121).

Pomembno odstopanje od dežel v stadiju nižje do srednje gospodarske razvitosti je značilno višji indeks strukturnega deleža izvoza opreme in kemičnih proizvodov (oprema: svet 38, Jugoslavija 82, Slovenija 86; kemični izdelki: svet 45, Jugoslavija 90, Slovenija 93). Vendar pa je višja izvozna intenzivnost Slovenije in tudi Jugoslavije na področju opreme in kemičnih izdelkov v primerjavi z deželami v tem stadiju razvitosti pogojena z izrazito nadpoprečno intenzivnostjo uvoza reprodukcijskih materialov in kemičnih izdelkov. Indeks strukturnega deleža Slovenije pri uvozu kemičnih izdelkov znaša kar 195, medtem ko znaša pri Jugoslaviji 116 ter pri drugih deželah iz te skupine 155.

Naslednja pomembna značilnost Slovenije in Jugoslavije je podpoprečna uvozna intenzivnost investicijske opreme v primerjavi z drugimi gospodarstvi v tem stadiju razvitosti, kar je mogoče delno pripisati razmeroma razviti domači industriji opreme, delno pa tudi izraziti uvozni intenzivnosti na področju reprodukcijskih materialov, ker omejujejo uvozno intenzivnost na področju opreme.

Za preteklo desetletje lahko rečemo, da se je slovensko gospodarstvo uspešno vključevalo v mednarodno menjavo. To dokazujejo podatki o povečanju uvozne vrednosti dežel OECD po sektorjih; glede na to, da so dežele OECD, v katere je slovensko gospodarstvo plasiralo okrog 70 % celotne izvozne vrednosti, zaznamovale različne stopnje rasti uvoza po posameznih sektorjih, je bil izvoz Slovenije najintenzivneje vključen ravno v sektorjih z največjim povečanjem uvoza. Indeks povečanja uvozne vrednosti dežel OECD je bil po posameznih sektorjih v zadnjem desetletju takle:

blagovni sektor	indeks povečanja uvoza dežel OECD
končni izdelki	300—400
oprema	250—300
reprodukcijski materiali	200—250
kemični proizvodi	180—300
hrana	150—250
surovine	120—180

Potemtakem lahko rečemo, da je slovensko gospodarstvo v preteklem desetletju zadovoljivo izkoristilo dinamiko in strukture značilnosti svetovne trgovine. Pri tem je mogoče ugotoviti, da se izvozna struktura

slovenskega gospodarstva približuje razvitejšim deželam, s tem da je izrazito odvisna od uvoza reprodukcijskih materialov, kot tudi, da zaostaja na področju finalizacije tehnološko zahtevnejših proizvodenj (zato obenem tudi izrazito nadpoprečen izvoz reprodukcijskih materialov). Tako nadpoprečna intenzivnost uvoza kot izvoza reprodukcijskih materialov in sestavnih delov opozarja na potrebo po večji programski in razvojni selekciji v prihodnjem obdobju.

Vendar pa ne gre samo za selekcioniranje proizvodnih in razvojnih programov v slovenskem gospodarstvu. Ta proces je nujno povezan tudi z neizogibnimi strukturnimi spremembami, in sicer v zunanjetrgovinski menjavi kot tudi v proizvodnji. Na ta proces opozarjajo predvsem prikazane strukturne spremembe v svetovni trgovini, na podlagi česar je razvidno, da slovensko gospodarstvo v prihodnjem dolgoročnejšem obdobju nima več perspektiv na področju izvoza surovinsko in delovno intenzivnih končnih izdelkov poprečno zahtevne tehnologije. Zaradi tega je realna usmerjenost pri prestrukturiranju slovenskega gospodarstva v smeri proizvodne in zunanjetrgovinske strukture razvitih gospodarstev, ob predpostavki, da v prihodnjem srednjeročnem obdobju izkoristi razvojne prednosti, ki jih ima v odnosu do manj razvitega sveta pri izvozu končnih izdelkov v razviti svet, ob istočasnem specializiranem vključevanju s proizvodnjami zahtevnejše tehnologije v uvoz razvitejšega sveta ter ob selekcioniranem razvoju proizvodnih sektorjev opreme, kjer bo mogoče z ustrezno organizacijsko strukturo (inženiring, domača in mednarodna kooperacija . . .) ustvariti nove ekspanzivne izvozne cikle v manj razviti svet in jih povezati z uvozom potrebnih surovin in energije. Na tako razvojno in zunanjetrgovinsko usmeritev slovenskega gospodarstva opozarja več razlogov, med njimi so najpomembnejši tile:

— v kompleksu surovinsko, delovno ter delno tudi energetsko intenzivnih proizvodenj s poprečno zahtevno tehnologijo prehaja z izenačevanjem produktivnosti, uspešnosti organizacije dela ter tehnologije (vključno design) konkurenčna prednost glede na spremembe v strukturi stroškov v manj razviti svet;

— po drugi strani ima načrtana politika intenzivnejšega razvoja dežel v razvoju osnovo v intenzivnejši predelavi svojih naravnih bogastev, saj si le-te edino na ta način zagotovijo izboljšanje življenjskih razmer ter pomembnejše izvozne presežke;

— prav ta proces široke industrializacije manj razvitega sveta obeta enega najintenzivnejših prihodnjih razvojnih ciklusov v svetovnem gospodarstvu, tako za manj razviti svet kot tudi za razvitejši svet, ki je najbolj kvalificiran za posredovanje ustrezne opreme vseh vrst ter potrebnega znanja in tehnologije.

Seveda pa je sedanje prelomno obdobje, za katero je značilno intenziviranje strukturalnih sprememb v mednarodni delitvi dela in v svetovni proizvodnji, le eden temeljnih dejavnikov vključevanja slovenskega gospodarstva v mednarodno delitev dela. Ravno za sedanje obdobje medna-

rodne menjave je značilen izreden razvoj intervencionizma v raznih oblikah in na raznih ravneh, s katerim hočejo nekatera gospodarstva (ali pa tudi organizirani kapital) zavarovati dosedanje prednosti ali celo monopolne položaje, po drugi strani pa politično svobodnejši manj razviti svet zahteva realnejše temelje za svoj gospodarski razvoj.

V zvezi s tem je zelo pomembno, ali bo razviti svet sprejel objektivno nujnost ter stroškovno in razvojno utemeljenost prestrukturiranja v svetovni proizvodnji in mednarodni menjavi ter s tem prispeval k ekspanziji enega izmed pomembnih prihodnjih razvojnih ciklusov svetovnega gospodarstva. Sedanje tendence namreč kažejo, da proces prestrukturiranja najbolj zavestno sprejemajo le posamezne razvite dežele (npr. Švedska, Japonska, ZR Nemčija), medtem ko primeri, kot je odnos ZDA do GSP (Generalized system of preferences) — olajšav pri uvozu gotovih izdelkov iz dežel v razvoju ter sistem carinske unije Skupnega evropskega trga, ki tem razvitim deželam omogoča umetno podaljševati konkurenčno sposobnost v proizvodnjah, ki ne sodijo v njihov stadij razvitosti — ne kažejo na to, da bi se razviti svet zavestno sprijaznil z objektivnimi spremembami v svetovnem gospodarstvu.

Prav zaradi tega je treba pri tem, ko iščemo optimalno mesto Slovenije v prihodnji mednarodni delitvi dela, posvetiti posebno pozornost razvoju sodobnega intervencionizma v svetu in pri nas ter opredeliti njegovo vlogo pri usmerjanju mednarodne menjave.

Poslanski mandat v političnem sistemu meščanske družbe*

Poslanski mandat je stalno aktualna tema v proučevanju političnega sistema. Obravnava poslanskega mandata v širšem okviru političnega predstavništva v meščanski družbi kaže na različne faze zgodovinskega procesa, v katerem se je prek predstavniških teles družba povezovala z državo.

Iz zgodovinskega pregleda izhaja, da se je hkrati z razvojem predstavništva krepila moč predstavniških teles nasproti vladarju. Hkrati pa se je z naraščajočo močjo parlamenta *poslanski mandat spreminjal iz dolžnosti v pravico* (v mislih imam člane spodnjega doma angleškega parlamenta), *iz imperativnega v reprezentativnega*. Razvoj poslanskega mandata kaže, da vodilne družbene sile, to je, porajajoča se buržoazija, niso mogle zadovoljivo uveljavljati svojih interesov v razmerah fevdalne razcepljenosti, ki jo je odseval tudi imperativni mandat.

Uveljavljanje splošnih interesov buržoazije zahteva, da se predstavniška telesa in njihovi člani osamosvojijo. Ta razvoj je dosegel svoj vrh v veliki francoski buržoazni revoluciji. Francoska revolucija je proglasila načelo o enotni in nedeljivi narodni suverenosti, ki pripada narodu kot celoti in ki jo lahko izvršujejo samo predstavniki v zakonodajni skupščini. Ideološka konstrukcija o predstavnikih, ki ustvarjajo občo voljo naroda, pomeni, da se je buržoazija kot vladajoči razred z zmagovito revolucijo postavila na čelo družbe in svoj vodilni ekonomski položaj potrdila še s prevzemom politične oblasti. Prav zato, ker gre za oblast buržoaznega razreda, ni za buržoazijo nobene potrebe, da bi politično oblast dejansko naslonila na ljudstvo; zadostuje ji, da se predstavniško telo oblikuje prek volitev, potem pa je poslanec od volivcev neodvisen. Za poslanca niso namreč osnovni interesi volivcev nasploh, ampak interesi tistih družbenih sil, ki dejansko obvladujejo družbo, to je pa vladajoči razred. Tudi ves razvoj postopnega širjenja volilne pravice kaže na to, da je do splošne in enake volilne pravice prišlo takrat, ko politična oblast vladajočega razreda buržoazije ni bila več ogrožena. Z nastankom in razvojem političnih strank se je ponovno pokazalo, da *poslanci ne*

* Prispevek je povzetek nekaterih ugotovitev in sklepov iz daljše študije.

predstavljajo v prvi vrsti svojih volivcev, ampak stranke, ki se borijo za pridobitev in ohranitev oblasti različnih delov vladajočega razreda.

To so družbeni procesi, ki določajo naravo poslanskega mandata in katerih odsev so tudi različne, v našem spisu prikazane, teorije meščanske politične znanosti. Meščanske teorije so bile v različnih časih različne, njihovo bistvo pa je ostalo isto. Namreč, opravičujejo obstoječi sistem meščanske družbe in ga prikazujejo kot izraz volje, interesov ali soglasja večine ljudi. Vsebinskega odgovora na vprašanje, koga poslanci in predstavniki telesa dejansko predstavljajo, pa meščanske teorije ne dajejo. Ideološke konstrukcije *meščanske politične teorije prikrivajo oziroma se izogibajo dejstvu, da gre pri političnem predstavnstvu za predstavnstvo splošnih interesov vladajočega razreda, kar odkriva in razčlenjuje marksistična teorija.* Na nepopolnost (in prilagodljivost) teh teorij opozarja tudi to, da so se stalno spreminjale.

Teorijo imperativnega mandata, ki zagovarja vezanost poslanca na navodila volivcev, je nadomestila teorija reprezentativnega mandata. Po tej teoriji predstavnik v času, ko traja njegov mandat, volivcem ni odgovoren. Odločanje je pridržano samo za predstavnike. Tako po tej teoriji kot po organski teoriji je edina naloga volivcev v tem, da določijo predstavnike, ki izvršujejo oblast. Značilna je Hobbesova teorija, po kateri ima predstavnik v mejah pooblastila vse pravice, predstavljeni pa nobene. Po Burkeu je vladanje stvar elite, ki najbolje ve, kaj so nacionalne koristi. Soglasje pa je potrebno le ob volitvah. Volitve imajo potemtakem naravo plebiscita, s katerim ljudstvo potrjuje legitimnost delovanja družbene elite. Za pojmovanje predstavnstva je zanimiva še danes aktualna ugotovitev utilitaristične teorije, da naloga predstavnstva ni vladanje, ampak le nadzorovanje vlade in zagotavljanje njene politične odgovornosti. Zanimivo je primerjati to opredelitev, ki jo je dal John Stuart Mill, z Marxovo mislijo (Državljanska vojna v Franciji), da je parlamentarizem neposredni nadzor posedujočih razredov nad vlado in neprikrita podvrženost vlade posedujočim razredom. Obema opredelitvama je skupna prvina nadzora, Marx pa v nasprotju z Millom tudi pove, kdo je dejanski nosilec parlamentarnega nadzora — vladajoči razred.

Še vedno je aktualna Rousseaujeva misel, da je predstavljanje obče volje nadomestek za voljo predstavljanih s svojo voljo in torej za vlado predstavnikov nad predstavljanimi. Pogledi v meščanski teoriji (Cole, Fairlie, Dowse), da ne gre za predstavljanje ljudi, ampak za predstavljanje interesov, ki jih imajo asociacije ali grupe, so že bližji pravi naravi predstavnstva, ki ne predstavlja ljudi nasploh, pa tudi ne kakršnihkoli interesov. Vendar vse te teorije *brez upoštevanja razrednega elementa ne morejo dati vsebinskega odgovora na bistvo političnega predstavnstva.*

Za teoretike predstavnške demokracije so bistveno merilo volitve. Nekateri teoretiki pri volitvah poudarjajo element pooblastila (volitve so dodelitev pooblastila, zavezujoče odločati za druge), drugi pa element odgovornosti (ki se izrazi ob releksiji). Za prve je bistvo predstavnstva

v dodelitvi pooblastila, za druge pa v odgovornosti. Že meščanska kritika ugotavlja, da sta obe teoriji formalistični, ker se ne ukvarjata s tem, kaj se dogaja v času predstavnštva, kako bi moral predstavnik delovati, in zlasti, ali je predstavljal dobro ali slabo. Opredeljujoče merilo obeh teorij je namreč zunaj aktivnosti samega predstavljanja — preden se predstavnštvo začne ali potem, ko se konča. Obe teoriji je razumeti prej kot poudarek na enem ali drugem elementu, kot pa da sta si med seboj nasprotni, zlasti ker nekateri avtorji enako sprejemajo oba elementa. Obema teorijama pa je skupno, da ne priznavata povezanosti poslancev z volivci v času trajanja mandata. Z volitvami se volivci podredijo svojim predstavnikom, kot je ugotovil Tussman, in tega tudi pravice volivcev ob reelekciji ne morejo spremeniti. Volivec lahko ob volitvah samo izbira, predstavniku katere stranke se bo podredil.

Klasična dilema mandat ali neodvisnost predstavnika kaže na notranje protislovje v samem konceptu političnega predstavnštva. *Meščanska koncepcija političnega predstavnštva prikriva odtujenost in osamosvojenost političnega predstavnštva od volivcev in njegovo razredno naravo.* Prav zato, ker ne gre za predstavnštvo nasploh, ampak za predstavnštvo vladajočega razreda, meščanska teorija ugotavlja, da spora o mandatu in neodvisnosti ni mogoče konsistentno rešiti. Razrešitev tega spora daje odgovor na vprašanje, koga politično predstavnštvo predstavlja. V meščanski teoriji skušajo razrešiti ta problem predvsem kot kompromis — da se upoštevata oba elementa: predstavnik mora delovati neodvisno v interesu svojih volivcev, volivci pa izrekajo svojo sodbo z reelekcijo ali z odstavitvijo predstavnika. Lahko rečemo, da je tako stališče zelo formalno, saj izhaja iz pravne in politične enakosti volivcev kot posameznikov in ne priznava različnih interesov in različnih možnosti, ki jih imajo družbene skupine, zlasti pa vladajoči razred za uveljavljanje svojih interesov. Kot vse druge variante meščanske teorije političnega predstavnštva tudi ta prikriva njegovo razredno naravo.

Obravnava poslanskega mandata v strankarski državi kaže na eni strani na nereálnost klasičnega koncepta reprezentativnega mandata, na drugi strani pa na to, da je poslanec predvsem predstavnik svoje stranke in šele potem pa predstavnik volivcev, ki so se opredelili za strankarski program. Vso pozornost zasluži znana ugotovitev Johna Stuarda Milla, da funkcija predstavnškega telesa ni vladanje, ampak nadzorovanje vlade. Še bolj neposredno pa je misel, da predstavljanje sploh ne pomeni vladati, razvil F. A. Hermens in dokazal, da so parlamenti postali v prvi vrsti agenti za konstituiranje in nadzor vlad in da bi jih bilo bolj prav imenovati posredniške agente vladanja kot pa »reprezentativna« telesa. Med volivci in vlado ima torej posredniško vlogo predstavnško telo. Z nastopom političnih strank pa je predstavnško telo v resnici instrument stranke ali njenega vodstva. Smisel politične stranke je pridobiti oziroma obdržati oblast; v moderni strankarski državi je osnovna funkcija predstavnškega telesa svojo stranko oziroma njeno vodstvo pripeljati na oblast. V raz-

merah, ko so se poslanci spremenili v disciplinirane vojake svojih strank, je sama dilema o naravi odnosov med poslanci in volivci mnogo bolj akademske kot pa praktično politične narave. Oligarhična vladavina velikih političnih strank je napravila za deplasirane in iluzorne demokratične zahteve in sploh odgovornost poslanca pred njegovimi volivci. Praksa političnih strank kaže tudi na to, da so dejanski nosilci oblasti drugi, kot pa jih proklamira klasična meščanska politična teorija in ustavna ureditev. Predstavniško telo ne oblikuje volje naroda, ampak le izvršuje voljo strankinega vodstva, ki v resnici nastopa namesto volilnega telesa kot mandant. Vladavina političnih strank zagotavlja, da neaktivno večino vodi aktivna manjšina. Zato so *politične stranke značilno in idealno sredstvo za uresničevanje buržoazne demokracije, v kateri dejansko vlada buržoazna manjšina.*

Pojmovanje predstavništva kot procesa interakcij med različnimi socialnimi skupinami in vlado, ki pelje do ljudskega konsenza z vladno politiko, skuša dinamično in ne klasično statično pojasniti naravo političnega predstavništva. Smisel predstavništva je po tem pojmovanju ustvariti soglasje (konsenz) vladanih z vladajočimi, izrazi pa se ta konsenz predvsem prek volitev. Klasična ideja, da politično predstavništvo ustvarja občjo voljo, je opuščena. Pri predstavništvu gre samo še za ustvarjanje podobnosti med politiko vlade in stališči ljudi. Od reprezentativne vlade se zahteva samo stalen proces interakcij prek vrste kanalov in kot rezultat minimalna stopnja konsenza o dejanski politiki vlade. Poglede Lipseta lahko uvrstimo v sklop teorij pod imenom behavioralizem (behavioralism). Avtor se ne spušča v razlikovanje narave, bistva ali vrednot političnega predstavništva, ampak ta problem reši z ugotovitvijo, da gre za proces interakcij ali za sistem akcij, ki ustvarjajo konsenz. Še bolj pragmatističen je pogled Bircha, ki najde zadostno utemeljitev za reprezentativni sistem v preprostemu dejstvu, da ta sistem pač obstaja in opravlja nekatere funkcije. Gre za značilen funkcionalističen pristop, po katerem so (reprezentativni) sistem in njegove funkcije sklenjen krog. Primer strukturalno-funkcionalnega pristopa k političnemu predstavništvu pa daje de Grazia. Vse te teorije opredeljujejo politično predstavništvo s pojmi procesa, sistema, strukture in funkcij. Politično predstavništvo je za te pisce delovanje vladnega sistema. Za vse te teorije je osrednje vprašanje, kako ohraniti obstoječe družbeno stanje. Njihova prva skrb je proučevanje pogojev za stabilnost obstoječega družbenega sistema. Vse funkcije rabijo delovanju in ohranitvi sistema. Sistem (družba, država) je za te teoretike harmoničen organizem, katerega skladnost je njegova glavna lastnost. Država in oblast sta obravnavana izključno kot nosilca skupnih ciljev in splošnih interesov družbe. *Človek je podrejen sistemu, ki mu vlada prek vrste sredstev in postopkov.*

Naj navedemo še nekatere novejšje ocene vloge poslancev in predstavniške demokracije, kot so jih dali meščanski avtorji sami. Poročilo ustavne komisije angleškega parlamenta ugotavlja, da je zaupanje ljudi v vlado

oslabljeno. Ljudje ne zaupajo, da vlada deluje resnično demokratično in v skladu z njihovimi pogledi in čustvi. Večina ljudi čuti, da poslanci nimajo dovolj moči in vpliva na odločitve in da so postali devalvirani kot predstavniki ljudstva. Ljudje čutijo, da se od poslancev zahteva angažiranje v kritiki zaradi kritike, manjka jim pa resničen vpliv in imajo majhno pozitivno funkcijo — ostane jim le, da glasujejo za svojo stranko. V poročilu manjšine pa je ugotovljeno, da je posebej vznemirljiv naraščajoči občutek nemoči pred vlado in spremljajoči znaki naraščajoče odtujitve od vladnega sistema.¹ New York Times ugotavlja, da je predstavniška demokracija v težavah skoraj povsod in — kar je najbolj presenetljivo — tam, kjer so njene korenine najgloblje. ZDA nudijo obilico dokazov o vse manjšem javnem zaupanju v Nixonovo administracijo, pa tudi v javne institucije. Deziluzija je očitna celo v Britaniji, »materij parlamentov«. Winston Churchill je dal klasično oceno, da je »demokracija najslabša oblika vlade, slabše so le še tiste druge oblike, ki so jih poskušali kdaj pa kdaj«. Članek končuje z mislijo, da bo treba stvari urediti in dokazati, da slednja ocena še velja.² Za zahodno evropske dežele ugotavljajo, da nimajo solidnega političnega soglasja, ki je potrebno, da lahko predstavniška demokracija učinkovito deluje. Pada zaupanje ljudi, da bodo vladni sistemi, ki so pospeševali blaginjo, kos novim ekonomskim problemom.³ Znani komentator J. Reston piše, da *večina meščanskih vlad nima zaupanja večine svojih ljudi*. Politična nestabilnost je pravilo dneva. Politični »propad Zahoda« ni več samo stvar teoretične razprave, ampak zlovesča stvarnost.⁴

*Za marksistično kritiko političnega predstavnštva v meščanski družbi sta značilna razlikovanje med družbo in državo in pa razredni pristop.*⁵ Po Marxu je bistvo reprezentativne oblasti v ločenosti civilne družbe in politične družbe in v povezavi civilne družbe z državo prek poslancev. Politično konstituiranje civilne družbe, ki ga izraža poslanska zbornica, ni mogoče drugače kot prek volitev in pooblastitve (Kritika Heglovega državnega prava).⁶ Za Marxa je neki razred splošen reprezentant družbe samo takrat, ko se loti osvoboditve vse družbe, ko so njegove zahteve in pravice enake pravicam in zahtevam družbe kot celote, torej tistega, ki

¹ Commission on the Constitution, The Kilbrandon Report, Summarised by John Ardill, The Guardian, 1. 11. 1973, str. 8-9.

² The New York Times, Democracy at Bay, Herald International Tribune, 27. 12. 1973, str. 4.

³ Flora Lewis Europe's Democracies: Absence of Rudders, Herald International Tribune, 5. 3. 1974, str. 4.

⁴ James Reston, The World Crisis of Democracy, Herald International Tribune, 4. 3. 1974, str. 4.

⁵ Adolf Bibič izčrpno argumentira, da je Marx na problematiko odnosov vladajoči razred — država gledal s stališča socialne revolucije, tj. s stališča dejanskega odpravljanja dualizma med »civilno družbo« in »politično državo«, kar pomeni bistveno spreminjanje tako »civilne družbe« kot države (Zasebnitvo in skupnost, »civilna družba« in država pri Heglu in Marxu, Ljubljana 1972, str. 9, 11, 202, 224, 260.)

⁶ Karel Marx, Kritika Heglovega državnega prava, Karl Marx, Friedrich Engels, Izbrana dela, Ljubljana 1969, I., str. 127—128, 130—131.

ga reprezentira (Uvod h kritiki Heglove pravne filozofije).⁷ Razredni značaj parlamenta kot predstavništva buržoazije je označil Engels z besedami, da je namen vse zakonodaje predvsem obramba posedujočih proti neposedujočim; posedujoči razred se bije v parlamentu za čim večje podjarmljenje proletariata (Položaj delavskega razreda v Angliji).⁸ Marx je jasno razložil temeljne pravice meščanske demokracije. Meščanska pravica človeka do svobode je pravica človeka do privatne lastnine. Človekova pravica svobode ne temelji na povezavi človeka s človekom, ampak, nasprotno, na ločitvi človeka od človeka. Enakost pomeni samo formalno enakost pred zakonom in rabi za ohranitev lastnine, prav tako kot pravica varnosti (Prispevek k židovskemu vprašanju).⁹ Država je oblika, v kateri pripadniki vladajočega razreda uresničujejo svoje skupne interese, to je varstvo privatne lastnine. Iluzija je, da se zakon zasnuje na svobodni volji, odtrgani od svoje realne baze (Nemška ideologija).¹⁰ V Manifestu komunistične stranke Marx in Engels pišeta, da si je buržoazija »končno po ustvaritvi velike industrije in svetovnega trga izbojevala v moderni predstavniški državi izključno politično gospodstvo. Moderna državna oblast je le odbor, ki upravlja skupnostne posle vsega buržoaznega razreda.¹¹ Pri moderni predstavniški državi gre torej le za predstavništvo buržoazije, za njeno izključno politično gospodstvo. Pravo je le v zakon povzdignjena volja razredne buržoazije.¹² Demokracija je le za vladajoči razred.¹³ Politična oblast v pravem pomenu besede je organizirana oblast enega razreda za zatiranje drugega.¹⁴ Marx je tudi jasno razkril meščansko idejo o ljudstvu, ki ga sestavljajo državljani z istimi interesi in istimi nazori. Resnično ljudstvo so različni razredi, v katere se ljudstvo deli (Razredni boji v Franciji).¹⁵ Za Marxa je predstavništvo političnih interesov, politično predstavništvo, predstavništvo splošnega razrednega interesa vladajočega razreda.¹⁶ Obča volja naroda, ki jo parlament izraža v obliki zakona, je v resnici sprejemanje zakonov vladajočega razreda kot obče volje naroda; ne gre torej za občo voljo, ampak za voljo vladajočega razreda (Osemnajsti brumaire Ludvika Bonaparta).¹⁷ V spisu Državljanjska vojna v Franciji označuje Marx parlamentarni nadzor oziroma parlamentarizem kot neposredni nadzor posedujočih razredov nad vlado in neprikrito podvrženost vlade posedujočim razredom.¹⁸

⁷ Karl Marx, H kritiki Heglove pravne filozofije, Uvod, I., str. 204.

⁸ Friedrich Engels, Položaj delavskega razreda v Angliji, I., str. 871—873.

⁹ Karl Marx, Prispevek k židovskemu vprašanju, I., str. 173—174.

¹⁰ Karl Marx in Friedrich Engels, Nemška ideologija, Rani radovi, Zagreb 1967, str. 411—412.

¹¹ Karl Marx-Friedrich Engels, Manifest komunistične stranke, Izbrana dela, Ljubljana 1971, II., str. 591.

¹² Ibidem, 607.

¹³ Ibidem, str. 611.

¹⁴ Ibidem, str. 612.

¹⁵ Karl Marx, Razredni boji v Franciji (1849—1850), Izbrana dela, Ljubljana 1967, III., str. 57.

¹⁶ Karl Marx, Osemnajsti brumaire Ludvika Bonaparta, III., str. 546.

¹⁷ »V parlamentu je narod napravil svojo občo voljo za zakon, to je zakon vladajočega razreda za svojo občo voljo.« Ibidem, str. 559.

¹⁸ Karl Marx, Državljanjska vojna v Franciji, Izbrana dela, Ljubljana 1968, IV., str. 294—296.

V Marxovi opredelitvi komune so bistveni elementi predstavnštva: splošna volilna pravica; odgovornost in odstavljalnost poslancev (vezanost na navodila volivcev); komuna ni parlamentarno, ampak delovno telo, to je izvršilno in zakonodajno hkrati; opravljanje javne službe za delavsko mezdo; namesto iniciative države je iniciativa v rokah komune. »Namesto, da bi se odločalo enkrat v treh ali šestih letih, kateri član vladajočega razreda naj predstavlja in zlostavlja ljudstvo v parlamentu, naj bi splošna volilna pravica služila v komuni organiziranemu ljudstvu tako, kakor individualna volilna pravica služi vsakemu drugemu delodajalcu: da si izbere delavce, nadzornike in knjigovodje za svoje podjetje.¹⁹ Engels v uvodu k Državlanski vojni v Franciji navaja, da se je komuna zavarovala pred spreminjanjem države in državnih organov iz služabnikov družbe v gospodarje družbe (to spreminjanje je bilo v vseh dosedanjih državah neizogibno) z dvema zanesljivima sredstvima: odpoklicljivost javnih uslužbencev in delavske plače za javne uslužbenca, poleg tega pa so bili mandati za odposlance v predstavnških ustanovah vezani.²⁰ Za Marxovo pojmovanje komune je bistveno, da je bila to vlada delavskega razreda, politična oblika, v kateri bi se lahko izvršila ekonomska svoboditev dela. Politična oblast producenta lahko obstaja le v tisti meri, v kateri se odpravlja njegovo družbeno hlapčevstvo, v meri, v kateri poteka ekonomska osvoboditev dela. *V obravnavi predstavnštva kot vlade delavskega razreda se torej ne moremo omejiti samo na njegovo politično stran, na predstavnštvo kot politično obliko, ampak je pogoj za to, da je predstavnštvo dejansko vlada delavskega razreda, prav proces ekonomske osvoboditve dela.*²¹ Engels v delu Izvor družine, privatne lastnine in države navaja, da nosilci oblasti predstavljajo silo ekonomsko in politično vladajočega razreda za brzdanje in izkoriščanje zatiranega razreda. Buržoazna predstavnška država je orodje za izkoriščanje mezdne delo po kapitalu.²²

Posedujoči razred vlada tudi neposredno z volilno pravico. Dokler proletarijat kot zatirani razred še ni toliko zrel, da bi se sam osvobodil, tako dolgo bo v večini priznaval obstoječi družbeni red za edini mogoči red. *Splošna volilna pravica v meščanski predstavnški državi ne konstituira predstavnštva zatiranega razreda, če le-ta ni »zrel«, da bi se sam osvobodil.* Dozorevanje razreda za osamosvojitve pomeni, da se konstituira tudi v posebno stranko in v tem procesu začne voliti svoje zastopnike in ne zastopnike kapitalistov.²³ Iz prvega zvezka Kapitala sledi, da daje produkcijski način osnovo za delo parlamenta, konkretne odločitve parlamenta pa so rezultat razrednih bojev. Pri delovanju predstavnštva ne gre niti za voluntarizem — »domišljijo« parlamentarcev — niti za avto-

¹⁹ Ibidem, str. 297—299.

²⁰ Ibidem, str. 247—249.

²¹ Ibidem, str. 301.

²² Friedrich Engels, Izvor družine, privatne lastnine in države, Ljubljana 1963, str. 157.

²³ Ibidem, str. 158.

matizem delovanja spremenjenega načina materialne produkcije na parlamentarne odločitve, ampak so te odločitve rezultat razmerja sil obeh poglavitnih razredov, rezultat razrednega boja, katerega podlaga je določen način materialne produkcije in njemu ustrezni družbeni odnosi.²⁴

Naj za konec tega kratkega prikaza nekaterih značilnih pogledov Marxa in Engelsa na politično predstavništvo navedemo še Engelsovo misel iz leta 1895, da so se vse dosedanje revolucije končale tako, da je obstoječo razredno oblast spodrinila druga razredna oblast, vedno pa je bila to oblast manjšine, ki si je preoblikovala državne ustanove v skladu s svojimi interesi.²⁵

Za Lenina je bila buržoazna demokracija samo demokracija za neznatno manjšino, za posedujoče razrede, za bogate. Buržoazna demokracija se omejuje na razglašanje formalnih pravic, ki jih pa delavci zaradi administrativne prakse in ekonomskega suženjstva dejansko ne morejo uživati. »Splošna narodna oblast«, demokracija nasploh ali čista demokracija je dejansko diktatura buržoazije nad delavskimi množicami. Država je tudi v najbolj demokratični republiki samo stroj za zatiranje enega razreda po drugem. Dokler izkoriščevalci gospodujejo nad izkoriščano večino, bo demokratična država nujno demokracija za izkoriščevalce. Enakost med izkoriščevalcem in izkoriščanim je nemogoča.²⁶ Za Lenina je drobnoburžoazna iluzija, da je »ljudstvo« nekaj enotnega in da je ljudska volja lahko izražena v čemerkoli zunaj razrednega boja.²⁷

Lenin je zavračal liberalno buržoazne nazore, da buržoazni parlamentarizem odpravlja razrede in razredno delitev, ker da imajo vsi državljani brez razlike pravico glasovanja, pravico sodelovanja pri državnih zadevah. Lenin je dokazoval nasprotno, da parlamentarizem ne odpravlja bistva najbolj demokratičnih buržoaznih republik kot organov za razredno zatiranje, ampak ga odkriva.²⁸ Predstavniške ustanove omogočajo ljudskim množicam, da se uče politike, to je, da razkrinkavajo prevaro in ugotavljajo resnico.²⁹ Pravo bistvo buržoaznega parlamentarizma je »odločati vsakih nekaj let, kateri član vladajočega razreda bo

²⁴ Karl Marx, Kapital, Kritika politične ekonomije, I., Ljubljana 1961, npr. str. 318, 319, 337, 338.

²⁵ Friedrich Engels, Uvod v delo Karla Marxa, Razredni boji v Franciji, 1848—1850, III., str. 12—13.

²⁶ V. I. Lenin

— Država in revolucija, Ljubljana 1972, str. 78;

— Nacrt treće tačke opšte političkog dela programa (komisiji za program VIII. kongresa partije), Izbrana dela, Beograd 1960, 13, str. 79;

— O »demokratiji« i diktaturi, Izbrana dela 12, str. 455—456;

— Prvi kongres komunistične internacionale, od 2 do 6 marta 1919 godine, Teze i referat o buržoaskoj demokratiji i diktaturi proletariata, 4. marta, Izbrana dela 13, str. 11, 15;

— Treća internacionala i njeno mesto u istoriji, Izbrana dela 13, str. 137—138;

— Proletarska revolucija in renegat Kautsky, Izbrana dela, Ljubljana 1950, IV., str. 46—47, 49.

²⁷ V. I. Lenin, Referat o odnosu proletarijata prema sitno-buržoaskoj demokratiji, Izbrana dela 12, str. 342.

²⁸ V. I. Lenin, Marksizem in revizionizem, Izbrana dela, Ljubljana 1949, L., str. 73.

²⁹ V. I. Lenin, Politične stranke v Rusiji, Izbrana dela, Ljubljana 1949, II., str. 260.

tlačil, teptal ljudstvo v parlamentu.³⁰ *Izhod iz parlamentarizma ni v tem, da odpravimo predstaviške ustanove in volilnost, temveč v tem, da predstaviške ustanove spremenimo iz govorilnic v »delovne« ustanove, izvršilne in zakonodajne hkrati.*³¹ Za parlamentarizem je bistvena ločitev zakonodajne in izvršilne dejavnosti ter privilegiran položaj poslancev. »Brez predstaviških teles si ne moremo zamisliti demokracije, še proletarske demokracije ne; brez parlamentarizma pa si jo moremo in moramo zamisliti.«³²

Lenin ugotavlja, da v parlamentarnih deželah pravo »državniško« delo opravljajo zunaj parlamenta, za kulisami, v ministrstvih, pisarnah, štabih. »V parlamentih imajo samo govorance z izrecnim namenom, da vodijo za nos preprosto ljudstvo.«³³ V polemiki s Kautskym Lenin jedrnato ugotavlja, da buržoazni parlamentarizem združuje demokracijo (ne za ljudstvo) z birokratizmom (proti ljudstvu).³⁴ Za predstaviško telo v socialistični družbi je po Leninu bistveno, da se takoj po osvojitvi politične oblasti razbije stari birokratični aparat in da novi aparat ne bo birokratičen.³⁵

Kardelj ugotavlja, da ima v *buržoazni demokraciji vselej nesporno hegemonijo buržoazija in je ta demokracija vedno oblika razredne diktature buržoazije.*³⁶ Sistem razrednih odnosov in institucij v buržoazni družbi zagotavlja pravice tistim silam, ki razpolagajo s kapitalom, da lahko odločajo o usodi tistih, ki razpolagajo samo s svojo delovno silo. Velika večina ljudi nima potemtakem nobenega vpliva na delovanje vladajočega sistema v družbi, razen prek elementarnih oblik razrednega boja.³⁷ Parlamentarna demokracija je bila in je tudi danes demokracija za lastnike kapitala.³⁸

V klasičnem predstaviškem sistemu neposredni nosilec političnih funkcij ni ljudstvo, ampak politične stranke. Te so pogoj za obstoj buržoazno demokratične politične države, v kateri so formalni nosilci politične oblasti — »politiki« in aparat — ločeni kot posebna korporacija od ljudi v neposrednih proizvodnih odnosih.³⁹ V klasičnem strankarsko predstaviškem parlamentu zastopajo državljane izključno politične stranke, ki postavljajo tudi kandidate na volitvah. Sestava organov oblasti se oblikuje

³⁰ V. I. Lenin, *Država in revolucija*, str. 43.

³¹ *Ibidem*, str. 43.

³² *Ibidem*, str. 45.

³³ *Ibidem*, str. 44.

³⁴ *Ibidem*, str. 99–100.

³⁵ *Ibidem*, str. 99, 105.

³⁶ Edvard Kardelj, KPJ v borbi za novo Jugoslavijo, za ljudsko oblast in socializem (referat na V. kongresu KPJ, 26. 7. 1948), *Problemi naše socialistične graditve*, Ljubljana 1956, I., str. 283–284.

³⁷ Edvard Kardelj, *Temeljni vzroki in smeri ustavnih sprememb*, Ljubljana 1973, str. 10.

³⁸ Edvard Kardelj, govor v Kragujevcu ob obletnici prvih delavskih manifestacij v Srbiji, *Delo*, 16. 2. 1973, str. 4.

³⁹ Edvard Kardelj, *Nova ustava socialistične Jugoslavije*, referat na skupnem zasedanju zvezne ljudske skupščine in zveznega odbora SZDL Jugoslavije, 20. 9. 1962, v brošuri *Ustava federativne socialistične republike Jugoslavije*, predosnutek, Ljubljana 1962, str. 176.

na podlagi konkurence političnih strank. Volitve potekajo kot volitve strankarskih moštev, ki se oblikujejo na temelju političnega monopola strank, ne pa na temelju neposredne udeležbe ljudstva v praktičnem upravljanju stvari in reševanju tekočih problemov. V času od enih do drugih volitev državljani pravzaprav »pooblašča« vodilne organe strank, katerim so poslanci politično in disciplinsko odgovorni, da namesto njega upravljajo državo. Neposredni stik med parlamentom in državljani se dejansko neha z volitvami. V tej zvezi Kardelj citira R. Arona, da je po končanem volilnem obredu suveren, to je ljudstvo, tako rekoč izločeno iz igre.⁴⁰ Kardelj za zvezno skupščino ugotavlja, da bi bila nesposobna sprejemati kvalificirane odločitve, če bi le-te morale temeljiti na enostavnem seštevkcu posameznih interesov in pojmovanj. Pravi, da bi bila to vladavina stihije, ne pa demokratično odločanje, in nadaljuje, da vsak proces družbenega ustvarjanja zahteva tudi katalizatorje, ki iz množice protislovnih interesov izločijo tiste elemente, ki so dejanski nosilci potreb določene družbe in njenega napredka. Buržoazna družba ta protislovja in probleme rešuje predvsem s pomočjo dveh sredstev: z razrednim monopolom in dominacijo lastnikov kapitala na področju družbenega dela, in s politično državo, zasnovano na političnem monopolu strank, oziroma njihovih vrhov v parlamentarnem reprezentativnem sistemu. Oba monopola se med seboj podpirata in pogojujeta.⁴¹ Kardelj je tudi jasno opredelil naravo parlamentarnega dela. V klasičnem parlamentu se razvijajo debate predvsem po metodi »za ali proti«. Pri tem postane zelo pogosto prevladujoč taktični interes posameznih političnih strank v boju za oblast, samo bistvo družbenih problemov pa je v takih primerih prizadeto. Stališča zavzemajo praviloma že vnaprej, v parlamentu pa pretežno navajajo argumente za tako sprejeta stališča. »To je samo finale v procesu, v katerem je sklep že pravzaprav sprejet.«⁴² Kardelj ugotavlja, da delegatski sistem bistveno spreminja tradicionalni volilni sistem. Tradicionalni parlamentarni volilni sistem namreč ločuje politiko od dela in družbeno upravljanje od množic, s čimer se lahko spreminja družbeno upravljanje v monopol vladajočega razreda. V sistemu predstavniške politične demokracije se politika najprej odtuja od dela, kar ji pomaga, da se lažje spremeni v instrument manipuliranja z ljudmi, zatem pa postane monopol političnih strank in klik.⁴³ Za našo državo ugotavlja, da postaja čedalje bolj orodje samoupravno organiziranega delavskega razreda pri uresničevanju in varstvu pravic in interesov ter skupne odgovornosti delovnih

⁴⁰ Edvard Kardelj, *Organizacija in metode dela zvezne skupščine*, referat ob sprejemu poslovnika zvezne skupščine, 4. 2. 1964, Ljubljana 1964, str. 7, 6; E. Kardelj, *Nova ustava socialistične Jugoslavije*, 1962, str. 176.

⁴¹ Edvard Kardelj, *Neka pitanja daljeg razvoja skupštinskog in političkog sistema*, referat na skupni seji zborov Zvezne skupščine, 11. 5. 1967 ob poteku mandata, Biblioteka Savezne skupštine, IV-4, Beograd 1967, str. 13.

⁴² Edvard Kardelj, *Organizacija in metode dela zvezne skupščine*, str. 7.

⁴³ Edvard Kardelj, *Pogovor s predstavniki družbenopolitičnih organizacij Niša o razvoju samoupravnih družbenih odnosov in političnega sistema v komuni*, *Delo*, 14. 12. 1970 in 16. 12. 1970.

Ljudi. Na področju političnega sistema moramo zagotoviti vodilno vlogo delavskega razreda tako, da delavskega razreda ne bo mogel nihče predstavljati v tem smislu, da bi upravljal namesto njega, temveč da bo združeno delo neposredno vključeno v odločanje na vseh ravneh, oziroma da bo politična oblast funkcija samoupravno organiziranega združenega dela.⁴⁴ V političnem sistemu je treba zagotoviti, da se nobene delavskemu razredu tuje sile ne bodo mogle kot nekakšen splošen politični predstavnik vsiliti za posrednika med različnimi interesi delavskega razreda in delovnimi ljudmi na eni strani in oblastjo, državo in upravljanjem družbenih zadev nasploh na drugi strani. Skupščinski sistem mora biti nadaljevanje in vrhnja stavba sistema samoupravljanja v združenem delu. Skupščinski sistem mora temeljiti na samoupravnem združenem delu, ne pa na nekem splošnem predstavljanju državljanov kot podložnikov države. Samoupravni zbori v skupščini se morajo voliti in oblikovati po načelu delegiranja, to je na podlagi kolektivnih delegacij delovnih organizacij in samoupravnih skupnosti, ne pa s klasičnim načinom volitev individualnih poslancev kot nekakšnih splošnih političnih predstavnikov državljanov ali delovnih ljudi. Pravi pomen delegatskega sistema je v tem, da interese delovnih ljudi v skupščini neposredno izražajo in zastopajo njihovi delegati, ki še nadalje ostanejo na svojih delovnih mestih in se torej ne spreminjajo v nekakšne profesionalne politične zastopnike. Delegacija je nekakšen kolektivni poslanec. Delegati v skupščini niso strogo vezani z imperativnim mandatom. Samoupravna skupnost da napotke delegaciji, delegacija pa delegatu. Delegatu ne zapovedujejo, kako naj glasuje o vsakem posameznem vprašanju. V okviru splošnih napotkov za delo je delegat samostojen pri svojem opredeljevanju in glasovanju v skupščini. Temeljna funkcija delegacije in delegatov ni v tem, da bi kot poštar prenašali stališča na svoje samoupravne skupnosti (čeprav morajo delati tudi to, to je zastopati interese teh organizacij), ampak v tem, da se sporazumevajo z drugimi delegacijami in delegati, da bi našli rešitve, sprejemljive, če že ne vedno za vse, pa vsaj za večino. Če samoupravna skupnost ni zadovoljna z delom svojega delegata, ga lahko odpokliče. In narobe, delegacija in delegat imata pravico do odstopa, če se ne strinjata z napotki samoupravne skupnosti oziroma delegacije, ki sta ji odgovorna.⁴⁵

⁴⁴ E. Kardelj, govor v Kragujevcu, Delo, 16. 2. 1973; Kardelj poudarja, da moramo storiti vse, da bosta politični sistem in še posebej skupščinski sistem bolj kot doslej orodje združenih samoupravljalcev, kajti samo potem bosta hkrati tudi orodje delavskega razreda, orodje revolucije (Edvard Kardelj, referat na drugem kongresu samoupravljalcev v Sarajevu, 5. 5. 1971, Delo, 6. 5. 1971).

⁴⁵ E. Kardelj, Temeljni vzroki in smeri ustavnih sprememb, str. 73–76; Kardelj navaja, da je po naši koncepciji skupščina kot skupščina v samoupravni družbi pravzaprav na nek način podaljšek samoupravne organizacije združenega dela in samoupravnega urejanja družbenih odnosov (E. Kardelj, Intervju na RTV Ljubljana, 29. I. 1969, v zvezi s predlaganimi ustavnimi spremembami v SR Sloveniji, Delo, 30. I. 1969); Kardelj poudarja, da sprejema skupščina sklepe ne na podlagi monopola, temveč v sodelovanju in na podlagi dogovarjanja z vsemi družbenimi dejavniki, predvsem pa z nosilci dela, in to v tem smislu, da skupščinsko delo postane mesto političnega dogovarjanja, ne pa izključno kraj političnega zakonodajnega odločanja (Edvard Kardelj, pogovor s političnimi delavci Kosova, Delo, 13. 7. 1969).

Tak demokratičen skupščinski sistem bomo lahko v praksi uresničili le tedaj, če bo ne le politično in organizacijsko, ampak tako rekoč vsakodnevno delovno povezan z družbeno bazo in če bo tej bazi odgovoren za svoje delo.⁴⁶ Delegatski sistem je tudi močna obramba pred pritiski, da bi se našemu političnemu sistemu vsilile metode buržoaznega parlamentarizma, ki bi po logiki stvari nujno oslabile družbeno moč socialističnih sil.⁴⁷

Meščanskim teorijam o političnem predstavnstvu in poslanskem mandatu je skupno, da upravičujejo obstoječi družbeni sistem in ga prikazujejo kot izraz volje, interesov ali soglasja večine ljudi. Razredne narave političnega predstavnstva, to je vladanja manjšine nad večino, meščanske teorije sicer ne priznavajo, ne morejo pa zares odgovoriti na vprašanje, koga predstavnška telesa dejansko predstavljajo. *Razkorak med deklariranim in dejanskim političnim sistemom*, ki ga obravnava tudi meščanska teorija, pa opozarja prav na to, da je mogoče politično predstavnstvo pojasniti le z njegovo razredno naravo. Prispevek marksizma ni samo v teoretičnem odkrivanju, razlagi in kritiki političnega sistema meščanske družbe, ampak tudi v mobiliziranju delavskega razreda in vseh naprednih družbenih sil za spremembo obstoječega stanja, da bo človek dejansko gospodar svoje usode. Tega cilja pa ni mogoče uresničiti zgolj s sredstvi politične oblasti, nadaljnji pogoj za njegovo uresničitev je ekonomska osvoboditev človeka in njegovega dela. Nosilec tega zgodovinskega procesa je lahko samo delavski razred. *Teorija in praksa samoupravnega socializma v Jugoslaviji sta tudi pozitivna kritika vsakega tistega sistema političnega predstavnstva, ki odtuja oblast delavskemu razredu in vsem delovnim ljudem bodisi na podlagi monopola privatne lastnine, bodisi etatiističnega monopola.*

⁴⁶ E. Kardelj, govor v Kragujevcu, 16. 12. 1973.

⁴⁷ Edvard Kardelj, govor pred političnim aktivom Ljubljane, 26. 3. 1974, priloga Dela, 28. 3. 1974.

BOŠTJAN MARKIČ

Revolucija in resnica

Letos se izteka trideset let od osvoboditve in zmage nad fašizmom. Jugoslavija ima dosti razlogov, da se te obletnice spominja dostojanstveno in s pogledi, ki se po tem, ko s treznim ponosom obkrožijo preteklost, obrnejo *naprej* in tako strnejo v celoto. Jugoslovanska socialistična revolucija in naš narodnoosvobodilni boj pa ne moreta biti le leksikografska oznaka za *domačo* rabo, temveč sta, kot to upravičeno poudarja tudi Program ZKJ, zgled boja za revolucionarno socialistično družbeno preobrazbo, za nacionalno svobodo in enakopravnost; zgled boja, ki je veliko prispeval tudi k *svetovnemu* boju za socializem.

IZ mnogih zornih kotov bi lahko ocenjevali naš narodnoosvobodilni boj. Ena izmed stalnic, s katero se je narodnoosvobodilni boj vseskozi srečeval, pa je bil vedno *boj za resnico* o njem samem, tedaj boj proti popačenju in izkrivljanju njegove izvirne narave, smisla in ciljev ter pogostokrat tudi napor za pravo prikazovanje samih dejstev oboroženega boja. Spomnimo se v tej zvezi na velike težave in napore pri snemanju lažne herojske pozlate s četniških vojaških formacij, ki so jih v nekaterih državah antihitlerjevske koalicije precej časa prikazovali kot sile, ki se bore proti okupatorju. Boj proti stalinistični apologetiki državnega socializma in težnje za enakopravne odnose med socialističnimi državami v času spopada z informbirojevskimi poskusi ekskomunikacije jugoslovanske socialistične družbe so ponovno postavili v ospredje boj za utrditev resnične podobe Jugoslavije.

Tudi danes, trideset let po končani oboroženi revoluciji, se spet soočamo z izkrivljanjem resnične podobe jugoslovanskega narodnoosvobodilnega boja, tega čistega izvira našega celotnega, globalnega družbenopolitičnega in družbenoekonomskega sistema. Boj za resnico je tedaj del boja jugoslovanske družbe za zmago izvirnih vrednot, ki so sestavni del tudi samoupravnega socializma.

Nič ni bolj varljivega kot bajeslovno prepričanje in nabrekla retorika, da je resnica samodejno na pohodu in da je »nič ne bo ustavilo«. Vsa naša neposredna preteklost to zanika. Za zmago resnice o narodnoosvobodilnem boju se je bilo vedno treba truditi in jo dokazovati z dostojanstvom tistih, ki vedo, da imajo prav, in s hrabrostjo tistih, ki so bili v štiriletnem boju pogumno preizkušani. Tako rekoč zgodovinska usoje-

nost našega narodnoosvobodilnega boja je, da se nepretrgano bori za resnico.

A vendar: kje so pravi, globlji vzroki, da se naš narodnoosvobodilni boj prikazuje na tako izkrivljene načine, kaj povzroča, da je resnica o našem osvobodilnem boju tako »rašamonska«, da jo nekaterniki vidijo zdaj tako, drugič zopet drugače. In ne nazadnje: kje so vzroki naše lastne, jugoslovanske trdovratne nepopustljivosti, da ne pustimo barantati z ocenami socialistične revolucije in narodnoosvobodilnega boja?

V času oboroženega boja proti fašizmu je *enim* silam v antihitlerjevski koaliciji zaradi ohranitve interesov buržoazije v Jugoslaviji in veliko-srbske hegemonije dolgo časa ustrezal svojski pogled na naš narodno-osvobodilni boj in bizaren odgovor na vprašanje, kdo so resnično tiste sile, ki se bojujejo proti fašizmu, dokler niso tudi veliki vojaški in ne samo politični uspehi narodnoosvobodilnega gibanja postavili tok stvari v pravi okvir. In danes, ali spet ne poskušajo nekateri *drugi* meriti našega narodnoosvobodilnega boja z vatli današnje blokovske politike? Res je, samoupravna in nevezana Jugoslavija ni v nobenem vojaškem bloku in to očitno ne kani storiti tudi v prihodnje. A vendar, zato njen prispevek v zmagi nad fašizmom, ki ni čutil nikakršne civilizacijske odgovornosti do Evrope in sveta, ne more biti izenačen s tistimi, ki so sicer danes blokovsko usmerjeni, a so se fašizmu uprli kasneje in s precej manjšo silo.

Velik prispevek rdeče armade pri skupnih vojaških operacijah v Jugoslaviji v letu 1944 je zgodovinsko dejstvo. Prav tako pa je zgodovinsko dejstvo samobitnost naše revolucije, moč njene narodnoosvobodilne vojske in vseh drugih struktur ljudske oblasti, kar je vodilo do nastanka demokratične federativne Jugoslavije. Naše lastno vrednotenje revolucije in narodnoosvobodilnega boja ni razbolela egocentričnost, temveč s smislom za doumevanje zgodovinskih danosti prežeto prepričanje, da je naš narodnoosvobodilni boj samobitna ustvarjalna pridelica našega sistema, ki nam samobitnost in samostojnost zagotavlja *tudi za naprej*. Tudi danes ne želimo podlegati nobenemu politično-ideološkemu cariniku. Zvezo komunistov Jugoslavije kot usmerjevalca našega celotnega sistema obvezuje odgovornost predvsem pred lastnim jugoslovanskim delavskim razredom. V tej glasi pa se seveda nismo ustavljali ob tistem izkrivljanju naše revolucije in narodnoosvobodilnega boja, ki se je skotilo v reakcionarnih krogih protirevolucionarno usmerjenih desperadosov in ki kaže na javno pamfletiranje naše revolucije.

Za nas narodnoosvobodilni boj ne sme postati že preživela zgodovinska starožitnost, ki bi se je spominjali le ob proslavah. Brez kakršnekoli odvečne družbenopolitične vznesenosti, a zato z analitično odmerjenostjo nam je s tem bojem, njegovo resnico in njegovimi *trajnimi* posledicami — to pa sta v določenem smislu tudi samoupravljanje in politika nevezanosti — seznanjati svet in sebe. In še zlasti: tiste generacije, ki so bile rojene po letu 1945, po letu 1948. Zgodovini, politologiji, sociologiji se tu odpirajo široke razsežnosti in obveznosti.

Prihodnji republiški zakon o verskih skupnostih

Ena izmed odlik in posebnosti jugoslovanske poti v socializem je nedvomno tudi jasna opredelitev, s katero tiste zavestne sile, ki nas na tej poti vodijo, določajo mesto in vlogo verujočih v kritiki in v spreminjanju tega sveta v svobodi k boljšemu in lepšemu.

Množična udeležba vseh ljudskih slojev v narodnoosvobodilni vojni, pri obrambi njenih pridobitev ter v razvoju najširših oblik samoupravljanja je zaznamovala — in še zmerom opredeljuje — odnose med to vedno novo družbo ter njeno prakso na eni strani in verskimi skupnostmi, razpetimi med tradicijami in novimi razsežnostmi, na drugi strani.

Temeljni odnos ločitve cerkve od politike ob siceršnjem upoštevanju verskih svoboščin smo sprejeli že v program Osvobodilne fronte v začetku političnega in oboroženega boja med vojno, kasneje pa so ga opredeljevale vse naše ustave. Ta temeljni odnos je zapisan tudi v novih tekstih zvezne in republiške ustave iz leta 1974. Načela o svobodi vesti in prepričanja, o ločitvi cerkve od države in o svobodnem delovanju verskih skupnosti v okviru zakona pa je vse do današnjih dni natančneje opredeljeval zvezni zakon o pravnem položaju verskih skupnosti. Ta je bil sprejet leta 1953 in velja od ustavnih amandmajev iz leta 1971 dalje v nespremenjenem besedilu kot začasni republiški zakon. Tako je to eden izmed redkih pravnih predpisov, ki ga ni bilo treba spreminjati več kot dvajset let naše sicer zelo bogate družbene prakse.

Z novo ustavno ureditvijo so mnoga področja prešla iz zvezne pristojnosti v republiško. Tako se je zgodilo tudi z urejanjem odnosov med družbo in verskimi skupnostmi. V SR Sloveniji smo se v položaju, ki je nastal z omenjenimi ustavnimi spremembami, odločili, da začasno prevzamemo kot republiški zakon dosedanji tovrstni zvezni predpis. Hkrati pa smo takoj začeli pripravljati besedilo novega republiškega zakona o pravnem položaju verskih skupnosti.

Ob tem je bilo sprva slišati tudi nekatere ocene, da nam tovrstni posebni republiški predpis ni nujno potreben, češ da je pravni položaj verujočih in njihovih skupnosti že zadovoljivo opredeljen z ustavo in da so vsa ustavna načela v zvezi s to problematiko obdelana v zadostni meri že v drugih zakonih. Vendar je dokončno obveljalo mnenje, ki temelji na politični jasnosti in praktičnosti tega, da so vsi prepisi, ki zadevajo pravni položaj verskih skupnosti, zbrani v enem zakonu. V nasprotnem primeru bi se verjetno znašli pred številnimi vprašanji, ki ne bi bila enotno definirana. To pa bi na eni strani povzročilo motnje v odnosih med ver-

skimi skupnostmi in državo oziroma družbo, na drugi strani pa bi lahko predvsem pri nekaterih s politično preteklostjo obremenjenih verskih skupnostih sprožilo neomejene težnje k tako imenovanemu »vstopanju v družbene interese«.

Pri odločitvi, da potrebujemo republiški zakon o pravnem položaju verskih skupnosti, pa so posamezni družbeni dejavniki opredelili tudi tele:

Verske skupnosti niso društva in tudi niso primerljive z organizacijami kake druge vrste. Četudi jih definiramo kot »skupnost«, jih ne moremo istovetiti z interesnimi skupnostmi. So torej združbe »sui generis« in imajo posebne notranje odnose med seboj ter posebne odnose do družbe in države. Vse to pa utemeljuje povsem jasna ustavna opredelitev pravice in obveznosti občana, da sta vera in pripadnost k verski skupnosti njegova zasebna stvar.

Čeprav bi nam uspelo razvrstiti večino vprašanj, ki zadevajo verske skupnosti, v druge predpise, bi ostalo še nekaj posebnih vprašanj, ki jih ni mogoče primerjati in urejevati tako kot pri družtvih ali združenjih. Zato zakon o pravnem položaju verskih skupnosti ureja omenjeno področje kompleksno.

Po omenjeni politični opredelitvi, da je potreben takšen poseben republiški predpis, opredelitvi, ki jo je leta 1972 potrdil tudi koordinacijski odbor za urejanje odnosov med samoupravno družbo in verskimi skupnostmi pri RK SZDL, je republiška komisija za verska vprašanja v sodelovanju z drugimi republiškimi institucijami izdelala najprej teze, nato pa osnutek zakona. O njem bo verjetno kmalu stekla javna razprava. Pravzaprav se je razprava že pričela pred kratkim, ko je osnutek republiškega zakona o pravnem položaju verskih skupnosti obravnaval že omenjeni koordinacijski odbor pri RK SZDL in dal tudi nekaj dopolnilnih in spreminjalnih predlogov.

Glavne novosti novega zakona

Že pri bežnem pregledu osnutka republiškega zakona o pravnem položaju verskih skupnosti lahko ugotovimo, da njegovo besedilo ponavlja ustavna načela o verskih svoboščinah občanov, pravici ustanavljanja in enakopravnega delovanja verskih skupnosti, o ločitvi teh skupnosti od države in šole ter o prepovedi zlorabe vere v politične namene.

Potem osnutek zakona opredeljuje vse naštete pravice in svoboščine v njihovih posameznih pojavnih oblikah ter na različnih področjih, kot so: verski obredi, verski tisk, verski pouk, šole za pripravljanje duhovnikov, kulturni objekti, pridobivanje materialnih sredstev in razpolaganje z njimi ter podobno. Večina teh določil je smiselno povzetih iz dosedanjega zakona o pravnem položaju verskih skupnosti, le da so v novem tekstu pravno bolj natančno opredeljena ter jezikovno in stilistično izpopolnjena.

Kot bistveno novost velja omeniti določilo, da je v okviru verskih skupnosti ali njihovih organov prepovedano organizirati in opravljati de-

javnost splošnega ali posebnega družbenega pomena ter ustanovljati organizme za tako dejavnost.

Če to zakonsko normo izluščimo iz suhega pravniskega jezika in si zastavimo vprašanje, kaj v praksi pomeni, potem lahko odgovorimo, da je z njo generalno sankcionirana katerakoli zunajverska dejavnost, ki bi jo posamezna verska skupnost želela opravljati. V naših drugih zakonih pa so natančneje opredeljene dejavnosti, ki imajo splošen ali poseben družbeni pomen, s čimer je jasno začrtana meja med tem, kaj v našem pravnem redu sodi v dejavnost, ki je ne štejemo za versko.

Zakonski osnutek pa ni represivno enostransko usmerjen, saj prepoveduje in sankcionira ne le izrabljanje vere v politične namene, ampak tudi izrabljanje politike v protiverske namene. To zadnje dosega s splošno naravnostjo glede načelnih in neposredno opredeljenih verskih svoboščin in z izrecno prepovedjo neupravičenega preprečevanja verskih zborov, verskega pouka, verskih obredov ali drugega izražanja verskega prepričanja in verskih čustev. Torej je tudi orožje v rokah pravic občanov in verskih skupnosti proti kakršnimkoli kršiteljem ustavnih načel o svoboščinah.

S tem, da bomo sprejeli in uresničevali novi zakon o pravnem položaju verskih skupnosti, bomo na svojevrsten način potrdili naša dosedanja stališča o enakopravnosti vernih občanov na vseh področjih ustvarjanja ter uporabe materialnih in kulturnih ter duhovnih dobrin naše družbe. Hkrati pa bo zakon izrazil odločnost naše družbe, da zadrži delovanje verskih skupnosti po načelih ustave na strogo verskem področju. Poleg politične opredelitve o tem, kaj razumemo s pojmom klerikalizem, ki smo ga razvili med drugim na zadnjem kongresu slovenskih komunistov ter v razpravah o statutu socialistične zveze, bomo dobili tudi jasnejša pravna določila o mejah med vero in politiko.

RUDI LEŠNIK

Celodnevno bivanje učencev v šoli

Načrt osemletne osnovne šole je najmanjši in temeljni del izobrazbe, ki jo naj doseže vsak zdrav človek v socialistični samoupravni družbi. To je mogoče doseči le z enakimi pogoji, ki jih dajemo vsem otrokom v procesu osnovnega vzgajanja in izobraževanja, naj so razlike v družinah še tako velike.

Vsem otrokom moramo pomagati, da bodo v čim bolj urejenem vzgojnem okolju razvijali svoje telesne in duševne sposobnosti. Tega pa ni

mogoče doseči, če so otroci prepuščeni sami sebi ves čas zunaj šole ali pa vplivom med seboj zelo različnim družinskim ali krajevnim okoljem.

Sodobna osnovna šola skladno z najnovejšimi družbenimi stališči izpolnjuje svoje naloge:

— Če razumemo osnovno osemletno šolo kot družbeno in pedagoško ustanovo združenih občanov, njenih samoupravnih organizacij in skupnosti; v njej dosegajo mladi rod in odrasli, ki jim je to potrebno, osnovno izobrazbo, si oblikujejo osebnost in se usposabljujejo, za delo in življenje v družbi, se učijo, delajo in samoupravljajo. Vse to dosegajo s pomočjo staršev, učiteljev in občanov v krajevni skupnosti ter občini.

— Če je osnovna šola sestavina družbenoekonomske politične zgradbe krajevnih skupnosti in občine ter je dejavnik novih odnosov, ki se oblikujejo. Prav zato se mora čim prej urediti kot prvina enotnega sistema združenega dela in samoupravljanja na temeljih popolne enakopravnosti, medsebojne odvisnosti, odgovornosti in solidarnosti občanov in njihovih organizacij združenega dela, njihovih družbenopolitičnih organizacij in skupnosti.

— Če osnovna šola pri uresničevanju vzgojno-izobraževalnih ciljev vse tesneje sodeluje s krajevno skupnostjo in organizacijami združenega dela, ker le tako povezuje osnovno izobraževanje in vzgojo z ekonomskim, socialnim in kulturnim razvojem in z reševanjem odprtih vprašanj v krajevni skupnosti in v občini. To je dejansko metoda za vzgojo prihodnjih proizvajalcev in samoupravljalcev in za razvijanje socialne in kulturne vloge šole v okolju, kjer deluje. Šola torej nujno razvija najširše in najrazličnejše sodelovanje z vsemi dejavniki vzgoje in izobraževanja, zlasti še s starši učencev, z družbenopolitičnimi, kulturnimi, znanstveno-tehničnimi, človekoljubnimi, športnimi in drugimi organizacijami in ustanovami.

— Če skušamo brez odlaganja zagotavljati enake pogoje za pridobivanje izobrazbe in vzgoje za vse učence, da bi že na začetku šolanja preprečili neupravičene socialne in druge razlike v sistemu vzgoje in izobraževanja. Zato moramo poskrbeti za ustrezna materialna in tehnična sredstva po dognanih in priznanih pedagoških merilih, postopno v osnovnih šolah organizirati podaljšano bivanje učencev in celodnevno šolo; zagotoviti prevoz učencev, organizirati šolske kuhinje in domove, brezplačne učbenike in druge oblike pomoči učencem.

— Če storimo vse, kar je mogoče, da bi v najkrajšem času resnično zagotovili vsem obvezno osemletno šolanje in odpravili nepismenost, pri čemer moramo pomagati tudi odraslim, da si pridobijo popolno šolsko izobrazbo.

— Če vzporedno z različnimi oblikami sodobnega pouka v osnovni šoli enakopravno organiziramo prostovoljne dejavnosti na vseh področjih znanosti, dela in ustvarjanja človeka; razvijamo vzgojno delo pionirskih skupnosti, družbeno koristno in proizvodno delo učencev, javno in kulturno dejavnost šole, izobraževalno in kulturno delo z odraslimi, vzgojno delo s predšolsko mladino.

— Če se sporazumemo, da ni le naloga učiteljev, temveč vseh strokovnih teles in vsakega vzgojitelja posebej, vseh samoupravnih skupin, da uresničujejo vzgojne naloge osnovne šole. Od takega skupnega prizadevanja in dosežkov dela je v veliki meri odvisno vrednotenje dela osnovne šole in tudi družbena veljava šole in učiteljev.

— Če osnovna šola pritegne k sodelovanju tudi druge strokovnjake, kulturne in družbene delavce ter starše učencev, da bi uresničila vzgojne cilje.

— Če odločneje skrbimo, da bodo vsi ljudje, ki sodelujejo v procesu vzgoje in izobraževanja mladega rodu, ustrezali merilom in kvalitetam, ki jih zahteva strokovnost, politična in idejna opredeljenost, moralne in človeške vrednote, marksistična in delavsko razredna podlaga.

— Če bo izjemno uspešno delo učiteljev, kakor tudi staršev in krajevne skupnosti javno ovrednoteno kot izredno pomembna družbenopolitična dejavnost, da bi še spodbudje razvijali osnovno šolo.

— Če osnovna šola ustvarja delovni načrt z dogovarjanjem na samoupravnih osnovah v krajevni skupnosti, občini, z delovnimi, političnimi in drugimi organizacijami, kar bo nedvomno pripeljalo k boljši življenjskosti šole in preraščalo etatistično-administrativne načine načrtovanja.

— Če je delo zveze pionirjev kot organizirana oblika družbenopolitične vzgoje zasnovano na načelih samoupravljanja kot sestavina vzgojno-izobraževalnega sistema.

— Če dovolj razvijamo sodelovanje med šolo in domom, zlasti pa še vzgojno in izobraževalno vlogo osnovne šole, ko gre za bogatenje mlade osebnosti s humanističnimi in etičnimi vrednotami, za odgovorne odnose med spoloma v družini, na katere moramo pripraviti mladega človeka.

Že iz navedenega lahko opazimo, kako zelo pedagoško je zavedna družba, ki skuša kljub različnim protislovjem, ki pretresajo naš razvoj, z vsemi napori uveljaviti vzgojni smoter o vsestranskem, zaokroženem razvoju osebnosti. Pri tem pa je jasen cilj celodnevne šole, ki je pogoj za boljše možnosti v razvoju mladega rodu. Razumljivo, da bo v daljši prihodnosti treba urediti celodnevno predšolsko in osnovnošolsko vzgojo tako, da ne bo prevelikega neskladja med zaposlitvijo staršev in šolskim časom; le tako bodo namreč lahko tudi starši polnovredneje nastopali kot vzgojitelji zunaj šole.

Celodnevna šola ima nedvomno vrsto prednosti pred šolo, kakor jo doslej poznamo:

— Laže daje *pogoje* za vsestranski razvoj osebnosti, ko se neposredneje odpira v življenje krajevne skupnosti, omogoča učencu najrazličnejše dejavnosti, v katerih lahko išče in osmišlja svoje napore in enakopravneje prepleta učenje, delo in prosti čas v razvoju svoje mlade osebnosti.

— Omogoča skladnejšo in enotnejšo vzgojo, ko otroka vključuje v *organizirano okolje* večji del dneva in ga tako odtegujemo socializmu in marksizmu tujim vplivom, ki pogosto lahko izvirajo tudi iz kulturnega

in idejnega nazadnjaštva v posameznih družinah ali iz drugih namernih in nenamernih okoliščin.

— Daje nevsiljivo možnost za *pristno samoupravno delovanje* mladih ljudi in vseh drugih udeležencev vzgojnega procesa.

— Omogoča učencem, da *ustrezneje in smotrneje doživljajo dan* v delu, učenju in prostem času in urejajo šolo po svojih resničnih potrebah, ne da bi učenci zaradi tega (šola jim je doslej skoraj zmeraj predvsem nalagala naloge, ki so zahtevale ob prenatrpanih učnih načrtih dodatne napore doma in zunaj šole, zato so bili pogosto preobremenjeni in slabše motivirani za učenje), šolo podoživljali kot nekaj tujega, kot vsiljeno organizacijo, ki jih le utesnjuje in priganja in niti ne omogoča, da bi se razvijali lepši, tovariški medsebojni odnosi v celotnem vzgojno-izobraževalnem procesu.

— Vpliva na *zboljšanje odnosov med učenci in starši*, ki so se pogosto pokvarili ob učenju in domačih nalogah, ko so tudi starši doma učenca največkrat predvsem priganjali k učenju, ne da bi mu lahko primerno pomagali, zlasti še v delavskih in kmečkih družinah; celodnevna šola bo učencem bolj pomagala pri reševanju učnih vprašanj, hkrati pa omogočala pristnejše stike s starši, ki bodo tako resnično bolj odgovorni za vzgojo in razvijanje odnosov do šole in učenja, kakor pa za izobraževalne dosežke in neposredno pomoč pri domačih nalogah in razumevanju učnega gradiva.

— Organizirana šolska vzgoja dobiva s celodnevno šolo nedvomno tudi močnejši *vpliv na vzgojo staršev in družbe*, ker učenci prihajajo iz šole z drugačnimi izkušnjami, z drugačnim doživljanjem medsebojnih odnosov in dosežkov lastnih naporov kot doslej; hkrati pa bodo tudi starši v življenju šole drugače navzoči, kakor so bili doslej, ker bodo mnoge oblike dela takšne, da potrebujejo več neposrednega sodelovanja staršev in krajevne skupnosti.

— Celodnevna šola vpliva tudi na *prehrambene navade* otrok in s tem na enakovrednejši razvoj otrok, ker odpravlja razlike, ki lahko izvirajo iz različne stopnje prehrabmenih razmer in kulture posameznih družin.

— Celodnevna šola je pomemben dejavnik pri *odpravljanju socialnih razlik*, ker omogoča boljšo in enakovrednejšo vzgojo in izobraževanje vsem in s tem preprečuje tudi morebitne neugodne vplive na razvoj otroka, ki bi sicer lahko izvirale iz teh razlik.

— Celodnevna šola omogoča *drugačno organizacijo pouka* in uporabo virov in sredstev za pridobivanje znanja, zato ne more biti več karniško zaprta in omejena predvsem na strnjeno izobraževanje po predalčkasto razvrščenih učnih urah; ne more iti preprosto za podaljšanje učenja in za opravljanje domačih nalog v šoli, šola se mora razmahniti v prostor, različne dejavnosti učencev se morajo menjavati, saj prav pestrost prebuja interese, delovno motivacijo in vsestransko učenčevo aktiv-

nost ter ustvarjalnost; skratka ugodneje razvija okolje in krepi aktivnost za ugoden razvoj človeka.

Seveda ima takšne prednosti le urejena, celodnevna šola z ustreznimi učitelji, ki so sodobno pedagoško zavedni.

Pedagoška in družbena stvarnost je trenutno še polna najrazličnejših protislovij, ki ne dopuščajo prevelikega optimizma, ko gre za razvoj celodnevne šole. Ne smemo spregledati dejstev, ki ovirajo razvoj celodnevne šole. Pokazale bi se lahko slabosti, za katere ne bi bila kriva pedagoška teorija, temveč prej praksa, ki se ni mogla razviti skladno s teorijo, nastalo v idealnejših razmerah.

Da bi se lahko razvila celodnevna šola, kakršno potrebuje naša mladina, moramo *upoštevati in spremeniti tale dejstva*:

— Učitelji še niso ustrezno pripravljeni in usposobljeni za delovanje celodnevne šole. Korenito je treba najprej *preobraziti pedagoške šole*, da bodo sposobne ustrezno usposabljati svoje študente in z dopolnilnim izobraževanjem pomagati učiteljem iz prakse.

— Starši še premalo poznajo smisel in vrednost celodnevne šole, zato moramo na široko *prosvetljevati starše* glede celodnevne šole, da bodo prek nje spoznali možnost za zadovoljitev najglobljih družinskih interesov v skrbi za otroka.

— Pomanjkanje učiteljev že zdaj ovira izboljšavo pedagoške prakse, za delo celodnevne šole bi jih potrebovali približno tretjino več: potemtakem je treba neodložljivo skrbeti za *večji dotok učiteljskega naraščaja in izboljšati družbeni položaj* prosvetnih delavcev.

— Zaenkrat še ni ustreznih *šolskih pripomočkov, priročnikov*, izdelanih načrtov, ki bi jih potrebovali za dobro delovanje celodnevne šole; pedagoški strokovnjaki bodo morali za to pravočasno poskrbeti, če naj bi celodnevna šola postala obča praksa.

— Večina sedanjih osnovnih šol nima niti primernih *prostorskih* in materialnih možnosti za razvoj celodnevne šole niti dolgoročnih *razvojnih načrtov*, ki bi jasneje pokazali, kdaj in kako bi lahko dosegli takšen cilj.

— Celodnevna šola mora biti *dostopna vsem otrokom*, zato jo je treba natančno, premišljeno in dogledno načrtovati, da ne bi predolgo trajalo od trenutka, ko se posamezne šole že razvijajo v tej smeri, do trenutka, ko bi to bila splošno veljavna praksa; s tem bi socialno razlikovanje poglobljali, ne pa odpravljali.

Pogoji za uresničevanje celodnevne šole:

— Razviti je treba *enakovredno predšolsko vzgojo* za vse otroke, da bi imeli čimbolj enakomerne možnosti ob vstopu v šolo.

— Pedagoški delavci so za razvoj celodnevne šole bistveni dejavnik, zato je treba čim prej *preobraziti proces učiteljevega usposabljanja*, organizirati centre pedagoških šol kot sestavljene organizacije združenega dela, ki zmorejo razvijati najsodobnejšo vzgojo in izobraževanje ter neposredno pomagati učiteljevemu poklicnemu in družbenemu napredovanju

ter vrednotenju njihovega dela, ki ga daje družba v materialnem in moralnem pomenu.

— Spodbuditi *samoupravno samoiniciativo* za razvoj celodnevne šole pri temeljnih *uporabnikih* (starših, krajevni skupnosti, proizvodnih organizacijah itd.) v razmerah, ki jih sami ustvarjajo; manj razvitim pa pomagati solidarno premoščati razlike.

— V življenje celodnevne šole je treba pritegniti poleg učiteljev še *druge ljudi* v kraju, zlasti na področju prostovoljnih dejavnosti (čebelarstvo, šah, planinstvo, vrtičkarstvo, gobarstvo, gasilstvo itd.) ter učiteljem in takim pomagalcem strokovno pomagati.

— Izdelati v vsakem posameznem šolskem okolju *načrte za organizacijo celodnevne šole*, ne da bi si vnaprej postavljali privzdignjene vzore iz posameznih razvitih središč celodnevnega šolanja v nekaterih zahodnih deželah, ker bi to lahko zaviralo samoiniciativo pri izkoriščanju lastnih možnosti, zamegljevalo in oddaljevalo cilj in stvarnost, s tem pa tudi razvrednotilo napore za razvoj celodnevne šole v naših okoliščinah.

Celodnevna šola je nedvomno korak naprej k uresničevanju vzgojnega smotra, vendar lahko pričakujemo različne odpore, ki izvirajo iz protislovij današnjega časa in stanja v družbi. Pričakujemo lahko predvsem te *odpore*:

— Cilj mora biti samoupavljalcem jasen, sicer ne morejo prepričljivo razvijati celodnevne šole. Prešibka strokovna usposobljenost, *nepoučenost in zamegljenost cilja* pa danes izziva odpor še celo pri vrsti pedagoških delavcev; strah jih je pred večjo obremenitvijo in novim delom, ki ga še ne poznajo dovolj in zanj ne vidijo ustrezne stimulacije.

— Starši še ne poznajo bistva in vsebine celodnevne šole, zato jim je novost preveč tuja, zlasti še tedaj, če bistveno vdira v njihove vsakodnevne navade in jih spreminja. *Kmetje in delavci* pogosto uporabljajo šoloobvezno mladino *za pomoč pri domačem delu*, takim celodnevna šola jemlje delovno silo. V delavskih družinah so šoloobvezni otroci pogosto tisti, ki pripravljajo kosilo in varujejo otroke v odsotnosti staršev, pa je s celodnevno šolo družina na videz spet prikrajšana, čeprav nova šola otroka razbremenjuje in mu pomaga, da bi se lažje vzgajal in izobraževal. Vse to bo sčasoma nujno pripeljalo k usklajevanju delavnika v proizvodnji in šolskega dnevnega časa. Trenutno pa se bodo mnogi starši prav iz navedenih razlogov upirali zoper celodnevno šolo.

— Vzgojnemu interesu *idejnih nasprotnikov* je celodnevna šola navzkrižna, ker resnično krepi vpliv socialistične vzgoje v razvoju otroka in omejuje njihove možnosti, da bi načrtneje in več vzgajali zase, pa najsi gre za religiozno vzgojo, ki sicer gradi predvsem na tesnem sodelovanju z družino, ali za namene razrednih nasprotnikov, ki bodo skušali ovirati razvoj celodnevne šole.

Odpor je pričakovati tudi z izhodišč *malomeščanskega elitizma*; posamezni starši bodo menili, da vzgoje ne velja zaupati skromno urejeni šoli, temveč želijo izkoristiti popoldanski čas za posebej organizirano

vzgojo, ki naj bi jo njihov otrok potreboval za izrednejši razvoj in tako prej zadostil družbenim in statusnim težnjam staršev.

— Z vidika malomeščanskega *individualizma* in *psihologizma* se bodo celo nekateri strokovnjaki upirali celodnevni šoli in se bodo sklicevali na izrazito nenadomestljivo vzgojno vlogo družine, ne da bi hkrati pomislili, kako celodnevna šola dejansko omogoča pristnejše stike med starši in otroci, ko jih v času zunaj šole rezremenjuje, da jim ni treba sodelovati pri opravljanju domačih nalog. Pričakovati je tudi ugovore, ki bodo skušali razvrednotiti celodnevno šolo z razlagami, da nima nihče pravice omejevati družinske vzgoje, da je družina po ustavi svobodna, ko gre za vzgojo otroka, da šola omejuje svobodni razvoj osebnosti, otroka hromi itd.

— Najtrdovratnejši pa so gotovo odpori z vidika *managerstva* in *tehnokratizma*, ker se opirajo na razlage ekonomskih razmer in jim botruje ozka prakticistična zavest, da za mnoge delovne smeri ni potrebna tolikšna vzgoja in izobraževanje, saj v nekaterih razvitejših deželah še vedno zmorejo v nekaj dneh priučiti delavca za delo, do katerega se pri nas dokoplje šele po večletnem šolanju. Taki odpori izvirajo iz kratkovidne ekonomske presoje in na videz poudarjajo štednjo, ki pa v bistvu zavira razvoj produktivnosti. Odtod se tudi najbolj žolčno čuje glas, kdo bo vendar plačeval celodnevno šolo, od kod sredstva. Prav ti bodo vedno pedagogom in glasnikom celodnevne šole očitali utopičnost, pomanjkanje občutka za stvarnost, čeprav sami šepajo v presoajah, ko nočejo videti, da je dobro razvita vzgoja pogoj za resničen gospodarski in družbeni napredek, pa je treba vsaj jasno priznati potrebo po razvoju celodnevne šole in tudi glede na gospodarstvo in delitev narodnega dohodka v daljšem času skladno z razmerami načrtovati takšen šolski razvoj.

Pot k celodnevni šoli pelje nedvomno prek samoupravnega prizadevanja vseh uporabnikov take šole, ki začutijo, da resnično zadovoljuje njihov temeljni interes; razvoj otroka, njegovo zdravo socializacijo in vključitev v delo in družbeno življenje. Pedagoška teorija daje spoznanja, katerih glasnik in izvajalec je predvsem učitelj, zato ni vseeno, kako zmore pomagati staršem, da se dokopljejo do prepričljive sodbe o vrednosti celodnevne šole in do spoznanja, kaj in kako lahko storijo, da bi tako šolo razvili. Celodnevna šola nedvomno lahko dosti bolj izpolnjuje temeljna načela samoupravne socialistične vzgoje kakor šola doslej; zlasti še načela o vsebinski vsestranskosti, skladnosti vzgojnih dejavnikov, enotnosti vzgoje, povezanosti posameznika in skupnosti, ustvarjalne dejavnosti in bližine življenjske stvarnosti.

Izkušnje družbenega dogovarjanja o skupni porabi

Družbene dejavnosti so organizirane v samoupravnih interesnih skupnostih, v katerih delavci in drugi delovni ljudje, ki na področju družbenih dejavnosti uresničujejo svoje osebne in skupne potrebe in interese (*uporabniki*), ter delavci organizacij združenega dela, ki opravljajo dejavnosti na teh področjih (*izvajalci*), uresničujejo svobodno menjavo dela, združujejo delo in sredstva ter enakopravno in skupno odločajo o opravljanju teh dejavnosti, o politiki razvoja in skupnih interesih. Po novih ustavnih načelih se financirajo tako, da delovni ljudje za zadovoljevanje svojih potreb in interesov v samoupravnih interesnih skupnostih plačujejo tem skupnostim prispevke iz svojih osebnih dohodkov in iz dohodka temeljnih organizacij združenega dela v skladu z namenom in cilji, za katere so ta sredstva namenjena. Sredstva, ki jih zbirajo s temi prispevki, uporabljajo za financiranje skupnih družbenih potreb na področju otroškega varstva, vzgoje in izobraževanja, raziskovalnega dela, kulture, telesne kulture, zdravstva, socialnega skrbstva, na področju zaposlovanja in pokojninskega in invalidskega zavarovanja; imenujemo jih »skupna poraba«.

O globalnih okvirih, v katerih naj bi se gibala sredstva za te dejavnosti, se vsako leto dogovarjamo ob sprejemanju resolucije o družbenoekonomskem in političnem razvoju, medtem ko se z družbenimi dogovori in samoupravnimi sporazumi konkretnije določajo razmerja v delitvi, urejajo medsebojna razmerja in usklajujejo interesi.

Na področju družbenih dejavnosti je letos za nami drugo leto sklepanja družbenih dogovorov in nabrali smo si že nekaj izkušenj. Potek akcije ob dogovarjanju za leto 1975 naj podrobneje osvetli zamotanost celotnega procesa in opozori na probleme, ki v tem procesu nastajajo. Že to, da sta bila tako prvi kot letošnji drugi družbeni dogovor podpisana s trimesečno zamudo (aprila oz. marca, namesto tako kot vsako leto resolucija — decembra), posebej opozarja na nujnost analize poteka akcije v vsaki njeni fazi.

Akcija dogovarjanja za leto 1975 se je začela že junija lani, ko je bilo organizirano posvetovanje predstavnikov podpisnikov družbenega dogovora o skupni in splošni porabi za leto 1974, pripravljena so bila izhodišča in akcijski program za dogovarjanje za leto 1975. Po tem posvetovanju sicer delo teče kontinuirano naprej, vendar predvsem v okviru koordinacijske komisije za družbene dejavnosti pri izvršnem svetu in pa v odboru podpisnikov družbenega dogovora, ki so ga podpisniki ustanovili kot organ, ki spremlja izvajanje dogovora, opozarja na neskladja ter predlaga ukrepe za njegovo uresničevanje.

Ocena gospodarskih gibanj ter skupne in splošne porabe v SR Sloveniji ob polletju 1974, ki jo je izdelal Zavod SR Slovenije za planiranje, je dala prve kvalitativne in kvantitativne kazalce o gibanjih na teh področjih po sklenitvi prvega družbenega dogovora. S predlogom stališč in ukrepov je narekovala valorizacijo dohodkov posameznih samoupravnih interesnih skupnosti, ugotavljanje presežkov nad z družbenim dogovorom dogovorjeno dovoljeno skupno porabo ter zmanjševanje prispevnih stopenj za nekatere samoupravne interesne skupnosti. V tem času so samoupravne interesne skupnosti izoblikovale izhodišča za svoje programe za prihodnje leto, zasnove so bile v oktobru objavljene v dnevem tisku in tako dane v javno razpravo. Začelo se je tudi delo na oblikovanju besedila družbenega dogovora o skupni porabi za leto 1975, ki naj bi imel dva dela: statutarni del, ta bi naj bil trajnejše narave in bi urejal odnose na področju porabe, in drugi konkretni del, ki bi vseboval predvsem vse kvantifikacije za leto 1975. Skoraj hkrati potekajo razprave o družbeno-ekonomski politiki in razvoju SR Slovenije v prihodnjem letu. Tako so od sredine novembra v javni razpravi tri gradiva: predlog resolucije za leto 1975, družbeni dogovor o odnosih na področju osebne, skupne in splošne porabe in družbeni dogovor o politiki, gibanju, obsegu in strukturi osebne, splošne in skupne porabe. Organizirani so posveti s predsedniki izvršnih svetov občinskih skupščin, predsedniki samoupravnih interesnih skupnosti in regionalni posveti v občinah. Takoj, ko so bili znani globalni okviri sredstev za skupno porabo,¹ so se začele razprave, kolikšen del teh sredstev bomo, upoštevajoč prioritete iz resolucije, namenili posameznemu področju družbenih dejavnosti. Dogovorjeno je bilo, da bomo k usklajevanju celotne skupne porabe pristopili letos tako, da se bodo skušale najprej med seboj uskladiti dejavnosti kot celota (npr. področje izobraževanja, zdravstva, otroškega varstva, kulture, itd.) tako, da ne bodo presegle republiškega globala. Zaradi izredno omejenih sredstev je bilo usklajevanje programov, njihovo ocenjevanje in zoževanje zelo težavno. Odbor za družbene dejavnosti in odbor podpisnikov družbenega dogovora, ki sta vodila in koordinirala to delo in samoupravne interesne skupnosti, so imeli težavno in odgovorno nalogo. Še težje je bilo izpeljati naslednjo fazo akcije, ko je bilo potrebno dogovorjeni dovoljeni republiški global za posamezno dejavnost razvrstiti navzdol na občinske samoupravne interesne skupnosti za to dejavnost (*vertikalno usklajevanje*). Ta faza je posebej zapletena predvsem zato, ker izhaja iz programov občinskih samoupravnih interesnih skupnosti. Prvi pogoj za uspešno vertikalno uskladitev programov in sredstev za posamezno dejavnost z republiškim globalom (npr. za otroško varstvo, izobraževanje itd.) je namreč po enotnih merilih ovrednoten program te dejavnosti vsake od šestdesetih občin

¹ Sredstva za osebne dohodke, za skupno ter splošno porabo bodo rasla za 3 odstotne točke pod nominalno rastjo družbenega proizvoda, kar pomeni, da bo skupna rast vseh treh oblik porabe za 10 % nižja od nominalne rasti družbenega proizvoda (resolucija o družbeno-ekonomski politiki in razvoju SR Slovenije v letu 1975).

v SR Sloveniji. Ker so bila letos sredstva zelo omejena, je bilo nujno zoževanje programov za redno dejavnost, ponekod do minimuma, in določanje absolutnih priorit. Težavo je povzročal tudi neenoten sistem financiranja družbenih dejavnosti, ki zahteva različne pristope k oblikovanju vertikal.²

Vertikalno usklajevanje je tako celoten potek akcije dogovarjanja zaradi svoje zapletenosti in pomanjkanja izkušenj zavrlo. Konec decembra je zato v skupščini sprejeta samo resolucija o družbenoekonomskem in političnem razvoju SR Slovenije v letu 1975, medtem ko je bil družbeni dogovor umaknjen z dnevnega reda. Na statutarni del je bilo veliko pripomb, prevladalo je mnenje, da bi bilo za oblikovanje tega trajnejšega dokumenta treba vedeti kaj več o srednjeročni politiki razvoja in je zato bolje, da se z njim počaka nekaj mesecev, ko bo srednjeročni plan že bolj izdelan in smernice bolj jasne. Delo se zato nadaljuje na novem besedilu družbenega dogovora o razvrščanju dohodka, osebnih dohodkov in nekaterih drugih osebnih prejemkov ter gibanju, obsegu in strukturi skupne porabe v letu 1975. V akcijo dogovarjanja so se aktivno vključile tudi družbenopolitične organizacije, delo se je intenziviralo. Sestanki s predstavniki občin in regionalni posveti so se vrstili, vendar niso bili popolnoma uspešni, ker so v občinah čakali, da bi samoupravne interesne skupnosti uskladile vertikale, nakar se je začelo usklajevanje med samoupravnimi interesnimi skupnostmi posameznih dejavnosti v okviru ene občine upoštevajoč dogovorjene občinske limite za skupno porabo (*horizontalno usklajevanje*). Vertikalno in horizontalno usklajevanje programov in sredstev z dogovorjenimi globali za skupno porabo je zahtevalo od vseh akterjev izredno angažiranost. Med samim usklajevanjem so se pojavljali še novi problemi, ki so zavirali proces. Sproti se oblikujejo stališča v zvezi s poračunavanjem lanskoletnih presežkov,³ solidarnostjo in financiranjem skupnih nalog, oblikujejo se merila za dovoljeno izvenbilančno

² Dejavnosti kulture in telesne kulture se npr. financirajo iz prispevka iz osebnega dohodka, njihove republiške skupnosti nimajo originarnih virov, temveč se sredstva za izvrševanje njihovih programov oblikujejo z združevanjem dela sredstev, zbranih v občinah. Vertikala se torej lahko ustvarja le »od spodaj navzgor« — seštevajo se sredstva, zbrana na podlagi »občinskih stopenj«. Drugače je na področju izobraževanja, kjer izobraževalna skupnost Slovenije financira svoj program s sredstvi, zbranimi s prispevkom iz dohodka TOZD, ki je enoten za vso Slovenijo, medtem ko imajo občinske izobraževalne skupnosti svoj vir financiranja in sicer prispevek iz osebnega dohodka. S sredstvi, zbranimi s prispevkom iz dohodka TOZD, se financira predvsem področje izobraževanja nad obvezno osnovno šolo, vertikala se oblikuje »od zgoraj navzdol« — sredstva se zberejo v izobraževalni skupnosti Slovenije in se potem po enotnih merilih razvrščajo. S sredstvi za izobraževanje iz prispevka iz osebnega dohodka, ki se zbirajo po občinskih stopnjah, se financira osnovno izobraževanje. Ker pa tako zbrana sredstva v mnogih občinah ne morejo pokriti minimalnih potreb, se tu uveljavlja solidarnost kot nov družbenoekonomski odnos, ki zagotavlja prelivanje sredstev v manj razvita območja. Vertikalno usklajevanje se tu lahko torej opravi šele potem, ko je opravljeno solidarnostno prelivanje.

³ Po podpisu družbenega dogovora o skupni porabi za leto 1974 so samoupravne interesne skupnosti v občinah sklepele z delovnimi ljudmi v TOZD samoupravne sporazume, s katerimi so si zagotavljale večja sredstva, kot jih je dovoljeval družbeni dogovor. Čeprav je družbeni dogovor predvideval usklajevanje samoupravnih sporazumov z družbenimi dogovori, med letom to ni bilo opravljeno. Udeleženci letošnjega družbenega dogovora so se zato sporazumeli, da se to opravi za nazaj.

porabo⁴ in iščejo rešitve za zaostren položaj glede anuitet,⁵ ki so ponekod ostale nepokrite. Vse to je celotno akcijo družbenega dogovarjanja toliko zavleklo, da je bilo treba podaljšati rok za začasno financiranje samoupravnih interesnih skupnosti in je družbeni dogovor o razvrščanju dohodka, osebnih dohodkov in nekaterih drugih osebnih prejemkov ter gibanju, obsegu in strukturi skupne porabe v letu 1975 podpisan šele 19. marca.⁶

Družbeni dogovor o skupni porabi se v letu 1975 razlikuje od dogovora iz leta 1974 predvsem v temle:

— omejuje se samo na osebno in skupno porabo, izključuje splošno porabo, zajema pa nekatera skupna stališča v zvezi z delitvijo dohodka in osebnih dohodkov, kot jih vsebuje sindikalna lista;

— izpadlo je poglavje o osnovah in načinu plačevanja prispevkov, ker to zdaj ureja zakon;

— v posebnem členu se opredeljujejo dogovorjeni okviri dovoljene izzvenbilančne porabe sredstev na področju skupne porabe;

— samoupravne interesne skupnosti se bolj določeno zavezujejo, da bodo svoje programe uskladile z obsegom sredstev v okviru tega družbenega dogovora;

— jasneje je opredeljena solidarnost;

— izoblikovana so stališča glede ugotavljanja presežkov in dogovorjeni so ukrepi;

— časovno je razdelan potek spremljanja izvrševanja družbenega dogovora za leto 1975 in priprave na dogovarjanje za leto 1976;

— novost je tudi priloga letošnjemu dogovoru, ki vsebuje usklajene občinske bilance skupne porabe.

Čeprav ugotavljamo pri letošnjem dogovarjanju vrsto pomanjkljivosti: neusklajena in nekoordinirana akcija na vseh ravneh, v nekaterih trenutkih nezadostno izoblikovana stališča do posameznih vprašanj (solidarnost, presežki, izvenbilančna poraba), kasneje pomanjkanje metodologije za tehnično izpeljavo posameznih stališč in časovne stiske, zaradi katere

⁴ V občinah se že nekaj let na podlagi posebnih samoupravnih sporazumov zbirajo sredstva iz samoprispevkov in pa dohodka TOZD za investicije (otroški vrtci, bolnice, zdravstveni domovi, komunala itd.). Udeleženci letošnjega družbenega dogovora so želeli prispevati k naporom celotne družbe, da se zboljša akumulativna sposobnost TOZD in so se zato dogovorili, da se omeji tudi ta izvenbilančna poraba na področju družbenih dejavnosti, ki se financira iz dohodka TOZD. Treba je bilo zbrati podatke o teh sporazumih, dobiti pregled, za kakšne investicije gre, kolikšna sredstva so to, treba je bilo določiti prioritete, za katere je nujno, da jih sfinanciramo letos, in predlagati prolongiranje tam, kjer to ne bi imelo težjih posledic.

⁵ Gre predvsem za neurejene prenose iz splošne v skupno porabo, t. j. iz proračunov na samoupravne interesne skupnosti.

⁶ Zanimiv je podatek, da so se posamezni dejavniki v procesu dogovarjanja o skupni porabi za leto 1975 sestajali in razpravljali o tej problematiki takole:

koordinacijska komisija za družbene dejavnosti oz. odbor za družbene dejavnosti (ODD) 19 krat, odbor podpisnikov (OP) družbenega dogovora 13 krat, politični dejavniki (CK, SZDL, sindikati) skupaj z ODD in OP 12 krat, republiški dejavniki skupaj s predsedniki IS občinskih skupščin 7 krat, izvršni svet skupščine SR Slovenije 5 krat, regionalni posveti so bili organizirani 3 krat, skupščina SR Slovenije je v svojih zborih in odborih razpravljala o tej problematiki 2 krat, samoupravne interesne skupnosti so bile vključene v to delo neprekinjeno.

je praktično zmanjkalo časa za dogovarjanje z neposrednimi proizvajalci v bazi je letošnji dogovor vendar velik korak naprej. Številna vprašanja so se razčistila, sredstva, na katera bodo samoupravne interesne skupnosti na področju družbenih dejavnosti lahko računale in z njimi uskladile svoje programe, so usklajena z republiškim globalom in tako ne bodo preseгла dogovorjenih limitov (spremlja in ukrepa SDK). Izdelana je metodologija za poračunavanje presežkov iz leta 1974, limitirana in dogovorjena je tudi izvenbilančna poraba za naložbe na področju skupne porabe, tudi tu je zagotovljeno ukrepanje službe družbenega knjigovodstva; skratka udeleženci družbenega dogovora so skušali v tem letu že s samim dogovorom zagotoviti čim bolj odgovoren odnos porabnikov sredstev na področju skupne porabe do delovnih ljudi in celotne družbe.

Družbeni dogovor o razvrščanju dohodka, osebnih dohodkov in neka-terih drugih osebnih prejemkov ter o gibanju, obsegu in strukturi skupne porabe v letu 1975 nam je prinesel nove izkušnje, veliko manj je nerešenih vprašanj. Vendar, če se želimo prihodnje leto izogniti časovnim zamudam, bi tukaj želela poudariti samo nekaj nalog, katerih bi se morali lotiti čimprej, ker zahtevajo poglobljeno študijsko delo in so pogoj, da bo akcija v prihodnjem letu uspešnejša. Mislim predvsem na tako imenovani statutarni del družbenega dogovora, ki je letos ostal neizdelan in ki bi urejal temeljna načela in splošne obveznosti udeležencev pri sklepanju in izvajanju družbenih dogovorov in samoupravnih sporazumov na področju razvrščanja dohodka in delitve sredstev za osebne dohodke ter na področju splošne in skupne porabe in bi veljal in usklajeval odnose za celotno srednjeročno plansko obdobje.

Druga naloga izhaja iz solidarnosti, ki bi jo bilo treba kot nov družbenoekonomski odnos strokovno proučiti tako s sistemskega kot družbenoekonomskega vidika.

Izredno pomembna in neodložljiva naloga samoupravnih interesnih skupnosti je delo pri oblikovanju, preverjanju in selekcioniranju programov ter določanju meril za njihovo vrednotenje. Ne gre namreč zanemariti dejstva, da je gibanje nominalnega družbenega proizvoda kot merilo pri financiranju splošne in skupne porabe samo praktična aproksimacija odločitve, s pomočjo katere delitev izvršimo, medtem ko bo treba v prihodnje take odločitve sprejemati na podlagi družbenih dogovorov in samoupravnih sporazumov, ki bodo v vse večji meri temeljili na programih za posamezne skupnosti oziroma dejavnosti, na ocenjevanju njihove vsebine, družbene koristnosti in stroškov.

Ob koncu bi želela opozoriti še na problem, s katerim se srečujemo vedno, kadar govorimo o družbenih dejavnostih in sredstvih, ki jih namenjamo za njihovo financiranje. V vsakdanji operativi imenujemo zbir denarja, ki gre za te dejavnosti, zelo nepopularno »*skupna poraba*«, v nasprotju s splošno — proračunsko porabo. Termin, ki sam po sebi zveni zelo potrošniško, daje celotni sferi družbenih dejavnosti porabniški pečat in je tem bolj neprimeren, ker se večji del teh sredstev uporablja

pravzaprav za neposredne *investicije v človeka* (v letu 1975 smo npr. namenili za vzgojo in izobraževanje, kulturo, telesno kulturo in zdravstvo 52 % celotnih sredstev za financiranje skupnih potreb). Prav zaradi tega je izredno pomembno, koliko denarja bomo vsako leto namenili tem dejavnostim. Porabniški pogled na stvar in preostro omejevanje, ki je sicer v skladu z restriktivno politiko vseh vrst porabe, bi utegnilo imeti zelo negativne posledice v prihodnjih letih, če imamo v mislih to, da že zdaj v Sloveniji čutimo pomanjkanje delovne sile nasploh in da je izobrazbena struktura zaposlenih izredno neugodna.⁷ Zato bo nujno, da prihodnjim razmišljanjem v tej smeri posvetimo več pozornosti. Globlje bo treba premisliti o vsebini, nalogah in pomenu teh dejavnosti, predvsem pa o posledicah, ki jih nenehno omejevanje in porabniški pogled na stvar utegne imeti za naš celoten družbenoekonomski razvoj.

Ljubljana, 9. aprila 1975

IGOR RAVNIKAR

Podružbljanje licenčnih poslov

Spoznanje, da je treba nekaj napraviti na področju tehničnih inovacij, kjer smo v preteklem obdobju dopuščali, da nam je bila tehnična inovacija pretežno vsiljena iz tujine (od koder pa prihaja stihijsko in nekoordinirano bodisi na mikro- ali makroplanu ter nam povzroča strukturne težave, podvajanje zmogljivosti, zlasti pa nam hromi domačo ustvarjalnost, uveljavljanje domačih blagovnih znamk, ipd.) — to spoznanje sicer ni novo. Mnogi naši ljudje, tudi strokovnjaki gospodarskih delovnih organizacij, ki jih ni zapeljala evforija pragmatizma, malomeščanske potrošniške in skupinskolastniške miselnosti, na to že dolgo opozarjajo.

Vsekakor je bilo že tudi v sklepih 10. seje predsedstva CK ZK Slovenije rečeno: »Zagotoviti moramo nadzor združenega dela nad kupovanjem licenc in drugih pravic iz industrijske lastnine ter nad sklepanjem pogodb o vlaganju sredstev tujih partnerjev v organizacije združenega dela.«

Novo pa je v zadnjem času to, da smo se začeli na Slovenskem končno tudi organizirano pripravljati na akcijo, da se tudi pri tej, za ves naš razvoj tako pomembni kategoriji uveljavita družbeni interes in neki družbeni nadzor. Zadnji čas za to je bil že zaradi tega, ker je navsezadnje vse skupaj tesno povezano z našo novo koncepcijo družbenega planiranja, zlasti s politiko naložb v razširjeno reprodukcijo, saj še največ tuje tehnologije uvažamo z nakupi opreme in reprodukcijskega materiala

⁷ Glej. dr. A. Lah: »Gospodarstvo, kadri in šolstvo«, Organizacija in kadri 3 (1974), 9—10.

v tujini. Ker gre pogosto za popolnoma nepotreben uvoz (naš narod je pač že psihično obremenjen s predsodkom, da je dobro samo tisto, kar kupiš zunaj, naše domače pa ni nič vredno, in to smo dolga leta celo otrokom vbijali v glavo), se kaže to vprašanje tudi z bilančnega vidika.

Intenzivnejša akcija se je začela lani jeseni v Gospodarski zbornici Slovenije. Njen koordinacijski odbor za napredek gospodarstva in tehnologijo je sprožil idejo, da se sklene med člani zbornice bodisi samoupravni sporazum ali pa ustrezen odlok, s katerim bi se po samoupravni poti uredilo ravnanje organizacij, ki so včlanjene v zbornico, pri sklepanju in izvajanju vseh poslov dolgoročnega poslovno-tehničnega sodelovanja s tujino. Seveda bi bilo treba hkrati doseči, da bi to snov enotno obravnavali v vsej Jugoslaviji.

Preden bi kaj več rekli o tej akciji in jo ocenili, poglejmo, iz česa izhaja ta zamisel, kaj želimo z njo doseči.

Predvsem ne gre za to, da bi kakršnikoli dogovori na tem področju zavrli nadaljnje črpanje inovacij iz tujine; naše gospodarstvo je navsezadnje eksistenčno navezano tudi na ta vir pri svoji modernizaciji. Gre pa za to, da dosežemo organiziran in koordiniran nastop naših delovnih organizacij pri tujih pogodbenikih. Kot smo rekli v začetku, so izkušnje pokazale, da prihaja tehnična inovacija k nam sploh pretežno iz tujine — to pa vsiljeno in stihijsko, brez potrebne koordinacije z našimi lastnimi mikro- in makrorazvojnimi načrti, kar ima seveda to posledico, da tudi inovacije vplivajo na nastajanje strukturnih neskladij, predvsem pa zavirajo našo domačo lastno ustvarjalnost na tem področju. Tudi pogodbeni pogoji so v teh oblikah gospodarskega sodelovanja s tujino izrazito neuravnovešeni, in to v korist tujih, gospodarsko razvitejših okolij. Ta pojav je zlasti izrazit, kadar gre za kakšne naše manjše tovarne, ki so tudi najmanj kadrovske usposobljene za enakopravno sodelovanje s tujimi partnerji in ki imajo najmanj izkušenj. Lahko bi se kaj naučili vsaj od nekaterih drugih držav, ki so v tem pogledu vzpostavile obrambne mehanizme, ti pa so usmerjeni predvsem k temu, da preprečujejo vsiljevanje restriktivnih klavzul in kričeče primere neenakopravnih pogodbenih odnosov. Nekatere države pa so začele poleg tega graditi tudi aktivno politiko tehnološkega transfera z namenom, da bi uskladile dotok tuje inovacije s svojimi gospodarskimi plani ter ga adaptirale in pa oplemenitile s svojo lastno ustvarjalnostjo.

Namen te akcije pri nas (ki je trenutno šele v zametku) je naposled mogoče očrtati s tem, da je treba preiti od sedanje oblike »podjetniško« zasnovanih pogodb o nakupu licenc, skupnih naložb s tujimi partnerji in pogodb o poslovno-tehničnem sodelovanju — na višjo raven, ki jo zahtevajo plansko-tržni koncept naše ekonomije, nova organizacijska oblika našega gospodarstva (integrirano združeno delo), aktivno vključevanje v mednarodno delitev dela, kamor sodi zlasti tudi izvoz znanja in dela v nerazvite dežele. Nujnost, da se poiščejo oblike nekega podružbljanja licenčnih in podobnih poslov, je nakazala tudi slovenska resolucija o

družbenoekonomski politiki in razvoju v letu 1975. Čeprav ni namen tega sestavka, da bi po vsej sili nizali argumente in prepričevali bralce, kako je tudi na tem področju potrebno drugačno ravnanje, bi za ponazoritev vendarle povzeli še zadevno besedilo iz omenjene resolucije:

»Gospodarska rast mora temeljiti predvsem na večji produktivnosti dela. Zato naj si delovne organizacije v sodelovanju z razvojno-raziskovalnimi institucijami intenzivno prizadevajo zaboljšanje organizacije dela, modernizacijo in avtomatizacijo proizvodnih procesov in za dvig tehnološke ravni. Da biboljšali kvalitetne dejavnike gospodarskega razvoja, pa je potrebno dati predvsem bistveno večji pomen lastni ustvarjalnosti, razmahnitvi inovacijske dejavnosti, uvajanju stimulativnega nagrajevanja ter stalnemu izpopolnjevanju znanja ter izboljšavi kadrovske strukture zaposlenih, obenem pa izboljšati izkoriščanje delovnega časa ter povečati delovno disciplino.

Razpoloženje za razvoj inventivne dejavnosti pri nas ni spodbudno, inovacijski procesi so neorganizirani in neučinkoviti, sama inovacijska dejavnost pa ima premajhno moralno in materialno spodbudo ter družbeno afirmacijo. Tudi organizacija razvojno raziskovalnega dela ni učinkovita in je posebno pomanjkljiva v tem smislu, da ni del celovite inovacijske verige, ki vodi do gospodarske uporabe izumov. Za odpravo teh pomanjkljivosti je treba ustvariti ugodno družbeno klimo za razvoj inovacijske dejavnosti v delovnih organizacijah ter v raziskovalni sferi, raziskovalni potencial bolj usmeriti na reševanje problemov v gospodarstvu, organiziranosti in vključevati inovacijsko dejavnost v razvojno politiko temeljnih organizacij združenega dela ter uveljaviti sisteme materialnega in moralnega nagrajevanja za dosežene uspehe. V procesu organizacije inventivne dejavnosti se bosta v prvi vrsti morali vključiti Gospodarska zbornica Slovenije in Raziskovalna skupnost Slovenije.«

Akcija, da bi dosegali skladnejše in družbeno smotrnejše ravnanje v poslih dolgoročnega poslovno-tehničnega sodelovanja s tujino, je v bistvu tesno povezana in sovпада s tako imenovanim »letom tehničnih inovacij in industrijske lastnine« — za tako je leto 1975 razglasila zvezna skupščina. Razvejana dejavnost, ki je predvidena v okviru tega »leta«, sloni na podobnih izhodiščih in spoznanjih, da so namreč v dosedanjem razvoju slovenskega gospodarstva kljub pomanjkanju lastne surovinske osnove, majhnem delovnem potencialu, omejenemu prostoru itd., prevladovali ekstenzivni razvojni faktorji (zaposlovanje nekvalificirane delovne sile, investicije). Danes se nam kažejo rezultati takšne usmerjenosti v vrsti gospodarskih in socialnih problemov, ki zahtevajo bistveno preorientacijo naše razvojne politike na aktiviranje t. i. kvalitativnih faktorjev razvoja, med katerimi je aktiviranje »znanja« kot razvojnega dejavnika eden glavnih elementov. Prav tako pa spremenjeni družbenoekonomski odnosi, sproženi s sprejetjem nove ustave, narekujejo, da sprostimo in zajamemo ustvarjalno iniciativo slehernega delovnega človeka. Trenutne gospodarske težave bo prav tako mogoče omiliti z aktiviranjem t. i. no-

tranjih rezerv, ki so predvsem v ustvarjalnem odnosu slehernega delavca do problemov njegovega delovnega okolja.

Opisana akcija je torej definirana in zastavljena. Zdaj je vprašanje, kako začeti, kaj zagrabiti predvsem v prvi fazi. Vsekakor je prvi pogoj za kakršnekoli uspešne in učinkovite družbene posege — informacija o dejanskem stanju na tem področju. Delovne organizacije so sicer dolžne registrirati vse sklenjene pogodbe in so tudi zbrane in shranjene v zveznem sekretariatu za gospodarstvo, vendar pa ta »arhiv« ne daje natančnega vpogleda v vsebino. Prvi korak bi torej bil doseči, da bi naše delovne organizacije, ki sklepajo zadevne posle in pogodbe, ki torej kupujejo tuje licence in uvažajo tuje znanje in tehnologijo — obvezno morale dajati na voljo vse relevantne informacije in podatke o sklenjenih poslih. Torej najprej doseči, da se položijo karte na mizo in se nehamo iti skrivalnice. Dejansko se danes marsikakšni dvomljivi posli skrivajo pod plaščem nekakšne poslovne tajne. V tej smeri je tudi zastavljen predlog Gospodarske zbornice Slovenije, da bi njene članice posredovale vse finančne, tehnološke, pravne in druge podatke, iz katerih je mogoče videti celotnost odnosov, ki nastajajo iz takih poslov. Ko bodo ti podatki zbrani in temeljito preanalizirani, pa se bo pravzaprav šele dobro videlo, kje je bila dosedanja praksa stihije na tem področju najbolj škodljiva in v katero smer in po kakšnem vrstnem redu bi kazalo naravnati družbeni poseg. Toliko za zdaj.

Jasno je, da lahko pričakujemo številna negodovanja in odpore. Morda bo treba tudi koga prepričevati, da ne gre za poseganje v »neodtujljive ustavne in samoupravne pravice« itd. Predvsem pa bo treba preprečiti, da bi s takimi izgovori zavirali in metali polena pod noge tej akciji tam, kjer sploh ne gre za nobene »neodtujljive pravice«, ampak preprosto za osebne ambicije in materialne koristi posameznikov ali skupin.

TOMO MARTELANC

Informativna vplivnost slovenskih množičnih občil

Kakšna sta vloga in pomen posameznih sredstev javnega obveščanja v prenašanju informativnih sporočil v slovenskem komunikacijskem prostoru?

Interes za temeljno vprašanje je narekoval, da je bilo v raziskavo Slovensko javno mnenje 1973 (SJM 73) vključeno tudi vprašanje: »Katero sredstvo obveščanja vas najboljše seznanja z dogajanjem doma in v svetu?«

Več kot 2000 anketirancev (natančno 2098) je v odgovoru lahko navedlo eno izmed sredstev javnega obveščanja in se posebej odločilo glede najboljših obveščevalnih o mednarodnih dogodkih, o dogajanjih v Jugoslaviji in v Sloveniji.

Izsledki raziskave so tako opozorili na primarne vire obveščanja v SR Sloveniji kakor tudi na njihove medsebojne relacije v multimedialni situaciji, kakršna v dobri meri danes že prevladuje v slovenski javnosti, saj večji del prebivalcev naše republike črpa informacije iz več množičnih občil (radio, televizije in raznih vrst tiska). Podoba, ki nam jo orisujejo zbrani in razčlenjeni rezultati analize, seveda ne meri dejanske obveščevalnosti niti objektivnega učinka posamičnih množičnih občil, temveč le percepcijo anketirancev o posameznih sredstvih javnega obveščanja, ki jim po njihovem mnenju nudijo najbolj zadovoljivo podobo obveščevalnosti o dogodkih doma in v svetu. Vendar posredno analiza prikazuje tudi, kakšna je splošna obveščevalnost delovnih ljudi in občanov v Sloveniji in kako se ta obveščevalnost zrcali glede na različne strukturne značilnosti prebivalstva Slovenije.

Podatki analize potrjujejo izhodiščno domnevo, da obstoji lestvica različne vplivnosti posameznih množičnih občil, ki je posledica raznolike narave in medijske značilnosti slehernega sredstva javnega obveščanja.

Pri tem splošna razširjenost posamičnega občila igra pomembno vlogo, vendarle ne odločilne. Značilnejše so očitno tehnološke posebnosti občil, ki tako vplivajo na večjo ali manjšo privlačnost in vplivnost posameznega sredstva množičnega komuniciranja. K temu, predvsem pri tisku, prispeva določen delež tudi vsebinska naravnost in redakcijska politika

posamičnega občila, pogostost izhajanja in radij pokrivanja slovenskega ozemlja.

Preciznost analize ovira že omenjena multimedijaska situacija, ki onemogoča, da bi osamili in razčlenili posamezno občilo in njegovo informativno vplivnost. Za raziskavo vseh možnih odtenkov obveščeniosti v kompleksni multimedijaski situaciji in medsebojnih relacij posamičnih občil v njihovi hkratni soodvisnosti bi bila potrebna posebna raziskava, ki bi po obsegu in poglobljenosti ter izdelanosti metodologije in znanstvene aparature daleč presegla anketo javnega mnenja.

Večina prebivalstva Slovenije je izpostavljena delovanju več občil in ne zgolj enega, kar seveda omogoča večstransko obveščeniost suplementarne ali komplementarne narave. Pod suplementarno obveščeniostjo razumemo bistveno enako informacijo, zlasti kar zadeva njen vsebinski pomen, ki jo druga občila lahko posredujejo še vedno na privlačen način z drugo medijsko tehniko. Na primer, novico, ki jo slišimo po radiu, si radi ogledamo tudi še na televiziji ali pa včasih želimo preveriti televizijsko novico še v tisku. Komplementarna obveščeniost pomeni vsebinsko dopolnilo prvotni novici ne glede na morebitno različno medijsko značilnost. Tako si o novici iz radia in televizije radi ustvarimo popolnejšo podobo iz širšega poročanja ali komentiranja v tisku, pa tudi novico in njeno razlago v dnevnem tisku želimo dopolniti z drugačnim prikazom v tedenskem oziroma revijalnem tisku.

Multimedikacijska situacija zatorej otežuje raziskovanje posameznih občil glede njihove vplivnosti in učinkovitosti pri obveščanju javnosti, zlasti kar zadeva komplementarni vidik obveščeniosti. Zato se je analiza morala omejiti le na primarno pomembnost sporočilne funkcije posamičnega množičnega občila in ni mogla vrednotiti celostne obveščevalne funkcije slehernega sredstva javnega obveščanja tudi v njegovi suplementarni oziroma komplementarni vlogi.

Sicer pa si najprej oglejmo podatke o razširjenosti nekaterih poglavitnih sredstev javnega obveščanja v SR Sloveniji:

Radio	število sprejemnikov	556.045 (31. 8. 1974)
Televizija	število sprejemnikov	339.336 (31. 8. 1974)
Delo	naklada	91.303 (povpr. 1974)
Dnevnik	naklada	52.911 (povpr. 1974)
Večer	naklada	55.780 (povpr. 1974)
Nedeljski dnevnik	naklada	204.033 (povpr. 1974)
ITD	naklada	64.475 (povpr. 1974)
Tednik 7 D	naklada	59.787 (povpr. 1974)
Naši razgledi	naklada	6.800 (povpr. 1974)

Glede na razširjenost občil v SR Sloveniji je očitno, da je daleč najbolj popularno občilo radio, zlasti še če upoštevamo, da podatki dejansko ne zrcalijo celotne razširjenosti tega sredstva množičnega obveščanja, saj

so lastniki radijskih sprejemnikov dolžni prijaviti le en radio (in pa sprejemnik, vgrajen v avtomobil), medtem ko drugih sprejemnikov, ki jih lastnik še ima, zlasti prenosnih, tranzistorskih, obvezna registracija RTV Ljubljana ne zajema.

Na drugem mestu je televizija, ki se je zelo agresivno uveljavila v zadnjem času mimo drugih, »starejših« občil.

Časopise — razen Nedeljskega dnevnika — bistveno zaostaja po nakladi posameznih glasil, čeprav naša preglednica ni popolna in ne zajema pestre palete celotnega tiska v Sloveniji. Vzeti skupaj, pod enotno kategorijo tiska, pa se vsi časopisi vendarle precej enakovreno postavljajo ob bok svojim elektronskim konkurentom.

Informativna vplivnost posameznih občil pa ne sledi v celoti njihovem razporedu glede razširjenosti, pač pa tu nastopajo tudi drugi, že v začetku omenjeni dejavniki.

Sumarni rezultat analize iz SJM 73 daje takole podobo distribucije informativnega vpliva posameznih množičnih občil v slovenskem komunikacijskem prostoru:

sredstvo javnega obveščanja	Najboljše obvešča: (v %)		
	o med. dogodkih	o Jugoslaviji	o Sloveniji
televizija	47,8	46,2	43,9
radio	25,3	26,7	26,3
Delo	11,2	11,3	12,3
Dnevnik, Večer	6,6	6,8	9,1
drugi slov. časopisi	1,4	1,2	2,1
drugo	0,8	0,7	0,7
srbohrvaški časopisi	0,4	0,8	0,3
za to se ne zanima	2,8	2,5	1,9
ne bere, ne posluša, ne gleda	2,5	2,3	1,9
brez odgovora	1,2	1,5	1,4

Podatki so navedeni po zaporednem vrstnem redu vplivnosti in ne tako, kot so bili zastavljeni v vprašalniku.

Že na prvi pogled nam razpredelnica kaže nekatere pomembne značilnosti obveščanja v Sloveniji prek sredstev množičnega komuniciranja. Očitno je, da razširjenost posameznega občila in sprejemanje njegove vsebine ne vplivata odločilno na njegovo informativno vplivnost. O tem priča tudi drugi podatek, ki ga je dala raziskava SJM 73, namreč o frekveni sprejemanja vsebine poglobitnih občil med najbolj rednimi prejemniki informativnih sporočil. Širši krog bralcev Dela zajema nekaj manj ko tretjino vseh anketirancev (31,2 %), rednih gledalcev TV je več ko dve tretjini (67,7 %), medtem ko je rednih radijskih poslušalcev malone štiri petine (79 %).

Razširjenost radia in tudi to, da je njegovih poslušalcev največ, še ne zagotavljata radiu primarne funkcije pri obveščanju o dnevnem dogaja-

nju tako doma kot v svetu. Očitno poslušanost njegovih informativnih oddaj ni tolikšna, kot je siceršnja popularnost radijskega medija pri prenašanju drugih programskih zvrsti, predvsem glasbenega sporeda.

V preglednici najbolj izstopa s svojim informativnim vplivom televizija, saj je za skoraj vsakega drugega prebivalca Slovenije to temeljni in primarni vir obveščanja o dogajanju tako doma kot v svetu.

Na drugem mestu je radio, saj ga je vsak četrti anketiranec izbral kot sredstvo, ki ga najbolje seznanja z dogajanjem doma in v svetu.

Sledi Delo, ki najbolje obvešča slehernega devetega prebivalca Slovenije. Druga slovenska dnevnikarja že zaostajata za Delom, manj pomembno vlogo pri temeljni funkciji obveščanja pa imajo drugi slovenski časopisi. Srbohrvaški časopisi očitno nimajo posebnega vpliva na obveščenost prebivalcev naše republike.

Takih, ki jih dogodki doma in v svetu ne zanimajo in ki tudi ne bero časopisov, ne poslušajo radia in ne gledajo televizije, je med 5,2 % in 6,5 %.

Razmeroma visoka stopnja diferenciacije med posameznimi množičnimi občili je bržkone posledica tudi metodološkega postopka, ki je terjal, da respondenti obkrožijo le po eno sredstvo javnega obveščanja, tisto, ki jih po njihovem mnenju najbolje obvešča o dogodkih doma in v svetu. Čeprav so izpostavljeni hkratnemu delovanju več občil, so se morali odločiti za tisto, ki po njihovi percepciji pomeni poglobljeno, najboljše, temeljno sredstvo obveščanja. Odtod zaostajanje nekaterih drugih občil za televizijo in radiom, čeprav po svoji suplementarni in tudi komplementarni funkciji igrajo bržčas pomembnejšo vlogo pri obveščanju, kot pa jo kaže zgornja razpredelnica. Takšen metodološki postopek pa je skorajda neizogiben, saj bi sicer kumulativno naštevavanje vseh virov obveščanja lahko dalo nepregledno, težko opredeljivo podobo dejanske obveščenosti, zlasti kar zadeva vrsto informativne vplivnosti.

Nemara bolj blaži diferenciacijo informativne funkcije občil iz preglednice drugi podatek iz iste raziskave javnega mnenja, ki kaže največji sporočilni vpliv po posameznih vrstah komuniciranja. Na zastavljeno vprašanje: *Kako največkrat zveste za najpomembnejše dogodke, ki vas zanimajo?* — se anketiranci v odgovorih niso omejevali zgolj na sredstva javnega obveščanja, temveč so lahko upoštevali tudi druge vrste in oblike obveščanja, kot npr. pogovore v družini, z znanci in prijatelji, sestanek in predavanja, uradna sporočila v službi, skratka, tudi obliko interpersonalnega komuniciranja. Razčlemba po vseh teh vrstah obveščanja je dala takšnele razvrstitve po najpomembnejših komunikacijskih virih:

televizija	37,4 %
radio	27,9 %
časopisi	16,2 %
interpersonalna komunikacija (v družini, med prijatelji, znanci itd.)	9,8 %

Distribucija informativnega vpliva delno odstopa od podatkov iz prve razpredelnice. Medtem ko radio v glavnem ohranja svoj količnik sporočilne frekventnosti, ga časopisi delno izgubljajo, medtem ko vnašanje faktorja interpersonalne komunikacije gre očitno na rovaš televizije. Televizija v tem primeru mnogo manj izstopa, čeprav še vedno prednjači pred vsemi drugimi oblikami in vrstami obveščanja.

Druga značilnost, ki prav tako zasluži podrobnejše pojasnilo in določen pridržek, je velik delež elektronskih občil (radia in TV) v temeljnem obveščanju delovnih ljudi in občanov v naši republiki. Tudi ta podatek je namreč treba upoštevati s pridržkom, saj anketa ne zajema celotne obveščeniosti posameznika, ampak se zavestno omejuje na poglobitvi, najverjetneje tudi časovno primarni vir obveščanja o dogajanju doma in v svetu. Celotna vednost posameznika pa se seveda ne sestoji samo iz najvažnejših dogodkov, temveč tudi iz številnih, sicer obrobnihi informacij, ki jih posameznik dobiva iz najrazličnejših virov. Pa tudi pri obveščanju o najvažnejših dogodkih tisk, na primer, odigrava pomembno dodatno vlogo pri poglobljanju znanja in spoznanj o posamezni informaciji. Vsega tega seve pričujoči podatki ne zrcalijo.

Navzlic vsem tem pomislekom pa vsekakor izstopa podatek, da pomenita radio in TV za skoraj tri četrtine prebivalcev Slovenije (70,2 do 73,1 %) temeljni vir obveščeniosti o dogajanjih doma in v svetu.

Nadaljnja značilnost, ki jo kaže prva razpredelnica, je razmeroma enakomerna vloga posameznega občila pri obveščanju o sicer tako različnih področjih dogajanja, kot so svetovno prizorišče, jugoslovanski prostor ali Slovenija. Bistvenejše premike lahko zasledimo pravzaprav le pri obveščanju o dogodkih v Sloveniji, kjer se zmanjša pomembnost televizije, naraste pa vloga Dela, Dnevnika, Večera in drugih slovenskih časopisov.

Pomen pokrajinskih časopisov, pa tudi tako imenovanega tovarniškega tiska v anketi ni prikazan, saj bi sicer lahko hipotetično pričakovali, da bi v primeru, če bi raziskovali vlogo posameznih množičnih občil pri obveščanju o dogodkih iz lokalnega okolja, delež prav teh sredstev obveščanja bil izredno pomemben.

Delež srbohrvaških časopisov se podvoji, ko gre za obveščanje o dogodkih v Jugoslaviji, čeprav še vedno ne dosega niti enega odstotka, in je tako očitno, da pomenijo jezikovne pregrade pomembno oviro pri razširjanju časopisov iz drugih republik v Sloveniji.

Abstinenca pri sprejemanju informacij o dogodkih v Sloveniji je manjša kot pri spremljanju dogajanj v svetu ali v Jugoslaviji, kar je glede na lokalizacijo problematike v ožjem okolju popolnoma razumljivo.

Siceršnja majhna nezainteresiranost za spremljanje dogajanj v svetu in doma kaže na razmeroma visoko politično osveščeniost slovenske javnosti ter hkrati opozarja na pomembno odgovornost celotnega informa-

tivnega sistema pri zagotavljanju — v smislu ustavnih določil — resnične, pravočasne, celovite informacije.

Z namenom, da bi podrobneje opredelili vlogo in pomen posameznih sredstev javnega obveščanja, smo dobljene temeljne podatke podvrgli raznim križanjem s spremenljivkami, ki naj bi pokazale, kakšne so relacije posameznih struktur prebivalstva do množičnih občil glede njihove informativne funkcije. Za ugotavljanje korelacije splošne sociodemografske strukturiranosti prebivalstva z informativno vplivnostjo posameznih množičnih občil smo izbrali tele spremenljivke: *izobrazba, kvalifikacija, položaj na delovnem mestu, dohodek, starost, spol, politična aktivnost, regija bivališča*.

Vsa križanja so s precejšnjo doslednostjo podprla domnevo o raznolikem poslanstvu, vplivnosti in odmevnosti množičnih občil v slovenskem komunikacijskem prostoru.

Če odmislimo na začetku izrečeni metodološki pridržek pri načinu zbiranja odgovorov (ker samo poudarja, ne pa povzroča diferenciacijo med posameznimi mediji), potem lahko ugotovimo pomembno zakonitost v percepciji zadostnosti oziroma temeljnosti v obveščanju o dogajanju doma in v svetu zlasti pri treh najpomembnejših sredstvih javnega obveščanja v Sloveniji — pri radiu, televiziji in pri Delu.

V pričujočem prikazu se bomo zavestno omejili prav na ta tri poglavitna občila glede na to, da so to tipični predstavniki treh najrazličnejših kanalov pretoka informacij in hkrati imajo tudi prevladujoč delež v procesu obveščanja. Ta tri občila najbolje seznanjajo po podatkih analize več ko 80 % prebivalstva Slovenije. Zato, da prikažemo temeljne značilnosti, pa bo tudi dovolj, če navedemo le nekaj rezultatov, dobljenih na temelju križanj, ker so si poglavitne tendence tudi v drugih križanjih zelo podobne, če ne celo istovetne.

Temeljna zakonitost, ki jo kaže analiza podatkov o informativni vplivnosti posameznih množičnih občil, primerjana z nekaterimi sociodemografskimi kazalci, dokazuje, da je — poenostavljeno izraženo — Delo v relativni strukturi svojega občinstva občilo »višjih«, aktivnejših in mlajših slojev prebivalstva, da televizija zadovoljuje informativne potrebe predvsem srednjih plasti svojega avditorija, medtem ko je radio v svoji informativni funkciji predvsem poslušan pri starejših, manj dejavnih, socialno »nižjih« delih prebivalstva.

Iz podatkov raziskave izhaja torej zelo očitno, da je časopis Delo pretežni vir obveščanja tistim svojim bralcem, ki so najbolj izobraženi, najvišje kvalificirani, politično najaktivnejši, vodstveni delavci, z višjimi dohodki in mlajši.

Televizija zadovoljuje predvsem informativne potrebe tistih gledalcev, ki imajo srednjo izobrazbo in kvalifikacijo, so srednje starosti, zavzemajo nižji vodilni položaj, so člani družbenopolitičnih organizacij, vendar ne najbolj aktivni, s srednjimi dohodki.

Radio pa je primarno sredstvo obveščanja za manj izobražene, niže kvalificirane, politično neaktivne, brez rednih osebnih dohodkov, starejše generacije, ki niso v delovnem razmerju.

Korelacijska povezanost sociodemografskih spremenljivk in informativne funkcije posameznih množičnih občil v smislu omenjene zakonitosti se dovolj nazorno kaže v dobljenih rezultatih križanja podatkov. Oglejmo si vsaj nekaj značilnih primerov!

Politična aktivnost

Pri tej in pri vseh naslednjih spremenljivkah bomo uporabili le podatke o obveščeniosti o dogodkih v Sloveniji, ker so podatki o siceršnji obveščeniosti v Jugoslaviji in drugje v svetu presenetljivo podobni prvim in ne kažejo posebnih, drugačnih zakonitosti.

Za oceno politične aktivnosti so bila križanja izvedena glede na članstvo in aktivnejše delovanje v SZDL in v ZKS.

Izsledki križanja dajejo tole podobo (za tri glavna občila in o obveščeniosti o dogodkih v Sloveniji — v %):

članstvo v SZDL:	Delo	TV	Radio
ni član	9,1	36,0	31,6
je član	12,0	47,2	25,1
aktivno deluje	22,7	45,5	19,4

(Najvišje vrednosti v vsaki koloni podčrtane)

članstvo v ZKS	Delo	TV	Radio
ni član	10,8	43,8	28,0
je član	19,4	59,1	10,8
aktivno deluje	34,0	44,7	11,7

(Najvišje vrednosti v vsaki koloni podčrtane)

Že površen pregled dobljenih podatkov potrjuje trend, ki ga je posplošeno nakazala uvodna trditev o raznoliki informativni vplivnosti posameznih občil glede na različne strukture prebivalstva. Delo je poglobitni vir obveščanja o dogajanju doma v Sloveniji pri tistih bralcih, ki so politično najbolj aktivni, bodisi v SZDL ali v ZKS. Radio je v nasprotju s to tendenco poglobitni informator politično najmanj aktivnim poslušalcem, medtem ko televizija zavzema srednji položaj.

Da bi se izognili možnemu nesporazumu, pa velja ponovno poudariti, da je takšna trendna tendenca zaznavna le v primerjavi internih struktur avditorija vsakega občila, ne pa v splošni analizi prebivalstva nasploh. Kajti podatki na splošno kažejo, da npr. televizija zadovoljuje informativne potrebe večine vseh kategorij.

Izobrazba

Tudi pri stopnji dosežene izobrazbe se splošna tendenca notranje diferenciacije občinstva posameznih treh najpomembnejših slovenskih občil oblikuje po istih načelih:

stopnja izobrazbe	Delo	TV	Radio
do 4. razr. osnovne šole	5,2	35,5	37,9
od 5. do 8. razr. osnovne šole	7,1	42,1	32,0
nepopolna srednja šola	14,4	54,1	15,5
srednja šola	24,6	48,9	12,5
višja in visoka šola	41,7	37,0	13,0

(Najvišje vrednosti v vsaki koloni podčrtane.)

Oba izrazita pola tu še posebej izstopata tudi v absolutnem smislu. Tako je količnik anketirancev z višjo in visoko izobrazbo najvišji pri Delu, z najmanjšo izobrazbo pa pri radiu. Usmerjenost srednjih slojev na televizijo prav tako izredno izstopa in se osredotoči na tiste, ki imajo nepopolno srednjo izobrazbo, potem pa se precej enakomerno osipa proti obema skrajnima poloma izobrazbenega razpona.

Delo in radio sta si v diametralni poziciji. Delo karakterizira progresijska korelacija obveščenosti z večanjem izobrazbe, za radio pa je značilna regresijska lestvica te korelacije. Televizija zavzema tipičen sredinski položaj.

Osebni dohodek

Glede na osebni dohodek, ki ga pridobivajo anketiranci, so bili vsi respondenti razvrščeni v 11 kategorij. Korelacija z osebnim dohodkom kaže sicer manjša odstopanja v posamičnih kategorijah, toda v načelu kljub temu precej značilno potrjuje temeljno zakonitost raznolike informativne vplivnosti treh najpomembnejših slovenskih množičnih občil. Ta odstopanja je zlasti v najvišjih dohodkovnih kategorijah moč pripisati razmeroma majhnemu številu anketirancev v teh rubrikah, kar povzroča določene odstotkovne deformacije. Druga možna obrazložitev za odstop v najvišji dohodkovni kategoriji pa je verjetna, čeprav nepreverjena domneva, da ti dohodki niso v premem sorazmerju z drugimi spremenljivkami, kot so npr. izobrazba, kvalifikacija, položaj na delovnem mestu itd. Drugače povedano, prejemniki najvišjih dohodkov niso nujno tudi anketiranci z visoko izobrazbo, z vodilnim položajem. Toda če odmislimo to kategorijo, potem nam pregled lestvice pri Delu kaže značilno rastočo tendenco, pri radiu pa padajočo; obe pa sta v skladu z ugotovljeno značilnostjo informativne podobe obeh občil. Tudi televizija sledi omenjeni tendenci, saj je njen vrh v dohodkovni kategoriji od 2001 do

2500 din, nato pa se osipa proti obema koncema celotnega razpona osebnih dohodkov.

poprečni redni mesečni
dohodek v zadnjih
treh mesecih

	Delo	TV	Radio
ne prejema dohodkov	8,2	31,8	41,4
do 1000 din	5,1	39,9	32,9
od 1001—1500	6,5	44,0	27,7
od 1501—2000	10,6	53,8	20,4
od 2001—2500	16,0	54,1	15,6
od 2501—3000	29,6	43,0	13,3
od 3001—3500	28,6	47,6	11,9
od 3501—4000	37,0	41,3	10,9
od 4001—4500	35,7	42,9	7,1
od 4501—5000	60,0	26,7	6,7
nad 5001	13,3	46,7	20,0

(Najvišje vrednosti v vsaki koloni so podčrtane.)

Starost

Na grupiranje posameznih kategorij znotraj občinstva posameznih občil v smislu temeljne diferenciacije v treh poglavitnih slovenskih sredstvih javnega obveščanja delujejo tudi demografski faktorji, kot je na primer starost. Tu se »višje« strukture občinstva enačijo z mlajšimi kategorijami anketirancev, medtem ko se »nižje« identificirajo s starejšimi. Oglejmo si, kako starostne razlike vplivajo na obveščenost prebivalstva Slovenije po posameznih množičnih občilih.

Starost	Delo	TV	Radio
61 in več let	8,8	34,6	33,2
51 do 60 let	11,5	37,6	33,7
41 do 50 let	10,4	48,0	26,8
31 do 40 let	10,7	49,3	22,3
25 do 30 let	16,4	49,7	18,0
do 25 let	21,5	39,4	21,9

(Najvišje vrednosti v vsaki koloni podčrtane.)

Delo je v strukturi svojega občinstva najbolj privlačno za mlado generacijo, radio za starejšo in televizija za srednjo. Radio ima največ poslušalcev, ki črpajo svojo informiranost prek tega občila, pri tistih, ki so starejši ko 50 let. Delo daje najboljšo informativno podobo o dogodkih v Sloveniji svojim bralcem, mlajšim od 25 let. Televizija pa pomeni najboljše informativno sredstvo srednjim generacijam med 25 in 50 letom starosti.

Strukturne značilnosti v obveščeni prebivalstva Slovenije so se v zadnjem času očitno nagnile v prid televizijskemu mediju. Še pred dobrim desetletjem je bil delež televizije v obveščanju delovnih ljudi in občanov v SR Sloveniji komajda zaznaven, danes pa že prednjači pred vsemi drugimi sredstvi javnega obveščanja.

V raziskavi SJM 73 televizija prevladuje malone v vseh strukturah javnosti kot množično občilo, ki »najbolje seznanja« prebivalce Slovenije z dogodki doma in v svetu. Takšen rezultat ni presenetljiv, saj sledi trendu, kakršen je ob razviti televizijski mreži opazen povsod v razvitejših delih sveta.

Iz tega podatka izhaja velika odgovornost televizijskega medija pri obveščanju prebivalcev Slovenije, zlasti v posredovanju prvih informacij, ki seznanijo z novico široke plasti prebivalstva.

Tisk očitno zaostaja v primarni funkciji obveščanja, zato pa dobiva pomembno vlogo (v časovnem smislu) sekundarnega informatorja, zlasti kar zadeva posredovanje poglobljenih, interpretiranih, komentiranih novic. Zatorej ni čudno, da bralci Dela z višjimi kvalifikacijami, izobrazbo, družbenim položajem in z aktivnejšim političnim angažiranjem iščejo v osrednjem informativno-političnem glasilu Slovenije dopolnilne, tehtnejše, obsežnejše informacije.

Pomembna vloga radia med »nižjimi« plastmi slovenske javnosti ni presenetljiva, čeprav je v mnogočem krivična do prave podobe in poslanstva radia v sodobni slovenski družbi. Poudarek na pomenu radia prav v teh slojih je predvsem posledica dejstva, da so se za radio kot najboljše informativno sredstvo odločali predvsem tisti, ki televizije nimajo. Ne gre torej za neko posebno lastnost radia, marveč za njegovo funkcijo in vlogo v soodvisnosti od drugih občil. Pri respondentih, ki živijo v tipični multimedialni situaciji, se pravi, imajo na voljo več občil hkrati, televizija očitno uživa prednost pri večini, časopis Delo pa pri »višjih« slojih. Radio ohranja svojo primarno funkcijo obveščanja predvsem pri tistih strukturah, ki niso izpostavljene niti delovanju televizije niti osrednjega slovenskega dnevnika. Potemtakem je korelacija z nižjimi stopnjami družbene, politične in delovne aktivnosti pri radijskih poslušalcih, ki jim je radio najboljši vir obveščanja, popolnoma razumljiva.

Izrazito močne korelacije opredeljujejo poglavitna slovenska množična občila predvsem v naslednjem smislu:

- Delo* najbolje informira tiste bralce, ki
- so družbenopolitično najdejavnejši,
 - so na vodilnih položajih na delovnem mestu,
 - imajo najvišjo izobrazbo,
 - so uslužbenci s srednjo ali visoko izobrazbo,
 - imajo visoke osebne dohodke,
 - so moškega spola,

- so najmlajši med odraslimi,
- bivajo v prestolnici republike.

Televizija najbolje obvešča tiste gledalce, ki

- so člani družbenopolitičnih organizacij, toda ne najbolj aktivni,
- imajo nepopolno srednjo izobrazbo,
- so pomožni uslužbenci,
- so na vodilnih položajih na delovnem mestu,
- imajo srednje velik osebni dohodek,
- so srednje starosti med 25. in 50. letom,
- so ženskega spola,
- prebivajo v Zasavju, na Gorenjskem, Primorskem ali v Mariboru.

Radio je najboljšo informativno sredstvo za tiste poslušalce, ki

- niso družbenopolitično dejavni,
- nimajo zadostne izobrazbe,
- so predvsem kmetje, upokojniki, gospodinje in delavci z nižjo kvalifikacijo,
- niso v rednem delovnem razmerju,
- ne prejemajo rednih osebnih dohodkov,
- so starejši ko 50 let,
- so ženskega spola,
- so prebivalci pomurske regije.

Za kompletno oceno obveščenosti prebivalcev Slovenije o dogajanju doma in v svetu kaže opozoriti še na en podatek, ki izhaja iz odgovorov na zastavljeno vprašanje o sredstvih javnega obveščanja, ki najbolj obveščajo o dogajanjih doma in v svetu. Gre za negativno izražen interes do obveščenosti, ki ga opredeljuje koeficient med 5,2 % do 6,5 % tistih, ki jih dogajanja okrog njih ne zanimajo, ki ne bero časopisov, ne poslušajo radia, ne gledajo televizije. Čeprav ta abstinenca ni popolnoma enaka, ko gre za dogodke v domači republiki (5,2 %), v Jugoslaviji (6,3 %) ali na mednarodnem prizorišču (6,5 %), se vendar v notranjih relacijah dobljenih podatkov močno zrcali naslednja soodvisnost: sloji, ki izražajo nezainteresiranost do obveščenosti, v glavnem izhajajo iz družbenopolitično neaktivnih, najstarejših, brez rednega delovnega razmerja, s pomanjkljivo izobrazbo in manjšo kvalifikacijo, brez rednih osebnih dohodkov.

Korelacija med obveščenostjo in družbenopolitično aktivnostjo je s podatki raziskave zelo očitno potrjena. Manj informirani so predvsem tisti, ki so manj izobraženi, manj kvalificirani, z nižjo stopnjo socializacije, manj vključeni v procese komuniciranja in v družbeno aktivnost. Najbrž se da ta ugotovitev tudi obrniti, tako da so manj družbenopolitično aktivni tisti, ki so manj informirani. Dialektična povezanost med družbenopolitično dejavnostjo in obveščenostjo je torej na dlani.

Bržčas pa tudi velja hipoteza, da tisti, ki so manj informirani, tudi manj iščejo informacij, so bolj nezainteresirani in apatični do pretoka informacij tudi takih, ki so jim sicer objektivno na voljo. Takšno stanje nenehno reproducira neobveščенost in z njo povezano družbeno neaktivnost. To je začaran krog, ki ga lahko preseka le povečana stopnja izobrazbe, privzgoja informativne kulture in povečana družbenopolitična dejavnost prav v teh slojih prebivalstva. To je seveda naloga vseh subjektov v samoupravni družbi, v precejšnji meri pa se lahko v te napore vključijo tudi množična občila sama, tako da posvečajo posebno pozornost oblikovanju informativnih sporočil in spremljanju njihove distribucije, še posebej pa njihovega učinka.

Očitno lahko v tem pogledu največ stori televizija spričo svojega najštevilnejšega občinstva. Posebno vlogo pa lahko ima seveda radio, saj se najbolj približuje tistim slojem, ki izražajo negativen interes do obveščенosti, in zato lahko nanje potencialno vpliva. Posebna vloga radia se zrcali tudi v radiusu delovanja tega občila, ki očitno sega do tistih slojev, ki so manj ali pa sploh ne v dosegu drugih množičnih občil.

Pri tisku lahko vlogo animatorja prevzame predvsem pokrajinski tisk in tisk organizacij združenega dela, tako imenovani tovarniški tisk, ki po svoji penetracijski sposobnosti v široke delovne sloje pomeni pripraven instrument za posredovanje razumljive, privlačne, zanimive in učinkovite informacije.

Premiki v tej sferi družbene, politične in kulturne zavesti so seveda izredno počasni in terjajo dolgotrajne, sistematične, vsestranske napore koordiniranih družbenih dejavnikov. Takšna ugotovitev pa ne bi smela pomeniti psihične in akcijske zavore temveč — nasprotno — opozorilo in spodbudo za nujno in načrtno, široko družbenopolitično dejavnost pri informativnem osveščanju najširših slojev delovnih ljudi in občanov Slovenije.

JANEZ PEČAR

»Profesionalizacija« in »politizacija« v nadzorstvu

UVOD

Po septembru 1972 je bilo pri nas izrečenih nekaj resnih kritik zoper ograne formalnega »družbenega« nadzorstva. V partijskih in tudi skupščinskih dokumentih je bilo zlasti ugotovljeno, da službe nadzorstva (organi za notranje zadeve, tožilstva, sodišča, inšpekcije) zaostajajo za splošnim družbenim razvojem. Hkrati pa je bilo tudi večkrat povedano, da je bilo doslej nadzorstvo deležno premajhne pozornosti in je razloge za neustreznost v danih družbenih razmerah iskati tudi v tem.

Čeprav v nobeni družbi verjetno ni pričakovati, da bi njene težave (tudi v pogledu deviatnosti) moglo reševati samo nadzorstvo, še posebno, če gre za konflikt-nosti, ki imajo globlje vzroke, je vendarle res, da ima le-to pri tem lahko pomemben delež. Zatorej ni čudno, če pri nas v zadnjem letu dajemo formalnemu nadzorstvu precej večji poudarek kot prej. Ne samo, da se izvajajo različni ukrepi znotraj njega, s katerimi se želi doseči večjo učinkovitost (in tudi zakonitost), boljše druž-beno ustreznost itd., marveč se tudi zunaj njega marsikaj dogaja, kar sodi v prid zakonitosti, zmanjševanju družbi škodljivih pojavov, udeležbi občanov pri delu nadzorstva itd.

S tem v zvezi pa večkrat omenjajo »politizacijo« nadzorstva, s katero naj bi dosegli to, da bi delovanje državne nadzorne funkcije bolj ustrezalo tistim ciljem, h katerim vodijo celotno družbo najbolj napredne politične sile.

Ta pojav ni nov in tudi ne samo naš. Vendar o njem premalo vemo za naše razmere. Ker danes v zvezi z delovanjem formalnega nadzorstva dosti govore tudi o »profesionalizaciji«, je oboje kot naročeno za razmišljanje o njima. Še posebej zato, ker s profesionalizacijo razumemo dinamični proces ali celo ideologijo pripadnikov teh služb za doseganje poklicnega statusa in ker se profesionalizacija nadzorstva v svetu neredko postavlja kot utež nasproti politizaciji.

Sestavek ima namen načeti samo nekaj vprašanj, morda pomembnih tudi za naše razmere, čeprav so lahko različna glede na posamezne organe nadzora. Ni-kakor nima pretenzij globljega poseganja v problem, ker bi bilo za to treba nekaj raziskav. Ker pa pojav obstaja, se tako razmišljanje o njem nakazuje kar samo od sebe.

A. PROFESIONALIZACIJA

Profesionalizacija kazenskega pravosodja je danes precej splošen pojav, pri katerem je glavni namen pridobiti javno zaupanje v organe formalnega družbenega nadzorstva in zagotoviti njihovo večjo učinkovitost. K tem ciljem pa pogosto do-dajajo še različne druge sestavine, odvisno od družbene ureditve, ki imajo vsaka

zase svoje interese, med katerimi razredni niso na zadnjem mestu. V državah s kapitalistično družbeno ureditvijo, v katerih se razvija boj med različnimi stran-
kami ter zastružujejo razredna nasprotja, pomeni profesionalizacija še nekaj več.
Z njo skušajo, vsaj utemeljujejo jo tako, »odstraniti politične vplive od rutinskega
delovanja in prilagajati moderne tehnološke metode«.¹

Hkrati s tem pa se opravljanje določenih dejavnosti v organih formalnega
družbenega nadzorstva pojavlja kot poklic z vsemi lastnostmi, ki jih zanj zahtevajo.
Niederhoffer našteva naslednja merila za poklic v formalnem družbenem nad-
zorstvu: visoke zahteve za sprejetje, znanje, etični kodeks, predanost idealom službe,
določeno dobo strokovnega izobraževanja, pooblastila, samostojen nadzor, ponos
članov na svoj poklic in javno priznanje položaja in ugleda.² S tem v zvezi se pri
policistu pojavlja kot poklic odkrivanje dejanj in storilcev, pri tožilcu pregon, pri
sodniku preiskovanje ali sojenje itd. Na poklic tudi znotraj posameznih organov
močno vplivajo delitev dela in druge okoliščine, zaradi katerih lahko profesiona-
lizem spreminja vrednote in prepričanje, vendar nikoli ne more izločiti vpliva
pravnih norm, ki prevevajo katerokoli dejavnost družbenega nadzorstva, zasnova-
nega na pravo. Profesionalizacija nastaja torej kot pojav, ki naj zadovoljuje določen
poklic tako, da bi lahko rekli, da tak poklic opravljajo kvalificirani ljudje — kvali-
ficirano, po nekih objektivnih merilih, ob morali poklica in sankcijah za more-
bitne prestopke, ne da bi se bilo treba bati intervencij s strani ali zunanjih vplivov
na dejavnosti, ki morajo potekati (v formalnem družbenem nadzorstvu) po vnaprej
znanih pravilih ravnanja, docela avtonomno, upoštevajoč pri tem pravo in dosežke
znanosti, ki dajejo pravnim normam pogosto notranjo vsebino.

Profesionalizacija poteka po dveh tirnicah. Deluje na posameznika v organiza-
ciji, v kateri opravlja svoj poklic, in na organizacijo samo, ki ji je naložen določen
obseg nalog v zvezi s pristojnostmi, ki izhajajo iz prava.

1. POSAMEZNIK

Profesionalizacija posameznika se začneja že z njegovim usposabljanjem za
poklic, bodisi s splošnim šolanjem (npr. na pravni fakulteti), bodisi s specializiranim
izobraževanjem (npr. kadet v šoli za notranje zadeve). Posameznik se oblikuje tako,
da se navzema določenih lastnosti, ki naj nato sestavljajo njegovo osebnost, ta pa
se kot »podoba službe« daje na ogled javnosti, kateri naj služi. Take lastnosti so
npr. vljudnost, medsebojna pomoč, molčečnost, lojalnost in predanost organizaciji,
v kateri je zaposlen, morebitni odpor do nekaterih klientov, identifikacija s pokli-
cem, tekmovalnost, lastne moralne vrednote (ki v določenih pogledih tudi pome-
nijo subkulturo poklica), učinkovitost, kaznovalnost, poštenost, nepristranskost (hu-
manost), moralnost, stabilnost,³ itd. Socialne organizacije, ki opravljajo policijske
naloge bolj kot katerikoli drugi organi formalnega družbenega nadzorstva, goje
tudi pravila o fizičnem izgledu in dobrem zdravju, s katerim žele poudariti pomen
dejavnosti, ki jo opravljajo. Z emancipacijo ženskega spola in s prodorom žensk
v pravosodje oziroma s feminizacijo predvsem nižjih pravosodnih organov skoraj
povsod po svetu, čeprav s težavo, pa vendarle opuščajo kult maskulinitete, mono-
pola moških — v poklicih pravosodnih delavcev.

Najbolj značilne poteze individualne profesionalizacije pa so: znanje in uspo-
sobljenost za opravljanje nalog, predanost poklicu (ki je pogosto tudi čustveno
poudarjena) in formalnemu družbenemu nadzorstvu. Pogosto poudarjajo (zlasti za
uniformirane pripadnike nadzora), da nimajo zasebnega življenja, ker jih ves čas

¹ Carte, str. 274.

² Harris, str. 75.

³ Glej npr. Bittner, str. 55. Harris, str. 274, Hann, str. 212, Gabor-Low, str. 397, Badalamente
str. 443, itd.

opazuje javnost, in karkoli napačnega store, je to moteče za njihovo »spoštljivost, ugled in priznanje«.4

Hkrati pa ugotavljajo, da v zvezi s profesionalizacijo (zlasti v organizacijah, ki opravljajo policijske naloge) nastajajo tudi pojavi anomalije in cinizma.⁵ Anomičnost se zlasti izraža v visoki stopnji suicidalnosti (kot posledica apatije, frustracij, alienacije, obupa, odsotnosti standardov itd.), ki pri nas v organizacijah, ki opravljajo tovrstne naloge, celo dosega tuja poprečja.

V pogledu profesionalizacije posameznega pripadnika organizacij formalnega družbenega nadzorstva bi si podrobneje ogledali le nekaj sestavin. To so zlasti: selekcija, strokovno izobraževanje in telesno usposabljanje, specializacija ter občutki pripadnosti, solidarnosti in molčečnost. Sestavine, ki vplivajo na individualno profesionalizacijo, so lahko različne glede na vrsto nadzorstva in s tem v zvezi ponekod bolj ali manj poudarjene, vendar so določene skupne značilnosti, ki povezujejo ljudi med seboj in jih zato v neki meri razločujejo od drugih.

a) Selekcija

V policiji se začne selekcija že z ugotavljanjem fizične (in zdravstvene) ustreznosti kandidatov. Druge službe, ki se kakorkoli ukvarjajo z deviantnostjo, pa so z naraščanjem izobrazbene stopnje vse manj zahtevne glede fizičnih sposobnosti. Tudi inteligentnost, čustvena stabilnost in druge lastnosti kandidatov so manj pomembne ob naraščanju intelektualne vrednosti in družbene pomembnosti položajev, na katerih so ljudje v pravosodnih organizacijah. Skratka, ni daleč od resnice ugotovitev, da so v službah, ki se ukvarjajo z deviantnostjo (pri tem so mišljene represivne institucije), somatske lastnosti toliko bolj pomembne, čim nižje so položaji, na katerih se ljudje neposredno srečujejo s kriminalnim svetom, in čedalje bolj nujne ustrezne intelektualne in strokovno izobrazbene kvalitete, čim bolj se pravosodni delavec oziroma delavec v službah nadzorstva oddaljuje od neposrednih opravil z devianti. Navadno testirajo osebne lastnosti, všteti inteligentnost, le pri kandidatih za delo v organizacijah, ki opravljajo policijske funkcije, medtem ko tega ni niti pri tistih, ki odločajo o življenju in smrti posameznika, ki je prišel v postopek zaradi svojega dejanja, pa se zanj v pravu zahteva smrtna kazen. Vse kaže, da so poklicne zahtevnosti tem bolj jasne, čim nižje je vrednoten položaj na lestvici poklicev v nadzorstvu. Odtod različni »psihološki testi osebnosti, situacijske preskušnje, biografski podatki«⁶ ter ocene moralnih in idejno-političnih lastnosti posameznika. Poleg fizične, moralne in strokovne podobe je ponekod pomembno še ustrezno politično zadostiti sprejemne pogoje. V nekaterih družbenih sistemih je to zadnje pogoj za sprejem, v drugih pa celo ovira za službovanje v organizacijah socialne kontrole, ki naj bi bile zaradi morebitne strankarske odvisnosti docela samostojne in avtonomne pri svoji vlogi v uresničevanju prava.

Tisti, ki ne ustrezajo zahtevam, niso sprejeti na delo v organe nadzorstva. Včasih (skoraj povsod do konca 19. stoletja) je bilo delo v teh organih domena moških, zdaj pa se, zlasti kolikor gre za pravne poklice, spreminja v korist žensk, še posebno če gre za nižje ravni organizacij.

b) Strokovno izobraževanje in usposabljanje

Strokovno sposobnost in izobraževanje (v policiji tudi telesne sposobnosti in zmogljivost) in v zadnjih desetletjih z »eksplozijo« znanosti in »vdorom« tehnologije v nadzorovalne dejavnosti čedalje bolj cenijo, kajti napredku človeštva na splošno

⁴ Hansen, str. 12.

⁵ Glej več o tem Lewis, str. 486.

⁶ Badalamente, str. 445.

ter demokratizaciji in humanizaciji razmerij med ljudmi morajo slediti tudi organi formalnega družbenega nadzorstva. Z višjo izobrazbeno stopnjo je tudi družbena vrednost določenega poklica večja, hkrati ko je tudi bolje plačana in zato tudi bolj privlačna, čeprav glede na vlogo ni vedno in povsod najbolj čislana.⁷

Glede na pestrost položajev v nadzorstvu (miličnik-opazovalec, varnostnik v okolišu, prometnik, kriminalist, kriminalistični tehnik, tožilec, sodnik itd.) se zahtevajo različne strokovne kvalifikacije. Pogosto pa sploh še ni docela jasno, kako izobraževati in usposabljeni ljudi za posamezne položaje, in ni naključje, da so najbolj odgovorni — najmanj strokovno usposobljeni in da v prizadevanjih za (neosveščeno) profesionalizacijo nižji zadevajo ob največ tovrstnih ovir, ki jih morajo premagovati, da sploh pridejo do takih položajev, v katerih lahko razvijajo kreativne, organizacijske in intelektualne sposobnosti, če do takrat že niso tako konformirani in »poslušni«, da jim to več ne leži.

Zato nastaja vprašanje, ali imeti zaprto ali odprto izobraževanje, ali delavce za nadzorstvo izobraževati posebej ali skupaj z drugimi (kot npr. pravnike na univerzi), ali jih oblikovati (!) v čimbolj zgodnji mladosti ali postopoma z doraščanjem in izmenoma s šolanjem in prakso, ali jim (zlasti v policiji) nuditi čim več militaristično-birokratične naravnosti ali pa jih čimprej vrniti v družbeno okolje, v katerem naj opravljajo svoj poklic tako kot vsak drug poklic, ki ima za »objekt« — ljudi. Ker gre v teh poklicih za »moč v iskanju krivde in kaznovanju,⁸ je potrebno čedalje bolj zaostrovanje zahtevnost, odgovornost in poklicne navade (primerne za nadzorstvo, katerega vloga v družbi se prav tako lahko spreminja kot družba sama — pri tem niso mišljene socialne revolucije) kakor tudi krepite »fizične, intelektualne in čustvene«⁹ sposobnosti. Zadnja leta pa je potrebno čedalje bolj obvladovati tudi tehnične pripomočke (informatika, kibernetika, komunikacije, tehnologija itd.).

c) *Specializacija*

Obseg dejavnosti v formalnem družbenem nadzorstvu je spričo razvoja družbene delitve dela in znanja o človeku-deviantu postal tako obsežen in število opravil tolikšno, da je potrebna čedalje večja specializacija kadrov. Pri tem pa je treba reči, da je specializacija ljudi, ki se ukvarjajo s stvarmi, skoraj bolj jasna kot specializacija ljudi, ki se ukvarjajo pretežno z ljudmi. Največkrat se oblikujejo ljudje, ki naj bi bili sposobni za vse (!), medtem ko sociologi, politologi, psihologi, psihiatri, defektologi itd. teže prodirajo in se zaposlujejo v formalnem družbenem nadzorstvu, čeprav jih pogosto kličejo na pomoč kot izvedence. Četudi je razumljivo, da je pravo poudarjeno (če naj bi to sploh bila specializacija), pa bi bilo prav tako potrebno, da bi v nadzorstvo sprejemali še več drugih specializiranih znanj, ki pa bi jih bilo treba »znati« uporabiti. Specializirane dejavnosti čedalje bolj zahtevajo specializirano izobraževanje ali celo posebno poprejšnjo izobrazbo (npr. pri delu s poligrafom), z dopolnilnimi ali osvežitvenimi tečaji, z raziskovalnim delom ali analitično dejavnostjo (teh pri nas skoraj ni), z razvojnimi dejavnostmi in načrtovanjem itd.

d) *Pripadnost, solidarnost in molčečnost*

Nekatere službe formalnega družbenega nadzorstva se že po določenih zunanjih znamenjih razločujejo od drugih skupin nadzorstva (kakor tudi od drugega prebivalstva). Uniforma, palica (oziroma gumijevka), orožje, lisice in druge insignije

⁷ Glej tudi drugače Germann, str. 605.

⁸ Jagiello, str. 117.

⁹ Badalamente, str. 444.

povezujejo skupino med seboj, vlivajo občutek pripadnosti in z zadnjimi raziskavami o nošnji uniforme v pravosodnih organizacijah so ugotovili, da uniforma že sama po sebi »avtomatično, brez volje nosilca, vpliva na vedenje«. ¹⁰ »Oblačenje se lahko uporablja za izražanje neizraženega kot tihi ali neverbalni jezik«. ¹¹ Skratka, vse, kar je skupno pri določeni skupini, zlasti v formalnem nadzorstvu, je lahko pomemben ojačevalni dejavnik pri medsebojnem združevanju, razumevanju, solidarnosti, povezovanju in morda kdaj pa kdaj tudi v odporu nasproti drugim skupinam ali družbenim slojem. Odtod pogosto ni več daleč do morebitne izolacije. To skupaj še bolj pospešuje profesionalizacijo, avtoritativnost, ki se od družbene funkcije nadzorstva prenaša na osebnost nadzorovalca in neredko deluje tudi v smeri poklicnih deformacij, ekscesov in prekoračevanja pristojnosti ali vodi v nezakovitost. Še posebno, če so aspiracije in pričakovanja vloge takega posameznika večje od možnosti, ki mu jih za izražanje sebe daje poklic oziroma delovno mesto.

Poleg naštetega imajo določeno vlogo tudi nekatere druge sestavine v delovanju nadzorstva, ki združuje ljudi med seboj, jih profesionalizira in omogoča pristnejše komunikacije od tistih navzven. Čeprav so notranje komunikacije v vsakemu organu družbenega nadzorstva svet za sebe in nekatere bolj zaprte od drugih, pa so vendar povsod »delovne naloge, točnost, izpolnjevanje obrazcev, hierarhija, praksa, sumničavost, molčečnost, ¹² tehnika dela, poklicna in izobrazbena naravnost itd. tiste okoliščine, ki jih ni zanemariti pri razmišljanju, kaj oblikuje ljudi v teh organizacijah, kakšni so pogoji za razvoj njihovih osebnosti, ali se s trajanjem službovanja povečuje osebna intenzivnost, kreativnost ali ne, itd., in kakšni so standardi v nadzorstvu posebno v pogledu »molčečnosti, medsebojne pomoči in lojalnosti do organizacije«. ¹³

V nadzorstvu je zlasti pomembna molčečnost, ki je osebno in zavestno skrivanje ali prikrivanje podatkov, ne samo pred javnostjo, marveč pogosto lahko tudi pred nadzorstvom ali celo vodstvom znotraj organizacije.

2. ORGANIZACIJA

Vsaka organizacija formalnega družbenega nadzorstva oblikuje svoje posamične standarde, čeprav se ravna po nekaterih skupnih, ki izhajajo iz prava, ki navdihujejo njihovo delovanje za skupni cilj in namen. Njihova učinkovitost ter pomen in vloga, ki jo imajo na posameznih ravneh boja za deviantnostjo (odkrievanje, pregon, sojenje), jim pogosto daje tudi širši družbeni pomen (ki ga neredko spodbujajo tudi politične strukture zaradi političnih ciljev in ne zgolj poklicnih in strokovnih). V organe družbenega (formalnega) nadzorstva v vsaki družbi vlagajo ogromna sredstva za njihovo delovanje, ne da bi kdaj natančneje preverili, kakšne so koristi nasproti naložbam. Nasprotno, pogosto se celo dogaja, da v nadzorstvo dajejo tem več denarja, čim slabše je in čim bolj neustrezno opravlja svojo družbeno vlogo.

Organizacije nadzorstva morajo dosegati svojo učinkovitost s pomočjo dobro izšolanih in strokovno sposobnih kadrov in moderno tehnologijo. Pogosto pa jim je potrebno sodelovanje javnosti. Glede na to bomo v nadaljevanju nanizali nekaj ugotovitev o institucionalizaciji, modernizaciji in tehnologiji, centralizaciji, nadzoru in usmerjanju ter družbeni moči. Vse to lahko deluje na potek profesionalizacije, ne samo organizacije, marveč prav tako posameznika, ki v njej in zanjo opravlja njene naloge po pooblastilu.

¹⁰ Shaw, str. 414.

¹¹ Prav tam, str. 415.

¹² Bittner, str. 70.

¹³ Hann, str. 212.

a) Institucionalizacija

Organizacije formalnega družbenega nadzorstva predstavljajo »establishment« z notranjim »menagementom«, ki potem, ko začne delovati, navadno zelo počasi spreminja svoj kurz, zlasti če se ljudje v njem »socializirajo« z že utečenim ter jim korenite spremembe (in nenadne ali povezane z menjavanjem kadrov) povzročajo anomičnost in frustriranost. Nekatere od njih so napol vojaške, nasploh zato, da lažje uresničujejo notranjo disciplino.¹⁴ Institucionaliziranost povečuje moralo, stabilnost ter omogoča nagrajevanje in kaznovanje,¹⁵ hkrati ko preprečuje ali vsaj blaži in nevtralizira vplive, ki prihajajo od zunaj. Kaj je škodljivo, pa je največkrat odvisno od ocen tistih, ki vodijo organizacijo in nadzorstvo; ti imajo o tem lahko svoje predstave, ki niso nujno vedno pravilne. Lahko so docela zmotne zaradi prevelike profesionalizacije ali prevelike politizacije, ki se neredko pojavljata kot skrajnosti brez prizadevanj, da bi druga drugo dopolnjevali. Oboje pa je lahko posledica intelektualne odvisnosti, dezorientacije itd. do nesposobnosti odgovornih posameznikov, ki že predolgo neustrezno zasedajo pomembna delovna mesta.

b) Modernizacija in tehnologija

Zlasti na VII. mednarodnem kriminološkem kongresu v Beogradu (septembra 1973) je bilo v razpravljanju o vrednotenju kriminalne politike slišati, da se organi pravosodja in policija od 19. stoletja dalje niso bistveno spremenili in da delujejo tako kot v preteklem veku. Sodobne raziskave res kažejo, da je v vodenju teh organizacij le malo napredka, medtem ko so znanosti in tehnologija, ki bi jih lahko uporabljali organi odkrivanja, pregona in sojenja, izredno napredovale. Ker ti organi delujejo na podlagi prava, ki morda res ne sledi vedno hitrim družbenim spremembam (vsaj ne povsod), se lahko dogaja, da so bolj odporni in nezaupljivi do novosti in pretoka tujega znanja. Ti in še drugi razlogi najbrž ne dovoljujejo, da bi sodobna tehnologija hitreje prodirala v delovanje teh organizacij in v postopke z ljudmi (kar je seveda drugo vprašanje). Ker ni konkurenčnosti niti bojzani za sredstva, ki jim pritekajo avtomatično ne glede na rezultate, ker so potrebni političnim strukturam (ali za varstvo družbenih skupin, po katerih pooblastilu opravljajo svojo družbeno vlogo), se jim nikoli ni bati, da bi prišli v tak položaj kot druge organizacije, ki morajo danes (tudi pri nas) čedalje bolj poslovati po družbeni potrebnosti, pogosto upoštevajoč svoj »input/output«.

Če bi primerjali policijo in vojsko na področju sodobne tehnologije bi se verjetno pokazal večji napredek pri vojski, čeprav se nekatere nacionalne organizacije nadzorstva močno trudijo za prodor tehnologije v ureditev odkrivanja pregona in sojenja ter za modernizacijo njihovega poslovanja. Pogosto se dogaja, da draga oprema (npr. računalniki, laboratoriji itd.) ni dovolj izkoriščena in da rezultatov tehnologije ne uporabljajo v praktični, zlasti ne terenski dejavnosti za doseganje boljših izidov. Od množice podatkov jih veliko ne uporabijo v analitičnem in raziskovalnem delu in neredko tudi ni dovolj posluha za delo tistih institucij, ki bi pri tem lahko pomagale.

Ne glede na to pa velikanske količine podatkov o pojavih in ljudeh in tehnika, ki jo uporabljajo pri delovanju v nadzorstvu, navajajo k čedalje močnejši profesionalizaciji organizacij, ki zahteva hitrejše komuniciranje, spremembe v strokovnem izobraževanju, modernejše metode,¹⁶ nova organizacijska načela, drugačno ureditev, upoštevajoč socialno okolje, ki jih obdaja in cilje družbe.

¹⁴ Po poročilu neke naše postaje milice je bilo samo leta 1973 v tej enoti kaznovanih 15 delavcev, in sicer 10 z opominom, zoper 5 pa je bil uveden disciplinski postopek.

¹⁵ Bittner, str. 55.

¹⁶ Glej tudi Gabor-Low, str. 398/399.

c) Centralizacija

Značilnost organizacij za izvajanje nadzorstva nad ljudmi je dokaj močna vertikalna povezanost, ki dovoljuje nekaterim večjo, drugim zopet manjšo samostojnost. Ker je sam nadzor dokaj vezan na enotno izvrševanje (vsaj pri nas in sploh v socialističnih deželah), se močnejše kažejo potrebe po določeni centralizaciji, četrta le-ta dobiva nove oblike kot odraz spremenjene vsebine družbenopolitičnega življenja. Vse kaže, da sta centraliziranost in vertikalna povezanost tudi znotraj socialnih organizacij za nadzor pogoj za večjo »učinkovitost in specializiranost«,¹⁷ ker ju vodi in usmerja enotnost politike, pravil, programov ter navodil.

d) Usmerjanje in nadzor

Delovanje po enotnem pravu ali po navodilih iz nekega središča je prav tako sestavina t. i. »departmentalne in individualne profesionalizacije«. Centralizirano delovanje, bodisi v makro-, bodisi v mikroobsegu pa vedno že samo po sebi nakazuje potrebo po nadzoru. Za naš namen je pomemben notranji nadzor (kajti zunanji izhaja iz drugačnih zornih kotov). Le-ta zahteva posebne organizacijske oblike, ustrezne kadre ali pa je sam mehanizem tako urejen, da je veljavnost odločitev nižjega podrejena preiskusom različnih vrst. Usmerjanje sestoji iz »nadzorovanja, vodenja, vzgoje in spodbujanja«¹⁸ in hkrati seveda iz podrejanja, upoštevanja avtoritete, sprejemanja direktiv, upoštevanja discipline in ne nazadnje sprejemanja sankcij.

e) Družbena moč

Organi odkrivanja, pregona in sojenja oziroma organizacije za opravljanje formalnega družbenega nadzorstva morajo imeti moč, da lahko opravljajo svoje naloge. Ta moč izhaja iz pooblastil države, v katere imenu, na podlagi pravnih norm, uresničujejo in zagotavljajo vrednote, ki so sankcionirane v pravu. Moč ni samo atribut socialnih organizacij za nadzor, marveč je imanentna tudi posameznikom, ki za tako organizacijo izvajajo dana pooblastila. Prekoračitev pooblastil pomeni kršenje zakonitosti. Podobno je pri opustitvi potrebnih ukrepov, ki jih je treba storiti glede na dano socialno konfliktno situacijo itd. Toda tovrstna vprašanja se bolj zaostrejejo v formalnem postopku, ko gre za posamične zadeve, le redkeje pa prihaja do pretresov, ko množično opuščajo potrebne ukrepe za zagotavljanje vrednot.

Glede na to se po kritičnih ocenah in morebitnih sankcijah (večinoma nepravilnih) zoper formalno družbeno nadzorstvo, če ne deluje dovolj dobro, le-to jemlje tudi v zaščito pri političnih organizacijah, ki se pogosto tudi same čutijo odgovorne za nastale konfliktnosti. Družbeno moč organizacij, ki opravljajo nadzor nad vedenjem ljudi, ta moč pa izhaja že iz prava, pomagajo vzdrževati še politični posegi in propaganda.

3. DRUGI VPLIVI

V pogledu morebitne profesionalizacije je treba omeniti še nekaj dejavnikov, ne da bi se posebej trudili razvrstiti jih na zunanje in notranje. Vsak po svoje tako ali drugače vpliva in oblikuje »miselnost«, ki preveva delavca tega ali onega organa formalnega družbenega nadzorstva, tako da včasih celo govore o njihovi

¹⁷ Task Force Report: The Police, str. 37.

¹⁸ Prav tam, str. 53.

kulturi (ali subkulturi), če je ta drugačna od tiste, ki prav za določeno področje velja na splošno.

S tem v zvezi bi načeli še naslednja vprašanja: pravne norme in pooblastila, deontološki ali etični kodeks in poklicno združevanje. Vse to so hkrati tudi možnosti za oblikovanje ljudi v nadzorstvu prav v določene naravnosti. Pri tem gre tudi za vsebino poklica in za »l'esprit de corps«.

a) Pravne norme in pooblastila

Na splošno lahko rečemo, da so vsa »vidna« opravila nadzorstva bolj ali manj urejena s pravnimi normami, ki dajejo posameznim organizacijam nadzorstva in njihovim delavcem pooblastila za delovanje. Ker norme pogosto ne vsebujejo napolnjen za vsak konfliktni položaj, uporabljajo poleg tega še veliko količino podatkov, ki jih za delovanje nadzorstva vsebujejo in vedno znova prinašajo različne nepravne znanosti. Le-te celo vplivajo na spremembe v pravu, ker nova spoznanja povzročijo, da stare ureditve zastare. Nepravne, zlasti družboslovne znanosti, ki jih ne oklepajo norme, lahko hitreje sledijo utripu sedanjosti ali celo predvidevajo in urejajo prihodnost, medtem ko pravo največkrat (razen ob takih revolucionarnih spremembah, kot jo je doživelo v letu 1974 jugoslovansko ustavno pravo, ki kreira prihodnost) ureja socialne položaje preteklosti, še posebno če gre za kazensko-pravne norme. Le-te morajo navadno čakati, da v družbi nastane določeno število pojavov z določeno družbeno nevarnostjo, ki jih je treba nato sankcionirati.

Hkrati ko pravo oblikuje dejavnosti nadzorstva, tudi oblikuje ljudi v njem, včasih tako, da so stališča v tem nadzorstvu v kakšnih vprašanih v nasprotju s pojmovanjem deviantnosti v javnosti. Izobraževanje v pravu pomeni torej tudi ustvarjati si določen pogled na svet zaradi vloge organizacij nadzorstva.

Organizacija nadzorstva in ljudje, ki zanje neposredno opravljajo njihova opravila, delujejo v okviru prava tudi diskrecionarno in selektivno. To dvoje je najmanj urejeno prav na tistih področjih, v katerih se uporablja neposredna prisila ali uradno nasilje, ki prihajata najbolj do izraza zunaj formalnega ravnanja z ljudmi.

b) Etika

Pri etiki v organizacijah nadzorstva gre v bistvu za kulturo poklica nasproti klientom. Etični standardi in poštenost so verjetno v nadzorstvu bolj bistveni kot v katerikoli družbeni skupini ali poklicu. Nepoštenost v službi nadzorstva, nezakonitost, pristranskost, nepravilnost, podkupljivost in podobni pojavi so za javnost najbolj nesprejemljivi in delujejo na zaupanju v pravo, ki se takoj navezuje na državo ali na družbeno ureditev. (Glej o tem več: Kobe: Varnost, jubilejna številka, 18/1969, str. 20—27; S. Polič: Pravnik, 27/1972, 10—12, str. 367—373 etc.)

Etična napotila vsebujejo navadno »neformalne vrednote«,¹⁹ po katerih naj se ravna tisti, ki opravlja delo v poklicu, ki ga zanj ureja etični kodeks (npr. pri nas: etični kodeks sodnikov, pripravljala se tudi etični kodeks penitenciarne delavca — glej tudi mednarodna prizadevanja za policijski kodeks). Etični kodeks ni brez pomena za »socializacijo s poklicem«²⁰ in kot tak spet prispeva k profesionalizaciji, kar poleg drugega navaja tudi k »predanosti, entuziazmu, moralni«,²¹ vljudnosti, taktu, učinkovitosti, izobraženosti, pravičnosti itd.

Etični kodeks poudarja status poklica, kulturo in s tem tudi družbeno pomembnost, zlasti ker razvija standarde pravičnosti v nadzorstvu (pri nas npr. še ni prišlo do etičnega kodeksa organov za notranje zadeve). Še posebno pomembno pa je to,

¹⁹ Hann, str. 212.

²⁰ Lewis, str. 488.

²¹ Harris, str. 78, 79 in 86.

naj bi se ljudje iz organizacij nadzorstva ravnali po kodeksu ne glede na to, ali so v službi ali ne, torej v uradnem in zasebnem življenju, kar jih razločuje od drugih poklicev, v katerih posamezniki lahko svobodneje žive v zasebnosti.

Vse kaže, da to področje tudi v prihodnje ne bo manj pomembno in da bo nadzorstvo čedalje bolj občutljiv in zahteven poklic, podvržen visokim etičnim (torej tudi profesionalnim) standardom.

c) Poklicno združevanje

Na splošno se zelo pogosto dogaja, da se ljudje istega poklica ali sorodnih poklicev združujejo za uresničevanje kakšnih skupnih ciljev, za zadovoljevanje določenih potreb, vezanih na poklic, itd., ki so bodisi moralne, bodisi materialne narave. Taka društva imajo različne vloge, odvisno od programa in vrste poklicev.

Ljudje, ki delajo v organizacijah formalnega družbenega nadzorstva, imajo po svetu različna društva. Tako se združujejo policisti, policijski funkcionarji, sodniki (za mladoletnike še posebej), penitenciarni delavci itd. Nekatera društva ali poklicna združenja ne ostajajo samo na nacionalni ravni, marveč so celo mednarodna.

Na naših tleh poznamo le dvoje takih združenj poklicev delavcev, ki sodijo k formalnemu družbenemu nadzorstvu. To so sodniki in penitenciarni delavci (k temu lahko prištejemo še društva pravnikov). Nikakor pa ne more priti do tega, da bi imeli svoja poklicna združenja npr. delavci milice, kriminalisti, kriminalistični tehniki itd. ali sploh delavci v organih za notranje zadeve, ki jih je verjetno več kot sodnikov in penitenciarnih delavcev skupaj (jugoslovanskega društva za kazensko pravo in kriminologijo ne štejejo za tipično organizacijo delavcev za notranje zadeve).

Ni naš namen razpravljati o vzrokih, zakaj še ni prišlo do tega, da precej ljudi iz nadzorstva še nima svojega poklicnega društva. Karkoli ali kakorkoli je že (o čemer pa se na splošno ne govori), kaže se kot sila, ki teži k deprofesionalizaciji tega dela nadzorstva. Ljudje v tej službi so bolj podrejeni hierarhičnim odnosom, zato je verjetno iskati razloge tudi v tem, saj je tako lažje uresničevati interese politizacije, ker ni toliko tendenc (ali vsaj ne organiziranih), ki bi lahko bile domnevna ovira. Najbrž pa bi bilo vredno o teh vprašanih razmišljati še kaj več.

B. POLITIZACIJA

V meščanskih družbah z večstrankarskimi sistemi skušajo vsaj navidezno organe formalnega družbenega nadzorstva obvarovati pred morebitno politizacijo, ker se boje, da ne bi ti organi, še posebej pa policija, služili strankarskim interesom le tiste skupine, ki je nosilec oblasti. Ker je ustvarjanje in oblikovanje prava, po katerem se ravna nadzorstvo v takih družbah, predvsem kompromis med njihovimi političnimi silami, se s profesionalizacijo bore za to, da bi se organi nadzorstva ravnali predvsem po pravu, ne da bi bili še posebej podrejeni določeni politizaciji. V takih družbah se depolitizacija organov nadzorstva domnevno kaže kot jamstvo za »pravičnost in zakonitost«, pri čemer pogosto tudi ne žele, da bi delavci v teh službah izražali svoje politične interese (ali politično pripadnost) skozi svoja uradna opravila in s tem podpirali ter s silo in prisilo omogočali svoji stranki kake prednosti pred njenimi političnimi nasprotniki.

V socialističnih družbenih sistemih to vprašanje ni povzročalo doslej posebnih težav, ker je bolj ali manj jasno, kakšna naj bo moralno politična podoba delavca v formalnem družbenem nadzorstvu in kako daleč se je nanj zanesti. Vendar pa so vprašanja politizacije družbenega nadzorstva pri nas dokaj resno vzniknili po »Pismu« (septembra 1972), ko je nadzorstvo doživelo precejšnjo kritiko na račun njegove učinkovitosti in pravilne usmerjenosti, hkrati z ugotovitvijo, da so tudi »politični faktorji vezali roke nadzorstvu«, ko so bili »javni tožilci, sodišča in drugi

preveč na robu«, ko bi »pristojni organi morali preprečevati nezakonitosti, pa tega kljub ustreznim zakonom niso storili« in ko »že dalj časa ni bilo ugotovljeno, kaj se dogaja z našimi sodišči in javnim tožilstvom, kaj je z organi uprave, z organi javne varnosti, z inšpekcijami, kontrolo in podobno.«²²

Od tedaj gre za učinkovito in nenehno ter okrepljeno »razredno usmerjenost pravosodja, inšpekcij in drugih organov«²³ in za »usposabljanje tistih struktur, ki so v družbi dolžne skrbeti za zakonitost, hkrati ko se poudarja nepopustljiv in dosleden boj proti vsem težnjam po družbenem osamosvajanju aparata državne oblasti... od neposredne politične oblasti.«²⁴ Bolj kot kdaj poprej je v organih nadzorstva poudarjena politizacija služb in ideološka osveščenost delavcev.²⁵

Stvari pa niso ostale samo pri tem, marveč se tudi kriminaliteta in njena nevarnost vrednotita z ideoloških in razrednih stališč in iščejo ustrezne politične posledice, kar ima lahko za posledico ideologizirano selekcijo pojavov, ki dobivajo tako pomembnost glede na politiko trenutka.

Priča smo torej naraščajočemu procesu politizacije v obravnavanju deviantnosti, pri katerem ustrezne politične strukture s »prepričevanjem, soglašanjem in manipulacijo«²⁶ ob različnih razpoložljivih sredstvih učinkovito uravnavajo pot, po katerih se zakonitost utirja in prenaša v politični sistem.

S tem v zvezi pa bi obravnavali še nekaj vprašanj.

1. Ideologija in pravo

Znova je treba poudariti, da je pravo največkrat že po naravi konservativno in navadno ne predvideva dogodkov vnaprej, marveč predvsem reagira na že obstoječe družbene potrebe in zahteve.²⁷ Te pa najpogosteje izražajo in se zanje bore organizirane politične sile družbe, ki imajo svojo ideologijo in programe, kar prav tako prihaja v pravo. Kazensko pravo (kakor tudi upravno kazensko) je odraz nekkih minimalnih zahtev, ki so inkriminirane in penalizirane zato, da zagotavljajo vsaj del vrednot, imanentnih družbeni ureditvi. Za meščanske družbe sodijo, da je njihova kazenska zakonodaja »selektivna in glede na to vsebuje deviantno vedenje, ki prevladuje v nižjih družbenih plasteh.«²⁸ Medtem ko bi za naše družbene razmere morali reči, da vsebuje ta zakonodaja norme za vedenje najrazličnejših družbenih slojev, da penalizira deviantno vedenje morebitnih pripadnikov višjih slojev (npr. kriminalnega belega ovratnika) prav tako strogo, pri čemer pa seveda ne gre prezreti sposobnosti organov nadzorstva in njihove učinkovitosti pri odkrivanju pojavov med višjimi družbenimi skupinami. To pa pomeni sicer formalno enakost pred zakonom, ne pa dejanske pri prijemu v primeru deviantnosti.

V naši družbeni ureditvi organi za notranje zadeve in pravosodje varujejo interese delavskega razreda, ki je nosilec vseh tistih sestavin, zaradi katerih tak družbeni red (in ne drugačen) sploh je. Ustrezno vlogo v tem pogledu jim daje pravo, ki pa se počasneje in manj radikalno spreminja, kot pa se spreminjajo politični pogledi na vlogo nadzorstva v družbi, ki naj tudi »bistveno spreminjajo pogoje za uveljavljanje... idejne in razredne usmeritve«,²⁹ ki jih spoduja Zveza

²² E. Kardelj: »Z ustavo se ne končuje, temveč začenja še ena revolucionarna preobrazba naše družbe,« »Delo«, 9. okt. 1973, priloga, str. 4.

²³ Osnutek Uvodnega poročila CK ZKS o delovanju ZKS med VI. in VII. kongresom ZKS, »Komuniste«, posebna izdaja, str. 16.

²⁴ Osnutek resolucije VII. kongresa ZKS, »Komuniste«, posebna izdaja, str. 5.

²⁵ Primerjaj: Sedej, Varnost, 1973/1, str. 11.

²⁶ Pizzorno, str. 50, prav tam, str. 56.

²⁷ Canadian Bar Review, str. 2. Glej tudi Krivic, »Delo«, 3. febr. 1973, str. 21; Perenič, Pravniki, 28/1973, 1-2, str. 22-28.

²⁸ Fijnaut, str. 84.

²⁹ Orožen, Varnost, 1973/6, str. 161.

komunistov. Ideologija zlasti takrat, kadar je ogrožena, poudarja vrednost nadzorstva, mu daje pomembnejšo vlogo in ga postavlja za »izpostavljeni odred socialistične države«, »za revolucionarni odred«, »kot instrument države delavskega razreda«³⁰ ali varnostno službo kot udarno pest partije itd., hkrati ko se ugotavlja, da delavski razred pričakuje aktivnejši odnos in konkretne rezultate³¹ od teh služb.

Skratka, pri nas se od organov nadzorstva pričakuje, da dosledno razumejo razredno bistvo svojega delovanja, ne da bi omahovali, ob hkratni politični konfrontaciji in diferenciaciji, pri čemer pa se ne pozablja poudarjati načelo legalnosti.

2. Družbenopolitične organizacije

Družbenopolitične organizacije imajo pri politizaciji organov nadzorstva izredno pomembno vlogo. Ne samo zaradi tega, ker so jim poti naravnavanja njihovega delovanja (pri tem mislimo na razmere pri nas) odprte in ker lahko z različnimi sredstvi, ki so jim na razpolago, vplivajo nanje, marveč tudi zaradi možnosti, da ustvarjajo takšno ozračje v družbi, ki naravnost zahteva od organov nadzora akcijo in učinkovitost.

Obenem pa dajejo organom nadzorstva pomoč in podporo ne glede na to, da so te iste politične organizacije pred leti sprožile kritiko »njihove prakse in metod delovanja«,³² zaradi česar je prišlo do mnogih kadrovskih sprememb in restrikcije v pristojnosti (zlasti varnostne službe). Odvisnost zlasti organov odkrivanja od političnih struktur se je v zadnjih desetih letih pokazala v različnih implikacijah. Le-te so bile očitne tako v letu 1966, ko so rodile eno izmed skrajnosti, kot leta 1972, ko so povzročile spet drugo. Takšne amplitude lahko ovirajo normalno delo in napredovanje nadzorstva in motijo javno zaupanje vanj, še posebno ker se je pokazalo, da so nadzorstveni organi (odkrivanja) doživeli več radikalnih sprememb kot tiste politične strukture, ki jih navdihujejo v pogledu »politizacije«, prilagojene bolj trenutku kot dolgoročnim družbenim ciljem.

3. Odgovornost političnim silam

V zadnjem času (zlasti od leta 1973 dalje) je prišlo pri nas do pospešene politizacije organov nadzorstva, ki se v svoji najvidnejši razsežnosti kaže tudi v odgovornosti političnim silam, pri čemer je skoraj manj poudarjena odgovornost organom oblasti. Odgovornost organom oblasti in politično izvršilnim organom je sicer normalno urejena v pravu in se zdi, da poteka formalno v mejah »fair play« z izpolnjevanjem ustreznih obveznosti, ki so potrebne za javno zadovoljevanje.

Posebno pa poudarjajo odgovornost za delovanje pred organizacijami Zveze komunistov,³³ in še posebej, ko se na strokovnost gleda kot na »neločljivo povezavo s politiko in idejnostjo«³⁴ in ko se znotraj organov nadzorstva odgovornost za dejavnost »zastruje po politični liniji in po liniji ZK«.³⁵

Politizacija se manifestira zlasti v zahtevi, da morajo biti organi nadzorstva »stalno in neposredno, idejno-politično usmerjeni od Zveze komunistov«, da morajo »odgovarjati vodstvom Zveze komunistov«, in da je »treba zaostriiti odgovornost komunistov in vodilnih ljudi v službi notranjih zadev«³⁶ in drugih službah nadzorstva. Pri tem pa se znova poudarja, da se ne smejo vsiljevati kot nadzoren organ zunaj samoupravne družbe in nad njo.

³⁰ Orožen, prav tam, str. 162.

³¹ Orožen, Varnost, 1973/10, str. 259.

³² Iz sklepov IB predsedstva ZKJ, str. 5.

³³ Orožen, Varnost, 1973/6, str. 164.

³⁴ Prav tam, str. 164.

³⁵ Conradi, Varnost, 1973/7—8, str. 194.

³⁶ Iz sklepov IB predsedstva ZKJ.

Povezanost organov nadzorstva s političnimi silami družbe se kaže tudi ob proslavljanju njihovih obletnic, ko se posebej poudarja pomembnost njihove družbene in razredne vloge.

4. Politična socializacija organizacij nadzorstva

Letošnja prizadevanja političnih struktur pri nas gredo močno v smeri politične socializacije vseh organizacij formalnega družbenega nadzorstva kot tudi posameznikov v njih, ne samo tistih, ki so člani Zveze komunistov, marveč tudi vseh drugih. Znova, skoraj po desetletju, se postavlja vprašanje politične pripadnosti in družbenopolitične zavesti delavcev v organih odkrivanja, pregona in sojenja. Še več, poudarja se, in to v nadzorstvu še toliko bolj, da pripadajo »ključni položaji progresivnim političnim silam«. ³⁷ Pri tem se za individualno participacijo v politiki postavljajo jasne zahteve, po katerih je moralno politično vrednotenje odvisno od prizadevnosti posameznika (tudi iz nadzorstva) v političnih akcijah. ³⁸

Odgovorni v organih formalnega družbenega nadzorstva ne pozabljajo poudarjati, da pa kljub pospešeni politizaciji oziroma politični socializaciji ne gre prezreti strokovnosti in delovanja po načelu legalnosti. Menijo, da ima »strokovnost v naših razmerah razredno obeležje, saj je treba vedeti, kdaj in proti komu bo strokovno znanje uporabljeno«. ³⁹ Skratka, v strokovnost naj bi se vnašalo še več političnih sestavin in idejnosti. Le-to pa usmerja Zveza komunistov, s katero naj bi bili organi formalnega družbenega nadzorstva kar najbolj tesno povezani, pri njej naj verificirajo svoje ocene pojavov v družbi in po njej opredeljujejo razredna merila. »Služba notranjih zadev... pa je dejavnik, ki ne more in ne sme družbenih tokov niti prehitovati, niti za njimi zaostajati«, ⁴⁰ hkrati ko se jo znova opozarja na razredno usmeritev in idejnost in na neločljivo povezanost s politiko.

S tem v zvezi se tudi sklepa o odvisnosti vloge nadzorstva od političnih razmer in političnega vodstva. Le-to je s spreminjanjem družbenega ozračja v pogledu ostrejših razmerij do različnih oblik deviantnosti, zlasti tistih, ki ogrožajo družbeno ureditev, povzročilo tudi »porast avtoritete varnostnih organov« ⁴¹ in formalnega družbenega nadzorstva sploh.

5. Razrednost

Hkrati s politično socializacijo delavcev v organih formalnega družbenega nadzorstva je razrednost ena izmed pomembnih lastnosti, ki naj prevečajo tako delavca v nadzorstvu kot njegovo razmerje do vprašanj, s katerimi se ukvarja, in njegovo delovanje sploh. Razrednost, kakor jo je razumeti v pogledu lastnosti praktičnega pravosodnega delavca in varnostnika, obsega intelektualne, emocionalne, družbene in etične zorne kote, če naj bi bil posameznik v teh službah družbenopolitično učinkovita osebnost.

Razrednost v nadzorstvu pomeni »aktivnejši odnos« do pojavov, preverjanje lastne idejne in razredne naravnosti, izpopolnjevanje organiziranosti in izključevanje iznenadenja«. ⁴² ne glede na vrsto ideologij kontrarevolucije in birokratsko tehnokratskega monopola, liberalističnih nazorov itd. Nadzorstvo naj postaja instrument delavskega razreda, ki mu daje tudi razredno opredeljenost, hkrati pa mora biti prežeto s »človečnostjo, premišljenostjo, hrabrostjo, odločnostjo in dosled-

³⁷ E. Kardelj, »Delo«, 28. 3. 1974, priloga, str. 4.

³⁸ Glej več o tem Hyman: Political Socialization.

³⁹ Orožen, Varnost, 1973/6, str. 164.

⁴⁰ Orožen, Varnost, 1973/1, str. 3.

⁴¹ Orožen, Varnost, 1973/10, str. 259.

⁴² Glej več o tem: Orožen, Varnost, 1973/1, str. 2.

nostjo pri uporabi predpisov«.43 Ker je formalno družbeno nadzorstvo razredni element, nikakor ne bi smelo priti do njegove depolitizacije. Interesi delavskega razreda so po dosedanjih intencijah glavni cilj, ki naj ga varujejo organizacije formalnega družbenega nadzorstva.

6. Programi

Politična socializacija organov nadzorstva ne ostaja samo pri ugotovljenih sklepnih, resolucijah itd., skratka, pri besedah kot marsikdaj doslej, ko so koristne pobude tudi političnih vodstev pogosto izzvenele v prazno in se po njih ni prav nič spremenilo,44 čeprav je bilo pričakovati, da bo vsaj nadzorstvo ustrezno reagiralo.

V tem pogledu so bili, ne samo zaradi večje učinkovitosti, marveč tudi zaradi boljše politizacije v vseh organih formalnega družbenega nadzorstva, na vseh ravneh sprejeti akcijski programi, po katerih se sicer strokovne naloge vrednotijo iz političnih zornih kotov. Še posebna pozornost je posvečena merjenju dejavnosti pred »Pismom« in po njem. Obenem s politizacijo pa se ob izvajanju programov vlagajo tudi večja sredstva v nadzorstvo, povečujejo se delovna disciplina, odgovornost in strokovnost, ki naj privedejo do večje učinkovitosti ne samo v tem »trenutku«, ampak tudi dolgoročno.

Kot doživlja politizacija različno intenziteto v posameznih organih, tako je različna tudi učinkovitost ob pestrih merilih. S tem pa nikakor ni mogoče reči, da bi izvedena politizacija že imela za posledico večjo učinkovitost.

C. PRIČAKOVANJA

Stopnjevana prizadevanja po popolni politični socializaciji formalnega nadzorstva niso sama sebi namen, marveč težijo k doseganju določenih rezultatov v pogledu varovanja in zagotavljanja družbenih vrednot, ki so v letu 1974 močno v ospredju državnih (ustava), še bolj pa političnih organov (resolucije na kongresih Zveze komunistov). Vendar pa protagonisti, ki so na takšnih položajih, ko morajo skrbeti ne samo za politizacijo institucij, marveč tudi za tisto njihovo sposobnost in učinkovitost, ki je zunaj politične sfere, poudarjajo oboje, tako politizacijo kot različne zorne kote strokovnega izobraževanja ali v našem pogledu profesionalizacijo v določenem smislu.

Pri nadzorstvu gre za različne poklice, stroke in opravila, ki so znani že dalj časa in so lahko uporabljani ne glede na družbeno ureditev in kot takšni lahko obstajajo brez vsakokratne politike, docela za namen, ki mu služijo, ker gre za »znanje« v pogledu nadzoroovanja ljudi. Zato jih seveda tudi v pogojih dosledne politizacije ni mogoče spregledati.

Pospeševanje politizacije in profesionalizacije hkrati pa se pred našo formalno nadzorstvo postavlja kot imperativ, zlasti ker od same politizacije nadzorstvo ne more obstajati, vsaj ne kot učinkovit organizem v družbi, ki ji gre tudi za znanost, znanje, specializacijo, strokovnost itd., skratka, za vse, kar pelje v učinkovitost. S tem v zvezi so pomembna še nekatera vprašanja, in sicer: družbeni cilji, ki naj jih pomaga doseči tudi formalno nadzorstvo, mnenja in vrednotenje nadzorstva in njegova avtonomnost.

1. Družbeni cilji

Družbeni cilji so nedvomno tiste vrednote samoupravnega socializma, ki so kot maksimalni program predvideni v resolucijah političnih organizacij in ki bi jih bilo

43 Banović, »Komuniste«, 20. 8. 1973, str. 9.

44 Glej tudi: E. Kardelj, »Delo«, 28. 3. 1974, priloga.

treba doseči v prihodnosti.⁴⁵ V pogledu vloge nadzorstva je to tudi »varstvo interesov delavskega razreda.«⁴⁶

S tem v zvezi je tudi nadzorstvo postavljeno pred dejstvo, ne kaj in kako delati danes, marveč tudi kaj in kako se pripravljati za jutri, bodisi v kadrovskem (intelektualnem), organizacijskem, tehnološkem in drugih pogledih. Zato bi bilo treba gledati tudi na to, kako spreminjati v svojem obsegu sedanost, da bodo bolj pripravljeni za jutri. Ker pa tega ni, je za formalno nadzorstvo (že zaradi prevelike podrejenosti pravu, ki ne more slediti hitrim družbenim spremembam, in »trenutku«) značilno, da se ukvarja s preteklostjo, in še to selektivno, ne pa celovito. Zato se za nadzorstvo res najbrž ne postavlja druga alternativa kot dohitevati uresničevanje družbenih ciljev oziroma hiteti s tem vstřic, česar pa seveda ni mogoče doseči z zaprtostjo in izolacijo, marveč z integracijo v družbena dogajanja.

2. Vrednotenje nadzorstva

Praksa preteklega desetletja pri nas kaže, da je vrednost nadzorstva odvisna od potrebnosti in koristnosti za strukture moči v naši družbi. V tem obdobju se soočamo z dvema skrajnostma. Žal ni objektivnih meril, po katerih bi ga ocenjevali, zato se dogaja, da je lahko najbolje vrednoteno takrat, kadar je najmanj koristno (za koga in za kaj?). Zato stopnja potrebnosti (ki je lahko docela emocionalna in iracionalna komponenta) ne bi smela biti najbolj pomembna, kaj šele edino merilo. Iz stopnje potrebnosti nadzorstva izhajajo tudi vsa družbeno propagandna prizadevanja in poudarjanje njegovih zaslug in vloge za razredne cilje, čeprav je težko verjeti, da se iz stanja inertnosti lahko takšna organizacija razvije v revolucionarno socialno organizacijo in — v nasprotju s preteklim — tudi v takoj bolj prilagojeno in učinkovito. Za vrednotenje nadzorstva bi morali najti bolj objektivizirana merila od tistih, ki se porajajo iz čustev in parol, in od tistih, ki ga gledajo skozi inventuro spisov, »pripada« ali raziskanosti ter odkrivanja dejanj. Pri nadzorstvu gre predvsem za počutje ljudi (javnosti) v pogledu varnosti in zakonitosti, pri čemer vlagan nasproti koristim prav tako ne gre zanemarjati. Najbrž se bomo ob razvijanju miselnosti, komu dati za kaj (npr. pri financiranju skupnih oziroma družbenih služb), tudi kmalu začeli spraševati, koliko nas sploh takšna ali drugačna stopnja varnosti stane ter kako in s čim doseči takšno ali drugačno stopnjo varnosti. S tem pa se pojavlja tudi potreba po tovrstnem »know how«, ki naj bi bil daleč od improvizacij.

3. Avtonomnost

Ob kritikah nadzorstva proti koncu leta 1972 se je jasno poudarjala »nujnost avtonomnega delovanja teh organov, osvobojenih raznih pritiskov«⁴⁷ birokratskih, tehnokratskih, lokalističnih in drugih struktur. Pozneje, kljub izrednemu zanimanju zanj, pa zahteve po avtonomnosti počasi pojenjujejo ali pa se povezujejo z različnimi konceptijami razumevanja njegove vloge. Vloga nadzorstva v naši družbi je res pre malo teoretično poglobljena in se zato pojavljajo različne usmeritve, ki so bolj politične kot znanstvene in zato lahko bolj pragmatične kot teoretične in bolj za danes kot za jutri. Zato se ob tem pojavlja vprašanje, če naj bi bila avtonomnost načelo, ali je potem bliže profesionalizaciji ali bliže politizaciji nadzorstva ali pa jo glede na družbeno ureditev koncipirati ob obeh sestavinah in v njihovih okvirih ustrezno avtonomnost oblikovati komplementarno. Kajti sicer se bo še vedno lahko

⁴⁵ Glej npr. osnutek resolucije VII. kongresa ZKS, str. 24.

⁴⁶ Sklepi o ukrepih za doslednejše varstvo zakonitosti, Ur. l. SFRJ, 33—460/73, str. 1133.

⁴⁷ A. Marinc, »Delo«, 5. 11. 1972, str. 3.

zgodilo, da bo politika odgovorna, če organi formalnega nadzorstva ne bodo normalno po pravu zagotavljali vrednot in če jim bodo od zunaj preveč namigovali, kaj in kako naj delajo.

SKLEP

Organi kateregakoli formalnega družbenega nadzorstva morajo vsak na svojem področju nenehno spremljati pojave, ki sodijo v njihovo pristojnost, jih proučevati v razmerju do splošnih družbenih ciljev in zakonito ukrepati v primerih kršitev pravnih norm. Hkrati s tem pa morajo prav tako skrbeti za strokovno izobraževanje in izpopolnjevanje svojih kadrov in za uporabo sodobne tehnologije v boju z deviantnostjo (ki je kot taka sankcionirana v pravu). Poleg docela strokovnega dela in nalog, ki glede na družbene pojave izhajajo iz njihove vloge in potekajo na mnogih področjih kot dejavnost posameznih strok in poklicev, morajo (o tem ni dvoma, ker gre za pojave, ki jih »producira« konkretna družba s svojo konflikt-nostjo) upoštevati tudi »politiko« oziroma tiste sile družbe, ki določajo, kaj je deviantno in kaj ni. Le-tem so odgovorni za svoje delo, za zakonitost, za učinkovitost, za odkrivanje in preprečevanje pojavov itd. Toda, pravi Kardelj, »ne spominjam se primera, da bi kaka skupščina poklicala na javno odgovornost, denimo, kakega šefa upravnega organa ali javnega tožilca ali pregonskega organa ali inšpektorja ipd. . . . Narobe, prej bi lahko rekli, da so jim politični faktorji tu in tam vezali roke«. ⁴⁸ Prav tako ti organi ne bi smeli »biti kapa ali plašč za razne lokalne, ozke interese v škodo skupnosti oziroma delovnih ljudi«. ⁴⁹ »Brez učinkovite politične kontrole lahko sodna kontrola pripelje sodstvo kot ustanovo v nevarnost družbene osamitve oziroma do tega, da postane sila, ločena od družbe, sodni kadri pa prežeti z nevarnim duhom elite« ⁵⁰ itd.

Izkušnje naše bližnje preteklosti kažejo, da se formalno nadzorstvo kljub mnogim sestavinam, ki so bolj ali manj tipične za to dejavnost kjerkoli po svetu, nikoli ni docela profesionaliziralo ali spremenilo v elitistično strukturo. Mnoge sile v njem samem in v družbi so delovale tako, da se je vedno nagibalo k deprofesionalizaciji in bilo bolj pod vplivom takšne ali drugačne (pre pogosto tudi lokalistične) politizacije. Ta ga je pripeljala enkrat do tja, da je konfliktnost sprožila takšna politična reakcija, drugič pa je spet prišlo nadzorstvo v nasproten položaj, ko je sledila nasprotna politična akcija. V obeh skrajnostih pa ni bilo avtonomnega delovanja, marveč takšno, ki je bilo po kasnejših političnih ocenah tako zelo neustrezno, da je bilo v določenem obsegu spremenjeno tudi pravo, ki ureja delovanje nadzorstva na posameznih področjih.

Vse kaže, da imamo med vsemi družbenimi službami v naši družbi še najmanj izdelano koncepcijo in strategijo formalnega nadzorstva. Morda tudi zato, ker v njegova vodstva prihajajo pogosto ljudje le za krajši čas, hkrati pa nihče ne podpira (ali ne potrebuje) teoretično raziskovalnega dela za to področje. Vse, kar je bilo doslej storjenega o vprašanih kriminalne politike, preventive, samozaščite, represije itd., je kratko malo nezadostno. Še tisto malo raziskovalnega dela, kolikor ga je, je malo ali sploh neuporabljeno. Teženj po tem, da bi več vedeli o nadzorstvu in da bi ga želeli spoznati takšnega, kakršno je z vsemi posledicami, pa še ni dovolj.

Zmotno bi bilo pričakovati, da bi naše formalno nadzorstvo moglo obstajati samo v koncepciji profesionalizacije. Tega niso dosegli niti tam, kjer so se za to trudili (vendar žive drugače kakor mi). Formalno nadzorstvo je vedno orodje politike oziroma instrument vladujočih skupin, v katerih imenu opravlja svojo vlogo. Drugače najbrž tudi biti ne more. Vendar bi ga morali učiti delovati avtonomno, to

⁴⁸ E. Kardelj, »Delo«, 9. 10. 1973, str. 4.

⁴⁹ Orožen, Iz razprave na 36. seji CK ZKS, »Delo«, priloga, 22. 10. 1973, str. 11.

⁵⁰ Šetinc, RKIK, 1972/4, str. 235.

pa pomeni tudi več znati in več vedeti o sebi in družbi. Pomeni analizirati in predvidevati, pomeni odgovornost za akcije, ne pa čakanje na navodila in poslušnost. Pomen tudi tveganje pri odločitvah. Končno le-to pomeni tudi drugačen stil dela, stil, ki oblikuje drugačnega delavca v nadzorstvu, inventivnega, kreativnega, izobraženega, in ne nazadnje zahteva tudi večjo gibljivost kadrov in pretok informacij, večjo vključenost v družbo in odsotnost izolacije.

Politicizacija nadzorstva morda daje večjo revolucionarnost, zagnanost, dinamičnost, mobilnost in integriranost v boju za doseganje trenutnih družbenih ciljev (vendar ne mimo veljavnega prava). Toda politicizacija brez strokovnosti (oziroma profesionalizacije) je tveganje in nekaj, kar je lahko samemu sebi namen in kratkotrajnejše. Zato naj bi šlo pri tem za smotrno prepletanje in dopolnjevanje profesionalizacije in politicizacije.

Skratka, politicizacija in profesionalizacija naj bi šli z roko v roki v nadzorstvu tako, da ob razumnem delovanju ena drugi uničujeta morebitne negativne vplive.

Rokopis končan 31. marca 1974.

LITERATURA:

- ¹ Bittner, Egon: *The Functions of the Police in Modern Society*, 1970, 120 strani.
- ² Blankenship, Vaughn: The Scientist as »Apolitical« Man, *The British Journal of Sociology*, Vol XXIV, No 3, Sept. 1973, str. 269—287.
- ³ Bordua, David: *Six Sociological Essays*, J. Wiley-Sons, 1967, 258 strani.
- ⁴ Carte, Gene Edward: August Vollmer and the Origin of Police Professionalism, *Journal of Police Science and Administration*, Vol 1, No 3, Sept. 1973, str. 274—281.
- ⁵ Cartel, J. G.: The Law and Legal Profession in the Twenty-First Century, *Canadian Bar Review*, Vol. LI, March 1973, No 1, str. 1—5.
- ⁶ Earle, Howard: *Police Community Relations*, Springfield Ill. 1970, 205 strani.
- ⁷ Fijnaut, C. J. C. F.: Police Discretion, *Abstracts on Police Science and Administration*, Vol 1, No 2, May/June 1973, str. 81—92.
- ⁸ Gabor-Low: The Police Role in the Community, *Criminology*, Vol 10, No 4, February 1973, str. 383—414.
- ⁹ Germann, A. C.: Education and Professional Law Enforcement, *The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, Vol 58, No 4, Dec. 1967, str. 603—609.
- ¹⁰ Hagan, John: The Labelling Perspective, the Delinquent and the Police, *Canadian Journal of Criminology and Corrections*, Vol 14, April 1972, No 2, str. 150—156.
- ¹¹ Halmos, Paul: *The Sociological Review, Monograph No 9*, University of Keele, June 1965, 252 strani.
- ¹² Hann, Harlan: *Police in Urban Society*, London 1971, 319 strani.
- ¹³ Hansen, David: *Police Ethics*, Springfield Ill. 1973, 78 strani.
- ¹⁴ Harris, Richard: *The Police Academy: An Inside View*, John Wiley-Sons, 1972, 202 strani.
- ¹⁵ Hyman, Herbert: *Political Socialization*, EP New York 1959, 140 strani.
- ¹⁶ Jagiello, Robert: College Education for the Patrolman—Necessity or Irrelevance, *The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, Vol 62, No 1, March 1971, str. 114—121.
- ¹⁷ Kardelj, Edvard: Aktualna vprašanja notranjega in zunanjega političnega položaja Jugoslavije ter uresničevanje ustave, *Delo*, priloga, 28. 3. 1974.
- ¹⁸ Kardelj, Edvard: Z ustavo se ne končuje, temveč začenja še ena revolucionarna preobrazba naše družbe, *Delo*, priloga, 9. 10. 1974.
- ¹⁹ Kronholm, William: Blue Power: The Threat of the Militant Policemen *The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, Vol 63, No 2, June 1972, str. 294—299.
- ²⁰ Lewis, Rodney: Toward an Understanding of Police Anomie, *Journal of Police Science and Administration*, Vol 1, No 4, Dec. 1973, str. 484—490.
- ²¹ Miller, Walter: Ideology and Criminal Justice Policy: Some Current Issues, *The Journal of Criminal Law and Criminology*, Vol 64, No 2, June 1973, str. 141—162.
- ²² Molan, Franc: Uresničevanje sklepov IB predsedstva ZKJ o delovanju organov za notranje zadeve naše republike, *Varnost*, 1973/9, str. 225—226.
- ²³ Orožen, Marjan: Akcijska enotnost je vprašanje zavesti zavestne akcije, *Varnost*, 1973/6, str. 161—166.

- ²⁴ Orožen, Marjan: Ocena družbeno političnih razmer v Sloveniji in naloge organov za notranje zadeve v republiki, *Varnost*, 1973/10, str. 258—259.
- ²⁵ Orožen, Marjan: Sedanji politični trenutek in mesto organov za notranje zadeve, *Varnost*, 1973/1, str. 1—2.
- ²⁶ Osnutek resolucije sedmega kongresa ZKS, *Komunist*, posebna izdaja, 18. 1. 1974.
- ²⁷ Osnutek uvodnega dela v poročilo CK ZKS o delovanju ZKS med VI in VII kongresom ZKS, *Komunist*, posebna izdaja, 11. 2. 1974.
- ²⁸ Pizzorno, Alessandro: *Political Sociology*, Penguin Books, 1971, 360 strani.
- ²⁹ Reiss, Albert: *The Police and the Public*, Yale University Press, 1971, 228 strani.
- ³⁰ Sedej, Marjan: Organiziranost zveze komunistov v organih in organizacijskih enotah RSNZ, *Varnost*, 1973/1, str. 10—11.
- ³¹ Show, Lew: The Role of Clothing in the Criminal Justice System, *Journal of Police Science and Administration*, Vol 1, No 4, Dec. 1973, str. 414—420.
- ³² Sklepi in diskusija na 36 seji CK ZKS za nadaljno aktivnost pri uresničevanju pisma IB predsedstva ZKJ in 29. seje CK ZKS, *Komunist*, posebna priloga, 22. oktobra 1973.
- ³³ Sklepi o ukrepih za doslednejše uresničevanje zakonitosti, *Uradni list*, SFRJ 37—460/73 z dne 5. julija 1973.
- ³⁴ Setinc, Franc: Deformacije v poslovnem življenju in naloge pravosodnih organov, *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 1972/4, str. 231—235.
- ³⁵ *Task Force Report: The Police*, Washington, D. C. 1967, 239 strani.
- ³⁶ Tenzel-Cizanskas: The Uniform Experiment, *Journal of Police Science and Administration*, Vol 1, No 4, Dec. 1973, str. 421—426.
- ³⁷ *The Challenge of Crime in a Free Society*, Washington D. C. 1967, 340 strani.
- ³⁸ Whitaker, Ben: *The Police*, 1964, strani 171.
- ³⁹ Wilson, Robert: British Judges As Political Actors, *International Journal of Criminology and Penology*, Vol 1, No 3, August 1973, str. 197—215.

FRANC ŠETINC

Zgodovinski kompromis

Od 18. do 24. marca 1975 je bil v Rimu XIV. kongres Komunistične partije Italije, ki je legaliziral zgodovinski kompromis kot politično strategijo in izhod Italije iz sedanje gospodarske, politične in moralne krize. Kongresa se je udeležila tudi delegacija ZKJ, ki jo je vodil sekretar v izvršnem komiteju predsedstva CK ZKJ dr. Aleksandar Grličkov. V njej je bil tudi Franc Šetinc, sekretar izvršnega komiteja predsedstva CK ZK Slovenije, ki je tudi avtor pričujočega zapiska.

Neki zahodnoevropski časnik je začel svoje poročilo nekako takole: V svetem letu se je začel v Rimu XIV. kongres Komunistične partije Italije. V resnici pa sta Italija in Rim vulkan nezadovoljstva, ki grozi, da bo zdaj zdaj izbruhnil. Ves svet, italijansko družbo pa še posebej, pretresa ekonomska, politična in moralna kriza. Stopnja inflacije se je povzpela na 26,5 odstotka in proizvodnja pada. Številka nezaposlenih je že zdavnaj prekoračila milijon. Nekajletni gospodarski boom je skrival v sebi nevarnosti, o kakršnih gospodarstveniki in politiki niti slutili niso. Poglavitna pogonska moč orjaške industrije je bila nafta. Vzpon avtomobilske industrije in vsega, kar sodi zraven, je šel v dobri meri v škodo tradicionalnih industrijskih vej. Vse je slonelo na stebrih, ki so začeli pokati, brž ko je prišlo do surovinske, posebej naftne in sploh gospodarske in politične krize v svetu. Takrat se je šele pokazalo, kako usodno je, če obremenjuje narodni dohodek rejena državna birokracija, kakršni v zahodni Evropi ni para.

Posebnost Italije je ozračje kriminala in terorizma, tudi političnega. Nad tem sem bil presenečen, saj iz pisanja naših dnevnikov nisem dobil vtisa o tolikšnem psihološkem pritisku na ljudi. Vsi žive v strahu pred napadi, ugrabitvami, eksplozijami in podobnim. Ne gre samo za fašiste, temveč tudi za skrajno leve teroriste. Med njimi je težko potegniti mejo ločnico, zakaj pri enih in drugih imajo provokatorji in agenti črne reakcije pomembno vlogo. Strategijo napetosti je namreč reakcija vključila v svoje račune. Pravijo, da je bilo obdobje, ko so bile fašistične sile zaradi vsesplošne obsodbe že precej osamljene. Ob pojavu tako imenovanih

rdečih brigad se je fašistom ponudila možnost za protinapad. Desničarjem pride to prav, saj tako usmerjajo pozornost stran od perečih socialnih vprašanj. Radi bi, da bi bil italijanski človek obremenjen s skrbjo za vprašanje varnosti, z željo po tem, da pride nekdo, ki bo naredil red. Seveda se pri tem pojavlja strah, da bi tako ozračje zlorabili proti demokraciji, posebej proti levim silam.

Italijanski komunisti so bili ves čas pred kongresom v ofenzivi. V javnost so prišli s svojo politično strategijo — zgodovinskim kompromisom. Po dogodkih v Čilu so prišli namreč do spoznanja, da ni pogojev za to, da bi prišle na oblast leve sile, ne da bi to povzročilo dramatične zaplete v tem delu Evrope. Zato vidijo edino možno rešitev v zbiranju vseh demokratičnih sil, torej ne le komunistov in socialistov, temveč tudi katolikov, ob vprašanju, kako rešiti nacijo pred najhujšim. Zdaj ni čas — pravijo komunisti — za ostre strankarske konfrontacije, ker so vse sile potrebne Italiji za njeno ozdravljenje. Način, kako bodo to storile, bo pomembno vplival tudi na razvoj dogodkov zunaj Italije.

Italijanske stranke, zlasti demokrščanska, so formalno odbile sodelovanje v okviru zgodovinskega kompromisa. Pri tem so uporabile zunanje-politične argumente, ker so notranji na šibkih nogah. Po njihovem bi zgodovinski kompromis v končnih posledicah odprl vrata prodiranju sovjetizacije proti zahodu.

Generalni sekretar KPI Enrico Berlinguer je, nasprotno, označil blokovsko delitev sveta kot realnost, ki jo je treba preseči, pri čemer je navedel za zgled položaj Jugoslavije kot blokovsko neuvrščene države. Italija po zamislih italijanskih komunistov ne bi bila ne protiameriška ne protisovjetska.

Štirinajsti kongres KPI je bil v nasprotju s pričakovanjem organizatorjev nekolikanj v senci portugalskih dogodkov. Ko so demokristjanom na Portugalskem zaradi njihove vloge pri nameravanem puču prepovedali sodelovali pri volitvah, je italijanski demokristjanski voditelj Fanfani dal znamenje za napad na komuniste. Ko je zvedel za dogodke na Portugalskem, je baje dejal, da je to najlepše darilo, ki ga je mogel dobiti za Jožefovo. Delegaciji svoje stranke, ki je bila kot gost navzoča na kongresu KPI, je ukazal, da demonstrativno zapusti kongres. Tako je objektivno izvedel diverzijo na zgodovinski kompromis, češ poglejte, kakšno prihodnost si lahko obetamo od sodelovanja s komunisti. Mar se nam ne bi godilo enako kot našim tovarišem na Portugalskem?

Komunisti so si od tega nepričakovanega udarca kmalu opomogli in hitro prešli v napad. Berlinguer je posvetil precejšen del svoje sklepne besede pojasnjevanju zgodovinskih in drugih okoliščin, ki narekujejo Italiji in Portugalski različni poti družbene preobrazbe. Tako mu je uspelo v precejšnji meri zmanjšati korist, ki jo je demokristjanska desnica želela imeti od svoje diverzije.

Razprava na kongresu je potekala v znamenju polemike o vprašanju, ali je treba kreniti hitreje ali počasneje v uresničevanje zgodovinskega

kompromisa, čeprav to, seveda, ni odvisno samo od komunistov. Toda vsi so si bili edini v tem, da je to le etapa v boju za italijanski socializem. Komunisti se ne potegujejo za takojšnje sodelovanje v vladi, toda hočejo biti že zdaj v orbiti odločanja o usodi današnje Italije. Z zgodovinskim kompromisom ponujajo svojo odgovornost za prihodnost italijanske družbe. Ponudili so alternativo, ki je vrhovi strank sicer niso sprejeli, zato pa obvladuje celotno politično javnost. Le malo jih je, ki ne bi priznali, da je s komunisti kot eno izmed najpomembnejših družbenih sil treba računati. Zgodovinski kompromis je prišel na dnevni red vseh razprav. Komunisti so nedvomno povečali svoj vpliv in na junijskih lokalnih volitvah si obetajo povečanje volivcev na 30, morda celo 32 odstotkov. Če bi se to zgodilo, potem bi moralo priti do pomembnih premikov tudi v krščanski demokraciji, premikov, ki bi približali zgodovinski kompromis možnosti njegove neposredne uresničitve. Ali so te napovedi preoptimistične, bo pokazal junij, če ne bo prišlo prej do kakega nezaželenega presenečenja. Ozračje v Italiji je morda naelektreno bolj, kot si mislimo.

Če bi me kdo zaprosil, da razčlenim in konkretiziram cilje zgodovinskega kompromisa, bi bil v zadregi. Berlinguerjeva uvodna beseda je namreč opredelila le njegovo splošno vsebino. Tudi o tem, kako reševati pereča družbenoekonomska vprašanja, so govorili bolj splošno. Zdaj so pomembni le splošni obrisi reševanja krize, konkretnosti bodo na vrsti, ko bo zgodovinski kompromis neposredno aktualen. Dobra stran tega je tudi ta, da se s splošnostjo izogibajo nepotrebnim zaostritvam tako v komunistični partiji sami kakor tudi pri strankah, ki naj bi sestavljale zgodovinski kompromis. Na kongresu je Berlinguerju uspelo napraviti sintezo vseh stališč, od tistih, ki so menila, da uresničitev zgodovinskega kompromisa ne trpi odloga, do onih, ki so proti prehitovanju stvari. Berlinguer je označil polemiko kot »dialektiko notranjepartijske demokracije«.

Ko trdim, da zgodovinski kompromis ni neposredno aktualen, mislim predvsem na odklonilno stališče vrhov italijanskih političnih strank. Toda spodaj, v družbeni bazi, je drugače, tam se marsikje komunisti že uspešno povezujejo z drugimi naprednimi silami ne le v lokalnih organih oblasti, temveč tudi v številnih drugih skupnih akcijah. Tako ideja o zgodovinskem kompromisu korenini neposredno v množicah in si zdaj prizadeva, da bi se prebila do samih vrhov političnega življenja. Tako se krepi tudi njena odporna moč, njena imunost proti nevarnostim, kakršne so ugonobile demokracijo v Čilu.

Kongres je le malo spregovoril o odnosih v mednarodnem delavskem gibanju in tudi vprašanjem konference evropskih komunističnih partij se je izognil. Zgodovinski kompromis je za marsikoga dovolj občutljivo področje, da ne kaže ob njem odpirati še novih. Ocena razmer v svetu je bila prikazana precej črno-belo, kar sicer ni značilnost poglobljenih marksističnih analiz italijanskih komunistov. V Berlinguerjevi uvodni

besedi je bil socialistični svet prikazan, kot da v njem ni problemov in da ekonomska kriza pretresa samo temelje kapitalističnega sveta.

Referat ni neposredno govoril o neuvrščeni deželah, vendar je bil posredno močno podčrtan njihov pomen. Kljub terminološkim nejasnostim, ki so se kazale v omenjanju tretjega in celo četrtega sveta, aktivne nevtralnosti itd., je bilo dovolj jasno, da italijanski komunisti štejejo politiko neuvrščeni za zgodovinsko pomembno v boju za bistveno spremembo obstoječih političnih, ekonomskih in drugih mednarodnih odnosov.

Z načinom in vsebino tega, kar je bilo na kongresu rečeno o Jugoslaviji, smo lahko popolnoma zadovoljni. Enrico Berlinguer je v kontekstu svojega poročila, ko je govoril o blokkih, med drugim dejal, da so italijanski komunisti globoko zainteresirani, da Jugoslavija ostane še naprej takšna, kakršna je. Razumeli smo, da misli s tem na našo neodvisnost, naš socialistični samoupravni sistem in našo politiko neuvrščeni v svetu. A vseeno se nam je zdela formulacija nekako pomanjkljiva. Ob takšni formulaciji bi se utegnil kdo vprašati: mar je obstoj takšne Jugoslavije sploh dvomljiv?

V sklepi besedi je Berlinguer dopolnil svojo misel iz uvodnega poročila, ko je v polemiki z republikanskim voditeljem La Malfo med drugim dejal, da italijanski komunisti o tem, da bo Jugoslavija ostala takšna, niti malo ne dvomijo. Tako je odgovoril tudi vsem tistim špekulacijam, ki polnijo stolpce nekaterih italijanskih časnikov in ki očitno slabo poznajo ali nočejo poznati razmer v Jugoslaviji. Tudi Berlinguerjev obisk v Jugoslaviji neposredno po kongresu dovolj zgovorno priča o tem, kako blizu sta si partiji predvsem po tem, da spoštujeta druga drugo in druga drugi zaupata, da sta samostojni pri oblikovanju svoje zunanje-politične in notranjepolitične usmeritve in da imata enake poglede na način, kako je treba graditi enakopravnost v mednarodnih odnosih in v mednarodnem delavskem gibanju. Zgodovinski kompromis bistveno prispeva k vnovični afirmaciji samostojnosti komunističnih partij pri oblikovanju lastne taktike in strategije boja za socializem, to je k uveljavljanju načela, za katero se ZKJ bojuje že ves čas. To pa je tudi najuspešnejša pot za krepitev resničnega proletarskega internacionalizma kot najširšega okvira, v katerem delavski razred in druge napredne socialne sile krčijo pota zmagovitemu pohodu socialističnih sil v vsem svetu.

Ljubljana, 21. aprila 1975

Od »reform« do »izboljšav«

Enajsti kongres madžarske socialistične delavske partije, ki je bil od 17. do 22. marca v Budimpešti, sodi gotovo med najpomembnejše kongrese madžarske partije v zadnjih dveh desetletjih. Z njim so namreč madžarski komunisti po nekaj letih živahnih in neredko precej ostrih razprav z ene strani spremenili nekatere poudarke v notranji politiki, predvsem gospodarski, ki so bili v ospredju po letu 1968, ko je začela veljati gospodarska reforma, z druge strani pa so začrtali smernice nadaljnega razvoja, katerih veljava bo, sodeč po vsem, dolgotrajnejša. V določenem smislu lahko govorimo celo o neke vrste prelomnici, upoštevajoč seveda, da je proces ponovnega ocenjevanja in preverjanja politike trajal dlje časa in da je kongres le jasno oblikoval in potrdil teze, ki so se uveljavile že prej, v glavnem od druge polovice leta 1972.

Prilaganje politike novim razmeram

V zvezi z madžarskim notranjim razvojem v zadnjih letih in kongresom je bilo precej povedanega in napisanega o spreminjanju madžarske politike, v glavnem v smislu, da se je odrekla izvajanju gospodarske reforme. Madžarska partija te teze ne sprejema, češ da ne gre za spremembe temeljne smeri, ampak samo za nujne, tekoče popravke. Na kongresu je bilo o tem dosti rečenega, vendar se za ilustracijo omejimo na dva citata. Prvi sekretar centralnega komiteja Janos Kadar je v svojem poročilu kongresu dejal med drugim: »Izkušnje zadnjih sedmih let kažejo, da je bilo izpopolnjevanje sistema gospodarskega vodenja pravilno in nujno. Naloge, ki so bile takrat zadane, so bile izpolnjene . . . Povečana samostojnost gospodarskih enot ter znatna decentralizacija pristojnosti in pravic pri sprejemanju sklepov zahtevata še bolj učinkovito centralizirano upravljanje in nadzorstvo.« Še bolj določen je bil član politbiroja Bela Bisku, ki je dejal: »Razmere za uresničevanje naše politike se neprestano spreminjajo. Uspehi, doseženi pri graditvi socializma, zastavljajo vse nove in nove naloge. Vse to pa je treba neprestano analizirati in upoštevati (mišljene so »nove razmere« — op. av.) pri naši praktični dejavnosti.«

Vsa razprava o tej temi se je iztekala v zaključek, ki ga je na kratko mogoče formulirati takole: madžarska partija ne spreminja temeljne usmeritve, toda ker se spreminjajo razmere, jih mora upoštevati in se jim prilagajati, to pa pomeni, da je treba v sicer kontinuiranem političnem toku izvesti nekaj nujnih popravkov.

Ob tem se seveda zastavljata dve bistveni vprašanji: kako so se spreminile razmere in kakšni so ti popravki?

Tu je seveda potrebno vsaj bežno poseči nekoliko nazaj. Leta 1968 je na Madžarskem začela veljati gospodarska reforma, ki so jo dolgo in skrbno pripravljali in ki je v gospodarsko, politično in družbeno življenje dežele prinesla precej novosti. Predvsem je bilo znatno decentralizirano vodenje gospodarstva; posamezna podjetja in gospodarske veje so dobila precejšnjo samostojnost pri izdelavi planov, razpolaganju s skladi in deloma tudi pri oblikovanju cen. Določeni, sicer strogo nadzorovani, elementi tržnega gospodarstva so povzročili, da je postal položaj podjetij, gospodarskih organizacij in celih vej precej odvisen od njihove iznajdljivosti, sposobnosti, poslovnosti in seveda objektivnih razmer, v kakršnih so delovala. Decentralizacija se je razširila tudi na administracijo, tako da so lokalne oblasti dobile večje pristojnosti.

Vse to je kaj kmalu privedlo do pozitivnih premikov: povečali sta se proizvodnja in storilnost, bilo je več samostojnih pobud in iskanj najboljših rešitev, zainteresiranost tako gospodarstva v celoti kot posameznikov je naraščala. Obenem pa so se začele kazati tudi negativne plati: začelo se je močnejše razslojevanje, kajti bolje so živeli tisti, ki so bolje gospodarili, pri čemer pa pogosto ni bila odločilna samo sposobnost, ampak tudi objektivno boljše razmere za delo; prišlo je do močnejše socialne diferenciacije, ker je del tehnokratskega in privatniškega sloja hitro bogatel; pojavili so se razmeroma močni lokalizmi, spričo katerih se je avtoriteta centralnih oblasti manjšala, z njo pa tudi učinkovitost centraliziranega vodenja, ki je v načelu sicer zadržalo odgovornost za skladen razvoj. Vse to je povzročalo po eni strani dinamičen razvoj, po drugi pa naraščanje raznih napetosti, med katerimi sta odločilno vlogo odigrali socialna (prišlo je namreč do kar precejšnje socialne diferenciacije, ki je kazala močne tendence naraščanja in jo je bilo težko obvladovati) in politična (prišlo je do razmeroma ostrih konfliktov med centralizirano oblastjo in samostojnostjo nižjih gospodarskih in administrativnih enot, pojavil se je problem »delitve oblasti«).

Neskladje med dogovori in dejanji

Partija se je teh pojavov zavedala in si tudi ves čas prizadevala, da bi jih obvladovala in nadzorovala. Vendar vodstvo ni bilo enotno v oceni, kako daleč naj gre s svojimi posegi. Nekateri so menili, da je glavni tok razvoja dober ter da so našete slabosti in napetostičasne in izrazito prehodne, drugi pa so bili mnenja, da ti pojavi začenjajo ogrožati samo bistvo socializma ter da mora partija nastopiti odločno in ostro, preden bodo dozoreli še resnejši družbeni konflikti. Do prvega resnejšega poskusa razčiščevanja v vodstvu je prišlo na plenumu centralnega komiteja novembra 1972, ko so se načelno dogovorili, da mora partija resno

vzeti stvari v svoje roke. Vendar so bili odpori še hudo močni, kajti mnogi so to ocenjevali kot poskus močno omejiti ali celo odpraviti sistem, ki je nastal z uresničevanjem gospodarske reforme. O tem je zelo odkrito in samokritično govoril na kongresu član politbiroja in predsednik vlade Jenö Fock, ki je, govoreč o omenjenem plenumu, med drugim dejal, da se je »posrečilo doseči uspehe pri odstranjevanju razkritih napetosti, kar se tiče enotnosti pogledov pa je bilo izboljšanje samo začasno. Posledica tega je, da še zdaj ne moremo biti prepričani v stabilnost ugodnih sprememb, do katerih je prišlo v gospodarskem življenju«. In dalje: »V osmih letih, odkar sem predsednik sveta ministrov, nam ni uspelo doseči pomembnejših premikov v tem smislu, da bi bili vsi prežeti predvsem z odgovornostjo za interese gospodarstva v celoti... Celó če bi vsak član vlade opravljal svoje delo dobro, svet ministrov kot enotni vodilni organ ne bi bil kos svojim nalogam. Pri tem mislim predvsem na to, da v splošnem sprejemamo dobre sklepe, uresničujemo pa jih z zamudo.« Tako ostro kritiko in samokritiko je na kakem partijskem kongresu redko slišati, pri tem pa je dobro vedeti še, da je Jenö Fock ves čas veljal za zagovornika reforme. Manj ostro v besedah, a nič manj ostro po vsebini, je o tem govoril tudi član politbiroja Arpad Pullay, ki pa ne velja za vročega pristaša gospodarske reforme: »... Treba je sprejeti upravičeno kritiko in zahteve, naj bomo bolj dosledni pri izpolnjevanju (sklepov — op. av.), kajti to je že dalj časa slaba točka v našem delu. Dogaja se, da prihaja do različnih razlag istih sklepov, kar ovira enoten nastop in povzroča negotovost... Posebno je treba upoštevati upravičene kritične pripombe o tem, da državna uprava z zamudo uresničuje nekatere partijske sklepe in da prihaja v odnosu do njih do velike zanikrnosti.« Arpad Pullay ni ostal le pri kritiki, ampak je začrtal tudi temeljna načela partijske politike, ki »temelji na dveh glavnih točkah: z ene strani na takih splošnih zakonitostih socializma, kot so vodilna vloga delavskega razreda in partije, diktatura proletariata, delavsko-kmečka zveza, socialistično plansko gospodarstvo in internacionalizem, z druge strani pa na tem, da partija pravočasno proučuje družbena vprašanja, ki so zrela za reševanje, spodbuja napredek in da je njena politika sposobna stalno se izpopolnjevati. Doslednost v politiki ne pomeni nespremenljivosti, načelnost ne pomeni togosti — to bi napravilo politiko shematično in jo skazilo.«

Vse te besede so bile izrečene na kongresu in so v znatni meri veljale tudi za sedanje stanje, čeprav je bil eden njihovih pomembnih ciljev tudi razložiti širši javnosti, kaj se je dogajalo od leta 1972 dalje, ko so se v vodstvu začela krepiti nesoglasja. Če se po novembrskem plenumu (1972) stvari niso dosti spremenile — kot je dejal na primer Jenö Fock — pa so se začele spreminjati po marčnem plenumu CK leta 1974, ko je prišlo do naslednje etape pri razčiščevanju v vodstvu. Na tem plenumu so z vodilnih položajev odstranili več ljudi, ki so se upirali večjim partijskim in administrativnim posegom, med njimi člana politbiroja Rezső Nyersa, ki je bil glavni zagovornik gospodarske reforme in njen duhovni

oče. Hkrati je partija zahtevala konkretne ukrepe, ki so jih kmalu tudi storili: povečanje najnižjih delavskih plač, pokojnin in raznih socialnih dajatev, po drugi strani pa povečanje davkov na visoke dohodke in zasebno lastnino, omejitve za razpolaganje z zemljo itd.

Vse to so dejstva, s katerimi skušamo ilustrirati tezo o »novih razmerah«. V zvezi s tem je vsaj v nekaj besedah nujno opozoriti še na nekaj: Madžarska je svojo gospodarsko reformo (na Madžarskem ta izraz od novembra 1972 ni več v rabi; zamenjal ga je izraz »izboljšave«, oziroma »izpopolnjevanje« sistema vodenja in upravljanja) začela v času, ko je bil glavni reformni val v vzhodni Evropi dejansko že mimo. Sovjetska zveza je že sredi šestdesetih let opustila ambiciozne reformne načrte, češkoslovaška gospodarska reforma je skupaj s tako imenovano januarsko politiko doživela hud brodolom, na Poljskem resnejših poskusov gospodarske reforme niti ni bilo, v Bolgariji pa stvar ni šla dlje od previdnega in dokaj nejasnega govorjenja o nekakšni reformi. Začetne izkušnje z gospodarskimi reformami (posebno v ZSSR in ČSSR) so jasno pokazale, da nobene reforme ni mogoče omejiti samo na gospodarstvo, da njene posledice prej ali slej nujno sežejo na vsa področja družbenega življenja in prinašajo vrsto stvari, ki jih je težko predvideti in še težje nadzorovati — med drugim zastavljajo tudi skrajno resno in neprijetno vprašanje o delitvi oblasti med politično in gospodarsko sfero. Lahko rečemo, da je reformno gibanje — tako kot je bilo zastavljeno v začetku šestdesetih let v vsej vzhodni Evropi, na čelu z ZSSR — doživelo nezaupnico in to je gotovo tudi ena zelo pomembnih stvari, ki se skrivajo v formuli »spremenjene razmere«.

Krepitev vloge partije

Ostaja nam še vprašanje, kakšni so odgovori na spremenjene razmere?

Eden prvih in najpomembnejših se glasi: vsestransko je treba okrepiti vodilno in nadzorno vlogo partije, pri tem pa zagotoviti, da bodo člani partije res izvrševali sprejete sklepe. O tem je najbolj jasno in kategorično govoril že citirani Arpad Pullay: »Demokratski centralizem jamči v življenju in delu partije možnost ustvarjalnih, svobodnih razprav — vključno tudi možnost motiti se — hkrati pa zagotavlja disciplinirano izpolnjevanje sklepov; pomeni (demokratski centralizem — op. av.), da brez razprav ne more biti pravih in doslednih rešitev; toda brez komunistične discipline tudi najboljši sklepi nič ne pomagajo. To je treba omeniti zato, ker nekateri ločijo demokracijo od centralizma, aktivni so med razpravami, nastopajo z gorečimi govori, ko pa je treba delati, jih ni nikjer, skrivajo se v senci. Pri partijskem delu je zlasti nevarno, kadar se nekateri delajo kot da sprejemajo politiko partije, vendar ohranijo lastno mnenje in delajo drugače; kadar se nekateri delajo, kot da sprejemajo kolektivno vodstvo, v resnici pa imajo partijo le za posvetovalni organ, jo obremenjujejo z različnimi nepomembnimi zadevami, v pomembnih

vprašanjih pa sprejemajo sklepe sami. V vseh teh vprašanjih se moramo strožje držati partijskih norm.«

V imenu zagotavljanja enotnosti in učinkovitosti v partiji so bile storjene že omenjene kadrovske spremembe na marčnem plenumu CK (1974). V novem najvišjem partijskem vodstvu, ki je bilo izvoljeno na XI. kongresu (politbiroju), ni več treh vidnih zagovornikov gospodarske reforme (Gyula Kallai, Lajos Feher, Rezső Nyers), od štirih novih (Lazslo Maroth, György Lazar, Istvan Sarlos in Miklos Ovari) se v minulih letih ni nihče eksponiral v imenu reforme, na kongresu pa so bili seveda zagovorniki politike »prilagajanja spremenjenim razmeram«. Ob tem pa je treba opozoriti tudi, da sta poleg Janosa Kadarja (ki je bil znova izvoljen za generalnega sekretarja) ostala v politbiroju Jenő Fock in Bela Bisku — oba zelo vidni in ugledni figuri madžarske gospodarske reforme. V politbiroju torej ni prišlo do »čistke«, ampak le do drugačne razporeditve ravnotežja, kar je povsem v skladu s trditvijo, ki je bila na kongresu tolikokrat izrečena, da madžarska partija ne spreminja svoje temeljne politične usmeritve, ampak jo le prilagaja razmeram. Do podobne spremembe ravnotežja je prišlo tudi v centralnem komiteju.

Vendar spremembe v najvišjem vodstvu niso edina novost s tega področja. Kongres je na predlog CK in Janosa Kadarja sprejel sklep o splošni zamenjavi partijskih izkaznic, kar naj bi — po besedah Kadarja — »pripomoglo k nadaljnji krepitvi idejno-politične strnjenosti in akcijske enotnosti partije«. Za natančnejšo ilustracijo pomena tega ukrepa se moramo znova zateči po pomoč k Arpadu Pullayu: »V vrstah naše partije so tudi taki komunisti, čeprav jih ni veliko, ki s svojim delom in obnašanjem niso v skladu s partijskimi normami. Takim članom partije je treba dati možnost, da v skladu s statutom in prostovoljno zapustijo naše vrste... Centralni komite v svojem poročilu priporoča kongresu, naj sprejme sklep o zamenjavi partijskih izkaznic. Pri tem ne gre za partijsko čistko in tudi ne za spremembo njenega sestava. Namen imamo opraviti globoko odkrite, tovariške pogovore z vsakim članom partije o njegovem delu, o tem, kako izpolnjuje obveznosti in kako izkorišča pravice.«

Ni dvoma, da bo zamenjava partijskih izkaznic izvedena tako, da se bo okrepila partijska disciplina in akcijska sposobnost partije, ki mora biti v skladu s sedanjimi zahtevami mnogo bolj kot v zadnjih letih vodilna in celo poveljujoča sila na vseh področjih. Hkrati s tem je bila ostro zastavljena tudi zahteva, da je treba vsestransko okrepiti centralne organe izvršne oblasti — svet ministrov (vlado), ministrstva, direkcije itd. Ti organi bodo morali po navodilih in pod vodstvom partije zagotavljati predvsem dvoje: upoštevanje splošnih interesov v nasprotju s pojavi »področnega šovinizma« (kot je temu dejal Jenő Fock); stalno skrb za tako socialno politiko, ki bo sproti odpravljala socialne napetosti in skrbela, da ne bi ponovno prišlo do večje socialne diferenciacije, zlasti ne do krepitve in bogatitve privatnega in polprivatnega sektorja.

Z gospodarsko reformo se je znatno povečala samostojnost podjetij in tudi lokalnih organov oblasti. Ta proces je bil v prvih letih reforme označen kot bistvena postavka razvoja demokracije. Kot že rečeno, je to povzročalo določene zaplete in napetosti v odnosih med centralnimi in lokalnimi oblastmi, in brž ko se je začelo govoriti o »popravnih«, je bilo jasno, da bo treba spregovoriti tudi o raznih oblikah demokratičnega razvoja in dati nove odgovore, ki bodo bolj v skladu s celotno usmeritvijo partije. Najbolj splošen odgovor je bil dan v formuli: krepitev vodilne vloge delavskega razreda. Vsebina tega je delno razvidna iz razprave člana politbiroja Bele Biskuja na kongresu, ko je med drugim dejal: »Velika državna industrija poraja in obnavlja delavski razred. Velika industrija določa lik delavskega razreda, zato razvoj velikih podjetij ni le gospodarska zadeva, ampak tudi važna naloga našega partijskega delovanja. Ko smo videli, da s položajem velikih podjetij ni vse v redu, da razvoj delavskega razreda zaradi določenih vzrokov zaostaja, smo vzeli to kot politični problem največjega pomena.« Poudarjanje vloge velikih podjetij ni slučajno, kajti zaradi njihovega pomena so bolj kot manjša podrejena centraliziranemu vodenju in nadzorstvu in tu se je lažje boriti proti »pojmovanju, da socialistična demokracija pomeni samo samostojnost, lokalno iniciativo in izključuje vsako podrejenost« (Bela Bisku). Tu se lahko najhitreje uveljavi tako pojmovanje demokratičnega centralizma, po katerem je »v socializmu smisel demokratičnega centralizma v tem, da organizacijsko zagotavlja stalno upoštevanje mnenja delavcev, hkrati pa sprejemanje takih sklepov, ki bodo v skladu s splošnimi interesi« (Bela Bisku).

Pojmovanje demokracije se potemtakem seli z ravni podjetij in gospodarskih organizacij na raven »upoštevanja mnenja delavcev«, kar meče povsem drugačno luč na »problem oblasti«, kajti podjetje ali gospodarska organizacija lahko nastopa kot nosilec moči — v reformnih razmerah tudi politične — medtem ko demokracija na delovnem mestu (ki zamenjuje demokracijo na ravni podjetij) nima tako izrazitih elementov neposredne politične moči. Ker gre za občutljivo zadevo, je najboljša, da za podrobnejšo razlago vsebine »demokracije na delovnem mestu« pokličemo na pomoč razlago Bele Biskuja na kongresu: »Na spodbudo centralnega komiteja, centralnega sveta sindikatov, industrijskih sindikatov in kompetentnih državnih organov, so v mnogih velikih podjetjih, ki so jih izbrali v ta namen, zdaj uvedli sistem sestankov delavcev ali njihovih sindikatov kot obliko znotrajtovarniške demokracije. Predvideno je, da bodo ti forumi, ki jih bodo vodile partijske organizacije, imeli pravico izrekati svoje mnenje in sklepati o določenem krogu vprašanj. Ta pravica bo zajemala na primer razpravljanje o planu, izkoriščanje socialnih in kulturnih fondov in podeljevanje nazivov brigad socialističnega dela. Na ta način bodo delavci dobili bolj neposredno možnost vključevati se v vodstvene zadeve.«

Ob tem bržda poseben komentar ni potreben, saj je iz citiranih misli dovolj jasno razvidno, v čem je smisel demokracije na delovnem mestu in kakšno je razmerje med to obliko demokracije, ki bo v prihodnje deležna vsestranske partijske podpore, in ono, ki jo je pred leti forsirala gospodarska reforma.

V začetku smo navedli ugibanja, ki jih je bilo pred enajstim kongresom madžarske socialistične delavske partije slišati v tujini in tudi na Madžarskem o tem ali in koliko madžarska partija spreminja svojo politiko. Po vsaj delni analizi kongresa in novosti, ki jih je prinesel, lahko na kratko povzamemo, da madžarska partija ni želela in ne želi kake drastične preusmeritve svoje politike, da pa razvoj v smeri, v kakršni je šel prva leta po uvedbi gospodarske reforme, ni več zaželen in verjetno tudi ne mogoč, ker je povzročal napetosti doma in bržda tudi določene dvome zunaj. »Popravki smeri«, o čemer je bilo na kongresu toliko govora, pomenijo v bistvu nadaljevanje razvoja po bolj preizkušenih poteh in z bolj preizkušenimi metodami.

MOJCA DRČAR-MURKO

Izvirnost zasuka na Portugalskem

Posebnosti in izvirnosti političnega zasuka, ki je pretrgal 50 let trajajoče obdobje fašističnosti na Portugalskem, so se v enem letu zaokrožile v celoto »potrugalskega primera«. Čeprav je bilo na začetku mogoče iskati podobnosti z nekaterimi drugimi gibanji oboroženih sil, ki so spreminjala zatrdle in otopele družbene in politične odnose, so imeli dogodki na Portugalskem toliko svojih značilnosti, da razvoja ni bilo mogoče predvideti po nobenem že znanem razpletu kje v svetu. »Čilska pot« bi utegnili biti iztočnica za politično premikanje na Portugalskem le v najbolj splošnem pomenu osvobajanja izpod nadzorstva tujega kapitala in nadsacionalnih družb, deloma pa še v pogledu »strateških« koristi zahodnega sveta v okviru logike vplivnih območij. »Etiopska pot« bi se utegnili pokrivati s podobnim portugalskim valovanjem od »zmernosti« prek »angažiranosti« do »radikalnosti« v okviru oboroženih sil glede na to, kako močan je bil odpor starih privilegiranih slojev in kako velika je bila nevarnost, da bi se nekrvava revolucija končala z državljansko vojno. »Perujska pot« bi lahko rabila za primerjavo šele v zadnjem času, ko je prišlo tudi na Portugalskem do institucionaliziranja Gibanja oboroženih sil in ko je dokončno sprejeta misel o tem, naj jedro revolucionarnih sprememb nosi Gibanje oboroženih sil, vključno z nacionalizacijo nekaterih ključnih vej gospodarstva in bank ter z zemljiško reformo.

Izvirnost »portugalskega primera« je toliko večja zato, ker gre za evropsko državo, ki jo je salazarizem izključil iz tokov evropske zgodovine ter jo pustil na robu mednarodnega dogajanja, vpeto v iluzije o večstoletni civilizaciji in v petstoletnem kolonialnem imperiju. Gre za deželo, ki naj bi izvedla proces dekolonizacije tako, da v nanovo neodvisnih državah ne bi pustila sledov novega kolonializma, in ki na drugi strani spoznava, da je sama celo dvakrat kolonizirana: najprej v odnosu do velikega mednarodnega kapitala, ki je imel v deželi »svobodo pobude« in je slonel na izjemno slabo plačani delovni sili, nato pa še v notranjem razmerju med mesti in podeželjem ter med severom in jugom. Razlike med pokrajinami so namreč tako velike, da jih ni mogoče primerjati z nobeno evropsko državo, v kateri je gospodarska moč tudi neenakomerno porazdeljena. Ko so se začela odpirati žgoča vprašanja prihodnjega družbenega in političnega razvoja, se je Portugalska znašla v novem precepu: po eni strani geografsko in politično sodi v zahodno Evropo, od koder izhajajo bolj ali manj jasne obveznosti, na drugi strani pa ji splošna gospodarska zaostalost narekuje, da išče prostor med deželami v razvoju, kar tudi ni zgolj vprašanje abstraktne politične opredelitve, ampak zahteva privoljevanje v določeno skupno politično strategijo v boju za nove mednarodne ekonomske odnose.

Omenjene zunanje značilnosti, ki portugalskemu zasuku določajo mednarodni prostor, ves čas vplivajo tudi na dinamiko notranjega spreminjanja. V pogledu vzajemne odvisnosti z drugimi subjekti mednarodnih odnosov Portugalska seveda ni izjema, toda zdi se, da jo ključni položaj v zahodni obrambni zvezi obremenjuje z dodatnimi neznankami, ji narekuje previdnost pri iskanju dokončnih smeri v gospodarskem in družbenem razvoju, prav tako pa preudarnost v sklepanju novih meddržavnih stikov. Navidezna mirnost, ki z majhnimi izjemami spremlja enega izmed najbolj drastičnih političnih zasukov v državah poveljne Evrope, daje občutek, kot da gre za razmeroma preprosto spreminjanje, in celo, da so se vsi — tisti, ki imajo, in tisti, ki nimajo — sprijaznili z mislijo, da je nacionalno bogastvo treba pravičneje razdeliti. Besedni boji med številnimi političnimi skupinami so na svoj način sprostili umetno zadržano ozračje in so v vsesplošnem iskanju politične identitete pomagali ustvariti občutek, da je portugalska mirna revolucija prestopila kritično točko in da je ni več mogoče postaviti nazaj. Nekaterim opazovalcem se je že zdelo, da se je dovolj utrdila samo s tem, da se je obdržala eno leto, čeprav zvečine še ni posegla v ključna družbena nasprotja in še ni odločneje razčistila odnosov med nosilci politične in ekonomske moči.¹

¹ Sekretar KP Portugalske Alvaro Cunhal drugače: »Položaj na Portugalskem je odvisen od boja med demokratično revolucijo in silami, ki si prizadevajo, da bi ji zastavili pot. Opozicija novemu režimu prihaja predvsem iz vrst fašističnih in reakcionarnih elementov, ki jim je zdaj uspelo ohraniti položaje v državnem aparatu in ki imajo na voljo organizirano politično moč, ki je ne gre podcenjevati.« »Politika«, 8. febr. 1975.

Tako razmišljanje bi utegnilo veljati, če ne bi odmikanje časa, ki je sam na sebi zagotovo utrjevalni dejavnik, nosilo v sebi tudi prvino odlaganja z najbolj nujnimi reformnimi posegi, slabilo začetno ostrino reformističnega programa in krepilo odpor privilegiranih slojev hkrati z njihovim postopnim prilagajanjem novim razmeram. Odmikanje časa, ki je hkrati pomenilo tudi odlaganje ključnih rešitev na ugodnejši čas, je imelo poleg svoje pozitivne strani, namreč razčiščevanja stališč znotraj samega Gibanja oboroženih sil in političnih strank, ki ga podpirajo, tudi slabo stran, se pravi, možnosti in čas za konsolidiranje odpora nasprotnih sil ob uporabi vzvodov ekonomske moči, ki so ostali v glavnem nedotaknjeni. Mirnost je torej lahko veljala toliko časa kot v Etiopiji, ali navsezadnje tudi v Čilu, namreč toliko, dokler se oblast ni politično uredila in dokler ni začela izvajati strukturalnih sprememb, ki so prizadele poprejšnje lastniške sloje. Mirnost in nekako prizanesljivo sprejemanje novosti je bilo torej tudi na Portugalskem pripisati prepričanju, da zaradi občutljivega strateškega in idejno-političnega položaja dežela ne more izvesti prave revolucije, ampak se lahko zaustavi le ob poskusu spreminjanja portugalske zaostalosti v razmere sodobnega kapitalizma in približevanja neki parlamentarni buržoazni različici zahodnih evropskih držav.

Zdi pa se, da je šlo še za nekaj več, kar sodi med že omenjene portugalske posebnosti in ki jih nekateri imenujejo »anomalija«. ² Velika buržoazija (v pravem pomenu besede, kajti šlo je za kakih 200 družin, ki so obvladovale portugalsko gospodarstvo) se je tako zlila s fašističnim režimom in bila njegov *sine qua non*, da preprosto brez njega ni mogla obstajati, ne da bi se reorganizirala. Preurediti pa se ni mogla takoj, ker preprosto ni imela volje in politične sposobnosti, da bi po udaru pritegnila v svoje širše okrilje vse tiste potencialne zaveznike, ki jih označujejo z »zmernimi« in ki so v mnogih državah evropskega Zahoda po vojni ustvarile dokaj široko, pa vendar s skupnimi koristmi opredeljeno desno fronto. Veliki buržoaziji preprosto ni ustrezala nobena družbena oblika, ki bi liberalizirala deželo, izvedla zemljiško reformo in končala stanje notranje koloniziranosti, in temu je pripisati, da ji v enem letu ni uspelo se dokončno politično identificirati v notranjem političnem boju. Poskušala je s pritiskom znotraj oboroženih sil, ki pa je bil tudi tedaj, ko se je navezal na elemente zunanje grožnje in dobil končno podobo v poskusu državnega udara, razmeroma neučinkovito zamišljen in še vedno navezan na posamezne ljudi (De Spínola), manj pa na program, ki bi dal alternativo dogajanju v okviru Gibanja oboroženih sil.

»Zveza med vojaki in ljudstvom«

Začetno tipanje v okviru oboroženih sil, kdo naj bi bil nosilec udarca proti salazarizmu, je v daljšem obdobju opredelilo Gibanje 25. aprila

² Romano Ledda: »Anomalja portugalskega primera«, »Rinascita«, 21. marca, št. 12.

tudi v družbenem in političnem pomenu. Vojska se je v ozračju diktature, klerikalnega integralizma, premišljene hierarhičnosti in politične neorganiziranosti pojavila kot edina dovolj močna skupina, ki je lahko računala na določeno stopnjo notranje enotnosti ali vsaj okvirnega somišljeništva. Somišljeništvo v splošnem je bilo morda omejeno zgolj na prepričanje, da je režim, ki se je naslanjal na kolonialne vojne, pripeljal deželo v tako krizo, da je ni bilo mogoče zaustaviti drugače kot z udarom proti režimu, toda zdi se, da so oborožene sile iskale le najmanjši skupni imenovalec in da so politično usklajevanje predstavljale na obdobje konsolidiranja začasne oblasti. Tudi v tem pogledu je šla Portugalska v drugačno smer kot druge evropske kolonialne države. Vsi režimi, ki so skušali ohraniti kolonialne sisteme, so se naslanjali na vojske kot na politične dejavnike proti organiziranim političnim skupinam v svojih lastnih družbah, ki so se zavzemale za dekolonizacijo. Na Portugalskem pa so prav vojaki, ki podobno kot general De Spinoła niso bili levo usmerjeni, zapolnili praznino, ki je obdajala težnjo privilegiranih slojev po nadaljevanju kolonialnih vojn. Na vprašanje, zakaj torej zgolj vojaki, je mogoče odgovoriti podobno kot v etiopskem primeru: že vnaprej veljajo kot homogena skupina, če presojamo njene politične značilnosti, v rokah imajo prisilo, enotnost pogledov se predpostavlja in šele pozneje preverja. Z drugimi besedami, glede na to, da razen Komunistične partije Portugalske, ki je imela nekake tradicije političnega organiziranja, na vsem prizorišču ni bilo nobene organizirane sile, ki ji ne bi bilo treba šele iskati skupnih točk, svoje identitete, somišljenikov in šele ustvarjati program, ki bi se komu zdel ustrezen in potreben. Skupna gesla o »protikolonialni usmerjenosti« in o »demokratizaciji« portugalskega družbenega življenja so pomenila najširšo platformo, ki pa je bila prav tako neobvezujoča za pobudnike in nenevarna za posestniške sloje, kot je bila splošna. Protikolonialna usmerjenost je veljala kot nekaj abstrakten dolgoročni program, ki pa je dopuščal različne misli o tem, kako hiter in popoln naj bo ta proces in kakšno stališče naj zavzame do političnih skupin, ki so se oblikovale v dolgi kolonialni dobi na ozemlju kolonij. Demokratizacija je dajala morda še več prostora za različne razlage o tem, kakšna naj bo prihodnja portugalska notranja družbena usmeritev. S predpostavko, da vojaki samo začenjajo proces demokratizacije, vsebino pa naj bi mu dale politične skupine v vzajemnem soočanju in samo ljudstvo, ki naj bi po 50-letih znova volilo, se je pojavilo nekaj idej o tem, kaj je »demokratizacija« na Portugalskem. Širile so se od zamisli o »usposabljanju« politično nepismenega ljudstva za sodelovanje v političnem odločanju, prek neomejenega političnega boja do formalne demokracije, ki naj bi dala državljanske pravice, v področje ekonomskih pravic pa ne bi radikalno posegla.

V tem vmesnem obdobju pripravljanja na pravo politično soočenje, ki je zagotovo imelo zunanje značilnosti demokratične izmenjave mnenj,

ter mu nekateri pravijo »preddemokracija« in drugi »parademokracija«,³ pa so se zaostrovale razmere, ki so vse bolj govorile o tem, da dežela potrebuje dokaj energične odločitve v spreminjanju družbene strukture. Vzporedno s tem razvojem je prihajalo do potrebe po zvišanju skupnega imenovalca v okviru Gibanja oboroženih sil, kar je odsevalo tudi v zunanjih značilnostih: od udara 25. aprila 1974 do jesenskega soočenja v Gibanju oboroženih sil je bilo na Portugalskem šest bolj ali manj enakovrednih središč oblasti.⁴ Nujnost odgovoriti na vprašanja o prihodnji družbenopolitični usmeritvi in s tem poiskati prostor na mednarodnem prizorišču je radikalizirala samo Gibanje oboroženih sil, ki je postopoma dobivalo institucionalne oblike in se po tem, ko je pretrgalo s prvim predsednikom postfašistične Portugalske Spinoła, izjasnilo za »zvezo med vojaki in ljudstvom«.⁵ Prvine družbene emancipacije se niso mogle zaustaviti samo na formalnih demokratičnih pravilih, ampak so morale poseči v družbeno neenakost pri njenih koreninah: v veleposestniško lastnino zemlje, v izkoriščevalske odnose v industriji, v razmerja s tujim kapitalom.

Obdobje, ki je sledilo nekaj mesecev iskanja nove politične podobe, je kljub zadržanosti v programskih izjavah mogoče označiti s premikanjem v levo, z radikalizacijo odnosov znotraj oboroženih sil in z razpokami med političnimi strankami, ki so sicer podprle dejanje vojakov.⁶ Ker ni šlo več za izmenjavo mnenj in ker se ni več zdelo, da je časa na pretek, je postajala usmeritev še vedno najmočnejše politične organizirane sile tembolj pomembna. Razpršenost središč oblasti je dala prostor enemu samemu središču (vrhovnemu svetu revolucije), ki ima tudi zakonodajno funkcijo, s tem pa se je zoževal krog najpomembnejših vplivnih dejavnikov, zaostroval pojem enotnosti in zviševal skupni imenovalec za vse poprej razpršene pojme, od »protikapitalističnega«, prek »protikolonialističnega« do »demokratizacije«. Teža odločanja se je vse bolj osredotočala na pripadnike vojske v začasni vladi, predstavniki političnih strank pa so postopoma dobili vlogo »vira inspiracije« za »gibalo revolucije«.⁷

³ Embrionalno demokracijo zunanji minister Antunes imenuje »preddemokracija«, admiral Coutinho pa »parademokracija«. »Rinascita«, 28. marca 1975, št. 13.

⁴ To so bili predsednik republike Spinoła, Hunta narodne rešitve s šestimi generali in admirali, državni svet kot zakonodajno in politično telo, sestavljeno z članov Hunte narodne rešitve in nekaterih pripadnikov Gibanja oboroženih sil, začasna vlada, sestavljena iz političnih strank in oficirjev, Gibanje oboroženih sil kot eno izmed središč političnega odločanja in koordinacijska komisija kot nekaj štab aprilske revolucije.

⁵ Na skupščini Gibanja oboroženih sil, ki se je v začetku februarja 1975 posvetila iskanju institucionalnih oblik, je predstavnik vodstva dal zadržano izjavo o tem, kakšen bo politični profil Gibanja v prihodnje: »... ne bo krenilo ne v levo ne v desno, ampak bo šlo naravnost naprej...« »Politika«, 8. februar 1975.

⁶ »Ne moremo mimo dejstva, da Portugalska doživlja politično krizo, katere konca še ni videti, in da med strankami koalicije raste nezaupanje.« Generalni sekretar socialistične stranke Soares, »Politika«, 22. februarja 1975.

⁷ Tak razvoj je bil tudi posledica udara desničarskih krogov 11. marca. Po besedah predsednika Coste Gomeša so ustanovili vrhovni svet revolucije kot središče državne in politične moči, »od katerega bo odvisna usoda Portugalske in bo gibalo revolucije«. Volitve so tudi po

V tej zvezi velja omeniti spremembe v okviru samih oboroženil sil. Medtem ko so se v času Spinole mladi oficirji borili za to, da bi politične stranke dobile kar največ moči in možnosti za sodelovanje v političnem življenju, kar naj bi omogočilo spoznati voljo ljudstva, se je položaj bistveno spremenil 28. septembra, ko je bilo videti obrise reakcionarnega prevrata oziroma zaustavljanja revolucije na tisti točki, ki bi prejšnje nosilce dejanske oblasti pustila nedotaknjene. V najboljšem primeru bi tako dejanje končalo le kolonialno dediščino Portugalske, pa še to najbrž v okviru načrtov mednarodnega kapitala, ki so zlasti Angoli namenili še dolgo obdobje notranje napetosti in izsiljevanja. Nevarnost je poostрила obrise programa, ki ga naj bi čimprej izvedlo Gibanje oboroženih sil in isti Vasco Gonçalves, ki se je zavzemal za to, da se bojišče prepusti političnim strankam, je postal zagovornik odločilne vloge vojske v vmesnem obdobju kakih štirih, petih let. Ozračje navidezne mirnosti se je napolnilo z nasprotujočimi si stališči, vojska si je zadajala nalogo, da bo izpolnila »zgodovinsko poslanstvo«. Razpoloženje, ki je čedalje bolj poudarjalo zvezo med vojsko in ljudstvom, ne da bi to zvezo konkretiziralo z globljimi družbenimi reformami, je spreminjalo tudi taktiko tistega tabora, ki se je bal prehitrih zasukov oziroma radikalnosti sploh in je iskal oporo tudi v vplivnih visokih vojaških kadrih.

Poskus državnega udara 11. marca je že pokazal razlike med načinom, ki ga je narekovala embrionalna radikalnost septembra lani in občutnejša leva usmerjenost šest mesecev pozneje. Lani se je Spinola naslonil na tako imenovano tiho večino, pri čemer je računal na to, da bo naredila svoje paternalistična, hierarhična in klerikalna vzgoja množic v zadnjih 50-tih letih. Množice naj bi bile pripravljene slediti trdnim in uveljavljenim potem, naslanjale naj bi se na tradicionalne temelje oblasti na Portugalskem, raje bi se naklonile redu in miru kot pa nenehni napetosti, ki jo je prinašal novi položaj. Upošteval je, skratka, večino elementov, na katerih je slonela tudi manipulacija z ljudmi v okviru prejšnjega režima. Potem ko to ni uspelo in ni zadostovalo za prevrat, se je v naslednjem reakcija drugače pripravila. Segla je v globino političnega prizorišča, združila moči, zajela del političnih strank in ustvarjala možnosti za zaokroženje »zmernih« in »neopredeljenih« sil ob nedvoumni podpori iz tujine. Tako politiko je bilo tem lažje izvajati zato, ker so ostali vzvodi prave moči nedotaknjeni in se je med politično ter ekonomsko oblastjo odpiral pomemben prazen prostor. Hkrati je stekla psihološka vojna, ki se je naslonila na obrambo reda in vere ter namigovala na nenačelnost socialističnih in komunističnih pobud, kar je lahko imelo precejšen odmev v zaostalem in manipularnem prostoru. Svoj posebni zven je dobila tudi »demokracija«, ki naj bi bila po prepričanju nasprotnikov sedanje usmeritve že dana portugalskemu narodu, vendar pa naj bi jo v

neuspelem poskusu udara obveljale kot izraz ljudske volje in kot »vir inspiracije« za oficirsko gibanje, ki naj »razlaga in sprejme« to ljudsko voljo. Navedeno po »Politiki«, 19. marca 1975.

obdobju radikaliziranja oboroženih sil »ogrožala manjšina«. Besednjak je torej izgubil tipične portugalske značilnosti in dobil razmere dobro znanega podtikanja levici, da si prizadeva vzpostaviti diktaturo. Časniški mogotci, ki jih poprej v dobi salazarizma nedemokratičnost vladanja ni motila, so se v obdobju pripravljanja udara osredotočili v napad na tiste, ki so menda ogrozili portugalsko demokracijo.

Skupna nevarnost je v večji meri povezala politične skupine, ki so obveljale kot aktivni sopotniki Gibanja oboroženih sil, in je tudi v okviru oboroženih sil pripeljala do odločitve o trajni vlogi vojske v procesu demokratičnega spreminjanja (odtod primerjave s perujsko potjo) in do ukrepov, ki naj bi izpodjedli ekonomsko moč nasprotnega tabora. Nacionalizacija bank in zavarovalnic, začetek zemljiške reforme in podpora tistim gibanjem na podeželju, ki so v nekakem brezvladju kmete opogumila, da so začeli sami obdelovati zemljo, ki je veleposestniki namenoma niso — to so značilnosti tretjega obdobja po zasuku. Vojska naj ne bi več iskala posrednikov med seboj in ljudstvom, pripravljena pa bi bila sprejemati nasvete, da bi bila ljudska volja izpolnjena. Ostrost ukrepov in spremenjeni načini komuniciranja z množicami naj bi dali trden temelj za hitrejšo izvedbo programa, ki je v bistvu še vedno tak, kot je bil 25. aprila lani, a je v času priprav na volitve v ustavodajno skupščino dobil značilne novosti, ki jih je zahteval čas.

Doktrina o omejeni suverenosti?

Prevrat na Portugalskem, ki so ga v začetku zahodni zavezniki opazovali z nekako mešanico zaskrbljenosti in naklonjenosti, je z notranjim radikaliziranjem postopoma dobival obrise ključnega vprašanja atlantskega obrambnega sistema. Opozorjanje na značilnosti geografskega položaja je bilo del mednarodnih odnosov Portugalske z zvezniki, hkrati pa si je nova oblast tudi s svoje strani prizadevala dokazati, da notranje spremembe v ničemer ne spreminjajo poprej sklenjenih pogodb in predvsem ne spreminjajo značilnosti članstva v atlantski zvezi. Toda zagotovila o tem, da išče Portugalska izvirno pot, ki bo ustrezala potrebam ljudstva in še vedno v okviru zahodne skupnosti, niso zadostovala. Od vsega začetka je Portugalska obveljala za manj zanesljivega zaveznika, ki so mu začeli odtegovati nekatere najpomembnejše podatke, nasprotje pa je postalo bolj odkrito in določno, ko je propadel Spinolov poskus državnega udara. Marca je NATO izrazil zaskrbljenost zaradi razvoja položaja na Portugalskem, ne v taki meri zaradi kakega vojaškega neravnovesja, ampak zaradi morebitnih dolgoročnih posledic, ki bi jih prinesle gospodarske in družbene spremembe v smeri »portugalskega socializma«.

Menda je mogoče reči, da imajo vojaške in idejne zveze svoje skupne zakonitosti in celo skupna pravila. Zaokroženje vplivnega območja sodi mednje in povzroča podobne reakcije proti tistim državam, ki so se

odločile za tako smer družbenega in gospodarskega razvoja, ki bi motila monolitnost in ustvarjala nevarne primere za druge. Če to velja za zaokroženje vzhodnega blokovskega sistema, bi spričo zaskrbljenosti zaradi razvoja na Portugalskem lahko podobno trdili tudi za zahodnega. Ne gre za vojaško ravnotežje v Evropi, kajti obdobje popuščanja napetosti, priprave na evropsko konferenco o varnosti in pogajanja o omejitvi strateškega jedrskega oboroževaja so že zdavnaj dokazale, da se zdaj ravnotežje meri drugače. Ker poleg tega ni bilo zastavljeno vprašanje ameriškega oporišča na Azorih, sploh ni mogoče govoriti, da se zahodna skupina boji, da bi oslabela v vojaškem pomenu. Prej je mogoče reči, da gre za hkratno obstajanje teze o nadaljevanju svetovnega idejnega spopada, kjer veljata samo dva sistema in vmes med njima ni nobenega prostora za tiste, ki ne bi radi bili ne v enem ne v drugem. »Socializem po...« v tej tezi nima nobenega pomena, ampak je hkrati z državo, ki ga uvaja, razvrščen v sovjetsko vplivno območje. In ker to spreminja ravnotežje med obema skupinama, je treba težiti k zaokroženju vplivnih območij ter ne dovoliti, da bi prišlo do takih družbenih sprememb, ki bi napovedale nekake oblike socializma. »Doktrina o omejeni suverenosti«, nekoliko prirejena, a vendar v bistvu različica vzhodnega modela, je zdaj obveljala v oceni portugalskega dogajanja. Z drugimi besedami, država, ki ji je bil z zemljepisnim položajem in poprejšnjo politično podobo določen prostor v enem idejnem svetu, se zaradi »višjih« koristi sistema ne bi smela odločiti za revizijo izhodišč za svoje življenje.

Mednarodni pritisk se seveda ni zaustavil ob opozorilih vojaške narave. Velik politični pomen je imela akcija Unije krščanskih demokratov, ki se je lotila vrste poskusov, da bi iz evropskega zornega kota pohvalila prave demokratične sile in jih okrepila v njihovem nasprotovanju »vsem vrstam totalitarizma«. ⁸ Tudi Evropski svet, ki nekaj mesecev ni imel nobenega mnenja o Portugalski, je navsezadnje marca letos ugotovil, da levica (zlasti KP) kompromitira idejo demokracije. ⁹ Še resnejši poskusi zadrževanja radikalnih rešitev se pojavljajo v okviru gospodarskih odnosov, kar še zožuje prostor za gibanje, ki ga imajo na voljo odločilne sile v portugalskem mirnem spreminjanju.

Večkrat ponovljene izjave visokih predstavnikov portugalske vlade, da se zavedajo občutljivega položaja v okviru medblokovskih odnosov, ¹⁰ so bile deloma posledica resne zaskrbljenosti zaradi načina, kako so v zahodnih državah ocenjevali prizadevanja za demokratizacijo na Portugalskem, deloma pa tudi še ne do konca pojasnjena vprašanja, ali socia-

⁸ Obiska zahodnonemškega zunanjega ministra Genscherja (v vlogi predstavnika atlantskega pakta) in podpredsednika zahodnonemškega parlamenta Von Hassla (za Evropsko demokristjansko unijo) v Lisboni so ocenili kot poskus osamitve Portugalske in vmešavanje v njene notranje zadeve v predvolilnem obdobju. »Politika«, 8. aprila 1975.

⁹ Tako je pisal tudi zahodnoevropski tisk. Značilen primer: Zadnja možnost Portugalske, da prepreči diktaturo. »The Times«, 1. april 1975.

¹⁰ »Dobro vemo, v katerem delu sveta živimo, dobro poznamo naš položaj.« Premier Vasco Gonçalves, »Politika«, 2. aprila 1975.

listična Portugalska iz idejno-političnih vzrokov še lahko ostane polno-pravna članica take obrambne in politične zveze, kakršna je atlantski pakt. Odgovor bo, tako se zdi, v enaki meri odvisen od atlantske zveze kot od Portugalske, čeprav gre za vzajemno prepletanje: Portugalska se je nevdumno odločila storiti nekaj odločilnih reformnih korakov, ki spreminjajo dosedanjo politično in ekonomsko podobo dežele, in bo s takim dejanjem nujno razširila krog držav, s katerimi bi lahko imela ustvarjalne meddržavne odnose. Razvoj bo, ker »se zaveda svojega geografskega položaja«, prilagajala razmeram, toda v ključnem vprašanju o obliki družbenih in političnih odnosov najbrž ne bo mogla popustiti, ne da bi razvrednotila program revolucije. Če bi tako odstopanje od nepogojne lojalnosti zahodnemu sistemu (v splošnem je s tem izrazom še vedno razumeti idejno skupnost, naperjeno proti prodiranju socialističnih misli in ukrepov) v strategiji zahodne obrambne zveze obveljalo kot *dopustna izjema* v posebnih razmerah skrajne nerazvitosti, bi bila s tem oblikovana nekaka začasna in kompromisna formula. Le-ta bi imela vrednost *primera* tudi v širših mednarodnih odnosih, ker bi odstranjevala avtomatičnost sankcije proti državi, ki se je iz notranjih političnih vzrokov odločila za spremembo družbene usmeritve in bi, v nekem pomenu, razveljavljala tudi ostrino ideje enotnosti v okviru blokovskih skupin.

Negotovost takega razvoja dogodkov ustvarja ozračje nemira in zaskrbljenega pričakovanja, pa tudi okrepljenih reakcij tistih, ki bi želeli, da bi se zahodna skupnost z vojaškimi in gospodarskimi ukrepi oklenila teze o nujni idejni enotnosti in odstranila napovedano premikanje Portugalske k »svojemu socializmu«. Kot ob vseh podobnih primerih, zlasti ob čilskem, je pomembno vlogo v oblikovanju javnega in političnega mnenja odigral tisk v zahodnih državah, ki je dokaj sistematično oživiljal tezo o »agresivnem mednarodnem komunizmu«, ki naj bi ogrožal »portugalsko demokracijo«. Nekateri sodijo, da se s takim ravnanjem poskuša ustvariti vtis, da je mogoče pričakovati karkoli oziroma da nobena možnost ne bi smela biti vnaprej izključena. Ostrost ukrepov zahodnih zaveznikov bo torej prilagojena razvoju dogodkov na Portugalskem in se bo nedvomno merila ne le z ugotavljanjem potrebnosti ali nepotrebnosti reformnih zasukov na Portugalskem, ampak tudi z dolgoročnimi skupnimi cilji zahodne skupine v veliki svetovni politiki ter v evropskem procesu popuščanja napetosti posebej.

Glede na to, da je sedanjemu portugalskemu režimu izbira med dvema idejnima svetovoma vsekakor preozka, je naravno, da se skuša približati »tretjemu svetu« v pomenu protesta proti blokom in še bolj zato, da bi poiskal naravne zaveznike v naporih za premagovanje nerazvitosti. Gmotne pomoči seveda od tam ne more pričakovati, zato pa računa na moralno pomoč in predvsem želi dolgoročno popraviti nevarno alternativo, ki ji jo narekujejo geografski položaj ter dosedanja vojaško-strateška usmeritev. S približevanjem deželam v razvoju, ki so zvečine tudi članice gibanja neuvrščениh, naj bi se zaoblili prehudi robovi dileme, ali dežela,

ki se usmerja v socializem, lahko ostane članica zahodne obrambne zveze, oziroma z drugimi besedami, ali se lahko brez strahu za svoj obstanek in družbenopolitično usmeritev odloči, ali bo ostala v njej ali ne. V tej prehodni fazi oblikovanja dokončnih odločitev, ki utegne trajati še nekaj časa, je vsekakor portugalska vojaška vlada sklenila, da na sodelovanje s »tretjim svetom« (namerno poudarja »tretji svet« in se izogiba »neuvrščenosti«) ne bo gledala kot na alternativo članstvu v atlantskem paktu, ampak na koristno dopolnitev in kot na del iskanja novega ravnotežja v skladu z notranjimi spremembami in pričakovanim mednarodnim razvojem.

Odnosi med političnimi skupinami

Čas, ki je v dokajšnji meri zahteval konkretizacijo programsko ohlapnih ciljev Gibanja oboroženih sil, je vplival tudi na odnose med političnimi skupinami, ki so se zvečine oblikovale na novo in so sodile, da bodo prav v dinamičnem obdobju poiskale svojo osebnost. To je veljalo tudi za stranke, ki so podprle Gibanje oboroženih sil, vendar pa so razvoju želele dati svoj poudarek in pečat. V podrobnejšem opredeljevanju za oblike prihodnjega družbenega in političnega razvoja so se pokazale zlasti razlike med komunistično partijo in socialistično stranko, ki so se v splošnem navezale na pojav zunanje nevarnosti in so bile nedvomno eden izmed številnih vzrokov, da je general Spínola 11. marca ocenil čas kot pripraven za udar.¹¹ Potovanje generalnega sekretarja socialistične stranke po nekaterih zahodnih evropskih državah, kjer je nastopal z geslom »Socializem v svobodi«, je kazalo razpoke tudi navzven in na posreden način zahtevalo zunanjo intervencijo na črti evropske socialnodemokratske solidarnosti.

Živahno in raznobarvno politično delovanje je naravna posledica želje zapolniti praznino, ki je nastala po petdesetih letih popolnega mrtvila. Skoraj ničesar ni bilo mogoče privzeti od drugod, celo domačih izkušenj v političnem organiziranju ni bilo. V procesu osamosvajanja političnih strank pa je bila nevarnost, da bi se razšle ob vprašanih taktike političnega boja, njihovo različno nastopanje pa bi oslabilo Gibanje oboroženih sil in s tem odmaknilo tudi dolgoročne cilje v skupnem programu. Najbrž je zato mogoče radikaliziranje vloge Gibanja razumeti kot posledico sporov med koalicijskimi strankami, čeprav je seveda resnica, da se je misel o institucionalizaciji Gibanja oboroženih sil pojavljala tudi kot izid vsebinskega soočenja v sami vojski. Zadnji državni udar je v tej

¹¹ Razlike so za zdaj najbolj očitne na področju tako imenovane ohranitve portugalske samostojnosti. Kot odgovor tistim v socialistični stranki, ki so v zvezi s politiko komunistične partije opozarjali na »nevarnost satelitiziranja«, je A. Cunhal obdelal tezo, po kateri »se lahko vzpostavi socializem na Portugalskem brez pomoči od zunaj«. O tezi »Socializem v svobodi« pa sodi, da je sama sebi namen, ker napeljuje na sklepanje, da je mogoč tudi »socializem brez svobode«. »Politika«, 4. aprila 1975.

smeri deloval odločilno: po daljšem obdobju sporov sta se delegaciji komunistične partije in socialistične stranke zblížali in objavili, da je »zdaj najpomembnejše ohraniti Gibanje oboroženih sil in zavrniti sleherno grožnjo kontrarevolucionarnih sil«. ¹² Zbliževanje obeh pomembnih političnih skupin in njuno podrejanje vlogi oboroženih sil sodi med sprejemanje danosti, toda zdi se, da bo za daljše obdobje opredelilo notranje-politično soočanje na Portugalskem. Presežena je dilema o tem, kdo vodi revolucijo, in o tem, ali naj se vojaki umaknejo civilnim predstavnikom, še preden so izpolnjene najpomembnejše točke iz programa revolucije 25. aprila 1974. Skupna nevarnost pred novimi desničarskimi udari je vlogo političnih strank znižala na raven svetovanja in dajanja pobud in jim odvzela pristojnosti v odločanju. Hkrati s tem se je spremenilo mnenje o volitvah v ustavodajno skupščino: medtem ko so pred udarom 11. marca volitve pomenile ključno točko v portugalskem političnem razvoju, tudi v pogledu prenašanja oblasti, so pozneje dobile težo v procesu nekakega političnega opismenjevanja ljudi in pomen obveščanja o razpoloženju, že vnaprej pa je bilo sporočeno, da volitve ne bodo spremenile vodilne vloge vojske. ¹³

Vzporedno s tem, ko se je Gibanje izluščilo kot vodilni politični dejavnik, je zaostrovalo tudi stališča do najbolj nujnih sprememb. Februar-ski »program ekonomske in socialne politike« so imenovali kompromis med stališči zmernih političnih sil, ki bi želele izvesti družbene reforme, ne da bi bistveno posegale v strukturo razrednih odnosov, ter tistimi, ki zagovarjajo mnogo bolj radikalno stališče. Program je bil zastavljen na naslednjih načelih: 1. na nadzoru politične oblasti nad ekonomsko v okviru splošnih ciljev graditve resnične gospodarske demokracije, 2. na določanju gospodarske in socialne politike, ki si bo prizadevala za izboljšanje življenjskih razmer portugalskega prebivalstva, zlasti njegovih najbolj zaostalih slojev in delavskega razreda nasploh, 3. na nadaljevanju politične narodne neodvisnosti. Toda čeprav je dokument izjavil potrebo o tem, da »se pretrgajo vezi s sistemom, ki je rabil privilegiranim v škodo velike večine prebivalstva«, je hkrati potrdil prepričanje vlade, »da niso potrebne hitre in nasilne spremembe niti radikalno spreminjanje pravnega položaja, posebej ko gre za lastninsko pravico«. Program pa je po-

¹² Navedeno po »Politiki«, 15. marca, v članku »Globoke in skrite korenine upora«.

¹³ Volitve v ustavodajno skupščino 25. aprila — prve po petdesetih letih — so razburkale politično ozračje in povečale napetosti med posameznimi strankami, celo v okviru vladine koalicije, toda v končni posledici niso imele druge vloge, kot je ta, da pokažejo razpoloženje in sestavijo skupščino, ki naj uresniči »dogovorjeno skupno politično platformo« (Vasco Gonçalves). »Potrebujemo napredno ustavodajno skupščino, ki bo institucionalizirala skupno platformo strank in Gibanja oboroženih sil, ker prav ta ohranja in pogloblja naše dosežke. Ne moremo si niti zamisliti, da bi le-te na volitvah izgubili...« (Politika, 26. aprila 1975). Koalicija je na volitvah nastopila z geslom »za revolucijo«, zato so tudi njeno prepričljivo večino ocenili kot glasovanje za izvirni portugalski socializem, ki mu dajejo vodilni politični ton revolucionarni častniki in se pri tem opirajo na napredne in demokratične stranke. V skladu s tako razlago volilnih izidov je tudi sekretar socialistične stranke, ki je dobila 38 % vseh glasov, izjavil, da »glede na volilne izide ne razmišlja o rekonstrukciji vlade«. (Politika, 28. aprila 1975.)

udaril nujnost reforme kmetijskih struktur, katerih »neskladje preprečuje razvoj poljedelstva in zaustavlja gospodarski in družbeni razvoj«. Zemljiška reforma naj bi se začela izvajati postopoma, toda bila naj bi že prav od začetka namenjena tistim, ki v resnici obdelujejo zemljo.

Skrbno pripravljene program je bil v obdobju enega meseca dvakrat presežen: najprej so ga prehiteli kar sami kmetje brez zemlje, ki so se organizirali in začeli obdelovati zemljo, ki so jo veliki latifundisti iz protesta prenehali obdelovati, nato pa je tudi Spínolov udar zahteval konkretnjše oblike tako imenovanega nadzorovanja vzvodov ekonomske moči. Sama vlada je tedaj odgovorila z nacionalizacijo bank in zavarovalnic,¹⁴ s čimer je zagotovo posegla v središče moči desnice, toda se je hkrati v večji meri izpostavila zunanjim obtožbam, da vodi razvoj v podružbljenje portugalskega gospodarstva. Kljub temu da so v dolgotrajnih razpravah med Gibanjem oboroženih sil in političnimi strankami koalicije prevladovala vprašanja mehanizma oblastnega odločanja oziroma odnosov med njimi, so ta vprašanja tesno povezana z vsebino programa, s hitrostjo in z radikalnostjo izvajanja družbenih sprememb, pa tudi s širino okvirov političnega pluralizma. Platforma o odnosih med Gibanjem in strankami naj bi za prihodnjih tri do pet let uzakonila vzajemne odnose, oziroma nedvoumno priznala vrhovno vlogo Gibanja v revolucionarnem procesu. Vse tri stranke vladine koalicije (komunisti, socialisti in narodni demokrati) so imele k programu pripombe, čeprav so bile le-te različno ostre, toda navsezadnje so se vendarle dogovorile o nekakem sredinskem stališču. Glede na to, da komunisti pripisujejo Gibanju odločilno vlogo v spreminjanju Portugalske, so v prilagajanju odnosov objektivnim danostim sorazmerno najmanj popustili, največje odstopa pa je morala narediti socialistična stranka, ki je sodila, da je Gibanje preseglo okvire revolucije 25. aprila, in bi vsekakor želela povečati stopnjo vzajemne odvisnosti med »ljudsko voljo« (izraženo z volitvami) in mehanizmi oblasti.

Iskanje nacionalne politične osebnosti

Kljub temu da je mnogo vzrokov opravičevalo napoved o nekakem mirnem in nebolečem prehodu iz obdobja diktature, klerikalne zaprtosti in napol fevdalne urejenosti v obdobje demokratičnosti, je dobro leto, ki je minilo od revolucije 25. aprila, odprlo toliko poprej neopaznih naspotij, da jih najbrž ni mogoče rešiti samo s čakanjem na najbolj ustrezno priložnost. Navsezadnje so tudi okviri za spremembe tako večplastni, da jih je težko razumeti kot nekaj prehodnega in kot nekaj, kar ne vpliva na celotno družbo. V enem letu je Portugalska opravila dve zgodovinski dejanji: zavrгла je fašizem kot obliko družbenopolitične ureditve in se

¹⁴ »Nacionalizacija bank je najbolj revolucionaren zakon, ki so ga kdaj razglasili na Portugalskem,« izjava Coste Gomesa; »... Dan, ko je potonil kapitalizem,« izjava Maria Soaresa, »Politika«, 17. marca.

odrekla kolonialnemu imperiju, na katerem je poprej psihično slonela. Demokratične oblike uvajanja širših slojev v proces političnega odločanja nastajajo v nekaki praznini in v neravnotežju med političnimi dosežki ter resničnim družbenoekonomskim položajem. Sile prejšnjega sistema so sicer slabo organizirane, ker v poprejšnji simbiozi z režimom niso čutile potrebe po političnem zaokrožanju stališč, toda vmesno obdobje je tudi njim pustilo nekaj časa, da si razširijo miselna izhodišča, se naslonijo na svojo gospodarsko vplivnost in poiščejo zaveznike tudi med tistimi novimi političnimi silami, ki jih je radikalizacija Gibanja oboroženih sil razočarala ali v celoti niso zadovoljne z uzakonjeno vlogo vojske v političnem in družbenem spreminjanju dežele. Taktične zveze med sredinskimi in desnimi strujami so še naprej objektivna nevarnost za ustaljenost na političnem prizorišču in zato dobri poznavalci razmer govorijo, da še ni presežena raven, ko se neka oblika skrajne desne usmeritve ne bi več mogla vrniti.

V takem položaju je razumljivo, da se zdi privržencem revolucije enotnost levice najpomembnejši kratkoročni politični taktični program in da se skuša preudarno zbrati okoli tiste skupine, ki je potencialno najbolj urejena in najmočnejša. Toda poudarjanje nerazsvetljenosti ljudstva in dolgoročne vizije oboroženih sil nosi v sebi tudi nevarnosti. Vojska kot najbolj homogena politična skupina med vsemi, ki lahko posežejo v dogajanje, se s tako perspektivo utegne trajneje obrniti vase in zanemariti tiste pobude iz političnega prostora, ki bi stalno dajale Gibanju oboroženih sil »ljudski zven«. Portugalska išče izvirne rešitve, ki naj bi povezale politično mrtvilo, razcepljenost političnih skupin in nastajanje politične zavesti med množicami s potrebami sodobne države. V obdobju težavnega prilagajanja, ki mu daje zunanji okvir poseben zemljepisni in strateški položaj, se je znašla pred vprašanjem, kakšna naj bo zakonita pot povezovanja družbenih gibanj z načelno razglašenim političnim pluralizmom.

GIULIANO PROCACCI

Prilaščanje in kritika amerikanizma

RINASCITA: *Giuliano Procacci je leta 1968 izdal »Zgodovino Italijanov«. Ta knjiga je bila prva zgodovina Italijanov in ne Italije. Razlago razločka najdemo že v motu, kjer je Procacci navedel dialog iz znanega dela Cesareja Paveseja »Hiša v dolini«: — »Profesor«, je vzkliknil Nando s sklonjeno glavo, »ali ljubite Italijo?« — In spet sem zagledal okrog sebe obraze vseh: Tono, starka, dekleta, Cate. Fonso se je nasmehnil. — »Ne«, sem počasi dejal, »ne Italije. Italijane.« — Ta motto napoveduje, kaj je hotel Procacci s svojo »Zgodovino«. Vendar pa ni bila nič manj pomenljiva tudi zadnja stran dela, ki se konča z letom 1964 in s Togliattijevo smrtjo, s pogledom na tisto ogromno množico, ki je spremljala njegov pogreb. Bili smo sredi polnega gospodarskega »booma«. Procacci pravi na koncu svoje »Zgodovine«: »Ko so njegove posmrtno ostanke prepeljali v Italijo, je šlo za krsto milijon ljudi. Že živega so zaradi politične bistrovidnosti in odločnosti primerjali s Cavourjem. Toda Cavour je umrl na vrhuncu slave, njega pa je doletela smrt v nekakšni radoživi in vulgarni Italiji.«*

Reči moram, da sta me ta dva pridevnika, radoživ in vulgaren, zbadla že takoj — in me še danes. In zdaj sprašujem Procaccija: Kaj je za vas tedaj pomenilo, ko ste označili Italijo za »radoživo in vulgarno«? Če bi danes pisali novo zadnje poglavje, ki bi zajelo to desetletje, na katerih dejstvih in na katerih značilnostih bi ga utemeljili?

PROCACCI: Naj začnem z natančnejšo opredelitvijo knjige, na katero se sklicujete. Prej omenjeno zadnje poglavje sem napisal skoraj neposredno po dogodku, ki ga opisujem, torej po Togliattijevem pogrebu. Tisti del, ki je bil napisan pozneje, je prvi v knjigi. Tega ne pripovedujem zato, da bi se opravičeval, temveč zato, ker morda lahko pomaga pojasniti, zakaj je v stavkih, ki ste jih navedli, element osebnega občutenja. Rad pa bi dodal, da sem prepričan, da je v teh besedah tudi po vseh teh letih element resnice. Jasno in očitno je, da je bila veseljaška in vulgarna Italija tudi manj lačna Italija, bolj napredna glede na staro Italijo, kakršno nam je pustil fašizem. Bila je to tudi Italija, v kateri si je delavsko gibanje z vstajo in z velikimi boji iz začetka šestdesetih let osvojilo večji politični prostor. Rekel pa bi, da se družbeni in politični napredek — razen delno

— še ni kazal v vedenju in v navadah, v glavah ljudi. V Italiji se je živel (in nekateri so živel) drugače, »v izobilju«, če naj uporabim to besedo, toda v okviru miselnih modelov, ki so sodili k neki stvari, provinci- alni, celo fašistični Italiji. Pomislimo, kako so v teh »letih čudeža« zidali naša mesta — to bo stoletja ostalo v dokaz zaostalosti in kratkovidnosti. Pomislimo na zaostalost, v kateri je vsa ta leta tičala italijanska šola. Obvezno srednje šolanje je bilo vpeljano pozno in višje šolstvo je bilo v grozljivem zaostanku glede na zahteve razvoja, kar se je pozneje močno pokazalo. Kar pa zadeva univerzo — že v svoji knjigi sem govoril o »srednjeveških« strukturah. Takšno stanje je bilo seveda posledica nesposobnosti naših vlad, toda po mojem mnenju si ne smemo prikrivati, da je v javnem mnenju, tudi demokratičnem, prevladalo občutenje, ki še ni ustrezalo tem zahtevam. V tem, mislim, je bila »vulgarnost« italijan- skih razmer leta 1964.

RINASCITA: Dovolite zdaj meni, da spet postavim hipotezo: denimo, da pišete novo zadnje poglavje »Zgodovine«. Kateri dogodki in ideje iz minulega desetletja bi sestavljali njegovo temeljno strukturo?

PROCACCI: Seveda, na to vprašanje je težko odgovoriti, tudi zato, ker se je v teh desetih letih marsikaj zgodilo, marsikaj različnega in tudi nasprotujočega si: zgodilo pa se je vse skupaj, vse je prepleteno. Rekel bi celo, da staj za to zadnje desetletje najbolj značilni njegova nemirnost in protislovnost. Bistvo tega procesa vidim v tem, da je — s stališča množičnosti zapoznelo prilasčanje nekega vedenja in nekih modelov živ- ljenja, ki so značilni za industrijsko razvite dežele — tako da se je na- zadnje ujelo in se delno prekrilo s krizo ideologije razvoja.

Razširjenost neke vrste amerikanizma se je ujela s krizo »ameriškega načina življenja«. Cela generacija, ki je bila leta 1968 priča najbolj za- ostreni ameriški agresiji v Vietnamu in protagonist radikalnih gibanj, ki so se zelo raznoliko manifestirala, generacija, ki danes gleda energetske krizo — ta generacija se je oblikovala v tem dvojnem znamenju. Z be- sednjakom kulture bi dejal, da so Keynes na eni, Marcuse in Sweezy pa na drugi strani začeli na široko krožiti po Italiji, in sicer zunaj posveče- nih krogov, skoraj drug za drugim, skoraj hkrati. To pa je povzročilo tudi, da je italijanska kultura prek kritike industrijske družbe organsko prišla v stik z vsem kompleksom kulturnega in mišljenjskega ravnanja, ki ga je — bolj ali manj približno — mogoče označiti prav z etiketo ideologije razvoja. Na ravni množic, množično, smo se zavedli nekega sveta in nje- govega vrednostnega sistema prav skozi njegovo krizo. To je bilo resnično traumatično dogajanje in kot tako pač ni moglo drugače, kot da je po- vzročilo globoka protislovja, v katerih se elementi koristnega mešajo z elementi zmede.

RINASCITA: Govorili ste o prispevku leta 1968 h kulturi in splošni naravnosti, o krizi, v kateri še vedno živimo, in o prodiranju, čeprav

protislovnem, kot ste rekli, neke vrste amerikanizma k nam. Ali bi lahko natančneje opredelili, kakšne so bile po vašem mnenju reakcije in posledice teh pojavov?

PROCACCI: Do tega »remija« (neodločenega izida) z mednarodno kulturo in navadami je prišlo zelo kompleksno. Kritika je bila, toda ta kritika je nujno vsebovala tudi prilaščanje, zakaj ni mogoče kritizirati nečesa, česar ne poznamo. Rekel bi celo, da je s stališča kvantitete, torej tudi z bolj površnega stališča, prevladoval prav element prilaščanja. To lahko ugotavljamo tudi na podlagi pisanega in govornega jezika, ki je nedvomno pomembna priča za ocenjevanje širokih kulturnih in idejnih pojavov. Zdi se mi, da danes pišemo in govorimo drugače kot pred leti, mogoče bolj zanikrno, toda tudi manj retorično. Tudi v znanstveni produkciji se je jezik prilagodil zahtevam oziroma nujnosti po širši komunikativnosti, in to je pozitivno dejstvo. Pomislimo pa še na šolstvo: pod različnimi in tudi protislovnimi pritiski se začenja usmerjati k poudarjanju svoje socializatorske vloge in se približuje družbi ter navezuje na že pridobljene izkušnje drugih industrijsko visoko razvitih držav, predvsem ZDA.

S prilaščanjem je seveda tesno prepletena tudi kritika. Vendar pa je zanimiva ugotovitev, da gre v mnogih primerih za kritiko »notranjega tipa« glede na kritizirano ideologijo, če smem uporabiti ta izraz, da gre za ameriški antiamerikanizem. Govorimo o »rasti nič«, o ekologiji, prepuščamo se slutnjam o katastrofi. Zdi se mi, skratka, da gre za značilen proces prevrata neke miselnosti, ki kaže, da tisti, ki ta prevrat opravlja, ne zna zastaviti drugačnega sveta in drugačnih vrednot zunaj tistih, v katere je prej verjel. Toda s tem, da strmoglavimo neki model, ga nujno še ne presežemo: lahko je to beg nazaj ali vrnitev k neki čaščeni in napačni preteklosti. V vsakem primeru, neproduktivno početje.

Naj rečem in močno poudarim, da se je poleg te »notranje« in podrejene kritike in poleg tega ameriškega antiamerikanizma razvijala tudi bolj avtentična in bolj ustvarjalna kritika, katere temelj je velika evropska posvetna tradicija — prosvetljenstvo, marksizem. Rekel bi celo, da je naš »remi« z ameriško ideologijo in njeno krizo v nekem smislu pomagal, da smo našli svojo evropsko identiteto. To se je pokazalo po mojem mnenju predvsem in v glavnem v obnovljenem zanimanju za marksizem in v iskanju, ki je značilno za to zanimanje, iskanju takšnega znanja in idejne usmeritve, ki je manj instrumentalna, manj »področna«, kot je značilno za ameriško kulturo. V nasprotju z novimi vedami, ki se razvijajo v družbi, kjer je raziskovanje podrejeno razvoju, poskuša marksizem najti svojo vlogo splošnega pojmovanja sveta, splošnega svetovnega nazora, ker so se odprle možnosti za njegovo lastno posodabljanje in obogatitev. To zelo pravilno in posrečeno izraža oznaka »marksizem sedemdesetih let«: je odličen obrazec, ki daje natančno navodilo za idejno delo, ki ga moramo opraviti. Vendar pa gre zato, da ugotovimo, če tej direktivi

ustreza dejanska vsebina ali pa dovolj izdelan način obravnavanja. Pri tej točki sem precej previden. Ne rečem skeptičen, ampak previden.

RINASCITA: Toda — ali ni prav ta kultura, ki je bila pravzaprav še pred kratkim vržena iz Evrope — mislim na čas med obema vojnama — z večjim ali manjšim uspehom obogatila ameriško kulturo? Mislim na velike emigracije evropskih intelektualcev, predvsem srednjeevropskih, v Združene države.

PROCACCI: Mslim, da se sklicujete predvsem na tisti tok emigrantov — pretežno iz weimarske republike — ki so ta stik z drugačno resničnostjo opravili že veliko prej. Najbolj znan primer je pač frankfurtska šola. Toda ni edini: tudi na mojem študijskem področju, v zgodovini, so številni in pomembni primeri. Zaradi tipičnosti razvojne poti se bom omejil samo na primere nemških zgodovinarjev, že marksistov, Hallgartna in Wittfogla. Njuna izkušnja je v bistvu anticipacija, dejal bi, laboratorijski preskus tega, kar danes preživljamo in zato je v tej izkušnji veliko koristnega za nas — predvsem zato, da bi se izognili nevarnostim, katerim so bili izpostavljeni. Ti intelektualci, ki so bili fizično izkoreninjeni iz svoje evropske intelektualne domovine in so se vključili v deželo, kjer je bilo delavsko in socialistično gibanje še nerazvito, so po eni strani sicer prispevali k oploditvi in obogatitvi ameriške kulture, kakor pravite, toda po drugi strani je nanje ta kultura tudi močno vplivala, tako da so nazadnje sprejeli njene vrednote (nekateri med njimi imajo veliko odgovornost za kulturne dogodke hladne vojne), ali pa so se zatekli v absolutno zavračanje, v beg naprej, ki je postal beg iz resničnosti in proč od odgovornosti.

V primerjavi z njimi smo danes močno napredovali. Največja naša prednost, v Evropi in predvsem v Italiji, je navzočnost delavskega in socialističnega gibanja, ki je za široke množice veliko središče idejne privlačnosti in ga moramo resnično šteti za dediča tistega, kar je v evropski intelektualni zgodovini najvišje in najbolj plemenito. V njem, v njegovih vrednotah in v njegovih socialističnih idealih najde javno mnenje svoje vodilo in zanesljivo oporo. Kar pa zadeva intelektualca, najde v njem trajni razlog svojega političnega angažmaja in politične odgovornosti. To je pomembno dejstvo in veliko poročstvo. Seveda, vse se lahko zgodi, vendar se mi zdi precej nemogoče, da bi se evropski intelektualec, posebej italijanski, spremenil v tisto nekoliko blazirano bitje, ki je najpogostejši izdelek ameriških ali angleških kolidžev in ki lahko do politike zavzame snobistična ali včasih cinična stališča (to dvojce se ne izključuje, seveda ne), ki so značilna prav za ta okolja.

Toda to ne velja samo za intelektualce temveč tudi širše. Prepričan sem, denimo, da je na zmagoviti rezultat nedavnega boja za referendum odločilno vplival prispevek delavskega gibanja; in ne samo s številčnega ali volivnega stališča. Njegova navzočnost na strani drugih sil, ki so bile »za ločitev«, je pomenila element zaupanja, moči in perspektive, kar je

bilo po mojem mnenju bistveno pomembno za rezultat. Seveda je res, da referendum razrešuje vprašanja, vendar jih tudi zastavlja; sila, ki je vplivala na njegov zmagoviti izid, je namreč sama po sebi protislovna in tudi sama dokazuje kompleksnost italijanskih kulturnih in idejnih razmer, o katerih sem govoril.

RINASCITA: »Ne«, ki je bil izrečen 12. maja, ni prišel samo iz vrst komunistov in socialistov, temveč tudi iz širokih slojev katoliških in demokrščanskih volivcev. To je vprašanje, ki se ga doslej nismo lotevali. Ali lahko poveste, kakšno je vaše mnenje o vlogi katoličanov v kontekstu dogajanj in tokov, ki ste jih označili?

PROCACCI: Pogosto je slišati, da je krščanska demokracija opravila zelo omejeno kulturno poslanstvo in da je zatorej šibka tudi njena privlačna moč za intelektualce. To pa je po mojem mnenju vprašljiva trditev. Kar zadeva intelektualce, velja ta trditev samo, če intelektualca še naprej tradicionalno razumemo, torej kot »svetilnik« in »pričo«, in če ne upoštevamo slojev intelektualcev, ki so se izoblikovali v novejšem času in ki niso izključno humanistično usposobljeni.

Kar pa zadeva prizadevanja po kulturnem in idejnem delu, mislim, da bomo tedaj, ko bomo resno proučili način, kako so potekali dogodki v teh zadnjih desetletjih, morali priznati katoličanom in celo krščanski demokraciji, da je opravila delo, ki ga ni mogoče zanemariti — namreč, da je posodabljala svojo lastno naravnost. Pri tem jim je bilo v pomoč dejstvo, da kot politična sila niso imeli za seboj nobenega ozadja in veljavnih tradicij. Imeli so — in ne vedno — religiozna prepričanja. Izkušnje ljudske stranke iz prvega povojnega obdobja je bila prekratka in preveč ponesrečena, in to je v nekem smislu omogočilo, da so lahko začeli iz »deviških tal«, kar je lahko prednost. V praksi pa se je za katoliški svet oblikovanje nove idejne naravnosti ujelo s sprejetjem vladnih odgovornosti, kar je v veliki meri vplivalo na to usmeritev samo. »Modernizacija« se je bolj kot kdaj dogajala v znamenju amerikanizma, celo pretežno v znamenju »atlantizma«.

Vendar pa bi bilo napačno, če bi zdaj menili, da je stvar izčrpana. Takšen proces modernizacije je bil različne narave in različni so bili tudi rezultati — odvisno od skupin ljudi. Bila je modernizacija, ki je potekala le površinsko in »instrumentalno«, to se pravi, da si je prisvojila le nekatere tehnike, ne da bi vsrkala tudi kulturne predpostavke, tako da je ostajalo nedotaknjeno izvorno jedro integralizma: to velja za sekretarja krščanske demokracije, ki je s svojo grobstvo, neotesanostjo in s svojo učinkovitostjo nemara najbolj zgovoren primer tega površinskega, izumetničenega prevzemanja novih tehnik na staro vsebino.

Drugod pa je potekal proces resničnega prisvajanja vrednot sodobnega sveta: v tem se mi zdi značilna razvojna pot skupine »Mulino«, vse do zadnjih uspehov; to je skupina, katere vlogo pri deprovincializaciji italijanske kulture ni nepomembna. Omembe vredno je dejstvo, da je ta

proces modernizacije prišel najdlje prav na tistih področjih katoliškega sveta in krščanske demokracije, ki so najbolj občutljiva za globoko religiozne zahteve. Tisti, ki so prišli od najbolj daleč, so tudi odšli najbolj daleč, tisti pa, pri katerih je modernizacija dobila bolj naravo sredstva in se je uresničevala v znamenju najbolj nekritičnega amerikanizma in v znamenju »odločitve za atlantsko civilizacijo« — tisti so se nazadnje vrnili (kar je dokazala tudi izkušnja nedavnega referenduma) v naročje klerikalizma in integralizma po vzoru 18. aprila. To je nov položaj glede na položaj pred leti, ko so »družbeno« odprtost pri katoličanih spremljala in integralistična in nespravljiva stališča. To je še en dokaz, kako se je italijanska družba radikalno spreminjala; in to prinaša k nam nenehni proces posodabljanja in iskanja.

(Razgovor pripravil Ottavio Cecchi; iz »Rinascite« št. 12/1975 prevedla Neda Brglez)

FSPN ob 30-letnici osvoboditve

Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo se je v praznovanje 30-letnice osvoboditve vključila s številnimi manifestacijami. Skoraj vse so imele delovni značaj in namen, da predvsem z delovnimi prispevki izrazijo revolucionarno kontinuiteto in počastijo obletnico zmage.

Prva od delovnih manifestacij je bilo posvetovanje o medrepubliškem komuniciranju, ki ga je organiziral Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij pri FSPN. Posvetovanja se je udeležilo mnogo jugoslovanskih strokovnjakov in družbenopolitičnih delavcev, ki se ukvarjajo s to problematiko. Druga prireditve, s katero je želela FSPN po svojih močeh proslaviti ta veliki dan, je bilo posvetovanje o uresničevanju delegatskih razmerij. Posvetovanje, ki je trajalo en dan, sta organizirala fakulteta in Slovensko politološko društvo. Na posvetovanju so sodelovali znanstvenoraziskovalni delavci FSNP in predstavniki družbenopolitične prakse. Lahko rečemo, da je posvetovanje uspelo in v celoti doseglo svoj namen. Kot rezultat posvetovanja moramo omeniti precej poglobljeno kritično in kompleksno oceno številnih in različnih vidikov ter pogojev uveljavljanja delegatskega sistema v naši družbi. Dodamo naj, da je bil na posvetovanju poudarjen pomen, ki ga ima delegatski sistem za osvobajanje delovnega človeka v naši družbi.

Študenti FSNP so v času od 8. do 11. maja organizirali tradicionalno srečanje študentov politoloških fakultet iz vse

države. Srečanja, ki je bilo tudi v okviru proslav obletnice osvoboditve, so se udeležili študenti iz Beograda, Sarajeva, Zagreba in naše fakultete. Tema o kateri je tekel pogovor na srečanju, je bila »Problemi študija na fakultetah političnih ved«. Razen tega so bile še različne športne prireditve; študenti, ki so prišli na srečanje, so se udeležili tudi obeh velikih proslav v Ljubljani.

9. maj smo proslavili s skupno sejo delovne skupnosti, pedagoško znanstvenega sveta in sindikata. Sprejeli smo več pomembnih sklepov: uvede naj se institucija priznanj fakultete v obliki spomenice za posebne zasluge, ki so prispevale k pozitivnim dosežkom fakultete. Priznanja fakultete se bodo podeljevala pedagoškim in raziskovalnim delavcem fakultete, zunanjim pedagoškim in raziskovalnim sodelavcem in predstavnikom družbenopolitične prakse, ki sodelujejo v fakultetnih organih. Sklenili smo, da fakulteta razpiše nagradni natečaj za študente FSNP, ki naj v svojih prispevkih obravnavajo predvsem tematico, ki je povezana s 30-letnico osvoboditve. Revija Teorija in praksa pa je razpisala nagradni natečaj za prispevke, ki bodo obravnavali probleme naše revolucije in samoupravnega razvoja naše dežele. Natečaja naj se udeleži čimveč mladih avtorjev, katerim je natečaj tudi namenjen.

V okvir praznovanja 30-letnice osvoboditve in zmage nad fašizmom sodi tudi razgovor o življenju in delu revolucionarja in marksista Veljka Vlahovića. Razgovora, ki je potekal 14. maja v prostorih FSPN, se je udeležilo veliko število znanstvenih, kulturnih in družbenopolitičnih delavcev. Razgovor je vodil akademik Boris Ziherl.

J. K.

O osvobodilni vojni

Ob trideseti obletnici osvoboditve in šestdeseti obletnici avtorjevega rojstva je Državna založba Slovenije izdala knjigo vojaškopolitičnih in vojaškoteoretičnih spisov četrtega in zadnjega poveljnika slovenske partizanske vojske v NOB.* Prvič so med platnicami ene knjige zbrana vojaškoteoretična dela pomembnega jugoslovanskega poveljnika in teoretika slovenskega rodu. Do sedaj so bila številna dela tega mednarodno priznanega vojaškega strokovnjaka skorajda neznan v njegovi ožji domovini in težko dostopna poprečnemu bralcu. Njegovi spisi iz obdobja NOB so bili shranjeni v inštitutu za zgodovino delavskega gibanja in v zgodovinskem arhivu CK ZKS, medtem ko so povojna dela bila raztresena po osrednjih jugoslovanskih časopisih, večinoma v številkah »Vojnega dela« med 1. 1949 n 1955, ali pa so bila v Kvedrovem privatnem arhivu v Beogradu.

Dušan Kveder je v svojih številnih delih teoretično obdelal vojaške in vojaškopolitične izkušnje iz narodnoosvobodilne vojne in je prispeval k razvoju naše današnje doktrine vseljidske vojne. Ko krepimo celotni sistem splošne ljudske obrambe z vsemi njenimi prvini — JLA, teritorialno obrambo, narodno in civilno zaščito — potrebujemo tudi v slovenščini vojaškoteoretično in vojaškopolitično literaturo. Pri tem nikakor ne moremo mimo Kvedra. Deloval je na področju, s katerega so bili Slovenci dolga stoletja izrinjeni. Med domačimi viri se je lahko v svojem vojaškoteoretičnem razvoju oprl le na dela pripadnikov drugih jugoslovanskih narodov.

Urednik je v knjigo vključil le manjši del Kvedrovih spisov. V svoji opombi navaja, da sta bili temeljni merili za izbor zgodovinski pomen in zanimivost za današnjega bralca.

* Dušan Kveder-Tomaž: O osvobodilni vojni, izd. DZS, Ljubljana 1975, 288 str., malo-prodajna cena 120.—din. Gradivo je zbral in uredil dr. Anton Bebler.

Knjiga vsebuje naslednje dele: predgovor, Kvedrove spise iz NOB in povojnega obdobja, življenjepiso zgodovinski del (s kronologijo), bibliografijo Kvedrovih objavljenih spisov ter uredniško opombo.

V svojem predgovoru h knjigi je Kvedrov nekdanji soborec generalni polkovnik Franc Poglajen-Kranjc orisal Kvedrovo celotno delovanje in podčrtal poglobitve misli iz njegovega najpomembnejšega vojaškoteoretičnega članka »Teritorialna vojna«. Kvedrovo kronološko najzgodnejše delo »Partizanski politkomisar« je nastalo decembra 1942 — februarja 1943. V tem priločniku je Kveder na podlagi izkušenj iz Španije in svojega delovanja kot komandirja Brežiške čete, političnega komisarja drugega partizanskega (štajerskega) bataljona in druge grupe odredov obdelal temeljne probleme v delu političnih komisarjev v partizanskih enotah. Orisal je njih pristojnosti in obveznosti kot zastopnikov Osvobodilne fronte ter delitev dela s poveljniki (komandirji in komandanti); poudaril je kreposti in lastnosti, ki jih komisarji morajo spodbujati in razvijati pri vseh pripadnikih nove vojske, ter pomanjkljivosti, s katerimi se morajo aktivno boriti; razčlenil je metode političnega dela ter odnose med narodnoosvobodilno vojsko in prebivalstvom. Nekateri ukrepi, ki jih priločnik brezpogojno terja (na primer, streljanje za najmanjše privzemanje iz skupnih zalog hrane itn.), se danes zdijo prestrogi, odražajo pa tedanje zaostrene razmere boja.

V obdobju vojne je nastala tudi serija člankov o poveljevanju v partizanski vojski (skrb za borce, smelost, iniciativnost, spretnost, nadzor, prožnost, o podčastniškem in poveljniškem kadru). Te članke je Kveder napisal kot načelnik operativnega oddelka in kasneje načelnik glavnega štaba NOV in PO Slovenije (1943—1944) na pobudo Borisa Kidriča. Ti spisi so odražali spoznano potrebo po vojaškoteoretični obdelavi izkušenj iz NOB in po njihovem posredovanju mlajšim in manj podkovanim kadrom. Med ta dela sodi tudi izredno tehtno povelje operativnega oddelka glavnega štaba iz 1. 1943 glede taktike in operatike parti-

zanskih enot. V tem povelju, ki ga je podpisal tudi komandant Stane, je Dušan Kveder razvil tako imenovano taktiko »ježa«. Prijeme aktivne obrambe s prehodom v silovite protinapade je vodstvo II. grupe odredov na Kvedrov predlog uspešno uporabilo pri obrambi osvobojenega ozemlja s središčem v Muljavi. Kvedrovo stališče, da ima med smotri partizanskega vojskovanja nadzor nad ozemljem (tudi osvobojenim) manjši pomen kot uničenje sovražnika, ni bilo v tistem času še splošno sprejeto v NOVJ. Iz teh postavk se je kasneje logično razvila teorija aktivne manevrske ozemeljske vojne brez statičnih front. Kvedrova dela iz obdobja NOB so redek primer teoretičnega obravnavanja vojne, ki je še vedno tekla.

Kot vojaški teoretik je Dušan Kveder dozorel in se je razvil v mednarodno priznanega misleca šele v povojnih letih. Svoj vrhunec ustvarjalnosti na vojaškoteoretičnem področju je dosegel v letih 1949—1955. Iz tega obdobja je urednik uvrstil v knjigo le najpomembnejše spise. Za razvoj naše doktrine splošnega ljudskega odpora je vsekakor zanimiva razprava Dušana Kvedra (prvič objavljena v pričujoči knjigi) o uporabi izkušenj iz NOB na višji vojaški akademiji JLA. S to razpravo je Kveder, tedaj pomočnik komandanta te šole, nastopil na pomembni konferenci spomladi l. 1950. To so bili časi, ko je, delno pod vplivom svojetske vojaške teorije in prakse, bil v naši armadi dokaj razširjen negativen odnos do »partizanščine«, ki so jo povezovali s pomanjkljivo disciplino, površnimi pripravami, samovoljo posameznih starešin, slabim obvladanjem vojaške izvedenosti, nizko vojaškotehnično ravnijo itn. Zategadelj so bili številni udeleženci konference zbegani ob Kvedrovem predlogu, naj se jugoslovanska vojaška doktrina gradi, ob upoštevanju tujih izkušenj, na domačih virih in tradicijah, predvsem pa na izkušnjah NOB. Iz te temeljne zamisli je Kveder izpeljal celo vrsto konkretnih predlogov.

Te misli je Dušan Kveder razvil in sistematiziral v nekoliko poznejšem članku o virih naše vojaške znanosti. V njem je razčlenil odnose: med vojaško dejavnostjo in vojaško znanostjo, med vojaško

znanostjo in družbenimi vedami, med vojaško znanostjo in vojaško izvedenostjo; nato posebnosti vojaške znanosti, vojaško ideologijo in njeno razredno zasnovanost ter vojaško doktrino. Danes je slišati kot nekaj nespornega tedanje stališče Dušana Kvedra: »Tradicija naše armade in konkretne izkušnje iz zadnje vojne so poglavitna osnova naše vojaške doktrine.« Na podlagi tega izhodišča in teoretično razčlenjenih odnosov med družbeno stvarnostjo, vojaško ideologijo in vojaško doktrino vsake armade je Kveder kritično in pogumno naštel in na kratko opredelil druge, pomožne vire za razvoj naše vojaške doktrine. Med domačimi viri je omenil predvsem pozitivne dosežke srbske vojske do l. 1918 in je sodil, da se mora delno prevrednotiti tudi dediščina stare jugoslovanske vojske: »Ne bi smeli izhajati iz tega, da je bilo v stari vojski vse narobe in škodljivo.« Tudi glede poglavitnega vira naše doktrine je opozarjal: »Napak bi bilo pričakovati, da bomo v izkušnjah naše zadnje vojne odkrili vse in vselej popolne odgovore na vprašanja, ki jih je treba razrešiti.« Med koristnimi tujimi viri je Kveder omenil kitajsko, britansko in ameriško vojaško misel in prakso ter tudi nekatere izkušnje poraženih armad — nemške in italijanske.

V tedanjih političnih razmerah ostrega soočanja s Stalinovim političnim in vojaškim pritiskom je bila najbolj žgoča in hkrati politično tvegana Kvedrova obravnava pomena sovjetske vojaške misli in prakse za razvoj naših oboroženih sil. Kveder je med drugim zapisal: »Naša naloga je, da poiščemo vse, kar je skupno, hkrati pa da odvržemo vse, kar je tipično zanje, za nas pa nerealno... Napačno je gledanje, da je sovjetska vojaška doktrina skupek dogem in šablon, zaradi česar je za naše razmere neuporabna.«

Bralec bo našel v knjigi tudi tri uporabne obravnave konkretnih vojaških in vojaškopoličnih problemov. V ponatisnjem delu geostrateške študije o Trstu je Kveder razkrinkal in ostro obsodil žilave ostanke ideologije italijanskega imperializma, ki se kažejo v komaj prikritih zahtevah po delu našega ozemlja. Lanskoletna zaostritev italijansko-jugo-

slovanskih odnosov je pokazala, da so Kvedrove besede o tem še vedno aktualne.

V spisu »Poveljnik in poveljstvo« je Kveder obdelal v naših razmerah najbolj smotrno delitev dela med člani poveljstva. Čeprav se je naša praksa že precej razvila v zadnjih dvajsetih letih, vsebuje ta članek, po moji presoji, še vedno koristne napotke za naš poveljniški kader.

Tretji članek iz te skupine »Ali Jugoslavija res ne potrebuje težke oborožitve?« je nastal zaradi naše tedanje velike odvisnosti od tujih dobaviteljev težke vojaške opreme in orožja (dejansko je šlo za tedaj naj sodobnejšo in drago vojaško tehniko, ki ni bila nujno težka). Čeprav je imel spis neposreden politični namen, ga je avtor dvignil na raven teoretične razprave o uporabnosti težke vojaške oborožitve v goratih območjih. Iz zgodovinskih primerov prve in druge svetovne vojne je Kveder potegnill sklep, da je v naših razmerah nesmiselno boriti se proti sodobno oboroženemu napadalcu samo z lahkim pehotnim orožjem, saj je težka tehnika najboljše sredstvo obrambe proti težki tehniki napadalca. »Gorsko-planinsko ozemlje daje prednosti tako branilcu kot napadalcu, če znata izkoristiti značilnosti tega ozemlja. Zmagal bo pač, kdor je močnejši. Pri tem igra eno od odločilnih vlog poleg moralne trdnosti enot tudi tehnična opremljenost.« Dejstvo, da nam danes ni treba tako prepričevati tujih dobaviteljev, zgovorno kaže, koliko so naša država, njene oborožene sile in vojaška industrija napredovale v zadnjih 25 letih. S tem razvojem je ustvarjena trdna podlaga za izvajanje naše vojaške doktrine in za zagotovitev neodvisnosti neuvrščene socialistične Jugoslavije.

Vojaško teoretična misel Dušana Kvedra je dosegla svoj vrhunec v razpravi »Teritorialna vojna« (1952—1953), ki jo lahko upravičeno štejeemo med pomembne mejnike v »nepravovrtnem razvoju« doktrine splošnega ljudskega odpora po vojni (Tito). Sodobna teritorialna oziroma ozemeljska vojna je, po Kvedrovi zamisli, višja oblika vojne ljudstev proti tehnično in številčno močnejši regularni osvajalski armadi. V ozemeljski vojni je partizansko vojskovanje dvignjeno na ka-

kovostno višjo raven s tem, da se večje regularne enote ob množični podpori in udeležbi prebivalstva borijo z napadalcem za zmago in osvoboditev po vsem zasedenem ozemlju. Kveder je razčlenil številne dejavnike, ki vplivajo na odločnost in sposobnost ljudstev, da se uprejo osvajalcu. Kot mislec je bil Kveder dovolj prožen v izvajanju teorije ozemeljske osvobodilne vojne. Poudaril je, da ni jasne meje med ozemeljsko in frontno vojno. Svoj spis je sklenil z mislijo, da delujeta že sama doktrina »ozemeljske vojne« in priprava za njeno izvajanje kot sredstvi za odvrčanje od morebitne agresije in s tem služita stvari miru.

Dušan Kveder je preživel sorazmerno kratko, toda razgibano in bogato življenje. Rojen je bil 9. aprila 1915 v Šentjurju pri Celju kot sin naprednega razumnika, največji del svoje mladosti je preživel v Ptujju. Član KPJ je postal v zadnjem razredu gimnazije l. 1933. Aktivno je deloval v naprednem mladinskem gibanju v predvojni Sloveniji in v Zagrebu (kjer je začel univerzitetni študij). V Ljubljani je vodil glasilo »Mlada pota«, l. 1936 se je pred nevarnostjo aretacije umaknil v inozemstvo. V Parizu je urejal glasilo KPJ za jugoslovanske zdomce »Glas izseljenika«. L. 1937—1939 se je boril kot prostovoljec v Španiji, nato je bil dve leti v francoskih taboriščih. Prek Nemčije se je julija 1941 vrnil v že okupirano domovino in se vključil v narodnoosvobodilni boj. Prehobil je pot od komandirja Brežiške čete do najvišjega vojaškega položaja v Sloveniji. Po tragični smrti svojega soborca Franca Rozmana-Staneta je postal v. d. komandanta glavnega štaba. Na dan zmage je bil komaj tridesetleten general nove jugoslovanske vojske in komandant mesta Trsta. Po vojni je študiral na vojaški akademiji v SZ in bil nato do l. 1955 na odgovornih položajih v JLA. Naslednjih deset let je deloval v naši diplomaciji. Našo državo je predstavljal v Etiopiji, ZR Nemčiji, Indiji, Nepalju, Afganistanu, na Cejlonu. Umrl je leta 1966, star komaj 51 let.

To razgibano življenjsko pot prikazuje knjiga z mozaikom spominov Kvedrovih

soborcev, avtorjevih biografskih črtic, listin, povzetkov iz govorov itn. Ti prispevki so v glavnem kronološko razporejeni in čeprav so neenakovredni ter slogovno različni, dajejo predstavo o zgodovinskih dogodkih, katerih se je udeležil avtor. Nekateri prispevki posredujejo izvirne in do zdaj malo znane podatke (»V Glasu izseljencev«, »V Trstu«, »V sovjetski vojaški akademiji«, »V višji vojaški akademiji« idr.). V svoji opombi opozarja urednik knjige tudi na druga področja Kvedrovega delovanja, ki jih pričujoča knjiga ni mogla zaobseči. Na kraju bo lahko zainteresirani bralec našel bibliografske podatke o pomembnejših objavljenih delih Dušana Kvedra.

Knjiga je namenjena širokemu krogu bralcev — kadrom v naših oboroženih silah, občanom, ki jih zanima naša revolucionarna polpreteklost, mladini, ki lahko dobi bolj živo in neizumetničeno predstavo o starejših generacijah borcev za našo socialistično družbo. Za slovensko kulturo je ta knjiga pomembna, saj je del lastne vojaške zakladnice.

A. B.

TOMO MARTELANC

Jugoslovansko posvetovanje o medrepubliškem komuniciranju

Blizu 80 udeležencev, 9 referatov in veliko število razpravljalcev — takšno je v številkah jugoslovansko posvetovanje »Medrepubliško komuniciranje« na Bledu 3. in 4. aprila 1975.¹

¹ Posvetovanje je priredil Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij pri Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Univerze v Ljubljani, v okviru raziskovalnega projekta »Komuniciranje med narodi Jugoslavije in družbeni razvoj« — nosilec Tomo Martelanc.

Izhodišče posvetovanja je opredeljevalo spoznanje, da medrepubliško komuniciranje postaja zlasti v luči sklepov X. kongresa ZKJ in nove ustave eden temeljnih vzvodov, pogojev in mehanizmov za uresničevanje nekaterih osnovnih postavk razvoja jugoslovanske večnacionalne samoupravne socialistične družbe, zlasti kadar gre za vprašanje uveljavljanja enakopravnosti jugoslovanskih narodov in narodnosti, krepitev bratstva in enotnosti ali za uresničevanje prevladujočega družbenoekonomskega položaja delavskega razreda in delovnih ljudi ter njihovih razrednih interesov (uvodna beseda Toma Martelanca).

Medrepubliško komuniciranje je trajna komponenta družbenega komuniciranja, specifično oblikovana in strukturirana v večnacionalni družbi, ki temelji na načelih samoupravne, socialistične družbene ureditve.

Sam izraz »medrepubliško komuniciranje« najbrž ni najustreznejši za tako raznovrsten, bogat in razsežen pojav, kot je interkulturalno komuniciranje med posameznimi sestavnimi deli Jugoslavije. Izraz je preozek, saj ne obsega izrecno tudi pokrajin ali medpokrajinskega komuniciranja ter komuniciranja pokrajin z republikami, čeprav ga implicitno vsebuje. Prav tako izraz »medrepubliško komuniciranje« ne omenja posebej mednacionalnega komuniciranja, komuniciranja med narodi in narodnostmi Jugoslavije, čeprav upošteva tudi te komunikacijske procese.

Z druge strani je bil za pretežni del referatov in za razpravo na posvetovanju ta izraz hkrati tudi preohlapen okvir, saj zajema vse oblike in pojave komuniciranja med republikami, vštevši tudi interpersonalno komuniciranje, medtem ko je razprava na posvetu medrepubliško komuniciranje razumela predvsem kot pretok informacij v množičnih občilih.

Z vsemi temi omejitvami in dopolnili so udeleženci posvetovanja pogojno sprejeli izraz medrepubliško komuniciranje kot delovni naziv za vse oblike komuniciranja med republikami in pokrajinama mednacionalnega in interkulturalnega pretoka informacij in to

predvsem prek sredstev javnega obveščanja.

Takšno komuniciranje je eden od pogojev za obstoj jugoslovanske skupnosti, to je vsakodnevno, simultano in večkratno komuniciranje, je poudaril prvi referent dr. Firdus Džinić (referat: Ideološka in idejna osnova medrepubliškega komuniciranja v dokumentih X. kongresa ZKJ). Ta sindrom je sestavljen iz ekonomskih, političnih, kulturnih in informacijskih vezi in odnosov. Vzpostavljene vezi in odnosi so sestavljeni iz vzvratnih spreg v vodoravni (med republikami in pokrajinama) in v navpični smeri (republike in pokrajine v odnosu do federacije). Navpična relacija ni hierarhična, ampak temelji na deljeni odgovornosti. Celotni sistem obveščanja pa naj bi bil zgrajen v skladu s stališči X. kongresa ZKJ in naj bi deloval na enotnih idejnih in ideoloških temeljih kot sestavni del socialističnega, samoupravnega družbenopolitičnega sistema. Pri tem bi se morale informacije neovirano pretakati med posameznimi deli Jugoslavije, kar bi praktično pomenilo, da ne bi bilo zaprtih komunikacijskih področij.

Zoper zapiranje sredstev obveščanja v republiške meje in proti njihovemu enostranskemu angažiranju bi bilo treba — po mnenju mag. Pavla Zrimška (referat: Razvojna prizadevanja sredstev javnega obveščanja) — doseči višjo stopnjo podružbljenosti informacij in hkrati organsko zraščanje sistema javnega obveščanja s samoupravno družbeno ureditvijo ter hitreje usposabljanje delavcev v sredstvih obveščanja, da bi ti tako dosegli višjo raven strokovne in idejnopolitične usposobljenosti.

Medrepubliško komuniciranje je — po dr. Francetu Vregu (referat: Medrepubliško komuniciranje in samoupravna integracija) — enakopravna interakcija delovnih ljudi in njihovih delegacij, ki temelji na enakopravnem dogovarjanju, sporazumevanju in odločanju in ki ne more imeti elementov hierarhičnih, centralističnih odnosov. Dogovarjanje in usklajevanje intereseov nikakor ni »idealni« proces in zrcali različne nacionalne, republiške, partikularistične, lokalne pa tudi državne političnoekonom-

ske interese. Doseganje soglasja ni nekakšno abstraktno seštevanje in uravnotežanje stališč, pač pa največkrat zahteva usmerjevalno vlogo družbenopolitičnih organizacij. To so temeljni tokovi medrepubliškega komuniciranja, ki aktivirajo procese gospodarskega razvoja, politične integracije in razvojne spremembe družbe. To so tudi temelji komunikacijskih procesov delegatske osnove in delegacij na vseh ravneh. Skratka, to so funkcija združenega dela.

Večji del takšnega medrepubliškega komuniciranja prevzemajo sredstva javnega obveščanja, saj so najbolj usposobljena za medsebojno vplivanje, za interakcijo republiških in pokrajinskih javnosti. Vendar pa po mnenju istega avtorja medrepubliško komuniciranje ni nekakšen humanistični proces medsebojnega seznanjanja, niti »stapljanje« v homogeno celoto, temveč je sredstvo samoupravne integracije družbe, je »enkratno sredstvo za doseganje soglasja, organiziranosti v akciji in integraciji«. Medrepubliško komuniciranje mora imeti poudarjeno integracijsko funkcijo, kajti informacija je lahko vzvod za organiziranje, povezovanje in integriranje, lahko pa je tudi vir dezorganizacije, ločevanja, separatizma, dezintegracije. Vsebina medrepubliške informacije je zato posebej občutljiva in pomembna za procese samoupravne integracije in kooperacije v federaciji.

S problemi notranje integracije in kohezivnosti skupnosti jugoslovanskih narodov in narodnosti z vidika medrepubliškega komuniciranja se je posebej ukvarjal dr. Peter Klinar (referat: Integracijske vrednote jugoslovanskih narodov in narodnosti v luči medrepubliškega komuniciranja). Po mnenju avtorja so med jugoslovanskimi narodi in narodnostmi razlike, katerih učinek je integrativen ali dezintegrativen. Na temelju raziskave o javnem mnenju, ki so jo pred časom naredili na jugoslovanskem vzorcu, avtor analizira temeljne vrednote, ki delujejo integracijsko ali dezintegracijsko, ali pa imajo značilnosti obojega. Med izrazito integracijske vrednote — po mnenju anketirancev — so dijo NOB, nadalje obramba in varnost, načelo bratstva in enotnosti, socializem

in samoupravljanje, enotna država in zveza komunistov. Dezintegracijsko delujejo po izsledkih raziskave predvsem tradicionalni dejavniki, kot sta verska pripadnost in jezik, v novejšem času pa tudi problemi standarda in gospodarskih koristi, pa tudi delovne navade, redoljubnost in urejenost. Obe značilnosti — tako integracijsko kot tudi dezintegracijsko — imajo vrednote, kot so narodnostne sorodnosti, zemljepisna bližina, kulturne in državne tradicije.

Komuniciranje — po mnenju avtorja — lahko prispeva k omejevanju pojavov družbene neenakosti in k pospeševanju procesov adaptacije ali integracije. Komunikacije imajo možnost, da omejijo pojave etnocentrizma in nacionalizma, zlasti če bi si zavestno prizadevali, da bi intenzivirali sodobne integracijske vrednote. To nalogo lahko opravi komuniciranje zlasti z objektivnim in odprtim obveščanjem, z večsmerno izmenjavo informacij, z omejevanjem negativnih stereotipov, z razvijanjem solidarnosti in odgovornosti, s kritično problemsko obravnavo, z zavestno usmerjenostjo v funkcionalno mednacionalno integracijo.

V drugi skupini predstavljenih referatov na posvetovanju so bili nekateri izsledki empiričnih raziskav s področja medrepubliškega komuniciranja. Prvi referat v tej skupini (Tomo Martelanc, Slavko Splichal: Vloga množičnih medijev v medrepubliškem komuniciranju) objavlja nekatere izsledke o pglavitnih razsežnostih in značilnostih interkulturalnih sporočil v jugoslovanskih množičnih komunikacijskih medijih ter o bistvenih razlikah med posamičnimi množičnimi občili v zaznavanju dogajanj v Jugoslaviji. V referatu avtorja med drugimi ugotavljata — s pomočjo faktorske analize — katere so stvarne skupine jugoslovanskih sredstev javnega obveščanja glede na pozornost, ki jo posvečajo posamičnim republikam in pokrajinam SFRJ, in glede na posebne vsebinske značilnosti.

Poleg rezultatov faktorske analize navaja referat tudi primerjalno ugotovitev iz frekvenčne analize, ki priča, da je informacija v medrepubliškem komuniciranju še vedno podvržena hierarhiza-

ciji — dejavnosti federativnih institucij je namenjeno več ko četrtina vsega informacijskega pretoka v medrepubliškem komuniciranju. Siceršnja distribucija pozornosti za posamezne republike in pokrajine pa je očitno odvisna od zemljepisne velikosti in družbenoekonomske razvitosti posameznega dela Jugoslavije. Pri kategorijah vsebine analiza ugotavlja, da imajo dominantni položaj sporočila s politično in gospodarsko vsebino, manjši delež pa odpade na kulturno, socialno in športno področje. Takšno razvrstitev vsebinskih kategorij nedvomno povzroča enotni gospodarski sistem v SFRJ in pomen političnih dejavnosti kot dejavnika krepitev enotnosti Jugoslavije, medtem ko kulturna in socialna problematika ostajata precej lokalizirani v republiških in pokrajinskih mejah.

Drugi referat, ki vsebuje nekatere izsledke opravljenih raziskav, ocenjuje obveščeno prebivalstvo Slovenije z dogajanjem v drugih republikah in pokrajinah Jugoslavije (Tomo Martelanc: Informiranost prebivalstva Slovenije o dogajanjih v drugih republikah in pokrajinah Jugoslavije). Izsledki analize govorijo o percepcijah anketirancev (iz raziskave Slovensko javno mnenje 1973) o posameznih množičnih medijih, ki jim nudijo najbolj zadovoljivo podobo obveščanja o dogajanjih v Jugoslaviji, o področjih družbenih dejavnosti, s katerimi so seznanjeni prek pretoka informacij, o izraženi najboljši seznanjenosti z dogajanjem v posameznih republikah in pokrajinah in o izpovedanem zanimanju za povečan priliv informacij iz drugih delov Jugoslavije. Tako dobljeni podatki dovolj zgovorno pričajo o pglavitnih kanalih pretoka informacij, o njihovem obsegu iz posameznih delov Jugoslavije, o strukturalnih značilnostih tega pretoka in tako nudijo zanimiv pregled nad splošno obveščeno prebivalstva Slovenije in tudi pregled njegovih posamičnih struktur v procesu medrepubliškega komuniciranja.

Poseben vidik medrepubliškega komuniciranja — medštudijsko izmenjavo televizijskih sporočil — obravnava tretji referat iz te skupine (Silva Celebrini: Medrepubliško komuniciranje in tele-

vizija). V tem prispevku, ki ga je napisala absolventka novinarske smeri Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani, so razčlenjeni podatki o pogostnosti in vsebinski strukturi izmenjave televizijskih sporočil med jugoslovanskimi TV studiji.

O vlogi časopisov v medrepubliškem komuniciranju je bil govor v sami razpravi na posvetovanju, posebej pa je bila obdelana funkcija časopisne agencije (Pero Ivačić: Funkcija časopisne agencije v medrepubliškem komuniciranju).

Metodološko plat raziskovanja sfere medrepubliškega komuniciranja posebej proučuje referat Anuške Ferligoj in Slavka Spličala (Problemi in možnosti raziskovanja interkulturalnega komuniciranja); v njem se avtorja zavzemata za faktorsko analizo kot najprimernejši metodološki postopek, ker omogoča primerjavo večjega števila pomembno različnih družbenih in kulturnih enot, zlasti če je cilj raziskovanja, da poišče in med seboj čim bolj razmeji na podlagi izključevanja relativno homogene regije ali skupine enot — kultur ali njihovih pripadnikov — s specifičnimi profili.

Delo na posvetovanju je trajalo sicer le poldrugi dan, vendar je bilo izredno intenzivno, saj o tem priča tudi nočna seja, ki je zbrala vse navzoče raziskovalce komunikacijskih procesov in omogočila širšo izmenjavo mnenj, izkušenj ter hkrati odprla perspektivo za tesnejše

sodelovanje v skupnih raziskovalnih prizadevanjih pri proučevanju procesov komuniciranja v medrepubliškem okviru.

Struktura udeležencev — zbrali so se predstavniki množičnih občil, družbenopolitičnega življenja in raziskovalci — je prvič v Jugoslaviji na področju množičnega komuniciranja omogočila odprt, poglobljen dialog med raziskovalnim področjem in njegovimi uporabniki. To razsežnost posvetovanja je posebej podčrtal v razpravi predsednik zveznega komiteja za informacije Muhamed Berberović, ko je poudaril, da je treba po poti raziskovanja prihajati do novih spoznanj, več in bolje uporabljati rezultate raziskovanj in jih približevati tistim, ki naj bi jih uresničevali.

Posvetovanje na Bledu je dalo dober pregled nad ustvarjalnostjo v raziskovanju interkulturalnega komuniciranja v jugoslovanskem prostoru, hkrati pa je opozorilo, da spoznanj iz raziskav nismo zadostno uporabili v širši družbeni praksi. Eno izmed napotil in sklepnih misli posvetovanja je zatorej zahtevalo, da bi čim prej ustvarili natančen pregled nad vso raziskovalno dejavnostjo in njenimi izsledki na področju interkulturalnega komuniciranja. Čeprav temeljni namen posvetovanja niso bili konkretni akcijski sklepi, je vendar nekaj oprijemljivih sugestij in predlogov poudarilo, kako pereča je obravnavana tematika, in tako prispevalo k uspešnosti in pomembnosti blejskega posveta.

OPREDELJENJA (Sarajevo)

št. 2-3/1975

VELJKO VLAHOVIĆ: Socialistična samoupravna družba in razvoj kritične misli; FUAD MUHIĆ: Demokratični centralizem v teoriji in praksi ZKJ; RADOŠ SMILJKOVIĆ: Notranji odnosi v političnih partijah in demokratični centralizem; SAVA ŽIVANOV: Demokratični centralizem in partijska enotnost; MILORAD MURATOVIĆ: Ideje in politične komponente demokratičnega centralizma; BESIM IBRAHIMPAŠIĆ: Demokratični centralizem kot princip organizacije KPJ oziroma ZKJ; JAKIM SINADINOVSKI — GOJKO GRUEVSKI: Statutarni principi demokratičnega centralizma in njihova uporaba v praksi ZKJ; ĐURA NJEMOGA: Demokratični centralizem in uresničevanje idejno-političnih stališč zveze komunistov; JOVAN R. MARJANOVIĆ: Delegatski princip — nova etapa boja za socialistično samoupravljanje; ALIJA LATIĆ: Delovanje komunistov v delegacijah in uporaba principa demokratičnega centralizma; DRAGOMIR DRAŠKOVIĆ: Integrativna funkcija demokratičnega centralizma in avantgardno delovanje ZK v odnosih združenega dela.

SOCIJALIZAM (Beograd)

št. 2/1975

Socialistična zveza v novih razmerah: JOVAN ĐORĐEVIĆ: Prispevek k teoriji Socialistične zveze; MIĆO RAKIĆ: Evolucija in reforma Socialistične zveze; KIRO HADŽI VASILEV: Socialistična zveza v delegatskem sistemu; MIRKO BOŠKOVIĆ: Preobražanje Socialistične zveze v občini; DUŠAN IČEVIĆ: Neposredno samoupravno-politično združevanje v Socialistični zvezi; *Študije in članki:* FUAD MUHIĆ: Demokratični

centralizem in tendence njegovega zanikanja; ŽIVOMIR S. ĐORĐEVIĆ: Stvarne pravice v socialistični družbi; ĐORĐE RADENKOVIĆ: Nafta in surovine — važni dejavniki v mednarodnih odnosih; *Komentar:* Krepitev Zveze komunistov; *Prispevek:* FIRDUS DŽINIĆ: Delegatski sistem in interesna konfiguracija v samoupravljanju.

IDEJE (Beograd)

št. 4-5/1974

Raziskovanja in kritike: ZDRAVKO MUNIŠIĆ: Teoretični antihumanizem Louisa Althusserja; SRĐ SAMARDŽIĆ: Pripombe ob Marxovi koncepciji Hegla 1837; TODOR KULJIĆ: Kritična teorija in teorija sistema; *Politična moč in razredi:* VLADIMIR GOATI: Birokracija in sodobna družba; DUŠAN JANJIĆ: Volivni sistem — orodje razredne vladavine; GORDANA BOGETIĆ: O nekaterih problemih učinkovitosti in stabilizacije iz vidika delitve; *Esej:* VLADIMIR GLIGOROV: O tujem (I).

PREGLED (Sarajevo)

št. 3/1975

Članki: VLADIMIR GOATI: Skupine pritiska v sodobni družbi; DUŠAN KECMANOVIĆ: Psihijatrija in novoveško zgodovinsko izkustvo; DESANKA IKIĆ: Mesto žene v združenem delu; VOJISLAV BAJIĆ: Nekateri zunanjeekonomski vidiki jugoslovanskega gospodarstva; BORIS KANDIĆ: Kultura medčloveških komunikacij in znanstvena politika; *Iz zgodovine narodov BiH:* HAJRUDIN DŽURIĆ: Livanjska vstaja leta 1836; *Mednarodni pregled:* JELENA STEVOVIĆ-STRANJAK: Diskriminacijski učinki Evropske gospodarske skupnosti na dežele v razvoju.

Wiener Tagebuch št. 2/1975

Rešitev v proučevanju prihodnosti?

Posebno v zadnjem času je na svetovnem trgu knjig mogoče opaziti večje število del, ki se iz različnih izhodišč ukvarjajo s problemi razvoja in rasti. Eno najpomembnejših, ki je zbudilo še posebno velik odmev, je tako imenovano poročilo rimskega kluba (Denis L. Meadows — »Moje rasti«, ki je lansko leto izšlo tudi pri nas). Med številnimi mnenji, ocenami in kritikami o tem delu smo izbrali kritično razmišljanje dr. Kurta Rothschilda, ki ga v povzetku posredujemo našim bralcem.

V središču Meadowsove razprave je pet problemskih sklopov: rast industrijske proizvodnje, izraba surovin, proizvodnja hrane, rast prebivalstva in nazadnje umazanost in uničevanje okolja.

Dr. Kurt Rothschild skuša v svojem razmišljanju odgovoriti na tale vprašanja: koliko so trditve v delu »Meje rasti« vredne upoštevanja, zakaj je prav to delo doživelo tolikšen uspeh in kaj predstavlja ideološko ozadje problematike, ki jo delo obravnava. Izhodiščna ugotovitev, s katero avtor začenja razpravo je, da si delo »Meje rasti« prizadeva, da bi najvažnejše in daljnosežne probleme modernega sveta obdelali s pomočjo neke znanstvene metode, s pomočjo metode sistemske analize.

Znanost in fantazija

Ob presojanju tega in drugih del te vrste se moramo najprej vprašati, ali je smisel znanosti v razvoju futurologije, ali ima proučevanje prihodnosti sploh pravico do »znanstvenosti«.

Splošno rečeno je znanstveno delo iskanje zakonitosti, ki nam lahko pojasnijo vzroke in učinke nekaterih pojavov. Ni načelnih razlik med proučeva-

njem sedanosti in preteklosti; razlika je predvsem v tem, da je vsaka informacija o prihodnosti bolj nepopolna kot katerakoli o sedanosti. V takih razmišljanjih se zato nujno pojavi element fantazije. Seveda nekatere koncepcije lahko ustvarimo na podlagi fantazije, še več, zelo pomembno je preiti pot od utopije do konkretne fantazije in tako poskusiti iz predloženih informacij ustvariti trezno sliko temeljnih teženj. Znanost se je tako ali drugače vedno ukvarjala s prihodnostjo. Novo v današnji futurologiji je predvsem mnogo večja nujnost interdisciplinarnega dela in prevladujoče spoznanje, da tisto, kar posamezni znanstvenik prispeva k rešitvi problema, ni dovolj. V reševanju vprašanj iz prihodnosti vedno izhajamo iz današnjih spoznanj in iščemo odgovor na vprašanje, kaj se bo zgodilo, če se bodo nekatere tendence nadaljevale. Ekstrapolacija tendenc v prihodnost je pomembna znanstvena aktivnost, vendar nam mora biti jasno, da to še ni napoved in da ne kaže, kaj se bo v resnici zgodilo. V razvoju namreč vedno prihaja do ovir in nenadnih sprememb. Ta omejitev velja tudi za Meadowsovo poročilo, ki vsebuje v večjem delu ekstrapolacije tendenc, katerih razvoj je danes v splošnem že priznano dejstvo. Le tako lahko pride v svoji knjigi do tega, da poudarja popolnoma trivialna dejstva, kot denimo, da eksponencialna rast ne more večno napredovati. Gledano s tega stališča je Meadowsovo poročilo razumeti kot Kasandrin klic.

Predpostavke določajo rezultate

Težje je seveda, ko se vprašamo kako je razvoj v resnici potekal. Prihajamo na področje fantazije in predpostavk in to zelo številnih in različnih predpostavk. Tudi v Meadowsovi študiji, kar je samo po sebi razumljivo, ne manjka nekaterih predpostavk. Vendar se je

očitno pripetilo to, da javnost zaradi velikopoteznosti dela in obsežnosti kompjuterske tehnike ni postala pozorna na to, da Meadowsove trditve temeljijo le na nekaterih od vseh mogočih predpostavk in da nekatere specialne domneve strateško vplivajo na rezultate.

Eden od vzrokov, zakaj pelje prihodnost v vse večje onesnaževanje okolja, je predpostavka o nujni stalni rasti industrijske produkcije, ki rabi vse več surovin in vse bolj zastruplja okolje; na drugi strani pa je bilo v boju proti onesnaževanju narejenih le nekaj posamičnih poskusov. Če bi bil tudi boj proti onesnaževanju nepretrgan, bi se lahko tako izognili katastrofi.

Nerazjasnjene medsebojne povezave

Znanstveniki so danes navajeni, da takrat, ko proučujejo neki sistem, povelčejo iz njega nekatere pomembnejše delne probleme, predvsem zaradi tega, ker sami ne morejo obseči problema v celoti. Ob teh delnih problemih se sprašujejo po vzrokih in posledicah in poskušajo s pomočjo nekaterih aktivnosti doseči zaželeno rezultate. Če je predmet proučevanja del večjega sistema, se lahko zgodi, da se bodo pri rešitvi delnega problema pokazali še drugi problemi. Izhodišče, da je vse povezano z vsem, je prav gotovo pravilno. Trditev, da pa so s tem že vsi med seboj povezani problemi rešeni, pa to prav gotovo ni. Kljub primerjavam in povezavam v Meadowsovem modelu in kljub uporabi moderne kompjuterske tehnike, nam še vseeno manjkajo spoznanja, s katerimi bi zapolnili medsebojne povezave. Poleg interdisciplinarnega dela pa je vsak posamezni del modela še zelo poenostavljen.

Vendar s tem, da odkrivamo slabosti modela, ne zavračamo njegovega pomena. Seveda, tudi kritike te vrste so in sicer na dveh ravneh: na ravni realnosti in ideološki ravni.

Nasprotna stališča

Eno izmed vprašanj, ki nanj naletimo skoraj pri vseh futuroloških študijah, je vprašanje po *časovnem horizontu*. Mea-

dowsovo poročilo nikakor ne govori o navadnih problemih, temveč o svetovnih problemih; od učinkovitega reševanja teh problemov je odvisna usoda cellega človeštva. Toda ne glede na številne nerešene probleme, pred katerimi stojimo danes, je vedno bolj pomembno, kdaj se bomo lotili nekaterih ukrepov in za katero obdobje prihodnosti moramo skrbeti že danes. To vprašanje ni skoraj nikjer omenjeno. V razpravah v futuroloških vprašanjih bo treba veliko bolj razlikovati med razvojem, ki pelje k nepopravljivi škodi, in med tistim, katera škodljive posledice se bodo poznjeje dale še popraviti.

V tej smeri je zastavljen tudi model znanstvenikov iz Latinske Amerike, znan kot Bariloche — model. Vse, kar trdi Meadows, pravijo latinskoameriški znanstveniki, o strah zbujajoči prihodnosti, obstaja že danes. Ni treba čakati na leto 2020, da bi videli lačne ljudi in zanemarjene otroke.

Razen načelne in tudi ideološke kritike Meadowsovega poročila je proti literaturi te vrste, ki govori o propadu sveta, še ena skupina ocen na strokovni podlagi. Sem sodijo predvsem tako imenovani nacionalni ekonomski, čeprav so do sedaj imeli precej slabe izkušnje v napovedih o prepadu sveta. Spomniti se moramo samo imen Malthusa in Jevonsa. Pri občutljivih, daljnosežnih napovedih so nacionalni ekonomski kot otroci, ki imajo malce skeptičen odnos do Meadowsovega poročila. Izkušnje so jih naučile, da je skoraj vedno ob grozečih katastrofah nastopilo obdobje tehničnega napredka in družbenih izgladitev, ki so pomagale, da se je človeštvo prilagodilo novim razmeram. Ekstrapolirajo torej tudi oni, seveda z enako nezanesljivimi predpostavkami kot Meadows. V veliki meri se zanašajo na tehnični napredek in tehniko. Toda tehniki ne morejo ugoditi željam in zahtevam te vrste. Zato se morajo obrniti na družboslovce, ki naj bi ljudi povezali, jih malo omejili v zahtevah in naredili bolj vpljudne v medsebojnih odnosih. Tako bi se dalo živeti z manj energije, in tudi s čezmerno rabo hrane bi bilo konec; kratka: vsi problemi bi bili na videz rešeni.

O dosedanjih razpravah rimskega kluba lahko rečemo, da so včasih malce preproste. Označuje jih naivnost naravoslovcev, ki verjamejo, da je družba tisto, kar je najlažje spremeniti in tako zavračajo, da so tudi v družbi zakonitosti, ki jih je treba upoštevati ob spreminjanju realnosti. Naivnost, ki smo jo omenili, se ni spremenila niti s študijo Mesarovića in Pestela: »Človeštvo na prelomnici« za »rimski klub«. Ta študija v nekaterih točkah nadaljuje Meadowsovo poročilo, le da je po obsegu materiala bogatejša. Namesto enotnega modela za cel svet, svet razdeli v deset regij, del modela pa obravnava tehnične, ekonomske in demografske probleme, iz katerih tvori več teženj, ki so v modelu kombinirane z družbenimi in individualnimi stališči do razvoja in možnostmi vplivanja na razvoj. Alternativne strategije in želje so nato komputersko obdelane.

Žal so prve preizkušnje pokazale, da model ni tako zanesljiv, kot so nekateri upali. Tako kot drugi modeli se tudi ta zelo malo ukvarja z vprašanjem, kakšen pomen ima osveščeno ljudi v obravnavani problematiki. Ali se bodo ljudje zato vedli drugače in kako se bodo vedli? V kolikšni meri se bo pokazalo, da je napoved te študije točna ali netočna po široki popularizaciji glede na možnost, da se bodo ljudje prav zaradi poznavanja študije začeli vesti drugače?

Rimski klub ima zaslugo, da je opozoril na probleme, vendar je precej naiven, ko poskuša odgovoriti na vprašanje, kaj lahko človeštvo stori. Iz tega izhaja tudi kritika mnogih levih skupin (Enzensberger-Kursbuch, oktober 1973). Jedro kritike levo usmerjenih skupin je trditev, da je Meadowsovo poročilo le špreten obhoden maneuver in poskus, da bi ločili predstave o prihodnosti od današnjih problemov. V ideologiji svetovne katastrofe vidijo ideologijo, ki odseva strah malih meščanov, ki vidijo svoj svet svet ogrožen z dimom, hrupom, umazanijo in naraščajočim prebivalstvom v čezmorskih področjih, ki jim prejšnji kolonialni gospodarji ne morejo več gospodarovati.

Če se vprašamo, kako različni družbeni sistemi rešujejo problem uničevanja okolja, lahko v odgovor navedemo samo to, da na podlagi empiričnih podatkov ne moremo reči nič. Na področju politike so se tega problema namreč zavedeli šele v zadnjih dveh-treh letih. Do zdaj so se ukvarjali predvsem s posameznimi, delnimi problemi. Namesto kompleksnih rešitev se ponuja tako imenovana »nična rast«, na podlagi katere pa problem prav gotovo ne bo mogoče rešiti.

Teoretično je prav gotovo mogoče sedanjo gospodarsko rast usmeriti po načelu kvalitativne usmeritve in varčevanja z energijo in hrano. Odprto seveda ostaja vprašanje, kako priti do tega. Praksa je pokazala, da kljub pripravljenosti nekaterih političnih dejavnikov in kljub »javnemu mnenju« ni mogoče opisane realnosti v kapitalističnem svetu odločilno spremeniti. Temeljna konstrukcija kapitalističnega sistema je glavna ovira pri reševanju problema.

Kapitalistični svet deluje le tedaj, ko zasebna podjetja producirajo, ker pričakujejo dobiček. To je mogoče le, če za vsako ceno rastejo in se širijo. To pa nikakor ni kvalitativna rast, ki naj bi zadovoljila obstoječe potrebe, temveč se morajo ustvarjati vedno nove potrebe, da bi razvoj lahko teklen naprej. Rentabilni razvoj pa predvsem izkorišča okolje. V tej atmosferi ni mogoča domneva o takšnem tipu človeka, kot ga postavljajo naravoslovci. Človeka, katerega razvoj naj bi bil v skladu z naravo; prav tako pa tudi ni možna produkcija, ki bi bila v skladu s potrebami.

Tisti ki živijo v kapitalističnih državah, morajo poudariti vsako oviro, ki stoji nasproti rešitvi strateških vprašanj. Vsaka oblika moči, ki ima svoje interese, bo poskušala vreči vso odgovornost in krivdo na druge. Za takšno ravnanje je značilno prepričanje, da je rast prebivalstva glavni problem, ki pa se lahko razreši le v deželah v razvoju. V resnici pa tega problema samega ni mogoče razrešiti, ne da bi hkrati razrešili vprašanja industrializacije, energije, surovin

in porabe hrane v razvitih industrijskih deželah.

Če kdorkoli v Evropi ali v ZDA postavlja v ospredje problem rasti prebivalstva pomeni to v praksi le, da hoče obiti vse tiste probleme, ki so rešljivi samo v industrijskih državah. Isti problem je mogoče opaziti tudi v obširnih publikacijah o onesnaženju Bajkalskega jezera, ki izhajajo v Avstriji, ter končno tudi v pisanju nerazvitih dežel o pomanjkanju energije v industrijskih državah.

Izziv na levico

Naloga vsega naprednega človeštva danes ni le v tem, da z vso resnostjo spozna probleme prihodnosti, ampak tudi v tem, da poskuša presoati naravoslovne analize skoz odgovore na danes vse preveč zastavljeno vprašanje: katere družbene spremembe so nujne, da bi lahko rešili te probleme. Velika nevarnost današnjega časa ni v tem, da ljudje ne bi poznali problemov, temveč v tem, da se skoz propagiran občutek katastrofe poraja občutek nemoči.

V že omenjeni študiji latinskoameriških avtorjev, kjer je bila obdelana ista problematika kot pri Meadowsu, Pestelu in Mesarovicu, niso prikazali tega, kar se bo zgodilo, če ne bomo naredili ničesar. Nasprotno, študija poziva k dejanjem, k oblikovanju sveta, v katerem naj bi bile vse potrebe ljudi vsaj minimalno zadovoljene. Kot pomembnejši cilj gospodarstva pa je maksimizacija življenjske dobe, ki je v Evropi okoli 70 let, v deželah v razvoju pa okoli 40 let.

Dr. Kurt Rothschild: Rettung durch die Zukunftsforschung? — Wiener Tagebuch, 2/1975, povzel Joco Klopčič.

The Annals, julij 1974 (ZDA)

Izmenjava ljudi in idej

Avtor članka Allen H. Kassof je profesor sociologije in direktor mednarodnega sveta za raziskovanje in izmenjavo. V Analih ameriške akademije za poli-

tične in družbene vede, ki je lansko julijsko številko posvetila možnostim oblikovanja stika med Združenimi državami Amerike in Sovjetsko zvezo, je sodeloval s temo, ki se zelo pogosto pojavlja v razpravah o »odpiranju« obeh političnih sistemov in jo je slišati tudi v zvezi s konferenco o evropski varnosti. V tem članku je misel o izmenjavi ljudi in idej sicer zožil, vendar pa jo je konkretiziral in ji dal pomen v okviru širšega prelivanja idej in izkušenj.

Kakšne so možnosti za sovjetsko-ameriško sodelovanje na področju šolstva, raziskovanja in štipendiranja? Upi v uspešnost takega sodelovanja so povezani z nedavnimi gibanji v okviru popuščanja napetosti, zato so nekateri presenečeni, ko zvedo, da se univerzitetni kadri izmenjujejo že 17 let. V zgodnjem času je bilo šibko, toda enakomerno prelivanje profesorjev in raziskovalcev samo oblika nekega zadržanega stika med sovjetskim in ameriškim življenjem; v boljših časih bo to najpomembnejši kanal za izmenjavo ljudi in idej. Pouk, ki sta ga bili deležni obe strani v poskusu, je zanimiv in nam bo pomagal oblikovati in razširiti prihodnje zveze.

Glavni organizator izmenjave so svet za mednarodno raziskovanje in izmenjavo na ameriški strani in ministrstvo za visoko in specializirano šolanje ter akademija znanosti na sovjetski. Vsako leto zamenjava zajame kakih sto mladih sovjetskih in ameriških raziskovalcev z vseh področij, kakih 50 študentov podiplomskega študija in kakih 70 učiteljev ruskega in angleškega jezika. Poleg tega je tudi dolgoročno sodelovanje med akademijo znanosti ZDA in sovjetsko akademijo znanosti. Za vse te dejavnosti pričakujejo, da bodo pomembno in ugodno vplivale na obširnejše sovjetsko-ameriško sodelovanje.

Dolgoročna izmenjava posameznikov

Čeprav je izmenjavo v začetku oviralo nekaj resnih slabosti, so vendar dosegli že nekaj uspehov.

Za Združene države je izmenjava nujna podlaga za delo znanstvenikov, ki

raziskujejo sovjetski način življenja. Njihovo delo je lahko neprimerno boljše, če lahko listajo po izvirnih dokumentih, če se lahko pogovorijo s sovjetskimi kolegi in če živijo v okrilju kulture, ki jo želijo raziskovati. Narobe tudi sovjetski študentje dobijo dodatne informacije in ameriška javnost nasploh občuti ugodne učinke točnega in podrobnega razlaganja družbe, s katero so ameriški interesi bolj ali manj vedno bolj povezani. Tisti, ki so sodelovali v okviru ameriških in ruskih študij pred letom 1958, še preden so se vrata na široko odprla, in ki so se borili za to, da bi lahko raziskovali iz daljave in s skromnimi viri iz druge roke, bodo zdaj znali oceniti pomembnost dosežkov.

Učinki so podobni tudi na sovjetski strani; čeprav imajo večidel nekoliko drugačen profil, ker večina sovjetskih sodelavcev dela na znanstvenih tehničnih področjih, razmeroma manj pa raziskujejo vidike ameriškega načina življenja. Ker pa znanost in tehnologija nista v manjši meri del sodobne kulture, kot so družbene znanosti, ima tudi izmenjava znanja na tem področju pomen, ki sega prek nacionalnih okvirov. Še več, čeprav se je razširilo napačno mnenje, navzočnost sovjetskih strokovnjakov v Združenih državah nikakor ne vodi v enosmerno prelivanje ameriške tehnologije v Sovjetsko zvezo. V večini primerov so sodelavci v izmenjavi odlični strokovnjaki, ki dajejo prav toliko, kot dobivajo. Z drugimi besedami, odnos je pogosto izrazito sodelujoč in mnogo posameznih uspehov opozarja na velike možnosti v sovjetsko-ameriškem sodelovanju v prihodnosti. Kljub neena- komerni zastopanosti tehničnih in družboslovnih disciplin, je bilo v zadnjem času opaziti napredovanje: izmenjava je zajela več strokovnjakov, katerih področja so se poprej zdela sovjetski strani preveč občutljiva. Ne gre za to, da bi bili znanstveniki tehničnih znanosti manj prisrčno sprejeti, ampak za to, da pogosto ni dovolj spodbujano delo ljudi, ki bi s svojim raziskovanjem lahko prispevali k boljšemu razumevanju ameriške kulture, družbe in politike v Sovjetski zvezi; prav to namreč vedno bolj nujno zahtevajo razširjeni odnosi med

dvema državama. Razumljivo je, da država pošilja v izmenjavo predvsem ljudi, ki dokazujejo, da je največje zanimanje države usmerjeno v tehnični in tehnološki napredek. Toda to, da med 50 ljudmi, med katerimi je bilo tudi ducat strokovnjakov iz elektronike in računalništva, ni bilo nobenega raziskovalca ameriške družbe — to je bil primer z izmenjavo v letih 1974/75 — pa že postavlja upravičeno vprašanje o celoti sovjetsko-ameriških znanstvenih in kulturnih stikov.

Tu je še vprašanje delovnih razmer v državi, ki sprejema štipendiste. Čeprav se je položaj v zadnjih letih nekoliko izboljšal, imajo nekateri še vedno mnogo težav, ko skušajo pregledati sovjetsko arhivsko gradivo. Vsako leto jih vedno ostane nekaj, ki ne morejo dokončati svojega dela, ker jim niso dovolili pregledati želenega gradiva. Tisti, ki se vračajo z neizpolnjenimi upanji, so obremenjeni z neugodnimi vtisi o Sovjetski zvezi. Njihova negativna poročila vplivajo na akademsko in ostalo javnost celo bolj, kot bi lahko. Če upoštevamo, kako malo truda bi bilo potrebno, da bi popravili take nevedčnosti, je še vedno težko razumeti, kako je mogoče, da se taki primeri ponavljajo.

Nevedčnosti omenjam zato, da bi se lahko posvetili bolj pomembnim vprašanjem. Morda je dokaz za rastoče zupanje v stikih med sovjetskimi in ameriški znanstveniki v tem, da sta se obe državi sporazumeli o ustanovitvi skupne komisije za družbene vede. Komisija bo opredelila in omogočila sodelovanje v vseh družbenih znanostih. Opogumljala bo skupno in vzporedno raziskovanje, ad hoc izmenjavo skupin in posameznikov in usmerjala dolgoročno raziskovanje o konkretnem vprašanju ter poskrbela za imenjavo podatkov in izkušenj.

Komisija se bo sestala prvič letos v Združenih državah in se bo potlej redno sestajala. Prezgodaj je še govoriti o možnostih za delo. Nedvomno se bo sprva, ko je sodelovanje še na začetku osredotočilo na skupne napore, ki so pomembni, pa sorazmerno neproblematični. Pozneje ni nobenega razloga, da se

ne bi posvetila tudi najbolj žgočim vprašanjem.

Obe državi zaradi njune velikosti, vplivnosti, deleža v svetovni proizvodnji in strateškega položaja družijo vrsto vprašanj, ki jih pogosto skušata podobno rešiti, mnogokrat pa se pri tem tudi razhajata. Ključna vprašanja razvrstitev virov, vpliv vse večje modernizacije in urbanizacije na družbeno življenje, vprašanje vzgoje, prilagajanje spremenjenim razmeram življenja, ki jih prinaša post-industrijska doba, se postavljajo poleg neposrednih vprašanj vojne in miru ter spopada med Združenimi državami Amerike in Sovjetsko zvezo. Vsekako je lažje omeniti te teme, kakor pa jih prenašati v posebna področja znanstvenega sodelovanja, toda pomembno je, da prvič kaže, da bomo sposobni zastavljeno nalogo opraviti.

Možnosti za nove izmenjave

Stiki na tem področju so bili odvisni od stanja v političnem popuščanju napetosti, ki je v zadnjih letih označevalo sovjetsko-ameriške odnose. Razrešitev sodelovanja je bilo pričakovati samo z ugodnim razvojem mednarodnega ozračja. Dolga leta smo se pripravili s sovjetskimi kolegi, da bi morali take stike ohraniti neodvisno od ozračja v sovjetsko-ameriških odnosih. Po našem mnenju imajo ti stiki samostojen pomen in poleg vsega rabijo tudi kot nadomestni

kanali tedaj, ko odpovedo vsa druga sredstva sporazumevanja. Naši partnerji so bili mnenja, da izboljšanje stikov lahko prinese samo izboljšano politično ozračje.

V resnici je ozračje popuščanja napetosti ugodno vplivalo na izmenjavo ljudi in idej. Rečemo lahko, da pot k sovjetsko-ameriškemu sporazumevanju ne bo ne kratka ne lahka. *Détente* je nedoločen koncept in občutljiva resničnost, ki ne daje zagotovil; nihče ne more zanesljivo določiti smeri uresničevanja.

Če se želimo izogniti uničevalni praksi iz preteklosti, je potemtakem še bolj pomembno, da vzdržujemo stike, pa čeprav so le barometer odnosov med državama. Stiki med znanstveniki in sistematično sodelovanje pri vprašanjih, ki enako zanimajo obe deželi, so nenehna nužnost v zapletenem in nevarnem svetu. Trenutno politično ozračje omogoča le prve korake k oblikovanju načina komuniciranja, ki bi ga morali imeti že zdavnaj. Neodgovorno bi bilo dopustiti, da bi znanstveno sodelovanje, ki se je že začelo, prekinilo in ponovno začelo tedaj, ko bi tako zahtevali odnosi med vladama. Upajmo, da so ti dvomi neupravičeni in da bo sodelovanje vedno širše. Dolgoročno prilagajanje, ki ga zdaj želita obe deželi, se prav gotovo ne bo omejevalo samo na omenjene oblike izmenjave, čeprav seveda ne bo moglo brez njih.

(Prevod in priredba D. Murko.)

JOVAN ĐORĐEVIĆ: *Ustavno pravo. Savremena administracija.* Beograd 1975, 856 str.

Poleg uvodnega dela, v katerem govori pisec o ustavnem pravu in znanosti ustavnega prava in o ustavnem razvoju v Jugoslaviji in v svetu, obsega delo še pet delov. V prvem delu razpravlja o samoupravnih socialističnih temeljnih načelih o družbeni in politični ureditvi in politiki, nadaljuje v drugem z obravnavo družbenega in političnega sistema Jugoslavije. V tretjem delu analizira svobščine, pravice, dolžnosti in odgovornosti človeka in državljana, v četrtem pa govori o družbenopolitičnih skupnostih in njihovi organizaciji. Zadnji, peti del knjige obsega razčlenitev institucij družbene skupnosti.

GREGOR KOČIJAN: *Knjiga in bralci. Raziskovalni center za samoupravljanje RSZSS — Kulturna skupnost Slovenije, Ljubljana 1974.*

Poleg uvoda vsebuje delo naslednje razdelke: knjiga danes in v prihodnje; prosti čas in knjiga; branje knjig; zakaj beremo; kaj naj beremo; kje bralci dobijo knjige; kupovanje knjig (kupci, cena, oprema, naklada, prodaja in izbira knjig); sklepane misli. Ugotovitev raziskave je, obveščanje o knjigah; kaj storiti in da potreba po knjigi pri nas ni na dovolj visoki ravni. Glavni vzrok za to je omejena dostopnost knjige. S knjižnično mrežo, s primerno ceno, z možnostmi za nakup, z ustreznim izborom in obveščanjem je potrebno zagotoviti, da bodo ljudje več brali.

LEV KREFT: *Zgodovina in revolucija. Mladinska knjiga. Ljubljana 1975, 136 str.*

Knjiga obravnava v I. poglavju idejne in družbene vire nastanka marksizma, razvoj Marxovega in Egelsovega nauka

(II. pogl.: Kritika vsega obstoječega) in daje vpogled v zgodovinski materializem (III. pogl.: Zgodovinski materializem). V tem poglavju obravnava pisec zgodovinski materializem z vidika znanosti zgodovine, kritike politične ekonomije in revolucionarne prakse.

RADOMIR D. LUKIČ: *Sociologija morala. Srpska akademija nauka i umetnosti.* Beograd 1974, XV+683 str.

Delo je avtor razdelil na uvod, dva dela in sklep. V uvodu obravnava pojem in razvoj sociologije morale. V prvem delu, ki razčlenjuje moralo kot družbeni pojav, govori pisec o občem pojmu morale, sociološkem pojmu morale in o družbenih moralnih procesih. V drugem delu analizira razmerje med moralo in družbo, pri čemer razpravlja o vplivu družbe na moralo in o vplivu morale na družbo. V sklepnem delu pa pisec razmišlja o sodobnih družbenih procesih in prihodnosti morale.

ARNOLD S. TANNENBAUM, BOGDAN KAVČIČ, in dr.: *Hierarhija, Mednarodna raziskava. Delavska enotnost, Ljubljana 1975, 312 str.*

Knjiga je razdeljena na sedem poglavij. Prvo, v katerem avtorji govorijo o nekaterih temeljnih pojmi in metodoloških problemih, obravnava hierarhijo v organizacijah. Drugo poglavje razpravlja o vodenju v petih deželah: v Jugoslaviji, v izraelskih kibucih, v italijanskih, avstrijskih in ameriških podjetjih. Tretje, četrto in peto poglavje govore, po vrsti, o pomembnosti hierarhije, o vplivu hierarhije na odzivnost in zadovoljnost delavcev. V dveh zadnjih poglavjih pa knjiga obravnava hierarhično organizacijo in hierarhijo v socialističnih in kapitalističnih sistemih. Slednje poglavje vsebuje primerjavo med kapitalističnimi in socialističnimi modeli

organizacije, govori o zmanjševanju učinkov hierarhije in o pogojih za participacijo delavcev ter o učinkovitosti organizacije. V dveh dodatkih najdemo v knjigi še podatke o postopku vzorčenja v podjetjih in vprašalnik.

BORIS ZIHERL: Včeraj in danes. Izbor člankov in razprav iz let 1934—1974. Državna založba Slovenije, Ljubljana 1974, 488 str.

Poleg predgovora in pripomb obsega delo 38 člankov in razprav, ki so bile objavljene oziroma napisane v zadnjih štiridesetih letih. Prvi del sestavkov sega do leta 1945, drugi del pa skoraj v celoti obsega prispevke, ki so nastali po izidu njegove zbirke »O humanizmu in socializmu« (1965). V knjigi se srečamo z več sestavki, s katerimi je avtor predstavljal Slovencem pomembne svetovne marksistične teoretike oziroma posamezne vidike njihove misli (npr. Predgovor k prvi slovenski izdaji Plehanova »Osnovni problemi marksizma«, Predgovor k slovenski izdaji Engelsove »Dialektike prirode«, Lenin in kulturni problemi socializma, o Plehanovu in njegovem delu), pri čemer se pisec tudi polemično

opredeljuje do nekaterih interpretacij posameznih predstavnikov marksizma (npr. Nekaj kritičnih pripomb k sodobnemu razpravljanju o Engelsu; Lenin in njegovi kritiki danes in pri nas). Avtor govori tudi o prispevkih pomembnih jugoslovanskih marksistov (Tito in sodobna marksistična misel, Predvojno publicistično delo Edvarda Kardelja, Dva dokumenta iz zapuščine Borisa Kidriča). Tretje tematsko področje so avtorjeva splošna razpravljanja o metodoloških in teoretičnih problemih marksizma (npr. Historični materializem in sociologija; Nekateri problemi filozofske misli na Slovenskem in naloge marksističnih krožkov; Nekaj o marksizmu danes; Za kakšen marksizem gre?). Z razpravami o rasizmu, fašizmu, narodu, znanosti in politiki, kulturi idr. avtor obravnava nekatera temeljna vprašanja sociološke in politične teorije. V delu najdemo tudi, med drugim, prispevke iz slovenske socialne in kulturne zgodovine (Ivan Cankar in slovensko delavsko gibanje, Ivan Cankar in slovenska družba, Na Prešernov dan 1968) in avtorjeva razmišljanja o osvobodilni fronti (Revolucionarni in vsenarodni značaj Osvobodilne fronte, Dediščina Osvobodilne fronte).

bibliografija knjig in člankov

Iz dokumentacije Inštituta za sociologijo in filozofijo v Ljubljani

A. ČLANKI IN KNJIGE IZ SFRJ

I. MARKSIZEM

BOLJEVIĆ Vido: Dialektika socializma. Anthropos, Lj., 1973, št. 1—4, str. 59—71.

DEBENJAK Božidar: Zgradba marksističnega mišljenja V, VI: O praksi. O materialistični dialektiki. Naši razgledi, Lj., 21. marca in 18. aprila 1975, št. 6, 8.

KOSING Alfred: Aktualni problemi marksistične teorije saznanja. Dijalektika, Beograd, 1974, št. 2, str. 47—55.

KOSTIČ Nikola: Izvorišče Engelsovega pojmovanja dialektike in motivi njene eksplicacije. Anthropos, Lj., 1973, št. 1—4, str. 105—110.

KRAŠOVEC Stane: Razvoj marksističnega pristopa k teoriji in politiki prebivalstva. Ekonomska revija, Lj., 1974, št. 1, str. 56—69.

KRAŠOVEC Stane: Ob prevodu 3. zv. »Kapitala« in pred novimi izdajami. Ekonomska revija Lj., 1974, št. 1, str. 93—107, št. 4, str. 281—299.

LENIN Vladimir II'ič: Dela. zv. 1—10. Beograd, (Yugoslaviapublic) 1973-. sign. 13.497.

MAJER Boris: Osnove dialektičnega materializma. (Izbrana poglavja). Ljubljana, (Zavod SRS za šolstvo) 1975. 70+(II) str. (Novi vidiki. Priručnik za vzgojno izobraževalno delo, 1) — sign. 13.491-1.

MARINOVIĆ Miloš: Klasici marksizma. Beograd, Delta-press 1974. 21+(I) str. (Mala marksistička biblioteka, I, kolo, sv. 4) — sign. 13.507-1/4.

MESIHKOVIĆ Nijaz: Aktualnost Marksove teorije eksploatacije u savremenom društvu. Pregled, Sarajevo, 1974, št. 9, str. 915—928.

NIKOLIĆ Miloš: Marksistička misao posle Lenjina. Beograd, Delta-pres 1974. 43+(I) str. (Mala marksistička biblioteka, 4. kolo, sv. 4) sign. 13.507-4/4.

RUDOLF Branko: Poskus o marksističnih opredelivah družbenih formacij in njih zveze s šolstvom.

RUS Vojan: Ob »povratku« marksizma. Anthropos, Lj., 1972, št. 3—4, str. 177—178.

RUS Vojan: Marksistična dialektika, subjektivizem in objektivizem. Anthropos, Lj., 1973, št. 1—4, str. 153—161.

SERENI Emilio: Od Marxa do Lenjina: kategorija »Ekonomske društvene formacije«. Marksizam u svetu, Beograd 1974, št. 12, str. 121—171.

STOJKOVIĆ Andrija B.: Materialistična dialektika — filozofska osnova jugoslovske socialistične revolucije in izgradnje samoupravnega socializma. Anthropos, Lj., 1973, št. 1—4, str. 163—171.

VRANICKI Predrag: Historija marksizma. 3. izd. (Zagreb), Naprijed, (1975), 479+(I) str. 2 knj. — sing. II/13.600.

II. FILOZOFIJA

HEGEL G. W. F.: Nauka logike. Napisao: Georg Wilhelm Friedrich Hegel. (System der Philosophie. 1. Teil: Die Logik. Sa nem. prev. i predgovor napisao: Dušan Nedeljković.) (Beograd), Prosveta (1973). (II)+350+(I) str. (cir.) (Karijatide. N. S. 5) — sign. II/5019-N.S./5.

HRIBAR Mirko: Logična skica II. Anthropos, Lj., 1972, št. 2—3, str. 139—152.

LANDGREBE Ludwig: Ideja vječnog mira u Kantovoj političkoj filozofiji. Encyclopaedia moderna, Zgb. 1974, št. 28, str. 42—49.

MUNITIĆ Zdravko: Strukturalna kavzalnost in naddeterminacija v delu Louisa Althusserja. Anthropos, Lj., 1973, št. 1—4, str. 191—202.

PETROVIĆ Gajo: Bit i egzistencija u filozofiji Georgea Santayane. V: Santayana G.: Skepticizam i animalna vjera, 1974, str. 1—XXXV.

PIHLER Borut: Poprov kritični racionalizem in dialektika. Anthropos, Lj., 1973, št. 1—4, str. 203—214.

WRIGHT G. H. von: Objašnjenje i razumevanje. (Explanation and Understanding. Prev. A. Pavković.) Beograd, Nolit 1975. 274 str. (Biblioteka Sazvežđa, 46). — sign. 10.690-46.

III. SOCIOLOGIJA

BOH Katja: Statusna inkongruentnost u postrevolucionarnem društvu. Revija za sociologiju, Zgb, 1974, št. 4, str. 35—52.

CIFRIĆ Ivan: Položaj seljaštva u savremenom društvu. Međunarodni radnički pokret, Beograd, 1975, št. 1, str. 72—89.

GILLI Gian Antonio: Kako se istražuje? Vodič u društvenim istraživanjima. (Come si ricerca). Prev. V. Mikecin idr. Zagreb, Školska knjiga (1975). 265+(I) str. (Suvremena misao, 468). — sign. 13.346-1/468.

KOS-MIKUŠ Anica: Načrtovanje družine z vidika nezahelenega otroka. Naši razgledi. Lj., 18. aprila 1975, št. 8.

KRAŠOVEC Stane: K splošnemu vprašanju kmeta-delavca. *Ekonomski revija*, Lj., 1974, št. 2—3, str. 143—175.

KREMENSEK Slavko: Obča etnologija. Ljubljana, Univerza-Fil. fak. 1973. 276 str. — sign. II/13.566.

MARKOVIĆ Danilo Z.: Osnovi sociologije rada. 3. izm. i dop. izd. Beograd, Savremena administracija 1975. VIII+318 str. — sign. II/13.606.

MILIĆ Anđelka: Porodica, slobodno vrijeme i proces socijalizacije u savremenom društvu. V: **SOCIJALIZACIJA** i društveni oblici života mladih u slobodnom vremenu, 1974., str. 78—81.

PALJAN Hrvojka: Otvorena pitanja urbanog stanovanja. *Revija za sociologiju*, Zgb, 1974, št. 4, str. 70—74.

PRELOG Nenad: Društvena potreba i hitnost uključivanja ekologije u odgoj mladih generacija. *Revija za sociologiju*, Zgb, 1974, št. 4, str. 64—69.

—: **SOCIJALIZACIJA** i društveni oblici života mladih u slobodnom vremenu. Beograd—(Zagreb) 1974. 216 str. (Slobodno vrijeme mladih, 4. kolokvij 1972.) — sign. II/13.315-4.

TANIĆ Zivan: Seljaci na evropskim raskršnicama. Analiza ekonomskih migracija. Beograd, Institut društvenih nauka 1974. 318 str. +1 kart. — sign. 13.505.

TOMANOVIĆ Velimir: Socijalni položaj i slobodno vreme mladih. *Kultura*, Bgd. 1974, št. 27, str. 136—150.

TOPIĆ Lidija: Nemački fašizam i sociologija. *Sociologija*, Bgd. 1971, št. 4, str. 605.

TOŠ Niko: Metode družboslovnega raziskovanja. Ljubljana, FSPN 1975. (II)+553 str. — sign. II/13.611.

TRBOVIĆ Uroš: Samoupravna demokratija u velikom gradu. *Revija za sociologiju*, Zgb, 1974, št. 4, str. 27—34.

VOGELNIK Dolfe: K vprašanju ocene neto migracij med dvema popisoma prebivalstva (:na primer jug. popisov 1953 in 1961:). *Ekonomski revija*, Lj., 1974, št. 2—3, str. 269—276.

ZUPANOV Josip: Samoupravna radna organizacija. *Revija za sociologiju*, Zgb, 1974, št. 4, str. 15—26.

IV. PSIHLOGIJA

JEROTIĆ Vladeta: Psihoanaliza i kultura. (Beograd), BIGZ 1974. 170+(II) str. (Dva-deseti vek, 16). — sign. I/2860-16.

KREN Tilka — France Prosnik: Oblika in stopnja motivacije staršev za obisk v vzgojni posvetovalnici. *Anthropos*, Lj., 1972, št. 3—4, str. 67—70.

MAKAROVIĆ Jan: Poskus klasifikacije človeških potreb. *Anthropos*, Lj., 1972, št. 3—4, str. 27—36.

MARENČIČ-POŽARNIK Barica: Činitelji uspešnega učenja. Ljubljana, Univerza-Fil. fak. — Oddelek za psihologijo 1974, IV+117+(I) str. — sign. 13.498.

PEČJAK Vid: Nove teorije motivacije. *Anthropos*, Lj., 1972, št. 3—4, str. 9—16.

—: **POSVETOVANJE O MOTIVACIJI**, Pohorje, 8—9. dec. 1972. (Referati). *Anthropos*, Lj., 1972, št. 3—4, str. 9—71.

—: **RAZVIJAJMO** sposobnosti predšolskega otroka. (Ljubljana), (Zveza prijateljev mladine Slovenije 1974.) 191+(I) str. s sl. — sign. II/13.583.

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA ŠOLSTVO

ALEKSIĆ Miloš: Obrazovanje radničke klase, tehnički progres i socijalizam. (Beograd, Institut za političke studije FPN 1974.) 271 str. — sign. 13.510.

BERTONCELJ Ivan: Permanentno izobraževanje. Kranj, Moderna organizacija 1974, 148 str. — sign. II/13.608.

BORČIĆ Mirjana: Pedagoška intervencija na področju množične kulture. *Naši razgledi*, Lj., 1975, št. 8.

DeMAN Paul: Problemi moderne kritike. (Blindness and Insight. Prev. G. B. Todorovič, B. Jelič.) Beograd 1975. (Biblioteka Sazvežđa, 45). — sign. 10.690-45.

LESNIK Rudi: Prosti čas — cilj in sredstvo vzgoje. *Dialogi*, Maribor, 1974, št. 12, str. 843—847.

MARTINIĆ Tena: Potrošačka kultura. *Kultura*, Bgd. 1974, št. 27, str. 8—24.

—: **MEDUNARODNI seminar** »Knjiga u razvoju savremenog društva«. ... Beograd, Narodna biblioteka SR Srbije 1973. 154 str. — sign. II/13.593.

MUŽIĆ Vladimir: Programirane osnove pedagoške statistike. Zagreb. Školska knjiga 1973. (VII)+208 str. — sign. II/13.605.

POLIĆ Vladimira: Obrazovanje i ekonomski razvoj. Zagreb, Školska knjiga 1974. (VII)+195 str. — sign. III/3031.

STOJANOVIĆ Mirjana: Kulturni standard zaposlene omladine. V: **SOCIJALIZACIJA** i društveni oblici života mladih u slobodnom vremenu, 1974, str. 140—155.

VEBER Jože: Izvirna zamisel mislečega stroja. Organizacija in kadri, Kranj, 1975, št. 1, str. 41—48.

VI. POLITIČNE VEDE

1. Splošna dela

—: **DOGMATIZAM** i savremeni socijalizam. Okrugli sto. Pregled, Sarajevo, 1974, št. 12, str. 1253—1397.

MAMUZIĆ Nikola: Ideologija nacionalsocijalizma i kultura. Kultura, Bgd. 1974, št. 27, str. 120—133.

2. Družbenopolitični sistem SFRJ:

BILANDZIĆ Dušan: Nastanak i razvoj samoupravljanja u Jugoslaviji. Beograd 1974. 20+(I) str. (Mala marksistička biblioteka, 6. kolo, sv. 1) — sign. 13.507-6/1.

ČERNE France: O socializmu na planetu in pri nas. Naši razgledi, Lj., 1975, št. 8.

—: DRUŽBENI razvoj SR Slovenije 1947/1974. (Ljubljana, Komunist) 1974. 95 str. — sign. II/13.619.

DOLANC Stane: Izkušnje minule vojne — svabilo, nauk in obveznost. Delo, Lj., 12. 4. 1975.

MARJANOVIĆ Jovan R.: Delegatski sistem i politička reprezentacija. (Beograd, Institut za političke studije FPN 1974). 151 str. — sign. 13.509.

MARKIĆ Boštjan: Socialistična zveza delovnega ljudstva kot fronta. Naši razgledi, Lj., 4. aprila 1975, št. 7.

MIRKOVIĆ-LEBL Divna: Omladinske organizacije kao faktor formiranja društvenog profila mladih. V: SOCIJALIZACIJA i društveni oblici života mladih u slobodnom vremenu, 1974, str. 107—116.

—: ODLOČNO v boj za resnico. Sporočilo s seje IO RK SZDL Slovenije o delovanju sovražne propagande. Delo, Lj., 18. aprila 1975.

POPIĆ Franc: Planiranje v luči ustavnih sprememb. Ljubljana, (Komunist) 1975. 47 str. — sign. 13.496.

SEFER Berislav: Socijalna politika i socijalna strategija. Samoupravno društvo sedamdesetih godina. Beograd, BIGZ 1974. XI+335 str. — sign. 13.487.

TITO: Samoupravni socializam. Izbor tekstova. Zagreb 1974. 231 str. (Suвремена misao, 470). — sign. 13.346/1/470.

TITO: Vsak korak naprej v razvijanju samoupravljanja prinaša nove možnosti za krepitve nacionalne enakopravnosti. Delo, Lj., 5. aprila 1975.

—: ZVEZA KOMUNISTOV SLOVENIJE: 3. seja CK ZKS. Ocena uresničevanja ustave. Ljubljana, Komunist 1974, 73+(III) str. — sign. II/13.601.

4. Delavska in progresivna gibanja:

ARONOWITZ Stanley: Radnički sindikalni pokret i radnička kontrola. Marksizam u svetu, Beograd, 1974, št. 12, str. 175—216.

DOSEN Slobodan: Koegzistencija i nesvrstavanja. Bibliografski prilog II. Međunarodni rad. pokret, Beograd, 1975, št. 2, str. 120—137.

KOSMRLJ Drago: Usmeritev k zgodovinske-mu kompromisu. Kongres italijanske KP. Naši razgledi, Lj., 4. aprila 1975. št. 7.

MATES Leo: Koegzistencija. Zagreb 1974. 143 str. (Suвремена misao, 457). — sign. 13.346/457.

—: PARTICIPACIJA i oblici radničkih borbi. Marksizam u svetu, Bgd. 1974, št. 12, str. 13—118.

TITO: Komunistične partije se morajo razvijati in delovati tako, da bodo njihove ideje sprejemljive za množico. Delo, Lj., 3. aprila 1975.

VII. POLITIČNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO

IVANKO Stefan: Sodobne metode v analizi in projektiranju organizacije. Maribor 1974. 335+(XV) str. (Ekonomsko-komercijalna knjižnica, 30) — sign. 12.193-30.

KORAČ Miladin—Tihomir Vlaškalić: Politička ekonomija. ... 5. izd. Beograd, Rad 1975. 516 str. — sign. II/13.603.

LAH Tine: Ekonomika in ekonomska politika Jugoslavije. (2. dop. in popr. izd.) Maribor 1974. 560 str. (Ekonomsko-komercijalna knjižnica, 29). — sign. 12.193-29.

MARTIĆ Ljubomir: Nelinearno programiranje. Odabrana poglavja. Zagreb, Informator 1973. VIII+141 str. — sign. II/13.592.

IX. RELIGIJA IN VERSKE ORGANIZACIJE

FEUERBACH Ludwig: Predavanja o suštini religije. Sa dodacima i primedbama. 2. izd. Prev. P. Milojević, Vuko Pavičević. (Vorlesungen der Religion.) Beograd, Kultura 1974, XXXVI+350 str. — sign. II/13.585.

KERŠEVAN Marko: Problem opredelitve religije. Anthropos, Lj., 1972, št. 3—4, str. 163—173.

XI. POTOPISI — BIOGRAFIJE PRIROČNIKI — SLOVARJI

JOKA Mile: Paul Lafargue — marksistički mislilac i revolucionar. Beograd, Inst. za međunarod. rad. pokret 1974. 202 str. — sign. 13.506.

KVEDER Dušan—Tomaž: O osvobodilni vojni. Ljubljana, DZS 1975. 288 str. +20 sl. — sign. II/13.609.

SEREBRJKOVA Galina: Karl Marks snovalec novega sveta. (Prev. S. Janež in V. Klabus.) Maribor, Obzorja 1964. 552 str. (Veliki možje, 30) — sign. 10.725-30.

UDC 328.1

RIBARIĆ mr. Miha: Deputy representation in the political system of the bourgeois society
Teorija in praksa, Ljubljana 1975, Vol. 12, No. 4-5, p. 433-444

The findings of a large study, accomplished by the author, are summarized in this article; the bourgeois political theories do not give, as the author establishes, a substantial answer to the question: whom do the deputies and representative bodies in fact represent. These theories conceal or avoid the fact that political representation is, strictly speaking, a representation of the general interests of the ruling class — a fact disclosed and analyzed by the marxist theory. In (criticizing) its criticism of political representation in bourgeois society the differentiation between society and state and class approach employed in marxist theory is most characteristic. The most characteristic views of Marx, Engels, Lenin and Kardelj on political representation are presented. According to Edvard Kardelj the leading role of the working class can be guaranteed only if the working class is not being represented but is through associated work, directly participating in decision making on all levels, political authority thus becoming a function of associated labour organized on selfmanagement basis. The delegate system, stemming from basic organizations of associated labour and selfmanaging communities should be the guarantee for the assemblies of socio-political communities to become an expression and a constituent part of selfmanagement. The theory and practice of Yugoslav selfmanaging socialism is by itself a criticism of every system of political representation, alienating the authority from the working class and the working people, be it on the basis of private property monopoly or state monopoly.

UDC 351.74(497.1)

PECAR, dr. Janez: »Professionalization« and »political socialization« within social control
Teorija in praksa, Ljubljana 1975, Vol. 12, No. 4-5, p. 477-493

A recent development of formal social control in Yugoslavia rouses some considerations about the role of professionalization and political socialization, especially in law enforcement agencies. Factors which exercise an influence on the professionalization of individual are: selection, professional training, and qualification, eventual specialization, adherence to certain service, solidarity and discretion. On the other hand, these social control agencies depend upon institutionalization, modernization and introduction of new technology, on various degrees of centralization and on internal control. Among other influences we can't overlook the importance of legal norms, of professional ethics and professional association. In the view of political socialization, the influence of ideology on the law which rules the social control must be taken into account, as well as the importance of political organizations, responsibility to political authorities and political socialization of control agencies in general. What's expected from professionalization and political socialization is more efficient realization of control tasks corresponding to social goals, better valuation and autonomy of functioning. Considering all this, it is necessary to reach some extent of accomodation in a way that eventual mutual negative influences should be diminished.

RIBARIČ, mr. Miha: Poslanski mandat v političnem sistemu meščanske družbe
Teorija in praksa, Ljubljana 1975, let. 12, št. 4—5, str. 433—444

Prispevek povzema ugotovitve in sklepe iz daljše avtorjeve študije; ugotavlja, da meščanske politične teorije ne dajejo vsebinskega odgovora na vprašanje, koga poslanci in predstavniki telesa dejansko predstavljajo. Prikrivajo oziroma izogibajo se dejstvu, da gre pri političnem predstavnstvu za predstavnstvo splošnih interesov vladajočega razreda — kar odkriva in razčlenjuje marksistična teorija. Za marksistično kritiko političnega predstavnstva v meščanski družbi sta značilna razlikovanje med družbo in državo ter razredni pristop. Prikazani so značilni pogledi Marxa, Engelsa, Lenina in Kardelja na politično predstavnstvo. Edvard Kardelj je opredelil jamstvo za vodilno vlogo delavskega razreda tako, da delavskega razreda ne more nihče predstavljati v tem smislu, da bi upravljal namesto njega — temveč da bo združeno delo neposredno vključeno v odločanje na vseh ravneh — oziroma da bo politična oblast funkcija samoupravno organiziranega združenega dela. Delegatski sistem, izpeljan iz temeljnih samoupravnih organizacij in skupnosti naj zagotovi, da bodo skupščine družbenopolitičnih skupnosti izraz in sestavni del samoupravljanja. Teorija in praksa samoupravnega socializma v Jugoslaviji je kritika vsakega sistema političnega predstavnstva, ki odtuja oblast delavskemu razredu in vsem delovnim ljudem — bodisi na podlagi monopola privatne lastnine, bodisi etatističnega monopola.

PEČAR, dr. Janez: »Profesionalizacija« in »politizacija« v nadzorstvu
Teorija in praksa, Ljubljana 1975, let. 12, št. 4—5, str. 477—493

Ob razvoju formalnega družbenega nadzorstva v Jugoslaviji v zadnjih letih se vzbujajo razmišljanja tudi o vlogi profesionalizacije in politizacije v teh organih. Na profesionalizacijo posameznika vplivajo med drugim še selekcija, strokovno izobraževanje in usposabljanje, morebitna specializacija, pripadnost določeni službi, solidarnost in razlogi molčečnosti. Na organizacije nadzorstva pa institucionalizacija, modernizacija in vpeljevanje nove tehnologije, različne stopnje centralizacije ter notranji nadzor. Med drugimi vplivi ne gre prezreti vloge pravnih norm in pooblastil, poklicne etike in poklicnega združevanja. V pogledu politizacije pa je treba upoštevati vpliv ideologije na pravo, po katerem se ravna nadzorstvo, pomen družbenopolitičnih organizacij, odgovornost političnim silam, razrednost in sploh politično socializacijo organizacij nadzorstva. S profesionalizacijo in politizacijo pričakujemo: učinkovitejše zagotavljanje nalog nadzorstva, ki ustrezajo družbenim ciljem, boljše vrednotenje in avtonomno delovanje. Pri tem naj ne bi šlo za izključevanje, marveč za razumno usklajevanje, tako da se uničujejo morebitni negativni vplivi ene nasproti drugi.

NAGRADNI NATEČAJ ZA MLADINO

V počastitev 30- obletnice osvoboditve razpisuje uredništvo »Teorije in prakse« nagradni natečaj za prispevke z naslednjimi temami:

1. Naša revolucija in enakopravnost jugoslovanskih narodov in narodnosti;

2. Delavski razred kot vodilna sila revolucije in družbenega razvoja socialistične Jugoslavije;

3. Revolucija in samoupravna socialistična usmeritev Jugoslavije;

4. Zgodovinski smisel boja Jugoslavije za mir, enakopravnost med narodi in za neuvrščeno politiko;

5. Revolucija in ustvarjalnost.

V nagradnem natečaju lahko sodeluje mladina do 25. leta starosti. Prispevki morajo biti čitljivo napisani in ne smejo obsegati več kot 20 novinarskih strani. Uredništvo bo sprejemalo prispevke (z oznako »za nagradni natečaj«) do 15. oktobra 1975. Posebna žirija bo prispevke pregledala in za tri najboljše podelila nagrade (1000, 800 in 500 dinarjev).

POPRAVKI

Tiskarski škrat je v 3. številki revije v prispevku M. Jogan Izrivanje marksizma v imenu »čiste« znanosti zagrešil nekaj napak, ki bistveno pačijo avtorjevo misel:

na str. 271 v 13 vrsti je besedo *ubrano* spremenil v *urbano*;

na isti strani v 24 vrsti je besedo *ponujal* spremenil v *ponujalo*;

na isti strani v 33 vrsti je *podaniški* odnos popačil v *poslaniški* odnos;

na str. 272 se prvi stavek drugega odstavka glasi pravilno: »Naša sociologija je preživljala svojo »mladost« vpeta v ideale čiste znanosti in v spletu različnih notranjih in zunanjih okoliščin«.

Avtorju se za napake vljudno opravičujemo.

TEORIJA IN PRAKSA

IZ VSEBINE NASLEDNJIH ŠTEVILK

Posvetovanje: O uresničevanju delegatskega sistema; referate in razprave so prispevali: Adolf Bibič, Albin Igljučar, Vlado Jarc, Silva Jereb, Peter Klínar, Joco Klopčič, Boštjan Markič, Stane Markič, Zdravko Mlinar, Svetozar Polič, Miha Ribarič, Vanek Šiftar, Mitja Švab, Peter Toš, Joža Vilfan, France Vreg, Drago Zajc, Pavle Zrimšek

Muhamed Filipović: Sodobni marksizem (geneza, struktura in problemi)

Franc Brinc: Kaj vemo o drogah

Peter Toš: Tehnokratizem in samoupravljanje

Anton Bebler: Vojska in Francov režim

M. N. Rutkivič: Socialna struktura sovjetske družbe